

TC.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

19. YÜZYIL TÜRK SAZ ŞİİRİNDE MUHTEVÂ

YÜKSEK LİSÂNS TEZİ

HALİL CAN

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZÇELİK

ISPARTA, 2009

ÖZET**19. YÜZYIL TÜRK SAZ ŞİİRİNDE MUHTEVÂ****Halil CAN**

Süleyman Demirel Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Yüksek Lisâns Tezi, 306 sayfa, Eylül 2009

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZÇELİK

19. Yüzyıl Türk Saz Şiirinde Muhtevâ konulu tezimiz, bu yüzyılda saz şiirinin en önemli temsilcileri arasında yer alan âşıkların şiirlerindeki muhtevânın tespiti ve açıklamasından meydana gelmiştir.

Çalışmamız; ön söz, giriş, on iki bölüm ve kaynakçadan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde Başlangıcından Günümüze Türk Saz Şiiri Tarihine Genel Bir Bakış, Yüzyıllar İçerisinde Türk Saz Şiiri ve Saz Şairlerinin Hayatları başlıkları altında bu konularla ilgili bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümde, incelediğimiz şiirlerde geçen Dini Unsurlar, ikinci bölümde Şahıslar, üçüncü bölümde Sevgilide Güzellik Unsurları, dördüncü bölümde Atasözleri ve Deyimler, beşinci bölümde Hayvanlar, altıncı bölümde Yer Adları, yedinci bölümde Bitkiler, sekizinci bölümde Savaş Aletleri, dokuzuncu bölümde Müzik Aletleri, onuncu bölümde Madenler ve Değerli Taşlar, on birinci bölümde Renkler ve on ikinci bölümde de Sayılar yer almaktadır.

Çalışmamızda yukarıda ifade ettiğimiz hususların ilgili bölümlerde hangi şairin, hangi şiirinin kaçınıcı mısrasında yer aldığı örneklerin sonunda gösterilmiştir. Örnekler sıralanırken şairlerin alfabetik sırası dikkate alınmıştır.

Dip not verilirken yazar soyadı ve eserin basım tarihi, ardından ilgili sayfa numaraları yazılmıştır.

Kaynakça, çalışmamız sırasında faydalandığımız eserlerden meydana gelmiştir. Sıralama, yazarların soyadları esas alınarak yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler : *Halk Edebiyatı, Saz Şiiri, Saz Şairi, Âşık, Sevgili, Din, Tasavvuf*

ABSTRACT

CONTENTS İNTURKISH SAZ POETRY İN THE NINETEENTH CENCURY

Halil CAN

Süleyman Demirel Univercity, Department of Turkish Language and Literature

Thesis of the master, 306 pages, September 2009

Supervision: Assistant Proffesor Doctor Mehmet ÖZÇELİK

Our thesis relavant to content in Turkish saz poetry in the nineteenth century consist of detection of content and explanation in poems of those Turkish popular poet-singers who era one of the most important representatives of saz poetry in this century.

Our study consists of preface, introduction, twelve sections and references. I'm introductory chapter; it has been given information connected with those issues under headings of a general Outlook of history of Turkish saz poetry from the beginning to modern-day, Turkish saz poetry for centureies and lives of Turkish popular poet –singers.

In the first part: spirutual elements being mentioned in poems that we examined, in the second part: Persons in the third part: beauty element in beloved, in the four part: in the proverbs and idioms, fifty part: animals, in the sixth part: places, names: in the seventh part: Plants, in the eigh part: war tools, in the ninh part; musical insturments, in the tenth part; mines and precious Stones, in the eveleventh part: colours and in the twelfth part: numbers are involved.

In our study in revelant sections we mentioned above, which poet and which his poem is in how monyth verse has been indicadet at the and of hte examples. The alphabetical order of poets has been taken into attention as examples being classified.

As food note being given, write's surname and date of publication of the work next revelant pages numbers are written.

Reference consosts of Works We have benefited from during our study. Coordination has been made based on the write's surnames.

Key Words: *Folk LitaraTure, Saz Poetry, Turkish popular Poet-singers, minstrel,Beloved, Religion, Sufizm.*

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
ÖNSÖZ	xvii
GİRİŞ	1
I. BAŞLANGICINDAN GÜNÜMÜZE TÜRK SAZ ŞİİRİ TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ	1
II. YÜZYILLAR İÇERİSİNDE TÜRK SAZ ŞİİRİ	7
III. SAZ ŞAİRLERİNİN HAYATLARI	13
A. BAYBURTLU CELÂLÎ BABA	13
B. DADALOĞLU	14
C. DERTLİ	15
Ç. ERZURUMLU EMRAH	17
D. RUHSÂTÎ	19
E. SEYRÂNÎ	20
F. SÜMMÂNÎ	21
G. ŞEM'Î	21
Ğ. ÂŞIK ŞENLİK	22
BİRİNCİ BÖLÜM	26
19. YÜZYIL SAZ ŞİİRİNDE DİN	26
I. ALLAH	27
a. Allah	27
b. Bâri	29
c. Gaffar	29
ç. Gafûr	30
d. Ganî	30
e. Girdigâr	31
f. Hak	31
g. Hâlık	34
ğ. Hudâ	35
h. Hünkâr	37
ı. İlâhî	38
i. Kakhâr	38
j. Mevlâ	38
k. Perverdigâr	41
l. Rab	41
m. Rabbü'l Âlemin	42
n. Rahîm	42
o. Rahmân	42
ö. Rezzâk	43
p. Settâr	43
r. Sübhân	43
s. Tanrı	44
ş. Yaradan	45
t. Yezdân	45
u. Yoktan Var Eden	46
ü. Zülcelâl	46

II.KİTAPLAR	46
A.GENEL ANLAMDA KİTAPLAR	46
a. Dört Kitap.....	46
b. Kelâmullah	47
c. Levh-i mahfûz	47
B.KİTAP İSİMLERİ.....	48
a.Kur'ân (Furkan).....	48
b. Diğerleri	50
III. SURELER VE BESMELE	51
A. SURELER.....	51
a.Duhâ(Vedduhâ) Suresi	51
b.Fâtîha Suresi.....	51
c. Fetih Suresi.....	52
ç. Fil Suresi	52
d. İhlas (Kulhüvallahü ehad) Suresi	52
e. Mülk (Tebâreke) Suresi.....	53
f. Tin(Vettin) Suresi	53
g. Yâsin Suresi	53
B.BESMELE.....	54
IV.CENNET, CEHENNEM VE DİĞER MEKANLAR	55
A. CENNETLE İLGİLİ KAVRAMLAR.....	55
a.Behişt.....	55
b.Cennet	55
c.Cennet-i Adn	57
ç.Cennet-i Rıdvân.....	57
d.Cennetü'l Me'vâ	57
e. İrem Bağı.....	57
B.CEHENNEM İLE İLGİLİ KAVRAMLAR.....	58
a.Cehennem.....	58
b.Dûzah	58
C. DİĞERLERİ.....	59
a.Ahîret.....	59
b.Sırat Köprüsü	59
V.MELEKLER VE DİĞER YARATIKLAR	60
A. MELEKLER	60
a.Azrâil.....	61
b. Cebrâil (Cibril).....	62
c.İsrafil	63
ç.Kîrâmen Kâtibin	64
d.Mikâil	65
e.Münker ve Nekir	65
B.CİNLER.....	66
a.Peri	66
C.CENNET YARATIKLARI.....	66
a.Gılman.....	66
b. Hûri	67
Ç.ŞEYTAN	68
a.Şeytan.....	68

VI. NAMAZLA İLGİLİ KAVRAMLAR	69
a. Abdest	69
b. Akşam Namazı	69
c. Cami	69
ç. Cenaze Namazı	69
d. Ezan	69
e. Farz ve Sünnet	70
f. Gusül	70
g. İkinci Namazı	70
ğ. Kible	70
h. Namaz	71
ı. Sabah Namazı	72
i. Salâ	72
j. Tâdil-i Erkan	72
k. Teravih Namazı	73
l. Teyemmüm	73
m. Yatsı Namazı	73
VII. ORUÇLA İLGİLİ KAVRAMLAR	73
VIII. HAC İLE İLGİLİ KAVRAMLAR	74
a. Hac	74
b. Hacerü'l Esved	75
c. Hacı	75
ç. İhram	76
d. Kâbe	76
e. Kabe-i Kavseyn	78
f. Tavaf	79
IX. ZEKATLA İLGİLİ KAVRAMLAR	79
X. MÜBAREK GÜNLER, GECELER, AYLAR	79
a. Berat Gecesi	79
b. Cuma	79
c. Kadir Gecesi	80
ç. Kurban Bayramı	80
d. Muharrem Ayı	81
e. Ramazan Ayı	81
f. Recep Ayı	81
g. Şaban Ayı	82
XI. KUTSAL İÇECEKLER	82
a. Kevser	82
b. Zemzem	83
XII. TASAVVUFLA İLGİLİ KAVRAMLAR	84
a. Abdal	84
b. Ârif	84
c. Dergah	85
d. Derviş	85
e. Ene'l Hakk	85
f. Eren	86
g. Halvet	86
ğ. Hû	86

h. İrşâd.....	87
ı. Keramet.....	87
i. Mürşîd.....	87
j. Pîr (Pîr-i Mugan).....	88
k. Sofî (sûfi, sofu).....	89
l. Üçler-Yediler-Kırklar.....	90
m. Velî.....	91
n. Zâhid.....	92
o. Zikir.....	92
İKİNCİ BÖLÜM.....	93
ŞAHISLAR.....	93
I. TARİHÎ, EFSANEVÎ ŞAHISLAR.....	94
A. TÜRK HÜKÜMDARLAR.....	94
a. Abdülaziz.....	94
b. Abdülhamit Han.....	94
c. Yavuz Sultan Selim.....	95
B. YABANCI HÜKÜMDARLAR.....	95
a. Belkıs.....	95
b. Efrasiyab.....	95
c. Hüsrev.....	95
ç. İskender.....	96
d. Kârûn.....	96
e. Keykubâd.....	97
f. Nemrûd.....	97
ğ. Rüstem.....	98
h. Şeddât.....	98
C. HİKÂYE KAHRAMANLARI.....	99
a. Arzu ile Kamber.....	99
b. Ferhat ile Şirin.....	100
c. Kerem ile Aslı.....	102
ç. Leylâ ile Mecnûn.....	103
d. Tahir ile Zühre.....	107
e. Vâmık ile Azrâ.....	107
f. Yusuf ile Züleyha.....	108
Ç. DİĞERLERİ.....	108
a. Battal Gazi.....	109
b. Cemşid.....	109
c. Eflâtun.....	109
II. DİNÎ ŞAHSİYETLER.....	110
A. PEYGAMBERLER.....	110
I. KENDİSİNE KİTAP İNDİRİLEN PEYGAMBERLER.....	111
a. Hazreti Mûsâ.....	111
b. Hazreti Davut.....	113
c. Hazreti İsâ.....	113
ç. Hazreti Muhammed.....	115
II. DİĞER PEYGAMBERLER.....	119
a. Hazreti Âdem.....	119
b. Hazreti Şit.....	121

c. Hazreti İdris.....	121
ç. Hazreti Nuh.....	122
d. Hazreti İbrahim.....	123
e. Hazreti İsmail.....	125
f. Hazreti Yâkub.....	126
g. Hazreti Yusuf.....	127
ğ. Hazreti Eyyûb.....	130
h. Hazreti Yunus.....	131
ı. Hazreti Süleyman.....	132
III. PEYGAMBERLİĞİ ŞÜPHELİ OLANLAR.....	134
a. Hazreti Hızır.....	134
b. Hazreti Lokmân.....	136
B. DÎNÎ KİMLİK SAHİPLERİ.....	139
1. DÖRT HALİFE.....	139
a. Hazreti Ebû Bekir.....	139
b. Hazreti Ömer.....	140
c. Hazreti Osman.....	141
ç. Hazreti Ali.....	142
2. MEZHEP İMAMLARI.....	145
a. İmâm-ı Âzâm.....	145
b. İmâm-ı Hambel.....	145
c. İmâm-ı Şâfi.....	145
3. ON İKİ İMAM.....	146
a. Mehdî.....	146
4. EHL-İ BEYT.....	147
a. Hazreti Fâtımâ.....	147
b. Hazreti Hasan.....	147
c. Hazreti Hüseyin.....	148
5. ASHAB (SAHABE).....	148
a. Hazreti Hamza.....	149
b. Câfer-i Tayyâr.....	149
c. İbn-i Vakkas.....	149
ç. Kanberi.....	149
d. Veysel Karânî.....	150
6. PEYGAMBER YAKINLARI.....	150
a. Hazreti Aişe.....	151
b. Hâbil.....	151
c. Hazreti Havva.....	151
ç. Hazreti Meryem.....	151
7. ZÂLİMLİK VE KÖTÜLÜKLERİ İLE BİLİNENLER.....	152
a. Deccal.....	152
b. Ebû Cehil.....	152
c. Firavun.....	153
ç. İbn-i Mülcem.....	153
d. Yezîd.....	153
C. MUTASAVVIF ŞAHSİYETLER.....	154
a. Abdülkadir Geylânî.....	155
b. Behlül Dânâ.....	155

c. Hacı Bektâş-ı Veli	155
ç. Hallâc-ı Mansur	156
d. Hâtem-i Tâi	157
e. İbrahim Ethem	158
f. Mevlânâ	158
g. Nesîmî	159
ğ. Şems-i Tebrîzî	159
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	161
SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI	161
I. AĞIZ	162
a. ağız	162
b. dehan	162
c. fem	163
II. BOY	163
a. boy	163
b. kadd	164
c. kamet	165
III. DİŞ	165
a. diş	165
IV. DUDAK	166
a. dudak	166
b. leb	167
c. Şarâb-ı lâl	168
V. GÖZ	168
a. göz	169
b. çeşm	170
VI. KAŞ	170
a. kaş	170
b. ebrû	174
VII. KİRPİK	174
a. kirpik	175
b. müjgân	176
VIII. MEME	176
a. meme	176
b. ayva	176
c. gül	177
ç. nar	177
IX. SAÇ	177
a. saç	177
b. perçem (kâkûl)	178
c. zülûf	178
X. YANAK	179
a. yanak	179
b. rûh	180
XI. YÜZ	180
a. yüz	181
b. cemal	182
c. dîdâr	183

ç. rû.....	184
d. ruhsar.....	184
e. sîmâ.....	184
f. sîret.....	184
g. sûret.....	185
XII. DİĞERLERİ.....	185
a. aln.....	185
b. ben.....	185
c. gamze.....	186
ç. gerdan.....	186
d. gözyaşı.....	186
e. koyun.....	187
f. nefes.....	187
g. sîne.....	187
ğ. yürek.....	187
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	188
ATASÖZLERİ VE DEYİMLER.....	188
ATASÖZLERİ.....	189
DEYİMLER.....	194
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	205
HAYVANLAR.....	205
I. DÖRT AYAKLILAR.....	206
a. aslan (şir).....	206
b. at.....	206
c. ayı.....	208
ç. camış.....	208
d. ceylan (âhû, ceran).....	208
e. deve (maya).....	209
f. domuz.....	210
g. fare (sıçan).....	210
ğ. fil.....	210
h. gergedan.....	210
ı. geyik.....	210
i. kaplan.....	210
j. kedi.....	211
k. koç.....	211
l. koyun.....	211
m. kelp (köpek).....	211
n. kurt.....	212
o. kuzu.....	212
ö. öküz.....	213
p. samur.....	213
r. tavşan.....	214
s. tay.....	214
ş. tilki.....	214
II. KUŞLAR.....	214
A. HAYAL ÜRÜNÜ OLAN KUŞLAR.....	215
a. Anka.....	215

b. Hümâ kuşu	216
c. mürğ-i dil (gönül kuşu)	216
B. GERÇEK KUŞLAR	216
a. baykuş	216
b. bülbül (andelib)	217
c. güvercin	222
ç. karga	222
d. kartal	222
e. kaz	223
f. keklük	223
g. kuğu	223
ğ. kumru	223
h. leylek	224
ı. martı	224
i. mürğ-i tûtî (papağan)	224
j. ördek (suna)	225
k. serçe	225
l. şahin	225
m. tavuk	226
n. tavus kuşu	226
o. turaç	227
ö. turna	227
p. tûtî	228
r. yarasa	228
III. SÜRÜNGENLER	229
a. çıyan	229
b. ejderha	229
c. yılan (mar, şahmaran)	230
IV. BÖCEKLER	231
a. akrep	232
b. arı	232
c. örümcek (ankebût)	232
ç. karınca	233
d. sinek	233
V. BALIKLAR	233
a. balık	233
ALTINCI BÖLÜM	235
YER ADLARI	235
I. ÜLKELER	236
a . Acem	236
b . Anadolu	236
c . Arabistan	237
ç . Çin	237
d . Filistin	238
e . Frengistan	238
f . Gürcistan	238
g . Hindistan	238
ğ . Maçin	238

h . Mısır	239
ı . Rusya	239
i . Türkiye	239
j . Venedik	240
k . Yemen	240
II. ŞEHİRLER	240
a. Aden	240
b. Antep	241
c. Arafat	241
ç. Ardahan	241
d. Bağdat	241
e. Bakü	241
f. Cidde	242
g. Erzurum	242
ğ. Halep	242
h. Hayber	242
ı. Horasan	242
i. İsfahan	243
j. İstanbul	243
k. Kars	243
l. Kayseri	244
m. Kerbelâ	244
n. Kırşehir	244
o. Kilis	244
ö. Konya	245
p. Medine	245
r. Mekke	246
s. Necef	247
ş. Niğde	247
t. Şam	247
u. Şirvan	247
ü. Tiflis	247
v. Yozgat	248
III. İLÇELER	248
a. Beypazarı	248
b. Çıldır	248
c. Elbistan	248
ç. Feke	248
d. Hafik	249
e. Payas	249
f. Zurzuna	249
IV. DAĞLAR	249
A. MİTOLOJİK DAĞLAR	249
a. Kaf Dağı	249
B. DİNÎ AÇIDAN ÖNEMLİ OLAN DAĞLAR	251
a. Arafat	251
b. Tûr Dağı	252
C. DİĞERLERİ	253

a. Ağrı Dağı	253
b. Aladağ	253
c. Beyrut Dağı	253
ç. Bistûn Dağı	253
d. Bozok Dağı	253
e. Çiçek Dağı	253
f. Ercan Dağı	254
g. Erciyes Dağı	254
ğ. Gavur Dağı	254
h. Kozan Dağı	254
ı. Nemrut Dağı	255
V. DENİZLER	255
a. Akdeniz	255
b. Karadeniz	255
VI. NEHİRLER	255
a. Ceyhun	255
b. Fırat	256
c. Kızılırmak	256
ç. Munzur	257
d. Nil	257
e. Şâdd	257
f. Tuna	258
YEDİNCİ BÖLÜM	259
BİTKİLER	259
I. BAĞ, BAHÇE	260
a. Bağ	260
b. Gül Bahçesi	260
c. Gülistân	260
ç. Gülşen	261
II. ÇİÇEKLER	261
a. Çiçek	262
b. Çiğdem	262
c. Gül	262
d. Kar Çiçeği	266
d. Lâle	266
e. Menekşe	267
f. Nergis	267
g. Sümbül	267
III. AĞAÇLAR	268
a. Ar'ar	268
b. Ardiç	268
c. Dut	269
ç. Servi	269
d. Şimşad	269
e. Tûbâ	269
IV. SEBZE VE MEYVELER	270
a. Biber	270
b. Hurma	270

c. Kiraz	270
ç. Patlıcan	270
d. Üzüm	271
SEKİZİNCİ BÖLÜM	272
SAVAŞ ALETLERİ	272
a. Cıda	273
b. Gürz	273
c. Hançer	273
ç. Kalkan	274
d. Kılıç	274
e. Mancınık	275
f. Mızrak	275
g. Ok	275
ğ. Top	276
h. Tüfek	276
ı. Yay	276
DOKUZUNCU BÖLÜM	278
MÜZİK ALETLERİ	278
a. Bağlama	279
b. Cura	279
c. Kanun	279
ç. Keman	280
d. Mızrap	280
e. Ney	280
f. Rebâb	281
g. Saz	281
ONUNCU BÖLÜM	282
MADENLER VE DEĞERLİ TAŞLAR	282
I. MADENLER	283
a. Altın	283
b. Demir	284
c. Gümüş	284
II. DEĞERLİ TAŞLAR	284
a. Cevher (gevher)	285
b. İnci (dür)	285
c. Lâl	286
ç. Zümrüt	286
ON BİRİNCİ BÖLÜM	287
RENKLER	287
a. Ahmer (al)	288
b. Ak	289
c. Boz	290
ç. Elâ	290
d. Kara (siyah)	290
e. Kızıl	292
f. Mor	292
g. Sarı	292
ON İKİNCİ BÖLÜM	293

SAYILAR	293
a.Dört(Çâr)	294
b.Yedi(Seb'a)	294
c.On iki	295
ç. Yirmi dokuz.....	295
d. Yetmiş iki	295
e. Yüz On Dört	296
f. Bin Bir.....	296
g. Altı Bin Altı Yüz Atmış Altı.....	296
ğ. On Sekiz Bin	297
h. Yüz Bin (Sad hezâr)	297
ı. Yüz Yirmi Dört Bin	297
SONUÇ	298
KAYNAKÇA	301
ÖZGEÇMİŞ	306

ÖNSÖZ

Edebiyat dünyamızda yakın geçmişe kadar saz şiirini (âşık şiiri) ve tekke şiirini (tasavvuf şiiri), halk şiiri genel kavramı içerisinde iki kol olarak değerlendirmek gibi alışıl gelmiş bir yanlış kanaat hakimdi. Son yıllarda artan araştırmalar, saz şiiri ile tekke şiirinin halk şiiri çatısı altında ele alınmasının mümkün olamayacağını ortaya koymuş ve bugün söz konusu iki şiir, halk şiiri kavramından ayrı olarak ele alınır hâle gelmişlerdir.

Saz şiiri, söyleyeni belli edebî türler ile yoluna devam ederken halk şiirinin örneklerinin tamamında söyleyenin kim olduğu bilinmez. Saz şiirinin örnekleri arasında bol miktarda aruzlu türe rastlamak mümkünken halk şiirinin örnekleri arasında aruzlu türlerin bulunmaması iki şiir kolu arasındaki temel ayrımlardan birisidir.

Klâsik şiirin yazılı kaynaklardaki gelişmesine oranla saz şiirinin, onun kadar şanslı olmadığı görülür. Sözlü gelenek üzerine kurulan Türk Saz Şiiri, günümüze kadar gelebilen türler bakımından bereketli olarak kabul edilse bile örneklerin sayısındaki yetersizlik, edebî eserlerin bir kısmının sahiplerinin belli bir müddet sonra unutulup eserlerin başka adlara bağlanması gibi birtakım sebepler, saz şiiri mahsullerinin zayıf yönleri olarak sıralanabilir.

Çalışmamızda 19. yüzyıl saz şiirinin en önemli şairlerinin şiirleri teker teker taranmış ve mısralarda bizim için önemli görülen kelimelerin, kelime gruplarının altı çizilmek suretiyle çalışmamızda kullanılacak malzeme tespit edilip fişlenmiştir. Bu fişlerin bilgisayara aktarma işlemi yapılırken söz konusu mısralardaki altı çizili kelimeler koyu yazılmak suretiyle belirgin hâle getirilmiştir. Mısranın yazımından önce hangi saz şairine ait olduğu yazılmış sonra mısra verilmiştir. Mısranın bitiminden sonra sırasıyla mısranın alındığı şiir numarası veya sayfa numarası yazılmış daha sonra bir parantez açılarak bent numarası ve mısra numarası yazılmıştır. Bu söylediklerimizi matematik diliyle anlatacak olursak “Saz şairi / ilgili mısra + şiir numarası veya sayfa numarası (bent numarası + mısra numarası) “ şeklinde bir formül uygulanmıştır. Formülü bir örnekle açıklamak gerekirse; Âşık Ruhsatî'nin divanındaki 383 numaralı şiirinin ikinci dördlüğünün ikinci mısrasından

alınıp hayvanlar bahsinde incelenen ceylan kelimesinin bu çalışmadaki şekli şöyledir.

Âşık Ruhsatî/ *Sallanma sevdiğim bildim güzelsin*
Ceylan gibi yad avcıdan tezersin 383(2-2)

Çalışmamızda kullanılacak mısraların tespiti sırasında hesapta olmayan birtakım zorluklarla karşılaşmış ve bunların, mantıklı yöntemlerle halli yoluna gidilmiştir. Bu küçük pürüzleri şöyle sıralayabiliriz:

a. Mısralarını aldığımız sayfadaki şiir gazelse, beyitlere; koşma vb. ise dörtlülere; daha değişik nazım şekilleri ile yazılmışsa üçlük, beşlik gibi bentlerin tamamına birer numara verilmiş ve bunlar, mısra sayıları ne olursa olsun tek bir bent numarasıyla işlem görmüşlerdir. Gazel gibi her bendi iki mısradan oluşan bir şiir türünden bir sayfaya ondan fazla bent yerleştirilmesi gayet tabiidir.

b. Çalışmamızda kaynak şiir divanı olarak aldığımız kitaplarda şairlerin şiirleri genellikle numaralandırıldığı halde bazı şairlerin şiirlerinin numaralandırılmadığı görülmüş ve bu numarasız şiirlerin sayfa numaraları esas alınmıştır. Söz gelimi Erzurumlu Emrah'ın divanında şiirler numaralı iken Dadaloğlu'nun divanında şiir numarası yazılı olmadığı için şiirlerin sayfa numarası esas alınmıştır. Bayburtlu Celâli Baba'nın divanında ise şiirler heceyle ve aruzla yazılanlar diye ikiye ayrılıp ayrı ayrı şiir numarası verilmiş olduğu için; heceyle yazılanlarda şiir numarası, aruzla yazılanlarda ise sayfa numarası esas alınmıştır.

c. Çalışmamızın tamamında mısra nazım birimi esas alınmış olsa da bazı örneklerin daha iyi anlaşılması için iki, nadiren de üç mısra, nazım birimi olarak kullanılmıştır.

ç. Çalışmamıza alınan mısralarda eser sahiplerinin tercih ettiği yazım şekilleri korunmuş, kelimelerin günümüzdeki yazılış şekilleri kullanılmamıştır. Bu sebeple çalışmamızda bir kelimeyle ilgili örneklerin alt alta sıralandığı bazı bölümlerdeki farklı yazımlar dikkat çeker hâle gelmiştir. Bu yazımlarda saz şiirinin veya onun şiir üzerinde çalışan araştırmacının üslubunun korunması amaçlanmıştır. Söz gelimi Âşık Şenlik'in kılıç kelimesini *gılıç* şeklinde söylemesine müdahale edilmemiş ve ifade aynen korunmuştur.

Örneklerin tamamı işlemeye hazır hâle getirildikten sonra kimi zaman kaynaklara başvurmak kimi zaman da kendi bilgi birikimimizi kullanmak suretiyle değerlendirilmiştir.

Çalışmamıza alınan şairler ile çalışmaya alınan şairlerin incelenen şiir sayıları ve bu şiirlerin alındıkları kaynaklar şu şekildedir:

Bayburtlu Celâlî Baba'nın 132, Dadaloğlu'nun 89, Dertli'nin 144, Erzurumlu Emrah'ın 364, Âşık Ruhsatî Baba'nın 472, Seyrânî'nin 281, Sümmânî'nin 102, Şem'î'nin 184 ve Âşık Şenlik'in 149 şiiri olmak üzere çalışmamızda incelenen toplam şiir sayısı 1917'dir.

Şiirleri aldığımız kaynak kitaplar:

Bayburtlu Celâlî Baba : Doğan, Ahmet, Bayburtlu Celâlî Baba, Ankara, 1999.

Dadaloğlu : Güleç, Zeynep, Dadaloğlu Bütün Şiirleri, İstanbul, 2004.

Dertli : Kutlu, Şemsettin, Şair Dertli, İstanbul, 1979.

Erzurumlu Emrah : Karadağ, Metin, Erzurumlu Emrah, Ankara, 1996

Âşık Ruhsatî : Kaya, Doğan, Sivas'ta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsatî, Sivas, 2004.

Seyrânî : Okay, Haşim Nezihî, Develi'li Seyrânî, İstanbul, 1963.

Sümmânî : Okay, Haşim Nezihî, Saz Şairi Âşık Sümmânî, İstanbul, 1950

Şem'î : Halıcı, Feyzi, Âşık Şem'î, Ankara, 1982.

Âşık Şenlik : Aslan, Ensar, Çıldırılı Âşık Şenlik, Ankara, 2007.

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığımız bu çalışma **Ön Söz, Giriş, Bölümler** (on iki adet) ve **Kaynakça** bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde ilk olarak Türk Saz Şiiri Tarihine Genel Bir Bakış başlığı açılmış ve bu başlık altında saz şiirimizin 16. yüzyıldan günümüze kadar gösterdiği gelişim ve değişimle ilgili birtakım değerlendirmelerde bulunulmuştur. İkinci başlıkta yüzyıllar içerisinde Türk saz şiiri ele alınmış, üçüncü başlıkta ise teze alınan şairlerin hayatları hakkında kısa bilgi verilmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümü **19. Yüzyıl Saz Şiirinde Din**, ikinci bölümü **Şahıslar**, üçüncü bölümü, **Sevgilide Güzellik Unsurları**, dördüncü bölümü **Atasözleri ve Deyimler**, beşinci bölümü **Hayvanlar**, altıncı bölümü **Yer Adları**,

yedinci bölümü **Bitkiler**, sekizinci bölümü **Savaş Aletleri**, dokuzuncu bölümü **Müzik Aletleri**, onuncu bölümü **Madenler ve Değerli Taşlar**, on birinci bölümü **Renkler** ve on ikinci bölümü de **Sayılar** adını taşımaktadır.

Kaynakçanın hazırlanmasında soyadı sıralamasına riayet edilmiştir. Kaynakça; soyadı adı, eserin adı, basım yeri ve eserin basım tarihi, sırasına göre oluşturulmuş olup eserin adı koyu renkle yazılmıştır. Aynı kişinin birden fazla eseri varsa sıralamada eserlerin basım yılı dikkate alınmış ve yeniden eskiye doğru gidilmiştir. Eğer basım yılı da aynıysa yıldan sonra harflendirme yapılmıştır. Dip not verilirken de yazar soyadı, eserin basım tarihi ve sayfa numarası yazılmıştır.

Bu yüksek lisâns tezimin hazırlanması sırasında her zaman yanımda yer alan ve bana destek olan eşime, bu çalışma boyunca bana yol gösteren, engin bilgilerini, tavsiye ve tecrübelerini hiç esirgemeyen değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZÇELİK'e teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

I. BAŞLANGICINDAN GÜNÜMÜZE TÜRK SAZ ŞİİRİ TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

Başlı başına bir araştırma konusu olacağına inandığımız saz şiiri tarihi bahsi üzerine son yıllarda birbiri ardınca yayımlanan eserlerde bir takım bilgiler verilmektedir. Ancak saz şiirinin ortaya çıkışı ve gelişimi konusunu ilk defa ilmi metoda dayalı olarak ele alan ve geniş bir perspektifte inceleyen Fuat Köprülü'nün Türk Edebiyatı'nda Âşık Tarzı'nın Menşei ve Tekâmülü Hakkında Bir Tecrübe (Köprülü 1331/1915) başlıklı makalesi, yazılışının üzerinden geçen uzun zamana rağmen tazeliğini ve iddiasını koruması, sonraki yıllarda yazılmış pek çok esere kaynaklık etmesi sebebiyle tarafımızdan da referans olarak kabul edilmiştir.

Köprülü, makalesini hazırlaması sırasında, bugün çoğu araştırmacının görmesi imkansız olan özel koleksiyonlardaki eski yazı eserlerden yabancı kaynaklara kadar pek çok materyale ulaşmış ve titiz bir araştırma yürütmüştür.

İslâmiyet öncesi dönemde, Türkler henüz Türkistan coğrafyasında yaşadıkları sırada, değişik Türk boylarında şaman, oyun, kam, baksı, ozan adı verilen birtakım şiir söyleyicilerin olduğu görülür. İslâm öncesi Türk sosyal hayatında önemli bir yere sahip olan bu insanlar, şiir söylemenin yanı sıra hekimlik, musikişinaslık, sihirbazlık gibi bazı meslekleri icra etmekte ve toplum tarafından büyük bir saygı görmekteydiler. Başta şölen, sığır, ve yağ olmak üzere cemiyet hayatında oldukça mühim bir yer işgal eden sosyal nitelikli törenlerin vazgeçilmezleri arasında yer alan bu insanlar, Anadolu sahasındaki Âşık edebiyatının Türkistan'daki ilk temsilcileri olarak kabul edilebilir.

11. yüzyılın iki temel eseri olan Dîvânı Lügâti't Türk ve Kutadgu Bilig'de karşımıza çıkan ve bir kısmı zorlamayla aruz kalıbına sokulmuş olan şiirler, adetâ İslâmiyetin etkisiyle yaşanan geçiş döneminin bir işareti gibidir.

Anadolu'da saz şiirinin oluşumu hakkında elde yeterli miktarda yazılı belge olmaması, bu konu hakkında bilinmeyenlerin bilinenlere oranla daha fazla olması sonucunu doğurmaktadır. Âşık edebiyatı ile ilgili bilinmeyenlerin sayısındaki fazlalığın temel sebeplerinden biri, yazılı temeller üzerine oturan klâsik edebiyat mensuplarının âşık edebiyatına edebiyat olarak görmemesi: tezkire sahiplerinin, Türkçe yazan, Türk gibi düşünen edebiyatçıları eserlerini almamış olmasıdır. Henüz

Anadolu coğrafyasında çok yeni olduğumuz dönemlerde başlayan Arap- Fars etki ve sevgisi, edebiyatçılarımızdan devlet adamlarına kadar tesir ve yetki alanı oldukça geniş kesimleri derinden etkilemiş, Türklük ve Türk edebiyatı ile ilgili mefhumların, yüzyıllar içerisinde tahkir edilmesi ve gözden düşmesi sonucunu doğurmuştur.

Anadolu Selçuklularında devletin resmi dilinin Farsça, ilim dilinin ise Arapça olduğu düşünülürse durumun vehametinin hangi boyutlara vardığı daha iyi anlaşılır. Selçuklu devletinin yıkılması sonucunda yaşanan beylikler döneminde, 1277 yılında, Karamanoğlu Mehmet Bey'in bundan böyle divanda, dergahta, çarşıda, meydanda Türk dilinden başka dille konuşulmayacaktır şeklinde beyanı, Arapça ve Fasça'nın ezici baskısı karşısında âdeta bir baş kaldırının ifadesidir.

Osmanlı Devletinin kuruluş yılları müstesna tutulursa, özellikle fetihten sonra devlet merkezinin İstanbul'a kaydırılması, Bizans medeniyeti ile Türk medeniyetinin kaynaşması ve devletin artık milli temeller üzerinde durmaktan ziyade bir imparatorluk temeline oturması: Arapça ve Farsça'nın hakimiyetinin yüzyıllar içerisinde sürekli ve düzenli bir şekilde artmasına sebep olmuş, Tanzimat dönemine geldiğinde dilin ve edebiyatın içinde bulunduğu açmaz, fikir ve sanat adamlarını bu konu üzerinde kafa yormaya mecbur bırakmıştır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında şekillenen iki görüşten birisi mevcut hâli muhafaza ederek, diğeri de yabancı kelimelerin yerine Türk lehçelerinden özellikle de Çağatayca dan kelime alarak dilin bir çıkışa kavuşturulması düşüncesidir. Bu düşünceler yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde de uzun uzun tartışılmış ve sonunda genç Türkiye Cumhûriyetinin mimarı Atatürk'ün 1928'de alfabeyi değiştirip 1932 yılında da dil inkılabını başlatması ile yeni ve köklü değişimlerin yaşandığı bir döneme girilmiştir. Atatürk'ün sağlığında yaptıklarının arkasına saklanılarak ölümünden sonra ortaya konan uygulamalar, bugünkü dil meselemizin hâlen tartışılmakta olan konularındandır. Biz, bu bahiste, konunun bu yönünden ziyade saz şiiri ve bu şiirin üstatlarına yaklaşım konusu üzerinde duracağız.

Osmanlı Devletinde Farsça'nın hakimiyeti, Türk dili ve kültürünün gelişmesine engel olmuş, kültür değişmesinin ulaştığı vahim durum, devletin parçalandığı yıllarda maalesef en son uyanan etnik kimliğin, imparatorluğun âslı durumunu meydana getiren Türkler olması sonucunu doğurmuştur. Osmanlı aydınlarının Fars diline temayülü ve bunun sonucunda kültüründe bu mecraya

kanalize olmasını Fuat Köprülü şu sözlerle dile getirmektedir: Uzun asırlar İran'ın fikir ve zevk bakımından te'sirlerinden kurtulamayan eski Türk muharrir ve şâirleri, aldıkları terbiye icaplarından olarak, edebiyat mefhûmu hakkında çok dar bir telâkkîye mâliktirler: Onlar –pek tabîî olarak- edebiyatının ne içtimaî kıymetini, ne de bedî mahiyetini anlayabiliyordular. Bedî terbiyelerini câmî ve nizâmînin eserlerinden alan o adamlar için, İran nümûlerine göre tanzim edilmemiş hiçbir eser, şâir Vehbî'nin târifince ahsen-i veçh-i şebahi bilmeyenlerin sırf ilhâm sevkıyla yazdıkları hiçbir şey edebiyat dâiresine giremezdi (Köprülü, 1989: I, 196-197) .

Köprülü'nün yukarıdaki cümlelerle dile getirdiği Acem ve Arap hayranlığı, kısa süre içerisinde dil sınırlarını aşp kültür ve dünya görüşüne de yansyınca ortaya câhil Türk, denî Türk, Türkî har, etrâk-i bi idrâk gibi aşağılayıcı tamlamalar çıkmış, Türk her fırsatta Türk'e Türk'e Hak çeşme-i irfânı haram etmiştir türünden cümle ve şiirlerle tahkir edilmiştir. Türk'ün ve Türkçe'nin içine düştüğü bu hazin durum, Mesîhî gibi şairlerin Mesîhî gökten insen sana yer yok / Yürü var gel Arap'tan ya Acem'den türünden söyleyişlerde bulunmalarına sebep olmuştur. Böyle bir sosyal ortamda âşık edebiyatı gibi söyleyeni belli edebiyat kolu bir yana, halkın anonim ürünleri olan türküler, maniler, varsağılar, koşmalar ve diğerlerinin de layık oldukları şekilde ele alınmalarını ummak safdillikten başka bir şey olamazdı. Nitekim Acem ve Arap kafasıyla yetişen bu şairler ve tezkire sahipleri, Türk veznini kullanmaktan, Türk vezniyle şiir yazan insanları şair sıfatıyla eserlerine almaktan ar ettikleri için saz şiiri ile ilgili bilinmeyenlerin yekunu günümüzde hayli fazladır. Hatta 17.yüzyılın saraya yakın âşığı Ömer'in bir şiirinde geçen Ârife şiir cahile ozan (Ergun, 1936b; 46 5/2) mısrası bile ozanlara 17. yüzyılda hangi gözle bakıldığını fazla söze gerek bırakmadan ortaya koyan örneklerdendir.

Kendilerine sarayın ve aydın tabakanın tahkir edici bir gözle bakması karşısında bu iki kesime de soğuk kalan saz şairleri, kendilerini dinlemeye hazır geniş halk kitleleri arasında yerleşmişler, halkın duygularına tercüman olarak onlar arasında yaşaya gelmişlerdir. Halk, kendi dilinde yazmaya şairlerin şiirlerini okumayarak klasik edebiyat mensuplarını cezalandırmış, bu tavrıyla kendini büyük oranda yancı kültürlerin tesirlerinden korunmayı da başarmıştır. Âşıklar sadece halka hitap etmekle kalmamışlar, payitaht dışındaki pek çok mahalli merkezde kendilerine kucak açan yöneticiler bulmuşlardır. Bu yöneticilerin özelliklerini Köprülü, şu

cümlelerle dile getirir: Yalnız avam değil, has ve ze'amet sâhibi ümmi dâmat paşalar, vezirler, zorbalıktan yetişmiş yeniçeri ağaları, beylerbeyiler ile husûsi dairelerinde çöğürçülerin, saz şairlerinin anlaşıla bilir eserlerinden zevk duymakta idiler (Köprülü, 1989: I, 206).

Osmanlı Devletinin yükselme döneminde saz şairlerine ve halk edebiyatı ürünlerine yönelik bu aşağılayıcı yaklaşım, devletin duraklama dönemine girdiği 17. yüzyılda yerine hoş görü ve benimsemeye bırakmış, özellikle IV. Murat devrinden sonra saz şairleri ve bu şairlerin şöhretleri Osmanlı sınırlarını içerisindeki her noktaya ulaşmış; asker şairlerin şiirleri, zaferlerin kazanılması ve askerin moralinin yükseltilmesi gibi hassas konularda önemli rol oynamıştır. Saz şairlerine teveccüh gösterilmesi ve onların ününün Gevheri, Âşık Ömer, Kayıkçı Kul Mustafa gibi şairler vasıtasıyla saraya kadar girmesinin yanı sıra Acem edebiyatını eski şöhretini kaybetmesinin de 17. yüzyılda saz şairlerine meyli artırmadaki rolü büyüktür. Sıraladığımız bu sebepler, Osmanlı edebiyatında millileşmekten ziyade mahallileşmek ihtiyacını doğurmuştur. Nitekim kendisi aruz vezniyle şiirler yazan IV. Murat, Mûsâhibi Mûsâ Çelebi'nin ölümü üzerine, bu ayrılığın acısını Yola düşüp giden dilber / Mûsâ'm eğlendi gelmedi mısralarıyla başlayan bir varsağı ile dile getirmekte hiçbir mahzur görmemiştir (Köprülü, 1989; I, 209).

17. yüzyıl yazarlarından Evliya Çelebi'nin Türk ve Dünya gezi edebiyatı şaheseri olan Seyahatnamesi, 17. yüzyıl Osmanlı sosyal hayatında âşıkların oynadığı rolü anlatması bakımından da önemli bir kaynaktır. Çelebi'nin eserinden, IV. Murat zamanında Demiroğlu, Molla Hasan, Koroğlu, Gede Muslu, Karafazlı, Celep Kâtibî, Sarı Mukallid, Celep Gedâyî, Hâkî, Turâbî gibi bir çok çöğür şairinin memleketin her yerinde şöhret kazandıkları, konaklarda, kahvelerde, meyhanelerde, bozahanelerde, kervansaraylarda, tekelerde, mesire yerlerinde onların dinledikleri anlaşılmaktadır.

Âşık edebiyatı mahsullerinden en çok 17 ve 18. asra ait olanları elimizdedir. Yıllar içerisinde eskiye doğru gidildikçe daha az numuneye rastlanması tabiidir. Ancak saz şiirlerinin geçmiş yüzyıllara ait ürünlerinin sayısındaki azlığın başka sebepleri de vardır. Bunlardan saz şairlerine ve şiirlerine menfi bakışın etkisi yukarıda dile getirilmiştir. Bir başka sebep de âşıkların şiirlerinin bağımsız divanlar hâlinde yazılması gibi bir geleneğin olmaması, pek çok şairlerin şiirlerinin mecmualarda, cönklerde dağınık olarak yer almasıdır. Bu sebeple, Anadolu'da 12.

asırda itibaren şekillenen saz şiirinin yaklaşık beş asırlık ilk dönem eserlerinden bugün pek az bir kısmı elimizdedir.

17.yüzyıldan itibaren saz şairlerinin örneklerine pek çok yerde rastlamak mümkündür. Bunun sebebi, 17. yüzyılın saz şiiri için altın devir olmasıdır. Bu devirde IV. Murat gibi sultanların, İbşir Paşa gibi sadrazamların yanı sıra Afife Sultan gibi padişah hanımlarının da saz şiirine meylettikleri vesikalarda kayıtlıdır. Saray erkanının saz şiirine meyletmesi, 17. yüzyıldan itibaren kimi şura tezkiresi sahiplerini de saz şairlerini kerhen de olsa eserlerini almaya mecbur etmiştir. Bu mecburiyette tezkirecilerin millî vezne olan nefretleri sebebiyle, saz şairlerinden ancak aruzla da yazanların tezkirelere alınmış olması gerçeği hatırdan çıkarılmamalıdır. Tezkirecilerin, sadece aruzla yazan saz şairlerini tezkirelere almaları bile klâsik şiir üstatlarını çileden çıkarmaya yetmiş, Vehbî, meşhur Sühan Kasidesinde, ünü dört yana yayılan Âşık Ömer ve Gevherî'yi ağır dille eleştirmiştir. İsmail Ankaravî, Miftâhul Belâga isimli rîsâlesinde dört gruba ayırdığı şairlerin dördüncü grubu için kelâm sûret-ü mânadan hâlî olmakla esvât-ı hayvânâta lâhık olanlar ki anlar hakkında yâve-gûh ve herze-cûy demek sâdıktır (Köprülü,1989: I, 216) ifadesini kullanmaktan çekinmemiştir.

Saz şairlerinin geniş halk kitleleri tarafından sevilip el üstünde tutulmaları ve halkın saz çalmayana şair gözüyle bakılmaması, saz şiirinin 17. yüzyıl ve sonrasında daha da artmış, bunun sonucunda aydın tabaka da kendi arasında artık millî vezin ve nazım şekilleriyle şiirler yazmaya, söylemeye başlamıştır. 18. yüzyıl klâsik şairlerinden Nedim, Şeyh Galip; 19. yüzyıl şairlerinden Enderunlu Vasıf, İzzet Molla gibi şairler aruz vezniyle yazdıkları gazellerinde halkın zevkini okşayan basit bir dil kullanmaya özen göstermişlerdir. Bu mahallileşme akımı ve millî zevke yöneliş, III. Selim, II. Mahmut gibi sultanların meyilleriyle uzun süre etkili olmuştur. Sultan Mahmut Adlî zamanından Sultan Abdülaziz'in son devirlerine kadar âşıklarında loncaları olmuş, âşıkların reisi, âşıklar kethudâsı adıyla anılmıştır. Örnek olması babından, İstanbullu Âşık Hüseyin Baba, 1834'ten itibaren yirmi sekiz yıl Tavukpazarı Âşıklar Cemiyetine reislik yapmış, saz çalmadaki kabiliyeti sebebiyle de on üç yıl, saraydaki otuz üç âşığa başkanlık etmiştir. Hüseyin Baba'nın ölümüyle birlikte Beşiktaşlı Gedâyi Baba, Sultan Aziz'in meclisinde âşıklara reislik etmiştir.

Bu ve benzeri gelişmeler, 19. yüzyılın sonlarında Âşık edebiyatının önemini daha çok artırmış, ve saz şiiri, âlim ve câhil sınıflar arasında hak ettiği yeri almıştır.

Tanzimat'la birlikte halk için edebiyat düşüncesinin gelişmesi ve fikirlerin geniş halk kitlelerine anlatılması ihtiyacı, eski edebiyata karşı çıkmayı sağlayan sebeplerin başında gelmiş ve başta Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi sanatçılar olmak üzere pek çok isim, sade dilli bir edebiyat meydana getirmek düşüncesiyle bir takım arayışlara girmişlerdir. Bu manadan olmak üzere meşhur Şiir ve İnşâ' makalesinde Ziya Paşa, şiir meselesi hakkındaki düşüncelerini belirttiikten sonra Hayır, bizim tabî olan şiir ve inşâmız taşra halkı ile İstanbul ahalisinin avamı beyninde hâlâ durmaktadır; bizim şiirimiz, hani şâirlerin nâ-mevzun diye beğenmedikleri avam şarkıları ve taşralarda çöğür şâirleri arasında deyiş ve üçleme ve kayabaşı tâbir olunan nazımlardır (Köprülü,1989: I, 224) ifadesini kullanmıştır.

Tanzimat devrinde aydınlar üzerindeki etkisini sürdürmüş olan âşık tarzı şiir geleneği, 1911 yılında Selânik'te yayımlanmaya başlanan Genç Kalemler dergisinde filizlenen Millî Edebiyat akımının gelişmesine de olumlu yönde etki etmiştir. Devletin son derece sıkıntıda olduğu yıllarda yaşanan olaylar, siyaset ve edebiyattaki çalkantılar pek çok alana yansımış, kendilerine hecenin beş şairi adı verilen Orhan Seyfî, Enis Behiç, Faruk Nafiz, Halit Fahri, Yusuf Ziya gibi şairler, ilk kez, şiirlerini hece vezniyle yazmak suretiyle Tanzimatçıların söyleyip de yapamadıkları şeyleri hayata geçirmişlerdir. Faruk Nafiz'in meşhur Han Duvarları şiiri hem hece vezni ile yazılması hem de şiir içerisinde Maraşlı Şeyhoğlu Satılmış'ın mısralarının yer alması itiBâriyle oldukça dikkat çekicidir.

Genç Türkiye Cumhûriyeti'nin kurulmasından sonra bizzat Mustafa Kemal tarafından başlatılan dil ve edebiyat çalışmaları; Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi gibi araştırma merkezlerinin açılması suretiyle ilmi temeller üzerine oturtulmuş; Türk medeniyetinin köklerinin araştırılması, Güneş Dil Teorisinin ortaya atılması, Anadolu ve Dünya medeniyetlerinin kökeninde Türk medeniyetinin yattığı tezinin ileri sürülmesi, o zamana kadar yabancısı olduğumuz Türklük bilimi çalışmalarının alışık olunmayan bir sürat ve heyecanla yürütmesine zemin hazırlamıştır. Bu iddia ve araştırmalar Türkoloji dışındaki alanlara da yansımış, söz gelimi Sümerlilerin ve Etilerin Türk

olduklarından hareketle yeni kurulan iki bankaya Sümerbank ve Etibank isimleri verilmiştir.

20. yüzyılın ikinci yarısında Türklük ve edebiyat araştırmalarında yeniden kıpırdanmalar başlamıştır. Ülkemizde özellikle taşrada açılan üniversitelerde yapılan çalışmalar, saz şiirinin yanı sıra tekke şiiri ve halk şiirinin de ayrı kollar hâlinde incelenmesine ve araştırılmasına zemin hazırlamıştır. Türklerin ilk vatanları olan Türkistan'da Oğuz boyu mensupları arasında yaşayan ozan kelimesi de bu dönemde Anadolu'da yeniden dirilmiş ve kimi saz şairleri kendilerini ozan sıfatıyla tanıtmaya başlamışlardır. Saz şiiri geleneği, günümüzde özellikle Adana, Erzurum, Kars, Sivas gibi illerimizde yaşamaya devam etmektedir.

Âşıklık geleneği, günümüzde toplumu bilgilendirmek, özellikle millî-manevî meselelerde topluma rehber olmak, onun duygularını gazete ve televizyonlarda dillendirmek gibi görevleri de üstlenmiş bulunmaktadır. Günümüz âşıkları bir açıdan, âşik edebiyatı tarihinde hiçbir saz şairine nasip olmayacak kadar şanslı bir dönemi yaşamaktadırlar. Gazeteler, televizyonlar ve âşıklık geleneği ile ilgili kitaplar, günümüz saz şairlerinin faydalanabilecekleri kaynaklar arasındadır. Günümüz âşıklarının bir sansı ise geleneği bütün detaylarıyla öğrenme imkanı ile eğitimidir. Nitekim özellikle öğretmenlik mesleğini sürdüren kimi vatandaşlarımız, 21. yüzyılın Türkiye'sinde, mesleklerinden arta kalan vakitlerde, özel sohbetlerde, muhtelif toplantılarda, yarışmalarda, radyo ve televizyon programlarında âşıklık sanatını icra etmektedirler.

II. YÜZYILLAR İÇERİSİNDE TÜRK SAZ ŞİİRİ

Araştırmacılar arasındaki genel eğilim, Türk saz şiiri tarihini Türkistan (Orta Asya) Türk edebiyatı dönemiyle başlatmak yönündedir. Biz bu konu hakkındaki görüşlerimizi Başlangıcımızdan Günümüze Türk Saz Şiiri Tarihine Genel Bir Bakış adlı başlıkta aktarmış olduğumuz için, Yüzyıllar İçerisinde Türk Saz Şiiri adını taşıyan bu başlık altında saz şiirinin, Anadolu sahasındaki ilk örneklerinden başlamak suretiyle yüzyıllar içerisindeki genel seyri hakkında derli toplu bilgi vermekle yetineceğiz.

Divanü Lügatit Türk gibi eski ve zengin bir kaynaktan sonra âşık edebiyatına dair ilk bilgilere menakıbnamelerde, gazavatnamelerde, surnamelerde, şehrengizlerde, fahnâmelerde rastlamak mümkündür. Buna rağmen eldeki ilk dönemlere ait malzemenin saz şiirinin atası olarak kabul edilip edilmeyeceği şüphe götürür bir konudur. Bu husustaki görüşünü Sakaoğlu Ancak, mevcut bütün edebî parçaların saz şiirimizin atası olarak kabul edilip edilmeyeceği düşüncesi asla hatırdan çıkarılmamalıdır. Bizim, bu gün “Tekke Edebiyatı” ve “Klâsik Edebiyat” adını verdiğimiz iki ayrı edebiyatımız daha vardır. Onları tarihî çerçeveye oTurTurken başlangıç olarak hangi zamanı ve ne gibi örnekleri ele alacağız? Tekke edebiyatımızı Yesevî ile başlatabilir miyiz? Ya klâsik edebiyatımızın başlangıcı hangi yüzyıla ve kimlere bağlanacak? Yusuf Has Hacib’in Kutadgu Bilig’i ilk örnek olabilir mi? Ve belki de ilk defa ortaya atılan bir soru: Hikmetler veya Kutadgu Bilig’in parçaları söylenirken her hangi bir saz refakat ediyor muydu veya belirli hareketler yapıyor muydu ve onlara bağlı bazı hareketler belli bir tempo ile yardımcı oluyor muydu? (Sakaoğlu,1989: 105–106) cümleleriyle dile getirilmiştir.

Bugün birbirinden rahatlıkla ayırdığımız klâsik şiir , tekke şiiri ve saz şiirinin ilk kaynaklarına inmek sanıldığı kadar kolay değildir. Eldeki malzemeden yola çıkıldığında Türk İslâm dinini kabul etmeden önceki bir takım dinî ve sosyal törenlerinde saz şairlerinin de görev yaptığı bilinen bir gerçektir. İslâmiyet’in kabulünden sonra da saz şairleri bu görevlerini yerine getirmeye devam etmiş olmalıdırlar. Ancak eldeki belgeler, saz şiirinin takip edilen dönemini en fazla 16. yüzyıla kadar indirebilmemize imkan verdiği için bu hususta belgelerin ışığında konuşmak imkanı yoktur. İlk örneklerde ortaya çıkan dile bakarak, bu geleneğin İslâmiyet öncesinden bu yana kesintisiz olarak devam ettiği rahatlıkla söylenebilir.

Saz şiirinin ilk dönemini İslamiyet öncesine kadar indirip Türkistan’dan başlattığımızda ozan, baksı ve kopuz terimlerini de ilk terimler olarak kabul edebiliriz. Anadolu’da ozanın yerini âşık, kopuzun yerini de sazın atası olarak kabul edebileceğimiz çöğür ve karadüzen tabirleri almıştır. Hem Türkistan’da hem de Anadolu’da hakimiyet sürmüş olan Selçuklu ordularında 9-12 yüzyıllar arasında ozanların kopuz çalarak şiir söylyip askerleri eğlendirdikleri, savaşa hazırladıkları bilinen bir gerçektir. Nitekim bugün Kazakistan, Kırgızistan gibi Türk ülkelerinde komuz çalma ve şiir söyleme geleneği hâlen devam etmekte hatta kendilerini diğer

şairlerden ayırıp sadece Manas destanını söylemeye adanmış eli komuzlu Kırgız şairlerine de Manasçı adı verilmektedir.

Anadolu'da söylenen ilk saz şiiri muhakkak ki Türklerin bu coğrafyaya toplu olarak geldikleri tarihle yaşıttır. Özellikle 17. yüzyılın asker şairlerinde gözlemlediğimiz askeri savaşa hazırlama, onun moral gücünü yükseltme gibi özelliklerin, Anadolu'ya ilk gelen asker şairlerde âdeta bir yükümlülük şeklinde olması kuvvetli bir ihtimaldir.

Saz şiiri ile ilgili olarak Anadolu coğrafyasına bağlayabileceğimiz ilk şiirlerden birisi, son dörtlüğünden hareketle Osman Gazi'ye bağlanan bir şiirdir. Ne zaman ve kim tarafında söylendiği belli olmayan bu şiirin ona bağlanması, sultana duyulan sevgiden, onu da şair olarak görme arzusundan kaynaklanmaktadır. Sultan II. Beyazid devrinde (1481-1512) Türklere esir düşen bir Rum'un hatıralarının yer aldığı bir kitapta karşımıza çıkan ve kim tarafından söylendiği belli olmayan tek bentlik bir şiir ise şöyledir.

Bir iken beş eyledüm derdümü
Yaradan'dan istemişem yardımı
Terkeyledüm zeminimi yurdumu
Neyleyeyim yenemezüm gönülümü (Sakaoğlu,1984: 100)

16. yüzyıla girerken görebildiğimiz ilk küçük örnekler bunlardır. Bu iki şiirin dışında Baykan (Bıkan) adlı bir saz şairinin 1386 yılında Timur ordularının Kars'ı işgal edişini anlatan Dâsitân-ı Sukut-ı Kars isimli şiiri de ilk örnekler arasında kabul edilebilir. Bu şiirin Kars gibi âşıklık geleneğinin yüzyıllardır kesintisiz olarak yaşadığı bir şehrin işgalini anlatması, Baykan'ın da Kars yöresinden, hatta saz çalmayı bilen bir âşık olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Mahlâs bendi elimize geçmeyen ve II. Beyazid'in, oğlu Yavuz Sultan Selim tarafından tahttan indirilmesini anlatan Firaknâme-i Sultan Bayezid adlı şiir de saz şiirinin, elimizdeki ilk örnekleri arasında yer almaktadır. Bunların dışında klâsik şiirler yazan Meâlî'in sekizli hece ölçüsüyle, 15 dörtlük hâlinde yazmış olduğu Yetiş gazi hünkar yetiş nakaratlı şiir de devrinin ilk örnekleri arasındadır. (Sakaoğlu,1984: 93-99).

Aşağıda, 16 yüzyıldan günümüze Türk saz şiirlerinin genel özelliklerini ana hatlarıyla verilmiş ve her yüzyılın ünlü isimleri sıralanmıştır.

16 yüzyıl, saz şairlerinin eldeki belgelerle takip edebildiğimiz beş yüz yıllık tarihinin ilk yüzyılıdır. En eski yüzyıl olması, eldeki şiir ve şair sayısının sınırlı olmasının da temel sebebidir. 16. yüzyıl, Anadolu'da Osmanlı devlet sisteminin oturduğu ve Anadolu Türkçesi'nin işlek hâle geldiği yüzyıldır. Bu dönemde devletin, cihan hakimiyeti düşüncesiyle özellikle bugünkü Suriye, Mısır, Libya, Fas, Tunus, Cezayir gibi ülkelerin coğrafyalarında hakimiyet kurması, âşıkların da bu coğrafyalara kadar dağılmalarındaki başlıca amil olmuştur. Elimizdeki 16. yüzyıl âşıklarının ordu mensubu olması, bu şairlerin şiirlerinin kahramanlık konulu olmaları sonucu doğurmuştur. Bu dönemin bilinen isimleri Armutlu, Bahşi, Çırpanlı, Hayali, Kul Çulha, Kul Piri, Oğuz Ali, Ozan, Öksüz Dede, Karaca Oğlan ve Köroğlu'dur. Bunlardan Karaca Oğlan, 17. yüzyılda yaşayan adaşısıyla, Köroğlu'da meşhur hikâye kahramanı Köroğlu ile karıştırılmamalıdır.

17. yüzyıl, saz şiirinin altın çağını yaşadığı devirdir. Bu yüzyılın şair ve şiirleri çalışmamamızın konusu olduğu ve bu şair ve şiirler hakkında çalışmamızın genelinde yeterli miktarda bilgi verildiği için burada sadece meşhur bazı şair isimlerini vermekle yetineceğiz. Dönemin en ünlü isimleri şunlardır: Âşık, Âşık Halil, Âşık Ömer, Benli Ali, Ercişli Emrah, Gevherî, Kayıkçı Kul Mustafa, Kâmilî, Kâtibî, Koroğlu, Kuloğlu, Öksüz Âşık, Sun'î, Şahinoğlu, Tameşvarlı Âşık Gazi Hasan, Üsküdârî, Yazıcı.

18. yüzyıl, siyasî açıdan çok önemli olayların yaşandığı bir devir olmasına rağmen bu devirde 17. yüzyıldaki kalitede saz şairleri yetişmemiştir. Nasıl ki 16. yüzyılda devletin gösterdiği gelişme ve siyasî üstünlük bir yüzyıl sonraki saz şiirinin altın çağını yaşamasına sebep olmuşsa özellikle 17. yüzyılda görülen duraklama ve 1683'ten itibaren hızla hissedilen gerileme dönemi, âdeta bir sonraki yüzyılın saz şiirinin gölgede kalacağına işaretidir. Bu yüzyılda âşıklık yaygınlaşmış, sosyal konular üzerine yazılan şiir sayısında artma görülmüş, klâsik şiir üstatlarının da saz şairlerinden etkilenerek klâsik şiir içerisinde bir mahallileşme cereyanı başlattıkları görülmüştür. Bütün bunlara rağmen 18. yüzyıl, 17. yüzyıl gibi ünlü âşıklar yetiştirmekten uzak kalmıştır. Bu yüzyılın önemli isimleri şöyle sıralayabiliriz: Abdi, Agahî, Âşık Ahmet, Âşık Ali, Âşık Bağdâdî, Âşık Derunî, Âşık Halil, Âşık Nigarî,

Âşık Ravzî, Sadık, Hükmi, Kabasakal Mehmed, Kıymetî, Kürşadî, Levnî, Magriblioğlu, Nakdî, Seferlioğlu, Sırrî, Şermî, Talibî.

19. yüzyıl, 17. yüzyıldan sonra saz şiirinin en parlak dönemi olarak kabul edilebilir. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu fikrî ve siyasî durum, saz şiirinin konularını da tabiatıyla etkilemiştir. Osmanlı padişahlarının ve devlet büyüklerinin himayesi ve maddî desteği devam etmişse de süreklilik kazanmamıştır. Bu dönem saz şiiri incelendiğinde âşıkların, özellikle 17. yüzyılda karşımıza daha çok çıkan coşku dolu şiirler yerine dînî muhtevânın ağırlık kazandığı şiirler yazmayı tercih ettikleri görülmektedir. Hiç şüphesiz ki bunda Osmanlı'nın istikbal endişesinin halk nazarındaki yansımaları etkilidir. Zira özellikle 13.yüzyılda olduğu gibi halkın birlik, beraberlik ve gelecek ile ilgili olarak endişelerinin arttığı, savaşlardan usandığı zamanlarda bu dünyada pek fazla bulamadıkları saadeti hiç olmazsa ahirette temin için dînî duygularının biraz daha öne çıktığını söyleyebiliriz. 19.yüzyıl saz şiirinde karşımıza çıkan bir başka yenilik de hiciv geleneğinin oluşmuş olmasıdır. Bu yüzyılda özellikle Seyrânî, Dertli ve Dadaloğlu'nun devlet idaresine karşı yazmış oldukları taşlamalar dikkat çekicidir. Ayrıca tanzimatla birlikte getirilen yeniliklerin de 19. yüzyıl saz şiirinde yer bulduğunu söyleyebiliriz.

19.yüzyıl klâsik edebiyatta mahallileşme hareketinin devam ettiği, saz şiirinde ise klâsik edebiyatla ilgili unsurların, özellikle de yabancı kelime kullanımının arttığı bir dönem olmuştur. Bu yüzyıl, şair bazında kalitenin tartışılabilceği, ancak Osmanlı genelinde âşıklık geleneği ve âşıklık müessesesinin daha bir yerleşmiş olarak karşımıza çıktığı yüzyıldır. Bu dönemde özellikle İstanbul'da semaî kahveleri gelişmiş, gezginci âşık tipinin yerini kahvehanelerde mani, destan, koşma, semai vb. söyleyen âşıklar almışlardır. Bu yüzyılda yeniçeri ocaklarının kapatılması, âşıklık geleneğine meyleden kişilerin sayısında azalmaya sebep olmuş, siyasî ve sosyal alanda uzun süredir yaşanan bunalım karşısında çaresiz kalan devlet yönetiminin bir takım yeniliklere gitmesi, Tanzimat'ı ilan etmesi ve benzeri sebeplerle âşıklık geleneği zayıflamıştır. Bu yüzyılda II. Mahmut, Abdülaziz gibi sultanlar sarayda âşık fasılları düzenletmiş, bu padişahlardan sonra da âşıklar kendilerine üst düzey bir hami bulamamışlardır. Okur yazar âşık sayısının da geçmiş yüzyıllara göre hayli arttığı bu dönemin en önemli temsilcileri şunlardır: Şem'î, Şenlik, Tahiri, Bayburtlu Celali, Bayburtlu Zihni, Ceyhunî, Dadaloğlu, Deli Boran,

Dertli, Erzurumlu Emrah, Gedâi, Hızrî, Kamilî, Kusurî, Meslekî, Minhâcî, Muhibbî, Ruhsâtî, Serdârî, Seyrânî, Silleli Sururi, Sümmani, Tokatlı Nuri.

20. yüzyıl, dört yüz yıldır süregelen âşıklık geleneğinin bambaşka şartlar ve bambaşka bir coğrafyaya bağlandığı yüzyıldır. Bu yüzyılda son dört yüz yıldakinden daha büyük ve köklü değişimler olmuş, Osmanlı tıpkı med-cezir hadiselerinde yaşandığı gibi uzun süredir elinde bulundurduğu muazzam bir coğrafyadan bugünkü sınırlar içerisine çekilmek zorunda kalmış, bu çekiliş sırasında tıpkı deniz suyunun yayıldığı yerlerden pek çok çöküntüde birikintiler bırakıp çekilmesi gibi kendi kanından, dilinden, kültüründen milyonlarca insanı da artık yabancı sayılacak coğrafyalarda terk etmek zorunda kalmıştır. Bu sebeple, 20. yüzyılda artık ne garp ocaklarında yetişen, ne de Tuna boylarından, serhat kalelerinden ünleyen âşıklara rastlamak mümkündür. Bu yüzyılın ilk çeyreğinde âdeta hızlı oynatılan bir film gibi, bir milletin tarihinde yüzyıllar içerisinde yaşanabilecek büyük hadiselerin art arda yaşanması; yeni devletin kurulması, inkılaplar ve devamında yaşanan sosyal, siyasi gelişmeler sebebiyle âşıklık geleneği de bambaşka bir mecraya sürüklenmek zorunda kalmıştır. Aruzun, ağır tamlama ve terkiplerin tarihe karıştığı bu yüzyılda devlet desteği alamayan âşıklar, ilki 1931'de Sivas'ta yapılan ve 1966'da Konya'da yeniden canlandırılan âşıklar bayramları sayesinde henüz yok olmadıklarını göstermişler, mahallî olmaktan çıkıp ülke genelini kapsayacak şekilde sanat icra etmeye başlamışlardır.

20. yüzyılın yüzlerce ismi arasında burada isimlerine yer vereceğimiz birkaç âşığın adları şunlardır: Ali İzzet Özkan, Ardanuçlu Efkârî, Âşık Ferahî, Âşık Mehmet Yakıcı, Âşık Veysel, Bayburtlu Hicrânî, Davud Sularî, Efkârî, Gufranî, Habib Karaaslan, İlhamî, Posoflu Müdamî, Posoflu Zülalî, Recep Hıfzî, Talibî Coşkun.

20. yüzyılın hâlen yaşayan ve adını 21. yüzyılda da duyurmaya devam edecek âşıklar arasında ise Abdülvahap Kocaman, Ahmet Poyrazoğlu, Ali Çatak, Âşık İsmetî, Erol Erganî, Eyyûbî, Feymânî, Fuat Çerkezoğlu, Gül Ahmet Yiğit, Gülhanî, Hacı Karakılçık, Halil Karabulut, Hasan Selamî, Hasretî, Hüseyin Sümmanoğlu, İsmail Cengiz Azerî, İslâm Erdener, Kara Mehmet, Mevlüt İhsanî, Murat Çobanoğlu, Mustafa Ruânî, Nuri Çırağî, Sefil Selimî, Şeref Taşlıova, Yaşar Reyhânî, Zülfikâr Divanî gibileri sayılabilir (Sakaoğlu, 1996: 124-128).

Her ne kadar eskisi kadar gülcü olmasa da ülkemizde âşıklık geleneği yaşamaya ve temsilci yetiştirmeye devam etmektedir. Bundan sonra geleneğin devam edip etmeyeceği, edecekse ne kadar süre ile ve ne surette devam edeceği, yaşanarak görülecektir. Geleneğin devam etmesinde âşıklarımızın kendilerini çağın gereklerine uygun şekilde yetiştirmelerinin yanında, gençlerimizin bu geleneğe sempatiyle yaklaşması ve onu kendilerinden bir parça olarak görmesi, kültür bakanlığımızın ve yetkilerin bilinçli hareket etmesi, üniversitelerimizin ve araştırmacılarımızın âşıklık geleneğinin geleceğiyle ilgili projeler üretmesi gibi pek çok faktör rol oynayacaktır.

III. SAZ ŞAİRLERİNİN HAYATLARI

A. BAYBURTLU CELÂLÎ BABA

Celali Baba'nın hayatı hakkında elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Anadolu'nun ücra köşelerinin birinde yetişmiş bir şair olması sebebiyle, ancak bulunduğu çevrede ismini duyurabilen şair hakkında kaynaklar fazla bilgi vermemektedir. Şairin günümüze oldukça yakın bir dönemde yaşamış olması, hatta şairi henüz hayattayken tanıyanların veya ismini duyanların bulunması, Celali Baba'nın hayatı hakkında az da olsa bilgi sahibi olunmasını sağlamıştır. Ayrıca bazı şiirlerinde de şairin hayatı hakkında bilgiler bulabiliyoruz.

Celali babanın asıl adı Ahmet tir. Bayburt ilini Tahsini köyünden olması haliyle aşık Tahsini de denilen şair, şiirlerinde celali ve Celali baba mahlaslarını kullandığı gibi. Günümüzde de Bayburt ve havalisinde Celali Baba ismiyle zikredilmektedir.

Rivayetlere göre, Ahmet on dört yaşında dağda sığır çobanlığı yaparken bir gün uyuya kalır. Uyku da erenler Ahmet'in bileğine halka takarak ona "Celâlî" mahlasını verirler. Ahmet uyandıği zaman içine bir ateş düşmüş, bir sevdaya duçar olmuştur. Köy hocasının Ahmet'den durumu izah etmesini istemesi üzerine şair kendisine rüya da verilen bir kabiliyetle ilk şiirini söylemiştir:

Bir peri aşkından divane oldum
Çağladı gözyaşım akıyor hocam
Erenler şahından bir name aldım
Dilim ezber etmiş okuyor hocam 48/1

Ziyaeddin Fahri, Celali Baba'nın Bektaşî tarikatına mensup olduğunu ifade etmekte; ayrıca ulema tarafından şairin Kızılbaşlıkla itham edildiğini söylemektedir. Kendi derlemelerimizden de böyle bir izlenim izlediğimiz gibi, celali babanın şiirlerinde de onun Kızılbaş olduğunu gösteren bir işaret bulunmamaktadır (Doğan, 1999: 21-29).

B. DADALOĞLU

(1785-?/1868-?)

Toros Dağları üzerinde Kozak, Erzin, Payas yörelerinde göçebe olarak yaşayan Türkmenlerin Afşar boyundan, Âşık Mûsâ adlı bir şairin oğludur. Asıl adının Veli olduğu Gâvur ve Ahır dağları yörelerinden yaşadığı, Çukurova'da da bulunduğu söylenir. Şiirlerinde yer yer rastlanan tarihsel olaylar ve bunlara ilişkin protestolar, Dadaloğlu'nun sesinde halkımızın toplumsal olaylar karşısındaki tepkilerini, sağlam kuruluşlar içinde dile getirir.

Göçebe aşiretler yaşamlarını hayvancılıkla sürdürmekteydiler. Yazları sürüleriyle birlikte yaylalara çıkan bu aşiretler kışları "kışlak" adı verilen vadilerde geçirirlerdi. Otlak, yayla ya da kışlak yüzünden göçebe aşiretler hem kendi aralarında, hem de yerleşik halkla sık sık anlaşmazlığa düşüp çatışmaktaydılar. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin yerleşik halkın yanını tutması ya da göçerleri belli bir yerde oturmaya zorlaması zaman zaman ayaklanmalara neden oluyordu. Sorunu kökünden çözmek isteyen Osmanlı Devleti Kozanoğulları'nın başkaldırması üzerine "Fırka-i Islahiye" adlı bir orduyu bölgeye gönderdi. Düzenli ordu karşısında fazla direnemeyen yerel beyler yönetimindeki aşiretler ağır bir yenilgiye uğradılar. Yenilen aşiretler arasında Dadaloğlu'nun da aşireti de vardı. Dadaloğlu, "Ölen ölür kalan sağlar bizimdir" diyerek aşiretinden geri kalanlarla birlikte Orta Anadolu'nun bilinmeyen bir yerine göç etti. Sivas'ın bir köyüne yerleştiği söylenirse de, daha sonraki yaşamı konusunda anlatılan çeşitli öyküler dışında günümüze herhangi bir bilgi ya da belge kalmamıştır.

Dadaloğlu'nun şiirleri, sevdâ ve gurbet konularını işleyen Karacaoğlan'ın şiirleri ile kavga ve yiğitlik ozanı olarak ünlenen Köroğlu'nun şiirlerinin bir birleşimidir. Dadaloğlu ile Karacaoğlan'ın dilden dile dolaşan birçok şiiri birbirine

karıştırılmış, Dadaloğlu'nun şiirleri Karacaoğlan'a, Karacaoğlan'ın şiirleri Dadaloğlu'na mal edilmiştir.

Dadaloğlu kimi öteki âşıklardan farklı olarak şiirlerini yalın ve arı bir dil ile söylemiştir. Şiirleri gür ve tok seslidir. Çoğu savaşlar ve çarpışmalar üzerine yazılmış olan şiirlerinde aşiret halkını savaşmaya, saldırılara karşı koymaya, boyun eğmemeye çağırır. Özellikle bu tür şiirlerinde çok güçlü bir söyleyişi vardır. "Halkımızda devlet etmiş fermanı/Ferman padişahın dağlar bizimdir" deyişi onurlu bir başkaldırı ve ince bir alay taşır. Arasında yaşadığı halkın birçok savaşta ezilmiş, acı çekmiş olmasına karşın, Dadaloğlu şiirlerinde yakınmaz ve sızlanmaz. Halkına mücadele gücü ve umut aşılama çabasıdır.

C. DERTLİ

Asıl adı İbrâhîm olan ve gençlik yıllarında Lutfî mahlasını kullanan Dertli, bugünkü Bolu ili sınırları içerisindeki Çağa köyünde 1772 yılında doğar.

Çocukluk yıllarını babasına yardım ederek geçiren Dertli, hemen hemen hiçbir düzenli eğitim almaz. Babasının ölümünden sonra topraklarını köyün ağasına kaptırır ve köyden ayrılır. Yakın köylerden biri olan Deveciler'deki bir akrabasına sığınır, bir süre sonra da İstanbul'a gider. Padişah Üçüncü Selim'in köylerin boşaltılmasını önlemek için İstanbul'daki işsiz ve bekarları geri göndermesi üzerine, Dertli'de İstanbul'dan ayrılır. Gurbetteki yeni mekanı olan Konya'da üç yıl boyunca Hacı Asım Usta adındaki, muhtemelen bir tarikat mensubu, bir ihtiyarın işlettiği kahvehanede ocakçılık eder. Bu kahvehane bir toplantı yeri olmalı ki, genç İbrâhîm buraya devam edenlerin din, ilim, sanat sohbetlerini dinleye dinleye kendisini olgunlaştırır. O, daha çocukluğunda öğrendiği sazını İstanbul'da geliştirmiş, gerek orada gerekse Konya'da katıldığı âşık toplantılarının iyi bir dinleyicisi olmuştur. Lutfî mahlasını alan Dertli, Konya'dan Mısır'a gider ve on yıl kalır. Orada Bektaşî tarikatına bağlanır.

Memleketine dönüşte evlenir ve çocukları olur. Başına buyruk yaşamayı sevdiği için ailesini köyde bırakarak yine diyar diyar dolaşır. Bu başıboşluk ve içki müptelâlığından kurtulmak için tekrar İstanbul'a gider. İstanbul'un ünlü âşık kahvelerine gidip bütün muammaları çözer ve kendini kabul ettirir.

Bir ara Bolu mutasarrıfı Hüsrev Paşa'ya bağlanır ve yeni kabul edilen fes için yazdığı bir şiirini onun vasıtası ile padişaha takdim eder. Şiirin beğenilmesi üzerine bir nevi kaymakamlık görevi verilir. Topladığı verginin bir bölümünü zimmetine geçirdiği dedikodusu ile görevden alınan İbrâhîm yeniden içkiye başlar. 1840'da intihara teşebbüs eder ve boğazını keser. Yara öldürücü değildir; ama ses telleri zarar görerek, sesi hırıltılı bir hal alır. Bu olaydan sonra halk, kendisine Dertli mahlasını verir. Derd, yara demektir; boğazındaki bıçak yarası yüzünden halk ona Dertli der.

Dertli, Ankara eşrafından Âlişan Bey'in himayesi altına girer. 1845 yılında onun himayesi altında iken Ankara'da vefat eder. Yüz yıl Ankara'da gömülü kalır, daha sonra mezarı memleketine götürülür (Kutlu,1988: 9-34).

19 yüzyılın başarılı âşıklarından biri olan, birçok âşıklar yetiştiren Dertli; halk şiirimizin son büyük ustalarından biridir. Divan, tekke ve halk edebiyatındaki geniş kültürü sayesinde daha sağlığında yaygın bir ün kazanır, Divan'ı taş baskısıyla birçok defa basılır.

Furûzî, Rûhî, Nedim, Âşık Ömer, Gevherî, Kaygusuz Abdal gibi şairlerin etkilerini taşıyan Dertli'nin Bektaşî olduğunu gösteren nefes ve devriyeleri de olmakla beraber onun en kuvvetli, en lirik parçalarını koşma ve semaileri arasında bulmak mümkündür. Çağının öbür saz şairleri gibi aruzla gazel, divan, kalenderiler de yazan Dertli, bu tarz şiirlerinde kusurlu bir nazım tekniği kullanmasından ötürü, fazla bir başarı sağlayamaz.

Aruzu kullanışı biraz acemice olsa da Dertli'nin devriyeleri, semaileri, divanları ve kalenderileri gerçekten derinlik ve samimiyet dolu şiirlerdir. Menderese eğitimi almamış olması, din edebiyatını ve tasavvuf mazmunlarını kulaktan öğrenmiş olması bu hataları açıklar. Buna rağmen o, halk şairidir ve koşmanın temsilcisidir. (Kutlu,1988: 35-42)

Asıl Dertli'yi temsil eden hece vezni ile kaleme aldığı şiirleri ise, az sayılmayacak yabancı kelimelere rağmen, daha başarılıdır. (Büyük Türk Klasikleri, 1989: c.9, 235)

Üslubu ahenkli ve sürükleyicidir. Mecazları ve hayalleri orijinal olmamasına rağmen şiirlerinde samimi bir güzellik vardır. Gurbette içki ve sefaletle geçen hayatında, zaman zaman köyünü ve ailesini hatırlar, talihinden şikayet eder.

Hasretini çektiği bu acıları, feryatlarını şiirlerinde coşkun bir tarzda terennüm etmiştir. (TDEA, c. 2, 255)

Şiirlerinde dinî ve tasavvufî konulara yer verir. Samimi bir Müslümandır. Peygamberimize karşı olan samimiyetini hemen her fırsatta dile getirir.

Allah aşkının yanı sıra onda beşerî aşk da vardır. Bu şiirleri daha samimidir. Onun güzelleri Karacaoğlan'ın, Fuzûlî'nin, Nedim'in güzellerine benzer. Bununla beraber kıskançlık da mevzudur.

Hayatın gerçeklerine, olana bitene de ilgisiz değildir. Çok canı yandığı zamanda hiciv oklarını hiç çekinmeden fırlatır. “Şeytan bunun neresinde” redifli taşlaması ile hala akıllardadır.

Her şair gibi kendisinden önceki şairlerin etkisinde kalmış olan Dertli, kendisinden sonrakileri de etkiler. Rıza Tevfik Bölükbaşı, Faruk Nafiz Çamlıbel, Ömer Bedreddin Uşaklı, Necmeddin Halil Onan, Kemaleddin Kamu Dertli'nin izlerini taşıyanlardandır (Kutlu, 1988: 42-59)

Ç. ERZURUMLU EMRAH

19. yüzyılın en önemli isimlerinden biri olan Erzurumlu Emrah, Erzurum'un Tanbura köyünde dünyaya gelir. Doğum ve ölüm tarihleri hakkında çok rivayet vardır. Fahri Fındıklıoğlu 1814–1819 tarihleri arasında doğmuş olabileceğini ileri sürerken Eflâtun Cem Güney de 1777–1784 tarihleri arasında doğmuş olabileceği kanaatindedir.

Emrah'ın ölüm tarihi de kesin olarak bilinmemektedir. Ahmet Talat Onay tarih olarak 1864'ü verirken Bursalı Mehmet Tahir de 1876 tarihini kabul eder. Ancak genel kanaat bu tarihin 1860 olduğu şeklindedir. Ömrünün son yıllarını geçirdiği Tokat'ın Niksar ilçesinde vefat eder ve oraya defnedilir. (Büyük Türk Klasikleri, 1989: c. 9, 238)

Medrese tahsili için Erzurum'a gider, devrin geleneğine bağlı olarak Nakşibendi tarikatına girer. Genç yaşta bağlandığı Nakşibendilik onun yetişmesinde büyük rol oynar. Âşıklık geleneğinin vazgeçilmez eğitim, görgü ve yetişme metodu olan gezicilik ilkesinden hareketle pek çok yer dolaşır. Trabzon, Çorum, Sivas, Tokat, Niğde, Çankırı, Kastamonu dolaştığı yerlerdendir. Ayrıca gezdiği yerlerin de onda büyük ve derin izleri olur. (Karadağ, 1996: 25-28)

18–19. yüzyıl âşık edebiyatı, bütün kaideleriyle, usulleriyle, şekilleriyle, mecazlarıyla, mazmunlarıyla divan edebiyatına uyar; onu tekrar eder. İşte Erzurumlu Emrah bu dönemin şairlerindedir. (Karadağ, 1996: 18)

Emrah'ın dili, aruzla yazdığı şiirlerinde son derece ağırdır; bu husus onun koşmalarında da kendini hissettirir. İyi bir tahsili olduğu, onun mısralarındaki dil ve sanat örneklerinden de kolayca anlaşılır. Divan, semai, kalenderi, gazel, müstezat, müseddes, muhammes, murabba vs. şekillerinde kaleme aldığı aruzlu şiirlerinin sayısı; koşma, yedekli koşma ve destan şeklinde söylediği şiirlerine göre daha fazladır. (Büyük Türk Klasikleri,1989: c. 9, 238)

Köprülü, Emrah'ın asıl şahsiyetini, edebî kıymetini gösteren parçaların hece vezniyle yazdıkları olduğunu belirtir. “Emrah'ın eserlerinde halk zevki unsurlarının azlığı, lîsânın halk lîsânından uzak ve ağır olması, kendisine ait bir kusur olmaktan ziyade, âşık tarzının o devirdeki tekamülüne bağlı bir meseledir.” açıklamasını da getirir.

Emrah'ın aruzlu şiirlerinde üslup, kafiye ve vezin gibi içerik ve biçime ait özellikleri incelerken onun yetiştiği çevreyi, hayatın seyrini ve ömrünü geçirdiği yöreleri göz önünde bulundurmak gerekir. Âşıklık geleneğinin çok güçlü olduğu bir yörede çocukluk ve ilk gençlik yıllarını geçirmiş olan Emrah, saz şiiri üslubu ve tekniklerine tümüyle hakimdir. Şiirlerinin yıllardan beri halk arasında beğeniyle okunması ve terennüm edilmesi, bunu ispatlar. Gençlik yıllarında Erzurum'da sürdürdüğü medrese öğrenimi sırasında ise, sınırlı olsa da, klasik edebiyatın temel bilgilerine sahip olduğu kuvvetle muhtemeldir. Klasik şiirin samimi bir hayranı ve takipçisidir.

Hece ile yazılmış şiirlerini aşk, tasavvufi ve didaktik olmak üzere üç grupta toplamak mümkündür. Büyük çoğunluğu aşk şiirleridir.

Aruzlu şiirleri, tasavvuf ve aşk ağırlıklıdır. Tasavvuf bilgileri oldukça sığ, kulaktan dolma gibidir. Mana zenginliği ve düşünce unsuru noksandır. (Karadağ, 1996: 43–56)

Erzurumlu Emrah'ın şiirleri, 1916 yılında hemşerisi Mehmed Abdülaziz Erzurumî tarafından Divan-ı Emrah adıyla yayımlanır. (Büyük Türk Klasikleri,1989: c. 9, 238)

Saz sanatında usta olan Emrah, halk âşıkları arasında sesi de güzel bir âşık olarak kabul edilir. Öte yandan “Emrah Koşması” adı altında, ezgili bir koşmaya adının verilmesi, bu alandaki ustalığını belgelemektedir.

Emrah, başta Tokatlı Nuri olmak üzere pek çok şair yetiştirir. Onun çırakları usta olur, onlar da çıraklar yetiştirir. Böylece o, bir “âşık kolu”nun kurucusu da olur. (Karadağ, 1996: 62)

D. RUHSÂTÎ

Ruhsati, H. 1251’de doğmuştur. Zira kendisi de;

Elli birde zuhur edip
Doğup cihana geldim ben
Altmışında aşık oldum
Dalıp ummana geldim ben (253)

diyerek bu tarihte doğduğunu beyan etmektedir.

Ruhsati bir köy şairidir. Sivas’ın Deliktaş bucağında doğmuş ömrünün hemen hemen tamamını burada geçirmiştir. Deliktaş bucağı, ismini bir kayadan almıştır. Bu kaya takriben 80 cm. çapında delik olup Sivas yolu üzerinde Deliktaş’a 3 km. mesafededir.

Ruhsati’nin asıl adı Mustafa’dır. Bazı şiirlerinde hem adını hem de mahlasını birlikte kullanmıştır. Ruhsati şiirlerinde; ruhsat, ruhsat baba, aşık ruhsat ve genellikle Ruhsati mahlasını kullanmıştır.

Ruhsati, irticali olan fakat saz çalmayan bir aşıktır. Hakkında yazılmış kitaplarda ve makalelerde onun saz çaldığı ifade edilmiştir. Söz gelişi Vehbi Cem Aşkun kitabına “büyük halk ve saz şairi Ruhsati” adını vermiştir. Ruhsati’nin saz çaldığını söyleyenler sağlıklı bir araştırma yapmamışlardır. Halbuki Ruhsati, saz çalmadığını açıkça dile getirmiştir.

Ne çöğürüm ne kavalım ne sazım
Bir Hakk’a yarar vardır niyazım (401)

Ruhsati’nin tarikatı konusu, edebiyat araştırmacılarının ihtilafa düştükleri konuların başında gelmektedir. Vehbi Cem Aşkun, Ruhsati’nin Nakşibendi- Fuat

Köprülü Bektaşî biraz ihtiyatlı davranarak Nakşî mi, Bektaşî mi olduğunu kestirememişlerdir.

Ruhsatî'nin İslamiyet'e tam bir teslimiyetle bağlı, inanmış, samimi bir Müslümandır (Kaya, 2004:107-129).

E. SEYRÂNÎ

Âşık edebiyatımızda taşlamaları ile meşhur olan Seyrânî'nin asıl adı Mehmed'tir. Develi'de 1800 veya 1807 yılında doğduğu söylenmektedir. Babası Develi'nin Uruza Mahallesi imamı Cafer Efendi'dir.

Yetişme tarzı ve kültüründe babasının tesiri büyüktür. İki sene kadar medrese tahsili görür. Ancak şiirlerindeki olgunluk ve kültür birikimi, sadece bu tahsil ile izah edilemez. Devrinin irfan ve sanat muhitlerinde yetiştiği muhakkaktır.

Abdülmeccid devrinde İstanbul'a gider. Orada iken şeyhülislâmdan sultana kadar devrin en mühim simalarını hicvettiğinden, bu tutumun getirebileceği tehlikeleri göz önüne alarak yeniden memleketine döner. Dönüşünden sonraki hayatı, içki iptilası yüzünden tam bir sefaletе dönüşür. Kendisine yöneltilen kınama ve hücumlara karşı aynı şiddette hicivler yöneltir. Bütün bu çilli ömrün izlerini, şiirlerinde görmek mümkündür. Yine eserlerinden epeyce seyahat ettiği anlaşılmaktadır. Saz çalmadığı halde rivayete göre omzunda kırık bir saz ile dolaşmış. 1866 yılında memleketinde vefat eder. (TDEA, c.7, 556)

Hem hece hem de aruz vezni ile yazan âşık 19. yüzyılda yetişen güçlü âşıklardandır. Aruzla yazdığı şiirlerinde pek başarılı olmamışsa da, hece vezni ile yazdıklarında muvaffak olur. Özellikle hicviyeleri pek güzeldir. Şiirlerinde tasavvufî ıstılahlar görülür.

Belli bir tarikata bağlanmış olduğu söylenemez. Kendisine Nakşîlik isnad edilirse de, Bektaşîliğe daha yakın olduğu görülür. Tasavvufî şiirlerin olgun örneklerine bilhassa semailerinde rastlanmaktadır. (TDEA, c. 7, 556–557)

Fuzûlî, Yunus Emre, Karacaoğlan, Gevherî, Âşık Ömer gibi değişik anlayışların temsilcisi olan şairleri okuduğu anlaşılan Seyrânî'de bunların tesiri görülür. Dertli, Erzurumlu Emrah, Tokatlı Nuri gibi şairlerde onun tesiri vardır. (Büyük Türk Klasikleri, 1989; c.9, 255)

F. SÜMMÂNÎ

1861 yılında Erzurum'un Narman ilçesinde doğan Sümmânî, 1914 yılında vefat etmiştir.

Asıl adı Hüseyin olan âşığımız, rivayete göre küçük yaşta sığır çobanlığı yaparken köyünün civarında Ablak Taşı mevkiinde uyuyakalır, gördüğü rüyada pirlere elinden bâde içer. Bedehşan Emiri'nin kızı Gülperi'ye âşık olur ve böylece şiirler söylemeye başlar.

Pek çok âşık ile tanışır, Erzurum'da bulunur ve bir ara sevgilisini bulmak için uzun bir seyahate çıkar. Kafkasya, Kırım, İran, Afganistan, Hindistan gibi yerleri dolaşır.

Koşmaları, destanları, öğütleri, dinî şiirleri, methiyeleri, münacat ve müstezatlara bulunmaktadır.

Şiirlerinin konusunu, daha çok yaşadığı devir ve o devrin yetiştirdiği nesil teşkil etmiştir. Semaillerle koşmalarında aşk, tabiat ve insan sevgisini işler. Tasavvufî konulara olan vukufu onu çağdaşları arasında yüksek bir mevkiye erişir.

Hem hece hem aruz vezinlerini kullanır.

Dörtlüklerinin birçoğu, hikmetli beyitleri, atasözü gibi halkın dilindedir (TDEA, c. 8, 76–77).

G. ŞEM'Î

Aşık Şem'i'nin asıl ismi Ahmet'tir. Gerek maddi gerekse manevi bir duyarlılıkla sanatın, kültürün, geleneğin, göreneğin bir nefes sıhhat gibi yaşama sevinci olarak kabul edilip günlük hayat içerisinde sebil edildiği, naylı, kudümlü, notalı, tennureli bir beldede doğması, şiir'in, sazın, sohbetin harman edildiği ve gören gözlere, duyan gönüllere cömertçe sunulduğu bir ortamda yetişmesi Şem'i'yi, daha çocuk yaşta sanatın kapılarını açmaya zorlamıştı.

İrticalen şiir söylemeye yatkın ve düşkün olması, belirli bir tahsil görmemesine, hatta yirmi yirmi beş yaşlarına kadar okur yazar olmamasına rağmen, ince düşüncesi. Zekası. akranları arasında hazırcevaplığı, esprileri her konuda onları aydınlatması ve örnek davranışlarıyla kendisine büyükleri tarafından "Şem'i" mahlası verilmesi uygun bulunmuştur.

Göz ve gönül dünyasında büyüün arzusu biricik gayesi şiirdi, sözdü, sazı, sohbeti. Böyle bir ocakta Şem'i yandı, yakıldı, pişti ve yetişti. Bu tarihlerde Konya'da iki kahve vardı. Birisi türbe önünde, türbe kahvesi, diğeri buğday pazarı ile larende caddesinin kesiştiği köşedeki ayakçı kahvesi idi.

Bu kahveler, bildiğimiz kahvelerin dışında, tatil günleri ve her gece genç ve acemi aşıkların devam ettikleri ve yetiştirildikleri bir ocak, bir okul olarak hizmet görmekteydi. Usta aşıkların saz çalıp şiir söyledikleri, atışma yaptıkları muamma söyledikleri bu kahvelerde Konyalı münevverlerin yanı sıra esnaf, köylü, ümmi vatandaşları da aynı ilgi, aynı heyecan ve duyarlılık içinde bir arada görmek mümkündü. Sazını omzuna koyan yabancı aşıkların yolu Konya'ya düşünce mutlaka bu kahvelere uğradı. Aynı zamanda, bir ustalık, bir maharet işi olan irticalen şiir söyleme, muamma asma ve indirme işini bir aşığa Konya ölçüsünde sağlayacağı şöhret ve şan, her dili laf yapan Konyalı gencin dikkat ve ilgisini bu kahveler üzerinde topluyor, bu kahvelerde yapılan her gece saz ve şiir şölenlerini takip etmek, bu gençler için bulunmaz bir nimet ve tatlı bir meşgale oluyordu.

Aşık Şem'i de, evlerine ve helvacı dükkanlarına yakınlığı, saza, söze düşkünlüğü sebebiyle gözüyle, gönlüyle, diliyle pervane gibi, gibi bu kültür ocağından nasibini miktarınca almakta gecikmedi (Halıcı, 1982: 3-4).

Ğ. ÂŞIK ŞENLİK

Şenlik, 1233/1850 yılının yaz aylarında Çıldır'ın Suhara (Yakınsu) köyünde dünyaya gelmiştir. Babası, köyün yerli ailelerinden Kadrigiller'in Molla Kadir'dir. Çiftçilikle uğraşan ve kümes hayvanlarına çok meraklı olan Kadir, orta halli bir köylüdür. Şenlik'in annesi Zeliha, okuma yazma bilen, zeki, görgülü ve bilgili bir kadındır.

Sabah namazından evine dönmekte olan Molla Kadir'i kapıda karşılayan köyün ebe kadını, bir oğlunun olduğunu müjdeleyerek, "hasene" (hayır) vermesini söyler. Ebe kadının hasene sözünü heyecandan Hasan şeklinde anlayan Molla Kadir, çocuğuna "Hasan" diye seslenir. Böylece çocuğun adı Hasan kalır.

Aradan yıllar geçer, küçük Hasan büyür, onbir oniki yaşlarına gelir. Sabahın ilk ışıklarıyla beraber önüne kattığı koyunlarla köyden çıkar, akşama kadar dağlarda çayırlarda koyun otlatırdı.

Çıldır uzun yıllar Rus işgalinde kalmış, iki devlet arasında sınır oluşturan bir bölge olarak, zaman zaman birçok savaşa sahne olmuştur. Ardı arkası kesilmeyen bu savaş ve göç felaketleri, halk dilinde yanık destan ve türkülerin oluşmasına sebep olmuştur. Genç yaşta ölen yiğitler, muradını alamayan genç kızlar, babalar, analar, dedeler, yetim yavrular, bu deyişlerin konularıdır. Birçok evliya ve şehit menkıbeleri anlatılır. Dağlar ve ovalar isimsiz şehit mezarlarıyla doludur.

Uzun kış geceleri, bütün Doğu Anadolu köylerinde olduğu gibi Suhara'da da ağıt destanlarının söylenmesi ve şehit menkıbelerinin anlatılmasıyla geçirilirdi. Bazen de köy imamının okuduğu, Ahmediye, Battal Gazi, Siret ve Hz. Ali'nin cenkleri gibi dinî kahramanlık kitapları dinlenirdi. Âşıklar, hikâyelerini, Serküştelerini, bayatı ve türkülerini bu olaylar üzerine koşar, gençler bu duygularla yetişirlerdi.

Küçük Hasan gözünü açıp çevresine baktığı zaman bu olayları görmüş, yurduna, milletine koşulan bu bayatları, türkülerini, destanları ve hikâyeleri işitmişti. İşte Hasan'ı çağının büyük âşığı yapan çevresindeki bu olaylar ve bu ortamdı. Edebi kişiliği yurt mücadelesi duyguları içerisinde gelişmişti. Akşamları evinde aşını ekmeğini yedikten sonra bütün köy çocukları gibi, babasının elinden tutup ya âşık meclisine veya cenk kitaplarının okunduğu, savaş destanlarının söylendiği, şehit menkıbelerinin anlatıldığı komşu odalarına giderdi. Geceleri buralarda anlatılanları büyük bir merakla dinleyen Hasan, gündüzleri bunları hayal eder, uzun uzun düşüncelere daldı.

Hasan ondört yaşına geldiğinde, onda büyük bir av tutkusu başlamıştı. Babasının av tüfeğini alır, Karasu'nun geçtiği "Kulaklar" denilen yerde pusuya girer, saatlerce yabani ördek beklerdi. Yine bir ikinci zamanı, Kulaklar'da pusuya yatar. Birkaç saat sonra, üzerine bir ağırlık çöker, uyur-uyanık bir halde rüyalar âlemine dalar. İkinci günün akşamına kadar burada kalır. Hasan'ın eve dönmediğini gören babası, köy halkı ile birlikte oğlunu aramaya başlar. Hasan'ı baygın bir halde bulurlar. Yaşadığı âlemden uyandığına pişman bir halde, etrafına toplanan halkını süzer. Köyün imamının, "Oğlum Hasan sana ne oldu, neden böyle duruyorsun, niçin konuşmuyorsun?" demesi üzerine, Hasan, şu sözlerle cevap verir;

Rüya-yı âlemden yattığım yerde
 Neçe yüzmin hayal güşuma geldi
 Üğbe üç cismime saldı bir ateş
 Sevdiğim salatın düşuna geldi

Aynına geymişti gaflet lüzumu
 Kör oluban açmayaydım gözümü
 Bir tagayyır keyfte gördüm özümü
 O kadar möhübbeti hoşuma geldi

Şenlik'em hâkine gettim yüzünen
 Bir kelme danıştım şiirin sözünen
 Hayıf ki bakmadım kıyar gözünen
 Sürahi gameti karşıma geldi

Hasan'ın sözleri bitince, köy imamının sevinçle gözleri ışıldar. Kadir Ağa'nın kulağına eğilerek "gözaydını" verir. Öteki köylüler bundan bir şey anlamazlar. Hasan'ı eve getirirler. Bilgiç bir kişi olan köy imamı Hasan'ı karşısına alarak, "Hasan, biraz önce bize bir türkü söyledin, sevdiğin salatından bahsettin. Bunu bize anlat bakalım, nasıl gördün, türkünün sonunda tapşırıldığın "Şenlik" kimdir?" deyince, evde bulunan köylülerin hayretli bakışları önünde ikinci türküsünü söyler:

Yıgılın ahbaplar yaren yoldaşlar
 Bir sağalmaz derde düştüm bu gece
 Hikmet-i pîr ile ab-ı zülalden
 Kevser bulağından içtim bu gece

Kudret mektebinde verdiler dersi
 Zahirde göründü arş ile kürsü
 Hıfzımda zapt oldu Arabi Farsi
 Lügat-i imrani seçtim bu gece

Sefil Şenlik Hak'tan buldu kemali
 Bu fikirle vasf-ı halin demeli
 Bedirlenmiş gördüm güzel cemali
 Tagayyır hal oluf şaşım bu gece

Hasan, bu rüyalar âleminde, pîr elinden bade içerek, hem sevdiği salatına olan aşkı, hem de şairlik kudretini bulduğunu anlatmaktadır. Ayrıca ilahî kudretten Arapça, Farsça ve İmran (İbranî) dilini öğrendiğini, tanrı'nın cemalini gördüğünü haber verir. Bu günden sonra Hasan “Âşık Şenlik” adıyla bilinip tanınmaya başlar. Yöre halkı bu “Badeli Halk Âşığı”nı görüp dinlemeye gelir. Düğün ve derneklerine Âşık Şenlik’i çağırırlar. Ünü hızla etrafa yayılmaya başlar.

Âşık Şenlik’in erken ölümüne sebep olan Revan yolculuğu şöyledir; 1913 yılı yaz aylarında, Revan Hanlarından birinin büyük bir düğünü olur. Bu düğüne çeşitli yörelerden birçok âşık katılır. Geleneklerine göre, Hanlardan birinin “Toy Babası” olması gerekir. Çok şerefli ve gösterişli bir unvan olan toy babalığı için Hanlar arasında büyük çekişmeler olur. Bu hanların her birinin himayesinde bir veya birkaç hikâyeci usta âşık bulunurdu. Sonunda, hangi Hanın âşığı hiç duyulup işitilmemiş yeni bir hikâye anlatırsa, o Hanın toy babası olmasına karar verilirdi. Daha önce Şenlik’in çıraklığını yapmış Revanlı Âşık Bala Memmet de, hanlardan birinin himayesinde bu düğüne katılarak, ustası Âşık Şenlik’in “Latif Şah” adlı hikâyesini anlatır. Çok beğenilen Latif Şah hikâyesini anlatan Âşık Bala Memmet’in Hanı toy babası seçilir. Diğer Hanlar, Âşık Bala Memmet’i zorlayarak, hikâyesinin asıl sahibini öğrenir ve Çıldırli Âşık Şenlik’i Revan’a getirmesi için kendisine bir aylık süre verirler. Bala Memmet Çıldır’a gelir ve ustasına durumu anlatır. Bunun üzerine Âşık Şenlik, çırağı ile birlikte Revan’a gider. Revan Hanlarının âşıklarından bazıları, Şenlik’in daha önceleri Gümrü, Tiflis, ve Borçalı’da görüşüp, tanıştığı ve yarışıp üstün geldiği âşıklardır. Bu nedenle Şenlik’ten çekiniyorlardı. Şenlik, Revan’da Hanlar’ın en ünlü âşıklarıyla karşılaşır, üstün gelir. Âşıkları yenilen ve dolayısıyla kendi itibarları da azalan Hanlar, bu Osmanlı Âşığının yemeğine zehir koydururlar. Revan’da hastalanan Şenlik, Gümrü’ye kadar trenle, oradan da öküz arabasıyla Çıldır’a gelirken, Arapçay’ın Dalaver köyünde ölür. Cenazesi Suhara’ya getirilir. Mezarı Suhara’dadır. (Aslan, 2007: 19–29).

BİRİNCİ BÖLÜM

19. YÜZYIL SAZ ŞİİRİNDE DİN

19. Yüzyıl Saz Şiirinde *Din* adını verdiğimiz bu bölümde, aşağıdaki başlıklar ortaya çıkmıştır:

Allah, Kitaplar, Sureler ve Besmele, Cennet Cehennem ve Diğer Mekânlar, Melekler ve Diğer Yaratıklar, Namazla İlgili Kavramlar, Oruçla İlgili Kavramlar, Hacla İlgili Kavramlar, Zekatla İlgili Kavramlar, Kutsal Günler Geceler Aylar, Kutsal İçecekler ve Tasavvufla İlgili Kavramlar.

I. ALLAH

Allah'ın doksan dokuz adı olmakla birlikte en çok kullanılan ve yaygın olan Allah ismi olduğu için bu bölüme genel olarak bu ismi verilmiştir. Şiirlerde geçen Allah'ı ifade için kullanılan diğer isim ve sıfatlar da alfabetik olarak sıralanmıştır. Bunlar; *Bâri, Gaffâr, Gafûr, Ganî, Girdigâr, Hak, Hâlık, Hudâ, Hünkâr, İlâhî, Kahhâr, Mevlâ, Perverdigâr, Rab, Rabbü'l Âlemin, Rahîm, Rahmân, Rezzâk, Settâr, Sübhân, Tanrı, Yaradan, Yezdân, Yoktan Var Eden ve Zülcelâl*'dir.

a.Allah

Bayburtlu Celâli Baba, sevgiliye seslenerek canını yakmamasını zira onun bir Allah'ı sevdiğini, bir şiirinde de sevgilinin giderken Allah'a ısmarladık bile demediğini söylemektedir. İkinci örnekte şair, Allah'ı deyim içinde kullanmıştır.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Yakma canım bir Allah'ı sever* 57(1-4)

Bayburtlu Celâli Baba/ *Bir Allah'a ısmarladık demedi* 71(2-3)

Dadaloğlu, bir şiirinde şaşkınlığını Allah'a ifade etmiş başka bir şiirinde de sevgiliye olan muhabbetini Allah'tan başka kimsenin bilmediğini ifade etmiştir.

Dadaloğlu/ *Şaştım hey Allah'im ben de pek şaştım* s. 109(2-1)

Dadaloğlu/ *Allah'im yaylaya döndür yolumuzu* s. 113(7-4)

Dertli/ *Gizli severim ben seni, Allah'a âyandır* s. 153(1-1)

Âşık Ruhsatî, Allah ismini en çok kullanan şairlerimizden biridir. Bir şiirinde Allah'ın mekandan münezzeh olduğunu, bir mekanla birlikte düşünülmesinin doğru olmadığını söylerken onun gerçek yerinin insanların kalbinde gizli olduğunu belirtmektedir.

Âşık Ruhsatî/ *Sorular Allah'ı nerde bilirsin*
Mekandan münezzeh kalpte gizlidir 8(3-1)

Âşık Ruhsatî, sabah namazının vaktinde, çağlayanların bile Allah Allah diyerek aktığını ifade ederken bu vakitte yatan insanoğlunu eleştirmektedir.

Âşık Ruhsatî/ *Ne yatarsın behey beşer*
Şimdi güneş yere düşer
Allah Allah deyu coşar
Çağlayanlar sahralar da 15(4-3)

Ruhsâtî Baba, insanların başına gelen felaketlerin sürekli olmayacağını, böyle durumlarla karşılaşıldığı zaman Allah'a sığınılması gerektiğini öğütlemektedir. Başka bir yerde de insanın zaman zaman ölümü aklına getirip ona göre davranması gerektiğini zira ruhun gerçek sahibi olan Allah'ın bir gün onu geri alacağını hatırlatmaktadır.

Âşık Ruhsatî/ *Kara gün kararır kalmaz*
Hemen Allah de Allah de 50(1-2)

Âşık Ruhsatî/ *Bir kez ölümü getir fikrine*
Verdiği bu ruhu alacak Allah 86(3-4)

Âşık Ruhsatî, Allah'ın bir eşinin daha olmadığını söylerken hiçbir şeyin tesadüf sonucu olmadığını, her şeyin sebebinin Allah tarafından halk edildiğini ortaya koymaktadır. Şair, Allah yolunda bütün sahip olduklarından vazgeçebileceğini ifade ederken Allah'a olan bağlılığını göstermektedir.

Âşık Ruhsatî/ *Görünmezden sebebini halk etmek*
Yok şerikin hâşâ sensin bir Allah 88(3-4)

Âşık Ruhsatî/ *Ben derim Allah yolunda terk ederim varımı* 393(2-1)

Seyrâni, Allah'tan korkmayanın mahşerde sırat köprüsünü geçemeyeceğini söylemektedir. Bir başka yerde ise kendisinin zâtında Allah'ın her insanı bir damlacık sıvıdan yarattığını ifade ederken Allah'ın kudretini ortaya koymaktadır.

Seyrâni/ *Korkmayan Allah'tan geçemez sırat* 197(1-4)

Seyrâni/ *Beni âdem eden bir katre beni*
Sensin yâ hazreti Allah yâ gani 198(2-2)

Seyrâni, İslâm dininden kastın Allah'ın emirlerini yerine getirmek olduğunu belirtmektedir.

Seyrâni/ *Din-i islâmdan murat tutmaktır Allah emrini* 235(2-1)

Âşık Şenlik'e ait olan aşağıdaki ifadelerden, onun Allah'a ne kadar bağlı bir insan olduğunu görmekteyiz. Şairimiz, tam bir tevekkül içerisinde.

Âşık Şenlik/ *'Namertlerin ganadıynan uçmam, Allah kerimdir* 8(1-1)

Âşık Şenlik/ *Suyu âb-ı kevser olsa, içmem Allâh kerimdir* 8(1-4)

Âşık Şenlik/ *El uzadıp gapısını açmam Allâh kerimdir* 8(2-4)

Âşık Şenlik/ *Bizi yaradan Allah'dı, hak Muhammet Mustafa* 8(3-3)

b. Bâri

Bâri, Kur'an'da geçen Allah'ın 99 isminden biri olup; *yarattıklarını temiz bir nizam üzere yaratan, olgunlaştırarak birbirinden farklı niteliklerde meydana getiren, her şeyin âzâ ve cihazını birbirine uygun yaratan* demektir.

Saz şairlerine göre Bâri olan Allah, yarattıklarının rızkını bir şekilde verecek, onların türlü sıkıntılarını ortadan kaldıracak ve ne kadar günahları olursa olsun affedecektir. Bazı âşıklar, Bâri ismini Hüdâ kelimesiyle birlikte kullanmışlardır.

Dadaloğlu/ *Verir kısmetini ol Bâri Hudâ* s. 103(2-2)

Dertli/ *Şiddet-i şitâdan çok çektik zâri*
Hele bihamdülillâh kurtardı Bâri s. 294(4-2)

Âşık Ruhsatî/ *Kusurun affeder Bâri Ta'alâ*
Safa geldin safa geldin Ramazan 252(6-3)

Seyrâni/ *Kulun rızkını verir Hazreti Bâri* 27(3-1)

Şem'î/ *Olsa deryâca günâhın affider Bâri Hüdâ* 143(5-2)

c. Gaffar

Gufrân kökünden türemiş olan Gaffar ismi; *günahları örten, bağışlayıcı, mağfireti çok* anlamlarına gelmektedir. Saz şairlerinin şiirlerine baktığımız zaman, bu kelimenin anlamının bilinerek kullanıldığını görmekteyiz. Şairler, insanın günahı ne kadar çok olursa olsun Gaffar olan Allah'ın bunları örtüp onları affedeceği ümidi içerisindedirler.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Arzım ol dîvân-ı Gaffar'a gitti* 25(2-1)

Bayburtlu Celâli Baba/ *Arz oldu dîvân-ı Gaffâr'a gitti* 37(1-2)

Âşık Ruhsatî/ *Bağışla suçumuz ol Gani Gaffar*
Herkes ayıpların örter sabahtan 249(1-3)

Âşık Ruhsatî/ *Elde bir sermayem yoktur ümidim Gaffarımız* 268(2-2)

Âşık Ruhsatî/ *Günahımız affeden Gaffar içindir zarımız* 455(3-4)

Seyrânî/ *Büyük küçük günâhım var ise elbet bilir **Gaffar*** 238(4-1)

Şem'î, *kalûbelâ*'da Allah'ın bir olduğunu söylediklerini ve bu sözlerinin arkasında olduklarını ifade etmektedir.

Şem'î/ *Bir dedik kalûbelâ'da demeyiz **Gaffâr** iki* 136(1-2)

ç.Gafûr

Gafûr kelimesi de Allah'ın isimlerinden biri olup, Gaffâr ile aynı manalara gelmektedir.

Âşık Ruhsatî/ *Bihamdillah **Gafûr** ismi var iken
Ağlama ey gönül gül ferah ferah* 93(1-1)

Âşık Ruhsatî, bütün sevdiklerinin günahlarını affedip kabirlerini nur ile doldurması için Allah'a Gafûr ismiyle yalvarmaktadır.

Âşık Ruhsatî/ *Peder mader ecdadım hocam kalfam üstadım
Gafûr isminle affet pür-nur olsun mezarı* 148(17-2)

Âşık Ruhsatî/ ***Gafûr** ismin ezberimde dilimde* 194(2-3)

Âşık Ruhsatî/ ***Gafûr** isminle bağışla derd senin derman senin* 280(1-2)

Âşık Ruhsatî/ ***Gafûr** ismin derde derman oluptur* 408(2-4)

d.Ganî

Zengin, kimseye muhtaç olmayan manasına gelen ve Allah'ın isimlerinden biri olan Ganî kelimesinin, 19.yüzyılda daha çok Âşık Ruhsatî tarafından kullanıldığını görmekteyiz.

Âşık Ruhsatî/ *Çok şükürler olsun **Gani** Mevlâ'ya* 7(1-1)

Âşık Ruhsatî/ *Cümleye yardımcı ol **Gani** Yâ Rab* 7(2-2)

Âşık Ruhsatî/ *Muradını **Gani** Hak'tın
Dile vakt-i seherler de* 55(4-3)

Âşık Ruhsatî/ *Hamd olsun **Gani** zülcelâl* 160(3-3)

Âşık Şenlik/ *Ey gönül sükile yalvar, o **Gani** Mevlâ'ya sen* 13(1-1)

e.Girdigâr

Yaratıcı, kudret sahibi Allah gibi anlamlara gelen Girdigâr kelimesinin bu yüzyıl içerisinde sadece Dertli tarafından kullanıldığını görmekteyiz.

Dertli/ *Ey Dertli metheyle fasl-ı bahârı*
*Cihana bir zîret verdi **girdigâr*** s. 294(4-4)

f. Hak

Asıl olarak, doğru, gerçek gibi anlamlara gelen Hak ismi, 19.yüzyıl saz şairlerimizin hemen hemen hepsi tarafından kullanılmıştır. İncelediğimiz şiirler içinde Allah'ın ismi olarak en çok Hak kelimesinin kullanıldığını gördük.

Bayburtlu Celâli Baba, değişik vesilelerle bu kelimeyi kullanmıştır.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Durmuş **Hakk**'a dîvân ağlar* 11(5-4)

Bayburtlu Celâli Baba/ *Kınamayın beni **Hakk**'ı sevenler* 20(1-1)

Bayburtlu Celâli Baba/ *Ay der ki ol **Hakk**'ın fermânı geldi* 23(4-1)

Bayburtlu Celâli Baba/ *Ay der ki **Hak** senden olsun rızâ* 23(22-4)

Bayburtlu Celâli Baba/ *Kabul etse özüm **Hak**'tan dilerdim* 32(2-1)

Dadaloğlu da Hakk ismini çokça kullanan şairlerimizdendir. Ona göre; tövbe edilecek, niyazda bulunulacak Hakk'ın kapısından başka bir yer yoktur.

Dadaloğlu/ *Neyledik de **Hakk**'a büyük söyledik* s. 19(2-1)

Dadaloğlu/ *İlahi Mecit Paşa **Hak**'tan bulası* s. 21(1-3)

Dadaloğlu/ *Yüce **Hakk**'a bir dileğim var benim*
Yaşadıkça yardan irak etmesin s. 145(1-1)

Dadaloğlu/ ***Hakk**'ın kandilinden ben bir sır idim* s. 155(1-1)

Dadaloğlu/ ***Hak** bilir ya bugün hodri meydandır* s. 157(5-3)

Dadaloğlu/ *Bunda suçun varsa **Hakk**'a tevbe et* s. 183(7-3)

Dertli, konuşma kabiliyetinin kendisine Allah tarafından verildiğini ifade eder. Ayrıca er olan kişinin sürekli Hakk'a yalvararak ona kavuşma derdinde olması gerektiğini söyler. Hak'tan gelen her şeyi kabul etmek, bütün yaratılmışların Hakk'ı

çağrıştırması, hûrileri talep etmenin esas sebebinin Hakk'a kavuşma arzusu olması gibi konular da şair Dertli'nin şiirlerindeki başlıklardandır.

Dertli/ *Dertli **Hak**'tan nutuk geldi dilime* s. 211(4-1)

Dertli/ *Er odur kim dâim **Hakk**'a yalvara
Vâsıl-ı **Hakk** olur kul vara vara* s. 214(3-1/2)

Dertli/ *Bilmez mi Dertli yâ **Hakk**'a niyâzı* s. 221(3-1)

Dertli/ ***Hak**'tan ne gelirse kader, demişler* s. 230(3-4)

Dertli/ ***Hak**'tan hayâ kılmaz, kuldân utanmaz* s. 311(1-4)

Dertli/ *Sırr-ı **Hak**'tan her çiçek gösterdi bir ibret bana* s. 85(2-2)

Dertli/ *Sûziş-i âhım ile saldım anı **Hak**'tan yana* s. 87(2-2)

Dertli/ *Bir belâ gelmez mi dersin cânib-i **Hak**'tan sana* s.87(4-2)

Dertli/ *Kurb-i **Hak**'tan dûr eder dünyada çok mal olması
Hakk'a yol vermez be gafil, dehre meyyal olması* s. 93(1-1/2)

Dertli/ *Tâlib-i hûrî ve gılman olduğumun vechi var
Zât-ı **Hakk**'a vâsıl olmaktır hemîşe gayretim* s. 112(2-2)

Dertli/ *Evvelâ **Hak**, badehu Devlet rızâsın hoş güzel* s. 114(2-1)

Hakk'ın yerinin gönüllerde aranması gerektiği, insanlar ne kadar mücadele etseler de her şeyin Hakk'ın tasarrufunda olduğu, onun dergâhına durup niyaz etmenin lüzumu gibi konular Erzurumlu Emrah'ın şiirlerinde işlenmektedir.

Erzurumlu Emrah/ *Ara ki bulasın **Hakkı** gönülde* 6(2-2)

Erzurumlu Emrah/ *Ne kader cehd etsek biz bir murâda
Olmuyor takdir-i **Hak**'dan ziyad* 25(2-2)

Erzurumlu Emrah/ *Aşkıla dergâh-ı **Hakk**'a her seherde it niyâz* 159(2-1)

Erzurumlu Emrah/ *Ben ol derviş-i sermestem ki **Hakk**'ı eylerem izhâr* 163(2-1)

Âşık Ruhsatî, malın Hak yolunda harcanmasını, tutulacak en önemli dalın Hak olduğunu, insanların yönünü ona çevirip onun yolunda yürümelerinin ehemmiyetini, Hakk'a sarılanların her zaman güvende olduğunu şiirlerinde ifade etmiştir.

- Âşık Ruhsatî/ *Günah ağacını salla*
*Malın **Hak** yoluna yolla* 58(3-2)
- Âşık Ruhsatî/ *Cümlelerin **Hakk**'i her yerde hazır* 162(9-2)
- Âşık Ruhsatî/ *Benim yapıştığım **Hak**'tır*
Dalım olmazsa olmasın 264(5-3)
- Âşık Ruhsatî/ *Ben değilim **Hak** söyletir dilimi*
Bade içtim kimse bilmez halimi 269(10-1)
- Âşık Ruhsatî/ *Ey Ruhsatî **Hakk**'a çevir yönünü* 357(5-1)
- Âşık Ruhsatî/ *Rah-ı **Hakk**'a yürü sen yavaş yavaş* 402(5-2)
- Âşık Ruhsatî/ *Sarılan boş kalmaz **Hakk**'ın peşine* 437(9-2)
- Âşık Ruhsatî/ *Çalış **Hakk**'a deme çok az*
Sersem gezmek ne lâzımdır 446(1-2)

Hakk'a ibadetin elden bırakılmadığı takdirde kulların selâmete ereceği, insanların güzelliğinin kaynağının Hakk'ın cemâli olduğu, kulların gayesinin cennet değil Allah'ın rızasını kazanmak olması gerektiği Seyrânî'nin ele aldığı konular arasındadır.

- Seyrânî/ ***Hakk**'a ibâdeti elden bırakma* 4(4-4)
- Seyrânî/ *Çıkarır bir selâmete*
***Hakk**'ın kulu isem ben de* 21(3-4)
- Seyrânî/ ***Hakk**'ın kudretinden başka bir mekân*
Bulmak mümkün ise bul gönder beni 43(3-3)
- Seyrânî/ ***Hak** cemâlinden alınmış*
Güzelliğin sermâyesi 54(1-1)
- Seyrânî/ *Kimi hûri ister kimisi cennet*
*Ben **Hakk**'ın rızâsın gözler ağlarım* 103(4-4)
- Seyrânî/ *Emr-i **Hak**'la gelmeseydim cihâna* 203(1-1)

Seyrânî, bir şiirinde de Mecnun'un Hakk'ı sevmesinin Leylâ sayesinde olduğunu söylerken insanların mecâzi aşktan ilâhi aşka geçebileceğini belirtmekle birlikte insanı sevmeyenin onun yaratıcısı olan Allah'ı da sevmeyeceğini ifade etmektedir.

Seyrânî/ *Mecnun sevmiş **Hakk**'ı Leylâ yüzünden* 212(2-3)

Sümmânî, dua ederek niyaz içerisinde olduklarını ifade eder.

Sümmânî/ *El kaldırıp **Hakk**'a ettik niyazı* 98(4-2)

Şem'î, aşkı kendisine Hakk'ın ihsan ettiğini belirtir. Bir başka yerde de bütün akıl sahiplerinin bir araya gelse Hakk'ın kudretine ulaşamayacağını söylerken onun büyüklüğünü ortaya koymaktadır.

Şem'î/ *Aşk meyinden **Hak** bize bir katre ihsan eyledi* 1(2-1)

Şem'î/ *Elâ ey kudret-i **Hakk**'a erişmez bunca âkil ha* 9(1-1)

Âşık Şenlik, dört büyük kitabın da Allah kelâmı olduğu, kendisinin de birine meyil verdiğini belirtir. Ayrıca Hakk'ın değişik vesilelerle kullarını imtihan ettiğini, insanın bunu bilerek kesinlikle isyankâr olmamasının bilâkis her daim şükür içinde bulunmasının lüzumunu dile getirmektedir.

Âşık Şenlik/ *Dördü de **Hakk**'ın kelâmı okuyup yazan bilir* 3(1-4)

Âşık Şenlik/ ***Hakk** ezdirdi dört kitabı mayıl oldum birine* 3(3-1)

Âşık Şenlik/ ***Hak** Teâlâ gulunu snar, sakın sen olma asi* 13(1-3)

Âşık Şenlik/ *Şükür eyle **Hak**'tan gelen her türlü belâya sen* 13(1-4)

g. Hâlık

Hâlık, *yaradan, yoktan var eden* anlamlarına gelen Allâh'ın 99 isminden biridir. Kullarını bir damlacık sudan yaradan, kullarının rızkını verip onların günahlarını örten Hâlık olan Allâh'tır.

Erzurumlu Emrah/ *Bir katre meniden seni halk eyledi **Hâlık*** 258(3-1)

Âşık Ruhsatî/ *Rızkımı gönderir **Hâlık**'ım benim* 305(2-2)

Seyrânî/ *Ayb-ı mahlûkatın örter **Hâlık**'ın settarlığı* 243(2-2)

Şem'î/ *Sen değil mi **Hâlık**'î inkâr eden murdâr nefis* 57(1-4)

Şem'î, Allah'ın kullarını bir vazife üzere dünyaya gönderdiğini dolayısıyla insanların bu şuuru taşıyıp ona göre hareket etmeleri gerektiğini belirtmiştir.

Şem'î/ *Yiyüp içmek için mi halk itti şaşkın seni **Hâlık*** 64(4-2)

Şem'î/ *Halk-iden **Hâlık** kefildir kendini sanma cesur* 153(3-2)

Âşık Şenlik/ *Yanında bir meyya dursa, **Hâlık**'ım sın deyili* 17(2-3)

ğ. Hudâ

Dönemin şairleri tarafından Allah yeri ne sıkça kullanılan ifadelerden biri de Hudâ'dır. Öyle ki bunun üzerine ayrıca çalışılabilir.

Kullarının üzerinde her daim hazır olan ve onları gözeten Hudâ'dır.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Üstümüzde hâzır nâzır ol **Hudâ*** 23(2-2)

Bayburtlu Celâli Baba/ *O keder övmüş ki yaradan **Hudâ*** 41(3-2)

Kendisinden başkasına sır verilmeyecek olan Huda'dır

Bayburtlu Celâli Baba/ *Sır verme **Hudâ**'dan gayrı bir ferde* 81(3-2)

Herkese ihsanda bulunan Hudâ'dır.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Herkese **Hudâ**'dan bir ihsan oldu* 99(2-4)

Bayburtlu Celâli Baba/ ***Hudâ**'nın levlâke fermanı sende* s. 191-17(2-1)

Yapılan bütün dua ve niyazların varacağı yer Huda'nın kapısı olacaktır.

Bayburtlu Celâli Baba/ ***Hudâ**'nın tahtgâhına dayanır âh û feryâdı* s. 192-21(1-6)

Şair Dertli, kendine hitaben bütün insanlara seslenmekte ve bu dünyada kesinlikle rızık peşinde koşulmaması gerektiğini zira Hudâ'nın lutfettiği nimetlerin insanları mutlu etmeye yeteceğini belirtmektedir.

Dertli/ *Terezzuk kaydına düşme sakın âlemde ey Dertli
Seni mesrur eder bir gün **Hudâ**'nın lütfu in'âmı* s. 159(5-2)

Kimini vezir, kimisini de abdal eyleyen Huda'dır.

Dertli/ *Taksim-i ezelde takdir-i **Hudâ**
Kimi abdâl, kimi vezir eyledi* s. 206(2-3)

Dertli/ *Erbâ'anâsırdan olundum tertip*
*Üstâdım **Hudâ**'dır, eylemiş terkîp* s. 211(2-2)

Dertli/ *Aşk ile perişan görünce bizi*
***Hudâ**'nın bir şaşkın kulu sanırlar* s. 221(1-2)

Bütün yaratılmışlarda olduğu gibi sevgiliye de güzelliği ihsan eden Huda'dır.

Dertli/ *Bu güzellik sana **Hudâ**'dan ihsan* s. 290(3-2)

Dertli/ *Mir'at-ı **Hudâ**'dır o al ruhsârın*
Kudret manzarası hüsn ü etvarın s. 292(2-1)

Âşık Ruhsatî/ *Dedim dilber ne güzelsin*
*Dedi **Hudâ**'dan ihsandır* 382(1-2)

İnsanlar ne kadar tedbir alırsa alsın hiçbir şey Huda'nın takdirinin dışında olmayacaktır.

Erzurumlu Emrah/ *Ey gönül faydasız yaptığın tedbir*
*Takdir-i **Hudâ**'dır inanmadın mı* 27(1-2)

Hudâ, insanı kendi zatının nurundan yaratmıştır.

Erzurumlu Emrah/ *Nûr-ı zâtundan yaratmışdur **Hudâ** iclâ seni* 201(2-2)

Huda'dan ümidi hiçbir zaman kesmemek gerekir. Zira derdi veren Allah, dermanını da kullarına ihsan edecektir.

Erzurumlu Emrah/ *Kesdüm ümidi **Hudâ**'nın gayrından el çek tabib*
Derdümü viridi ilâcum vire sultânım beniim 243(4-1)

Âşık Ruhsatî/ *Nazar kıl **Hudâ**'nın ihsanına bak* 161(2-4)

İnsanların başına gelen her türlü olay Hudâ'nın bilgisi dahilindedir.

Âşık Ruhsatî/ *Bin kilelik tarlam olsa su basar*
*Vergi **Hudâ**'dandır buna kim küser* 168(2-2)

Âşık Ruhsatî/ *Bir oğlu var bağışlasın ol **Hudâ*** 437(6-3)

Hudâ'nın kullarından lütuf ve keremini kesmemesi onların ortak arzusudur. Ayrıca insanlar, her daim Hudâ'ya yalvarıp ona göre yaşmalıdır. Çünkü geçici olan bu dünya bir gün bitecek, kimseye kalmayacak ve ebedi olan alem başlayacaktır.

Sümmânî/ *Cümlelerin matlûbu Hazreti **Hudâ***
Lütf-ü kereminden etmesin cüdâ 39(4-1)

Sümmânî/ *Hulûsu pâk eyle yalvar **Hudâ**'ya*
Bu fanî dünyadır bize yâr olmaz 80(3-3)

Şem'î'ye göre sevgilinin âşığa ettiği zulme Huda da razı değildir.

Şem'î/ *İttiğin zulme **Huda** olmaz rızâ cevritme gel* 74(6-2)

İnsanların tatlı dilli ve güler yüzlü olmaları onlara Hudâ'nın bir lütfudur.

Seyrânî/ *Her kim güler yüzlü ve dili tatlı*
*Olsa anda lûtf-u **Hudâ** bulunur* 132(1-4)

Âşık Şenlik/ *Ol **Hudâ**'nın emri budu, goy çekim cebr-i cefa* 8(3-2)

Âşık Şenlik/ *Ol **Huda**'nın bir nişanı en ipdida nurdadı* 9(3-2)

Âşık Şenlik/ *Ey gönül sığın **Hudâ**'ya, Hakk'a siper olmuşan* 14(2-3)

Her türlü ilmin kaynağında Hudâ vardır ve ilmi insanlara veren de odur.

Âşık Şenlik/ *Her bir ilmi **Hudâ** verir* 36(2-3)

Münkir ve nekir melekleri insanı sorguya çektiği vakit kullarının durumunu değerlendirip onlara rahmet edecek olan yine Hudâ'dır.

Âşık Şenlik/ *Hazreti münkirler suvala gelir*
*İşimiz Cenab-u **Huda**'ya galır* 46(11-3)

h.Hünkâr

Hünkâr kelimesi, incelediğimiz şiirler içinde sadece Sümmânî'de karşımıza çıkmıştır. Şairimize göre artık bu dünyanın düzeni bozulmuş ve hünkârdan başkasının düzeltmesi de mümkün değildir.

Sümmânî/ *Bir dahi bozuldu çarhın çenberi*
*Düzeltilme gökteki **hünkâra** kaldı* 96(2-4)

i. İlâhî

İlâhî kelimesi Allah'ım, Ya Allah gibi anlamlar içermektedir. İlah kelimesi İslamiyet'ten önce kullanılırken İslamiyet'in kabulünden sonra Allah lafzı yaygınlaşmış, ilah kelimesi İlâhî olarak kullanılmaya başlamıştır. İlâhî kelimesinin yalnız başına kullanılması gibi Ya İlâhî şeklinde de kullanıldığı görülmektedir.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Nedir bu sevdâlar serde **İlâhî*** 98(1-1)

Dertli/ *Niyâzım budur ey kadir **İlâhî*** s. 303(1-1)

Âşık Ruhsatî/ *Ya **İlâhî** her ne desem hatadır*
Yine emir senin ferman sen bilin 279(1-1)

i. Kakhâr

Kudretinin karşısında her şeyi aciz bırakan her şeyi hükmüne itaat ettirebilen bir galibiyet ve hakimiyet sahibi düşmanlarını kahrederek zelil ve perişan hale getiren manasına gelen Allah'ın bir ismidir. Bu kelimenin kullanımını Erzurumlu Emrah'ta görmekteyiz.

Erzurumlu Emrah/ *Hudâ düşmanların kahr eylesin Kakhâr ismiyle* 173(10-1)

j. Mevlâ

Saz şiirinde yaratıcıyı anlatan isimler içerisinde bir çok örneğini tespit ettiğimiz Mevlâ kelimesi, tek başına kullanıldığı gibi Hazreti Mevlâ, Gani Mevlâ, Kadir Mevlâ gibi kullanımlarla da karşımıza çıkmaktadır.

Mevlâ kelimesini âşıklar aşktan ve sevgilide söz ettikleri yerlerde kullanmışlardır.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Bugün aşkın pazarıdır*
*Veren **Mevlâ**'dan almışam* 6(1-4)

Bayburtlu Celâli Baba/ ***Mevlâ**'m bir kuluna böyle güzellik*
Ne vermiş ne verir ne verse gerek 41(1-3)

Dadaloğlu/ *Bu güzellik sana **Mevlâ** bağışı* s. 171(3-2)

Dertli/ *Bana aşkı veren Hazreti **Mevlâ*** s. 289(3-2)

Dertli/ *Mail oldum kaşı ile yüzüne*
***Mevlâm** illet versin iki gözüne* s. 317(3-2)

Mevlâ, yaratıcının anılması gerektiğinin anlatıldığı, ondan dilekte bulunulan ve yardım istenen mısralarda karşımıza çıkmaktadır.

- Bayburtlu Celâli Baba/ *Gönül zikreyle Mevlâ* 'yı s. 189-14(1-1)
- Bayburtlu Celâli Baba/ *Mevlâ* 'yı zikreden kul kınanır mı 20(3-4)
- Bayburtlu Celâli Baba/ *Medet Mevlâ* 'm medet yanar Celâli 58(3-3)
- Bayburtlu Celâli Baba/ *Hazreti Mevlâ* 'dan niyâzım budur 62(1-1)
- Bayburtlu Celâli Baba/ *De ki Kadir Mevlâ* bize ilişme 93(7-1)
- Dertli/ *Recam budur senden Hazreti Mevlâ*
Nasib et bizlere vilâyetimiz s. 243(3-3)
- Dertli/ *Aslâ kötü söyleyemem kızına*
Dilerim Mevlâ 'dan bula anası s. 317(3-4)
- Erzurumlu Emrah/ *Kabul et niyâzı ey gâni Mevlâ* 36(1-1)
- Erzurumlu Emrah/ *Cânânım Mevlâ* 'dan budur niyâzım
Pervâneler gibi nâre düşesin 72(1-1)
- Âşık Ruhsatî/ *Kadir Mevla* 'm nasib eyle sılayı sılayı 158(3-4)
- Âşık Ruhsatî/ *Aman Kadir Mevla* 'm aman el-aman 236(2-1)
- Âşık Ruhsatî/ *Kadir Mevlâ* 'm nasib eyle imanı 289(4-2)
- Âşık Ruhsatî/ *Kadir Mevla* 'm budur senden dileğim 65(1-1)
- Sümmânî/ *Kadir mevlâm* nasib eyle sılayı 12(1-2)
- Mevlâ, mevlâsından bulmak şeklinde deyim olarak da kullanılmıştır.
- Bayburtlu Celâli Baba/ *Ay der ki adûlar Mevlâ* 'dan bulsun 23(22-2)
- Âşık Ruhsatî/ *Ne dedim neme küstün*
Mevlâ 'dan bulasica 5(1-2)
- Şairler Leylâ ile Mecnun'un aşkıdan bahsedip, mecâzi aşktan ilâhi aşka geçişi anlatırken Mevlâ'yı kullanmışlardır.
- Erzurumlu Emrah/ *Terk-i sevdâyı Leylî ile bulur Mecnûn Mevlâ* 'yı 191(5-2)
- Erzurumlu Emrah/ *Bu aşk-ı dem içinde yok iken Mecnûn eger Leylâ*
Ben ol demler yine aşk-ı Mevlâ ile Mecnûnâm 225(3-2)
- Seyrâni/ *Ermış Mevlâ* 'sına Leylâ yolunda
El sanmış Mecnûn 'u sahrâya gitmiş 186(2-3)

Mevlâ'nın işine karışılmaz. O neylerse güzel eyer.Derdi veren de dermanı verecek olan da Mevlâ'nın kendisidir.Bu yüzden insanlar başlarına gelen hadiseler karşısında sabır göstermelidirler.Zira ondan başka sığınılacak mercî yoktur.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Mevla'm her kuluna vermez bu kârı* 20(4-2)

Dertli/ *Cem'olup ağyâr, nâra atsa İbrahim gibi*
Himmet-i Mevlâ olunca, âteş gül-zâr eder s. 128(4-2)

Dertli/ *Her kulun talihin bir etmez Mevlâ*
Kimi gedâ olur, kimi a'lâ s. 206(2-1)

Dertli/ *Dertli, hüner budur yazdıysa Mevlâ*
Kazaya razı ol belâya sabûr s. 233(5-3)

Âşık Ruhsatî/ *Karışılmaz Mevlâ'nın işine* 16(4-1)

Âşık Ruhsatî/ *Kulunu unutmaz Mevlâ*
Hele sabreyle sabreyle 64(2-4)

Rızıkı verecek olan Mevlâ'dan başkası değildir. Bu yüzden insanlar Mevlâ'dan başkasına el açıp yalvarmamalıdır.

Âşık Ruhsatî/ *Rızıkına Mevlâ kefildir bir kimseye eğme baş* 177(3-1)

Âşık Ruhsatî/ *Yevm-i cedit rızık-ı cedit gönderir*
Yaradan Mevlâ'ya şükürümüz vardır 368(1-4)

Bütün insanlar Mevlâ'nın kuludur.Hiçbir zaman ümitsizliğe düşmemek gerekir.Bu yüzden Mevlâ'nın kulları arkalarındaki gücü bilip ona göre hareket etmelidir.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Celâli Mevlâ'nın kuludur derler* 101(6-4)

Dadaloğlu/ *Şükür olsun Mevlâ'ya yüzümüz ak* s. 47(4-2)

Sümmânî/ *Düşman olsa korkma Mevlâ var iken* 93(6-2)

Âşık Ruhsatî/ *Beni ayırdılar nazlı yarimden*
Onlara öcümü Mevlâ'm kor m'ola 29(4-4)

Âşık Şenlik/ *'Cenab-ı Mevlâm aşkına geçtim serden iptida'* 2(3-4)
Mevlâ, kullarının bütün yaptıklarından haberdardır.

Erzurumlu Emrah/ *Mevlâya âyândır bu halü şânım* 12(3-3)

Seyrâni/ *Mevlâ*'ya mâlûmdur feryâd ü nâlem 5(1-3)

Yaratılmış olan her şey geçici, yaradan Mevlâ ise ebedîdir.

Âşık Ruhsatî/ *Var eylesin Kadir Mevlâ*'m bakisin 231(9-1)

Mevlâ'nın yarattığı her şeyin bir hikmeti vardır. Her şey bir nizam üzere yaratılmıştır.

Seyrâni/ *Mevlâm bir şey yaratmamış gereksiz* 46(5-2)

Seyrâni, bir şiirinde yaratandan korkmayan kişilerden uzak durulması gerektiğini öğütler.

Seyrâni/ *Mevlâdan korkmayan kuldan irak ol* 82(4-4)

Mevlâ, ilk insan olan Hz. Adem'i balçıktan, ondan sonraki kullarını ise babalarının belindeki bir damlacık meniden yaratmıştır.

Seyrâni/ *Balçıktan yarattı Mevlâ Adem'i*
Ol zaman atamın belinde idim 110(3-3)

Seyrâni, insanın şeytanın şerrinden kurtulması için konuşmasına dikkat etmesi gerektiğini söyler. Her konuşulmanın hayır olabilmesi için dillerin Mevlâ'ya verilmesinin yani onun konuşulmasının lüzumunu ortaya koyar.

Seyrâni/ *Şerr-i şeytan nefs-i emâre adüv vü ekberin*
Hilesinden kurtulam dersen dilin Mevlâ'ya ver 234(5-4)

k. Perverdigâr

Besleyici, terbiye edici, rızıklandırıcı anlamlarına gelen Farsça Perverdigâr kelimesinin kullanımını bu dönem şairleri içinde sadece Âşık Ruhsatî'de görmekteyiz.

Âşık Ruhsatî/ *Etme bir kimseye sakın intizar*
Hakkını hak eder ol Perverdigâr 162(11-2)

Âşık Ruhsatî/ *Cümlenin ümidi ol Perverdigâr* 194(5-2)

l. Rab

Sahip, mâlik, besleyen, yetiştiren gibi manalara gelen Rab kelimesi şairlerimiz tarafından ya tek başına ya da ya ünlem edatıyla birlikte kullanılmıştır.

Erzurumlu Emrah/ *Kavuşdursun yine **Rabbüm** bizi firdevs-i a'lâda* 282(3-3)

Âşık Ruhsatî/ *Niyazım **Rabb**'im Te'ala nefsimiz ıslah ede* 41(6-1)

Seyrânî/ ***Rabbim** sana hacet değil arzuhal
Her nefeste sen âlimsin sözüme* 17(1-1)

Seyrânî/ ***Rabbim** seni seven gayre tapamaz* 70(2-1)

Âşık Ruhsatî/ *Bu kadar terbiye **Ya Rabbi**
Kaldır üstümüzden gayri belayı* 158(4-3)

Âşık Şenlik/ *Ey **İrebbim** bu dünyada namerdi şad eyleme* 14(1-1)

m. Rabbü'l Âlemin

Rabbü'l âlemin ifadesi, alemlerin rabbi olan Allah manasına gelmektedir. Her şeyi yaratan Rabbü'l âlemindir ve bütün yaratılmışlar onun emri dahilindedir.

Dertli/ *Sabr ile cümle muradı verdi **Rabbü'l-âlemin*** s. 135(5-1)

n. Rahîm

Rahîm ismi, merhamet eden manasına gelmekte olup örneğini Âşık Ruhsatî'de görmekteyiz. Belge, delil anlamına gelen hücceti dikkate almak kullar için çok önemlidir.

Âşık Ruhsatî/ ***Rahîm** ismi hüccetimdir almışım ezberime* 268(2-3)

o. Rahmân

Bütün mahluklara rızık veren, nizam ve adalet sahibi gibi anlamları olan Rahmân isminin en çok Âşık Ruhsatî tarafından kullanıldığı görülür.

Âşık Ruhsatî/ *Nefis nerede dersen ora vâırdım
Ama lâkin havf-i **Rahmân** olmasa* 39(1-2)

Rahmân ismi genellikle *Gani Rahmân, Tarîk-ı Rahmân* ve *Rahmet-i Rahmân* şeklinde kullanılmıştır.

Âşık Ruhsatî/ *Ne işlersem ma'lum olur cümle Gani **Rahmân**'a* 117(2-2)

Âşık Ruhsatî/ *Rızasında bulun Gani **Rahmân**'ın
Gazaya razı ol belâya sabûr* 402(1-1)

Âşık Ruhsatî/ *Yeter gayri vazgel bu hay haşemden
Tarîk-ı **Rahmân**'a gir yavaş yavaş* 416(3-4)

Âşık Ruhsatî/ *Tarîk-ı **Rahmân**'a bend etsin sözün* 418(4-2)

Seyrâni/ *Ümidim keserim ehl-i kebâir
Şefî-i Rahmet-i **Rahmân** var iken* 119(3-4)

ö. Rezzâk

Rezzâk ismi Allah'ın 99 isminden biri olup *rızık veren* anlamına gelmektedir.Örneğine Dertli ve Âşık Ruhsatî'de rastlamaktayız.

Dertli, insanların Rezzak ismi varken, hayat gayelerini rızık kazanma peşinde geçirmeyip Allah'a kul olabilmenin endişesi üzerinde durur.

Dertli/ *Rızık için teessüf çekme âlemde
Rezzak ismi varken levh ü kalemde* s. 230(2-2)

Âşık Ruhsatî/ *Bir ismin de **Rezzak**'tır böyle aldım haberi* 148(20-2)

p. Settâr

Settâr, Allah'ın *örten, gizleyen* anlamlarına gelen bir isimdir.Bu ismi daha çok Bayburtlu Celâli Baba ile Âşık Ruhsatî'de görmekteyiz.Şairlerimiz, insanların kusurlarının olabileceğini fakat Settâr olan Allah'ın bu kusurları kullarının yüzüne vurmayacağını ifade ederek hiçbir zaman insanların ümitsizliğe düşmemeleri gerektiğini ortaya koymaktadırlar.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Bizi halk eden Ganî **Settâr**'dır* 23(20-2)

Bayburtlu Celâli Baba/ *El yerde yüz yerde **Settâr**'a gitti* 25(2-3)

Âşık Ruhsatî/ *Esmasında **Settar** ismi var iken
Akıtma gözyaşı sel ferah ferah* 93(1-3)

Âşık Ruhsatî/ *Binbir ayıbı setr eden **Settar**'a götür bak ne der* 344(4-4)

Âşık Ruhsatî/ *Medine şehrinde dostun köyünde
Arzuhalim sun **Settâr**'a bak ne der* 345(4-4)

Âşık Ruhsatî/ *Esrarımı keşfetmez **Settar**'a düştüm çok şükür* 410(4-4)

Şem'î/ *Kulhûvallahü ehad sanmayın **Settâr** iki* 136(3-2)

r.Sübhân

Sübhân, *eksiklerden ve noksanlardan uzak olup mükemmel olma* anlamlarına gelen Allah'ın bir isimdir.

- Bayburtlu Celâli Baba/ *Celâli erkânın tanı*
*Fâş etme sırr-ı **Sübhân-ı*** 3(4-2)
- Bayburtlu Celâli Baba/ *Binbir isimli **Sübhân'a*** 7(4-3)
- Dertli/ *Arş-ı Rahmân'dır, tecelli-gâh-ı **Sübhân'dır gönül*** s. 103(4-1)
- Dertli/ *Nûr kendilinde evvel manzur-ı **Sübhân idim*** s. 110(3-2)
- Âşık Ruhsatî/ *Durma deli gönül **Sübhân'a** yalvar* 249(1-1)
- Âşık Ruhsatî/ *Dem be dem zikir et **Sübhân'im** deyi* 304(4-2)
- Âşık Şenlik/ *'Varmayınca mâlum olmaz orasın **Sübhân** bilir'* 3(2-4)

Kelimenin bazı örneklerde Gani Sübhân şeklinde kullanıldığını görmekteyiz.

- Bayburtlu Celâli Baba/ *Hamdulillah sana ey Ganî **Sübhân*** 23(23-1)
- Sümmânî/ *Gönlümü bağladım Ganî **Sübhân'a*** 88(2-3)
- Âşık Şenlik/ *Bize imdat Ganî **Sübhân'a** düştü* 35(17-4)

s. Tanrı

En eski Türkçe kelimelerden biri olan Tanrı'nın 19. yüzyılda Allah'ı anlatan pek çok Arapça ve Farsça kelime arasında kendisine yer bulduğu görülür.

Erzurumlu Emrah, sevgiliye kötülük edenleri Tanrı'ya havale etmektedir.

- Erzurumlu Emrah/ *Sana kemlik iden **Tanrı'dan** bulsun* 7(3-2)

Tanrı kelimesini en çok kullanan şair Seyrânî'dir. Tanrı'nın her derde bir derman verdiğini ifade eder. Ayrıca Tanrı her şeyi bildiği için ondan hiçbir şeyin saklanamayacağını belirtir.

- Seyrânî/ *Yüce **Tanrım** her bir derde bir ilâç*
Yaratmış mı tabib bilmesin diye 25(1-1)
- Seyrânî/ *Büyük **tanrım** pek kadirdir*
Saklamağa her şerrimi 49(4-3)

Seyrânî, Tanrı'nın yarattığı her kulu rızkıyla birlikte yarattığını dolayısıyla onları çaresiz bırakmayacağını söyler. Bir başka şiirinde de Tanrı'nın bu yaratmış olduklarını, kendi zatının nurundan olduklarını belirtir.

Seyrânî/ **Tanrı** yarattığı kulun
Verir rızlun komaz nâçâr 146(3-3)

Seyrânî/ Nûr-ı zâtından yaratmış **Tanrı**'mız âlemleri 273(2-1)

ş. Yaradan

Yaratmak fiilinden türeyen yaradan ismi, dönemin saz şairleri tarafından kullanılan Türkçe kelimelerdendir. Kelimenin özellikle Âşık Ruhsatî ve Sümmânî tarafından kullanıldığı görülür.

Âşık Ruhsatî'nin bu kelimeyi daha çok sevgilinin güzelliğini anlattığı mısralarda kullandığını görmekteyiz.

Âşık Ruhsatî/ Güzelliği sana vermiş **yaradan** 367(4-3)

Âşık Ruhsatî/ Öğmüş de yaratmış **yaradan** seni 415(4-1)

Sümmânî ise bu kelimeyi insanların kısmetini, rızkını veren yaratıcıya karşı her daim şükür ve zikir içinde olmanın lüzumunu anlattığı yerlerde kullanır.

Sümmânî/ Sümmânî der **yaradanı** zikreyle 6(5-1)

Sümmânî/ Benim kısmetimi verir **yaradan** 36(3-3)

Sümmânî/ Her nefeste **yaradana** şükreyle 86(3-2)

t. Yezdân

Yezdân ismi Farsça bir kelime olup Zerdüşt dininde *hayır ilâhı* adlı tanrıya verilmiş bir ad iken İslâmiyetten sonra Allah manasında kullanılır olmuştur (Peker, 2003: 723) .

Dertli'nin bu kelimeyi Allah'ın insanları doğru ve güzel bir surette yarattığını anlatırken kullandığını görürüz.

Dertli/ Gayre nazar kılma, gel Âdemê bak
Ahsen surette halk eyledi **Yezdân** s. 214(1-2)

Şem'î ise Yezdan'ı, sevgilinin ne kadar güzel yaratılışlı olduğunu anlatırken kullanır.

Şem'î/ Pek güzelsin yaradan **Yezdana** kurban olduğum 89(2-2)

u. Yoktan Var Eden

19.yüzyıl saz şairlerinden Erzurumlu Emrah'ın kullandığı *yoktan var eden* kalıp söyleyişi sevgilinin Allah vergisi olan güzelliğine karşı yaradana olan hayranlığın ifadesinde yer almaktadır.

Erzurumlu Emrah/ *Seni yoktan var idene kurban olam yaradana* 188(2-1)

ü. Zülcelâl

Ululuk sahibi olan anlamındaki Zülcelâl kelimesi de saz şairleri tarafından kullanılmıştır.

Âşık Şenlik/ *İçimizi beyan eyler Zülcelâl* 30(20-3)

Âşık Ruhsatî/ *Rahmet ile yad edene rahmet etsin Zülcelâl* 176(5-1)

Âşık Ruhsatî/ *Her bir işte Zülcelâl'in hikmeti vardır gözüm* 440(4-3)

Şem'î'nin de bu kelimeyi kullanımına sevgilinin hilâle benzeyen iki kaşının Allah tarafından eğilmiş olarak yaratıldığını anlattığı mısrasında rastlıyoruz.

Şem'î/ *İki ebrûların nev-mâha teşbih Zülcelâl eğmiş* 59(2-4)

II.KİTAPLAR

19.yüzyıl saz şiirinin mısraları arasında kutsal kitapların adı da yer yer zikredilmiştir.Kimi zaman dört kitap, kimi zaman kelâmullah kimi zaman da Kur'ân'ın ilk yazıldığı yer olan levh ü mahfûz şeklinde kullanılan kitaplar bazen de Kur'ân , Furkan gibi özel isimleriyle karşımıza çıkmaktadır.

Cins isimlerle özel isimleri ayırmak amacıyla bu bölümde, *Genel Anlamda Kitaplar* ve *Kitap isimleri* olmak üzere iki başlığa yer verdik.

A.GENEL ANLAMDA KİTAPLAR

Bu bölümde dört kitap, kelâmullah ve levh ü mahfûz gibi genel manada kullanılan kitap isimlerine yer verilmiştir.

a. Dört Kitap

19.yüzyıl saz şiirinde *Kur'an, İncil, Tevrat ve Zebur* 'un kast edildiği dört kitap ifadesine özellikle Âşık Şenlik ile Dertli'nin bir mısrasında rastlanmaktadır.

Müslümanlar, dört kitaba da inanmakla diğer dinlerin mensuplarından ayrılmaktadırlar. Dört kitap, saz şairlerinin şiirlerinde, tamamına inanılması gerektiği ve hepsinin de hak olduğu ile ön plana çıkar.

Dertli/ *Okunur ispat ile âyât-ı fûrkan, dört kitap*

Bin bir ismin hatmi, manâlarda kübrâdır sabır s. 135(2-1)

Âşık Şenlik/ *'Hakk endirdi dört kitabı mayıl oldum birine'* 3(3-1)

Âşık Şenlik/ *Dört kitapta anlamı var, malumatı sayılı'* 17(2-19)

Âşık Şenlik/ *Dört kitabı Hak gönderdi o yola varasınız* 26(2-1)

Âşık Şenlik/ *Sefil Şenlik ezber bilir dört kitabın zatını* 26(3-1)

b. Kelâmullah

Kelâmullah, *Allah kelâmı* manasına gelen bir tabirdir olup Bayburtlu Celâli Baba ile Âşık Ruhsatî tarafından kullanılmıştır.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Kelâmullah'a hod îmânımız var* 70(5-4)

Âşık Ruhsatî'ye göre, Kelâmullah'a itibar etmeyenler cennette kendilerine yer bulamayacaklardır.

Âşık Ruhsatî/ *İ'tibar etmeyen Kelâmullah'a*

Acep kendin nasıl cennet yatarlar 324(8-3)

c. Levh-i mahfûz

Levh-i mahfûz, Allah kudretiyle olacak şeylerin, üzerinde yazılı bulunduğu levhadır. İnsanların kaderi Levh-i mahfûz'da yazılıdır. Levh-i mahfûz'dan İsrâfil sorumludur. Yazılı olan şeyler ne eksik, ne fazla olmayıp zamanı gelince ortaya çıkar. Bu levha yedinci kat gökte bulunur ve doğu ile batı uzunluğu kadar en ve boya sahiptir. (Pala, 1995: 346).

Şairlerin, bu kelimeyi manasına uygun olarak kullandığını görmekteyiz.

Âşık Ruhsatî/ *Yazılmıştır levh-i mahfûzda ezel* 171(7-1)

Âşık Ruhsatî/ *Cümlelerin levh-i mahfûza*

Her ne vardır yazar imiş 419(1-3)

Şem'î/ *Levh-i mahfûza yazıldı nûr-i Kur'an ibtidâ* 2(5-2)

B.KİTAP İSİMLERİ

a.Kur'ân (Furkan)

Kutsal kitapların sonuncusu olan Kur'ân, 19.yüzyıl saz şairlerinin şiirlerinde değişik konuların işlenmesi sırasında sık sık karşımıza çıkar.

Kur'ân-ı Kerim, büyük bir mucizedir.

Erzurumlu Emrah/ *Bir ulu mu'cizedir Hazreti **Kur'ân-ı Kerim*** 230(1-2)

Her kim ki Kur'ân-ı Kerim'e karşı hürmet gösterirse hem bu dünyada hem de ahrette büyük bir mertebeye sahip olacaktır.

Erzurumlu Emrah/ *İki âlemde onun mertebesi âlâdur
Kim ki bildi nicedür hürmet-i **Kur'ân-ı Kerîm*** 230(3-2)

Âşık Ruhsatî'ye göre şeri'atın yolu kapandıktan sonra hadis ve Kur'an bilen ve onlarla meşgul olan kimse kalmamıştır.

Âşık Ruhsatî/ *Kapadılar şeri'atın yolunu
Hani hadis **Kur'an** kimin aklında* 13(2-4)

Âşık Ruhsatî/ *Korkulur şeytanın mekr û şerrinden
Ahır nefesinde **Kur'an** olmasa* 39(2-4)

Âşık Ruhsatî/ *Okuyan çok dinleyen yok hükm-i **Kur'an** haniya* 41(6-2)

Âşık Ruhsatî'nin şiirlerinden kendisinin Kur'an'a karşı çok hürmet eden, elinden geldiğince okuyan birisi olduğunu öğrenmekteyiz.

Âşık Ruhsatî/ *İtikadım pek kavidir gökten inen **Kur'an**'a* 117(2-1)

Âşık Ruhsatî/ *Kurban olam dil uzatma **Kur'an**'a* 210(2-1)

Âşık Ruhsatî/ *Ben okurum **Kur'an** ile Yasin'i* 212(3-1)

Âşık Ruhsatî/ *Gökten inen dört kitab **Kur'an**'ı ben bilmez miyim* 229(5-4)

Âşık Ruhsatî/ *Yüz dört kitaptan üstün **Kur'an**'a düşmüş ayrılmaz* 449(3-4)
Âşık Ruhsatî, Kur'an'ın Hz. Muhammad'e indirildiğini ifade eder.

Âşık Ruhsatî/ *İşbu **Kur'an** sana olmuştur nazil* 252(2-2)

Eğer dünyadayken insanlar Kur'an'ın yolunda gidip onu rehber edinirlerse yarın ölünce Mevlâ'nın huzuruna gönül rahatlığıyla çıkacaklardır.

Âşık Ruhsatî/ *Dünyada yoldaşın **Kur'an** olursa*
Erişir ervahın Mevlâ'ya yarın 260(5-3)

Kur'an'ın Allah'ın hikmetiyle gökte yazılıp gönderildiğini, Âşık Ruhsatî'nin bir şiirinden öğrenmekteyiz.

Âşık Ruhsatî/ *Kaleme kıldı işaret gökte yazıldı **Kur'an*** 400(2-1)

Seyrâni, Kur'an'ın okunduğunu fakat hükümlerine uyulmadığını ifade ederken devrinde yaşayanları eleştirmektedir.

Seyrâni/ *Bir **Kur'an** okunur sedâsı nerde* 26(2-4)

Sümmânî, Kur'an'ın hükümlerine uyup hidayete ulaştığı için hamd eder.

Sümmânî/ *Hazreti **Kur'an-ı** tilâvet ettik*
Hamdolsun erişti hidâyetimiz 81(1-1)

Hâfız, Kur'an'ı ezberlemiş kişidir. Hafızlar bir araya gelerek hıfz ettikleri Kur'an'ı, birbirlerine okur ve hatalarını giderirler.

Sümmânî/ *Cem olup hafızlar okundu **Kur'an*** 98(18-3)

Âşık Şenlik/ *Hıfzının ezberi ayet **Kur'an*** 38(2-3)

Kur'an, cüz adı verilen otuz bölümden oluşur.

Sümmânî/ *Otuz cüz **Kur'an**'dır kalbi küşadım* 100(7-2)

Şem'î, bir şiirinde, Allah'ın en sevdiği kul olan Hz. Muhammed'in özelliklerini Kur'ân'da anlattığını belirtir.

Şem'î/ *Seni **Kur'ân** ile vafetti Hak mahbûb-u Mevlâ'nın* 146(4-1)

Dört büyük kitap olan İncil, Zebur, Tevrat ve Kur'an'ın tamamı haktır ve Allah tarafından gönderilmiştir.

Âşık Şenlik/ *İncil, Zebur, Tevrat, **Kuran** dördü de haktır bunun'* 3(1-3)

Âşık Şenlik için Kuran'ı Kerim'in her bir harfi birbirinden değerlidir.

Âşık Şenlik/ **Kuran'ı Kerim** içinde harfi harften seçerem 22(2-3)

Kuran'ı Kerim'in en çok okunduğu yerlerin başında mezarlıklar gelir. Âşık Şenlik, orada da Kur'an'ın nurundan ayrı kalmamak için Allah'a dua eder.

Âşık Şenlik/ *Meni götürürler kabrim başına*
Orada **Kur'an**'dan ayırma beni 75(3-4)

Furkan, Kur'an manasında kullanılan bir kelimedir.

Âşık Şenlik/ *Zikr eder ilmi **Furkan**'i, okunur âyet ile* 17(1-4)

Âşık Şenlik/ *Baştan başa her ayette, ilmi **Furkan**'da da var* 18(1-2)

Âşık Şenlik/ *Size İncil oldu beyan*
Bize de **Furkan** ayeti 62(2-4)

b. Diğerleri

İncil, Tevrat ve Zebur saz şiirinin ilgili örneklerinde sürekli olarak bir arada anıldıkları için bu üç kitapla ilgili değerlendirmeleri de tek başlık altında yaptık.

İncil, Kur'an dışındaki kutsal kitapların en sonucusudur. Bugünkü Hristiyanlar'ın tabi oldukları kitabın adıdır. Tevrat, Mûsâ peygambere inen ve bugün Yahudilerin uydukları kitap, Zebur ise Davut peygambere indirilen kitaptır. Günümüzde Zebur'un ümmeti kalmamıştır. Bu üç kitabın üçünün de ortak özelliği, Allah tarafından gönderilen hak kitaplar olmaları fakat zamanla insanlar tarafından nefsin arzuladığı yönde tahrif edilmeleridir. İslam toplulukları, İslamiyet'in kabulünden bu yana üç kitaba da iman ettiklerini beyan ederlerken diğer kitapların inananları Kur'an'ı reddetmektedirler.

Seyrâni/ *Kur'an'a **İncil'e Zebur Tevrat'a***
İmân eden etmiş vahdet-i zâta 210(2-1)

Seyrâni/ *Benzemez abyât-ı aşk Mûsâ Kelim **Tevrat**'ına* 222(6-2)

Seyrâni/ *Şübhesiz Mûsâ bile bu şi'rimi **Tevrat** eder* 264(4-4)

Âşık Şenlik/ ***İncil, Zebur, Tevrat, Kuran dördü de haktır bunun'*** 3(1-3)

Âşık Şenlik/ *'Biri **Zebur**, biri **Tevrat**, biri **İncil** biri ne'* 3(3-2)

Âşık Şenlik/ *Hakdı **Zebur, İncil, Tevrat** yeten onun sırrına* 9(2-2)

Âşık Şenlik/ *Okuyup İncil'i ondan nasihat alalım* 26(2-2)

Âşık Şenlik/ *Yetmiş iki yol gösterdi*
Gönderdi **Zebur** Tevratı 62(1-4)

Âşık Şenlik/ *Size İncil oldu beyan*
Bize de Furkan ayeti 62(2-3)

III. SURELER VE BESMELE

19.yüzyıl saz şairlerinin şiirlerinde tespit ettiğimiz sureleri ve besmeleyi bu bölümde ayrı ayrı ele aldık.

A. SURELER

Sure kelimesi, *duracak yer* anlamında olup Kur'an'ın 114 bölümünden her biri için kullanılmıştır.

Saz şairlerinin şiirlerinde geçen sure isimlerinin bazıları, orijinal değil, halk arasında anılan isimleri ile ifade edildiği için, surelerin orijinal isimlerinin yanlarına bu söyleyişler de yazılmıştır.Şiirlerde karşılaştığımız sureler alfabetik olarak sıralanmıştır.

a.Duhâ(Vedduhâ) Suresi

Kur'an'ın 93.suresi olan Duhâ , 11 ayetten meydana gelir.Kuşluk vaktine yemin ederek başladığı için bu adı almıştır.Müşrikler peygamberimize Zülkarneyn ve Kehf ashâbı ile ilgili sorular sorduklarında peygamberimiz de "Yarın gelin cevaplayayım" der, *inşallah* demeyi unuttu.Vahyin gelmesi haftalarca gecikmiş nihayet Cebrail geldiğinde Peygamberimiz gecikmenin cevabını sorar.Cebrail de "Biz ancak Rabbinin emriyle ineriz" cümlesiyle başlayan ayeti okur.Duhâ suresinde Allah'ın ne Hz. Muhammed'i terk ettiği ne de ona darıldığı anlatılmaktadır (Peker, 2003: 731).

Bayburtlu Celâli Baba/ *Dediler muteber bir delil göster*
Dedim hüccet **Vedduha** 'ya bağlamış 94(3-4)

b.Fâtîha Suresi

Fatiha suresi, Mekke'de rîsâletin başlangıcında nazil olup 7 ayetten oluşur. Tam olarak nazil olan ilk suredir. Kur'an'ı Kerim'in başlangıcı olduğundan "bir yeri veya bir şeyi açan, başlatan" anlamında Fatiha adı verilmiştir. Bu kutlu sure, Kur'an'ı Kerim'in feyizli ve bereketli bir hülâsası ve İslam ibadetinin esasıdır. (Yıldırım,1998: 1).

İslam kültüründe, ölen kişilerin ruhlarına fatiha okuyup gönderme çok önemli bir husustur. Şairlerde bu hususu şiirlerine taşımışlardır.

Dertli/ *Yoldan geçen ervâhına bir fâtîha versin*

Kim görse desin: Tek şu mezar Dertli mezarıdır s.155(6-1)

Şem'î/ *Oku birkaç fâtiha bahşeyle din kardaşına 176(4-2)*

Âşık Ruhsatî ise, Fâtiha Suresi'ne ilk sure olması dolayısıyla dikkati çekmektedir.

Âşık Ruhsatî/ *İlahi bu du'ayı dergâhında kabul et
Yüz on dört sureninde Fâtiha'dır ekberi 148(30-2)*

c. Fetih Suresi

Medine döneminde nazil olmuş olup 29 ayetten oluşmaktadır. Adını, bu sure-i şerifede bahsedilen Hudeybiye antlaşmasından almıştır. Allah, bu antlaşmayı, birinci ayette aşık zafer olarak nitelendirmiştir (Yıldırım,1998:510).

Şem'î, bu surenin dua eden insanların dillerinde olduğunu söyler.

Şem'î/ *Sûre-i feth okur duacı kemter 47(11-3)*

ç. Fil Suresi

Mekke'de nazil olan bu sure beş ayettir. Sure, adını ilk ayetten almaktadır. Bu surede, Allah'ın dinine karşı çıkanların akıbetlerinin hüsrân olduğu, Kâbe'yi yıkmaya gelen Ashab-ı Fil'in hüsrânı mîsâl verilerek anlatılır (Yıldırım, 1998: 601).

Şem'î de Fil suresini kullandığı şiirinde bu olayı anlatmaktadır.

Şem'î/ *Sûre-i Fil'i tefekkûr itmeyenler bir takım
Şişe-i zulm ile Beytullahı viran ittiler 157(2-1)*

d. İhlas (Kulhüvallahü ehad) Suresi

Mekke'de nazil olmuş olup dört ayettir. İlk vahyedilen surelerden olan bu sure, adını konusundan alır. Kur'an'ın hulasası ve halis tevhide ortaya koymasıyla ile ihlas adı verilmiştir. Burada şirkin her çeşidi pek özlü bir şekilde reddedilmektedir (Yıldırım, 1998: 604).

İncelediğimiz şairler içinde özellikle Âşık Ruhsatî'nin İhlas suresini çok fazla kullandığını görüyoruz. Şair bu mısralarında genel olarak, inancının sağlamlığını ortaya koymak, şirkten uzak olduğunu ifade etmek amacıyla bu sureye yer vermiştir.

Âşık Ruhsatî/ *Derse birliğine var mı delilin
Delilim İhlas'tır 'Küfüven ahad' 8(4-2)*

Âşık Ruhsatî/ *Oku üç İhlas'ı otuz kelâmı 118(1-3)*

Âşık Ruhsatî/ *Okudum İhlas'ı şüphe yok dersin* 256(3-1)

Âşık Ruhsatî/ *Bin ayıbı görür vurmaz yüzüme*
Okurum İhlas'ı Sübhân'ım da bir 377(2-4)

Âşık Ruhsatî/ *İhlas-ı şerife bağlasın özün* 418(4-1)

İslam kültüründe, mezarlık ziyareti çok önemlidir. Bu ziyaretlerde genel olarak ölen kişilerin ruhlarına üç ihlas ile bir fatiha okunur. Âşık Ruhsatî, aşağıdaki şiirinde bu hususu işlemiştir.

Âşık Ruhsatî/ *Ölürsem ziyaret mezarıma gel*
Ruhuma üç İhlas yadigâr eyle 63(2-4)

Şem'î/ **Kulhüvallahü ehad** sanmayın Settâr ilmi 136(3-2)

e. Mülk (Tebâreke) Suresi

Mekke'de inmiş olup 30 ayetten oluşur. Bu surede, Allah'ın dünyayı bütün imkanları ile insanlara amade kıldığını , insanlara gözler, kulaklar, gönüller verdiğini ve Allah'ın tek yaratıcı olup, ahirette herkesin O'na hesap vereceği anlatılır (Yıldırım, 1998: 561).

Tebareke suresinin tek örneğini Bayburtlu Celâli Baba'nın bir şiirinde gördük. Burada da şair, sevgilinin yanağının kendisine tebareke suresini çağrıştırdığını ifade etmektedir.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Yanağın Tebârek kadsem suresi* 94(2-1)

f. Tin(Vettin) Suresi

Tin suresi, Mekke'de indirilmiş olup sekiz ayettir. Bu sure, adını ilk ayetinden almıştır. Allah, bu surede insan nev'ini bütün yaratıların en şerefli kıldığını ve insanın kendi huzurunda dünya hayatında yaptıklarından hesap vereceğini bildirmektedir (Yıldırım, 1998: 596).

Tin suresi, incelediğimiz âşıklar içinde sadece Dertli'nin bir şiirinde geçmektedir.

Dertli/ *Buyurmuş hakkında feyyaz-ı mutlak*
Sûre-i 'Vettin'i' değil mi bürhan? s. 214(1-4)

g. Yâsin Suresi

Mekke devrinin ortalarında inmiş olup 83 ayetten oluşur. Adını, Kur'an'ın en kısa ayeti olan ilk ayetinden almıştır. Sûre, Kur'an'ın dört esas maksadından olan tevhid, ahiret ve rîsâleti ayrıntılı denecek derecede ele alır (Yıldırım , 1998: 439).

Yâsin suresi, Müslümanlar tarafından en çok okunan sureler arasındadır. Öyle ki dini öneme sahip gün ve gecelerde o hep en ön sırada yer alır.

Âşık Ruhsatî/ *Ben okurum Kur'an ile Yâsin'i* 212(3-1)

Seyrânî/ *Okuyup da bildik sure-i Yâsin Kur'an'a yâhu* 203(4-3)

Âşık Şenlik/ *Gel seninle sayah indi Yâsin'deki âyeti* 15(3-3)

B.BESMELE

Besmele, “Rahmân ve Rahim olan Allah’ın adıyla” demektir. İslam dininde, herhangi bir şeye başlamadan önce besmele çekilmesi tavsiye edilen bir husustur. Kişi, işe besmeleyle başladığı zaman kendisine çok önemli bir dayanak noktası oluşturmaktadır.

Besmelenin açık hali şiiirlerde görülmeyip sadece besmele kelimesinin kullanıldığını görmekteyiz. Bu kullanım özellikle Bayburtlu Celâli Baba ve Âşık Ruhsatî’de karşımıza çıkmaktadır.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Okunur isminde harf-i bismillâh* 20(3-2)

Bayburtlu Celâli Baba/ *Ârifler dilinde harf-i bismillâh* 81(1-1)

Bayburtlu Celâli Baba/ *Ders-i ezeli âşık verir harf-i bismillâh*
Hem Nasrûnminallah s.193-23(2-2)

Besmele her hayrın başıdır. Zira Allah’ın adıyla yapılan işlerde elbette zahiri sebepler sebep olmaktan çıkıverecektir.

Âşık Ruhsatî/ *Biraz dinsiz çekeyim imana bismillah ile* 59(1-4)

Melekler bile Allah’ın adının anılmasından çok mutlu olmakta adeta vecde gelmektedir.

Âşık Ruhsatî/ *Melekler raksa gelir besmele ile* 60(3-3)

Besmeleyle başlanan her işin hem başında hem de sonunda bir hayır vardır.

Âşık Ruhsatî/ *Besmeleyle niyet eyle evvelinden her işin*
Evvel ahır hayra döner kalmasın hiç teşvişin 60(4-1)

Kur’an’da yüz on dört sure vardır. Bu surelerin her biri besmeleyle başlar. Dolayısıyla Kur’an’da da bu kadar sayıda besmele ifadesi bulunmaktadır.

Âşık Ruhsatî/ *Yüz on dört besmele vardır surelerin başında* 148(1-1)

IV.CENNET, CEHENNEM VE DİĞER MEKANLAR

Bu başlık altında cennet, cehennem, ahiret, sırat köprüsü gibi soyut mekanlar incelenmiştir. 19.yüzyıl saz şiirinde özellikle cennet ve cehennem kavramlarının çok sık kullanıldığı görülür.Kuvvetli bir ahiret inancına sahip olan âşıkların şiirlerinde cennet ve cehennem kelimelerinin yanında ahiret, sırat köprüsü gibi soyut mekanlara da çokça rastlanmıştır.

Yukarıda sözü edilen soyut unsurlar cennetle ilgili kavramlar, cehennemle ilgili kavramlar ve diğerleri başlığı altında incelenmiştir.

A. CENNETLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Bu dönem saz şiirinde cennet kelimesinin yanı sıra *behişt*, *Cennet-i Adn*, *Cennet-i Rıdvân*, *Cennetü'l Me'vâ*, *İrem Bağı* gibi ifadelerinin de kullanıldığı görülmektedir.Bu kelimelerin hepsi ayrı ayrı ele alınmıştır.

a.Behişt

Behişt kelimesinin kullanımını sadece şair Dertli ' de görmekteyiz.Behişt de cennet anlamına gelen bir kelimedir.Şair, behişt'in pür nûr içinde olmasını sevgilinin güzelliğine bağlamıştır.

Dertli/ *Şöyle pür nûr eylemiş hüsnün Behişt'in bağı* s. 140(2-1)

b.Cennet

Cennet, İslam inancına göre Allah 'ın kullarına müjdelediği mekandır.Allah'ın emir ve yasaklarını dikkate alarak dünya hayatını tamamlayanların gideceği yerdir.Şairler cennet kelimesini gerçek anlamına uygun olarak kullanmışlardır.

Bayburtlu Celâli Baba, cennetin mevsimlerden yaza benzetilebileceğini ifade etmektedir.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Nâra benzettiler şitâyı kışı*

Cennet teşbihini yaza tutarlar 69(2-4)

Cennete girenlerin müjdelendiği bir diğer husus da oradaki hûrilerdir.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Cennet bahçesinde hûri kalasız* 75(7-3)

Cennet yaratıkları çok güzel olduğu için şairler de melek gibi görüntüye sahip olan sevgiliye cennetten çıkıp çıkmadığını sormaktadır.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Cennetten mi çıktın ey işve-dêmen* 77(3-1)

Âşık Ruhsatî/ *Cennet içre hûri-i gılman mısın bilmem nesin* 288(1-4)

Âşık Ruhsatî/ *Cennetten mi geldin hûri mi neslin* 367(1-3)

Âşık Ruhsatî/ *Cennetten mi geldin ey melek sima* 441(1-1)

Dertli'ye göre sevgili cennetteki hûrilerin hepsinden çok daha güzeldir.Öyle ki sevgilinin olmayacağı bir cennet âşık için cehennemden farksız olacaktır.Aynı ifadeleri Şem'î'de de görmek mümkündür.

Dertli/ *Cennetin hûrilerin göstereceler dönmem yönüm*
Görmesem rûyun senin, dûzah olur cennet bana s. 85(7-1/2)

Şem'î/ *Cemâlin görmeyen âşıklara Cennet olur zindan* 101(2-2)

Dertli, bir şiirinde beş vakit namazını kılan herkesin cennete girip giremeyeceğini sormaktadır.

Dertli/ *Cennetlik mi olur beş vakit kılan* s.221(2-3)

Âşık Ruhsatî de sanki Dertli'yi duyar gibidir. Şairimize göre cennete girenler Allah'ı tanıyıp ona göre yaşayan kullardan olacaktır.

Âşık Ruhsatî/ *Cennetlik kullardan haber sorarsan*
Bir Allah'ı tanrı bilenler girer 359(1-1)

Şem'î'ye göre insanların amacı cennete girmek değil Allah'ın rızasını kazanmak olmalıdır.Böyle düşünmeyenler kalû-belânın sırrına vakıf olamamış demektir.

Şem'î/ *Vakıf oldunsa eğer Kalû-belâ esrârına*
Maksudun ancak rızadır Cennet-i âlâ nedir 27(6-2)

Âşık Şenlik'in şiirlerinde de cennet kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.

Âşık Şenlik/ *Yetmiş iki buçuk millet hep diğer Cennet benim* 3(2-3)

Âşık Şenlik/ *Sadri mermer ağ otağı, eylese Cennet hana* 8(2-3)

c.Cennet-i Adn

Adn Cenneti, peygamberlere, sıddıklara, şehitlere mahsus, içinde gözlerin hiç görmediği, insanın hatırından geçmeyen muazzam güzelliklerin bulunduğu muhteşem Cennet'in adıdır.

Şem'î/ *Hâzihi Cennet-i Adn oldun saâdet başına* 143(4-1)

ç.Cennet-i Rıdvân

Rıdvân,cennet kapısında "nöbet tutan" aynı zamanda cennetteki meleklerin de başı olan melektir.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Cennet-i Rıdvân'a tuttum tayımı* 37(2-2)

d.Cennetü'l Me'vâ

Cennetü'l Me'vâ, şehitlerin ve mü'minlerin konağı anlamında olan cennetin on bir adından biridir.

Âşık Ruhsatî'ye göre amel defterinde hayr yazılı olan kullar bu cennete girebileceklerdir.

Âşık Ruhsatî/ *Amel defterine hayr yazılırsa*
Erişin cennetü'l me'vâya yarın 260(2-49)

e.İrem Bağı

Şeddâd, Hûd peygamber zamanında yaşamış olup Yemen'deki Âd kavminin hükümdarıdır. Zamanında birçok yapılar inşa ettirmiş ve kendisine kibir gelip tanrılık iddiasında bulunmuştur.Bağ-ı İrem denilen bir bahçe ve saray yaptırmış ve buranın cennetten daha güzel bir yer olduğunu söylemiştir. Daha sonra bu bahçe, Allah'ın gönderdiği bir tufan ile yere geçmiş, yıkılıp gitmiştir. Seyrâni, burada bu olayı anlatmak istemektedir (Pala, 1995: 70).

Bayburtlu Celâli Baba, İrem bağını kullandığı şiirlerde, bu ifadeyi yukarıdaki açıklamaya uygun olarak kullanmıştır.

Bayburtlu Celâli Baba/ *İrem Bağı'nın Rıdvân'ı* 5(1-3)

Bayburtlu Celâli Baba/ *Sefet etmiş o şâh bağ'ı İrem'den* 17(1-1)

Bayburtlu Celâli Baba/ *Ol bağ-ı İrem'den aldım payımı* 37(2-1)

Bayburtlu Celâli Baba/ *İrem bağ Rıdvân'ı safâ gelmişsin* 63(1-2)

Bayburtlu Celâli Baba/ *Ol bağ-ı noktaya İrem demişler* 80(1-2)

Erzurumlu Emrah/ *Gülşen-i Bâğ-ı İremden gelmişem bir bülbülem* 328(4-1)

Âşık Ruhsatî/ *Çıkalım bağ-ı İrem* 'e verelim kolu kola 163(3-1)

Şem'î'ye göre kendi vatani, İrem bağının gül bahçesinden daha üstündür.

Şem'î/*Gülşen-i Bağ-ı İrem* 'den bana yeğdir vatanım 81(7-2)

B.CEHENNEM İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

İslam inancına göre günahkar iman sahiplerinin günahlarını çekene kadar, Allah'ı inkar edenlerin ise ebedi olarak kalacağına inanılan bir azap mekanı olan cehennem, saz şairlerinin şiirlerinde kendine yer bulmuştur.Dûzah kelimesi de cehennem manasına geldiği için o da aşığıya alınmıştır.

a.Cehennem

Ahretteki azap diyarı olan cehennem, Kur'an'ın bazı surelerinde detaylıca tasvir edilmiş, özellikle içerisindeki ateşle ön plana çıkarılmıştır.

Âşık Ruhsatî ve Âşık Şenlik, cehennem kelimesini gerçek manasıyla kullanmıştır.İman sahibi olmayan ve doğru olmayan insanlar cehennemi dolduracaktır.

Âşık Ruhsatî/ *Eğer yok ise imanın*
Cehenneme varır canın 21(10-2)

Âşık Şenlik/ *Dolar Cehennem* 'e hilekâr hâin
Yanar baştan başa Şeytan-ı lâin 112(18-1)

Seyrâni ise aşk acısı yüzünden öyle acı çekmektedir ki cehennem ateşinin kendisine bir hiç gibi geleceğini belirtir.Başka bir şiirinde de Hakk'ın hası olan, beş vakit namazını kılan insanlar cehennemden kurtulacaktır.Bu husustan dolayı şair niyaz içerisinde.

Seyrâni/ *Aşkımın şiddeti nârına nisbet*
Cehennem ateşi nâr değil bana 2(3-4)

Seyrâni/ *Beş vaktini kılan Hakkın hasıdır*
Cehennem nârından kurtar bu cânı 82(2-2)

b.Dûzah

Farsça bir kelime olan dûzah , cehennem manasına gelip sadece Dertli'nin bir şiirinde karşımıza çıkmıştır.

Dertli'ye göre sevgili cennetteki hûrilerin hepsinden çok daha güzeldir. Öyle ki sevgilinin olmayacağı bir cennet âşık için cehennemden farksız olacaktır.

Dertli/ *Cennetin hûrilerin gösterecekler dönmem yönüm*
*Görmesem rûyun senin, **dûzah** olur cennet bana s. 85(7-1/2)*

C. DİĞERLERİ

Bu bölümde ahiret ve sırat köprüsü gibi kavramlar ele alınmıştır.

a.Ahiret

Ahiret kelimesi, içerisindeki bütün varlıklarla birlikte *öbür dünyayı* ifade etmektedir. Bu dönem saz şiirinde ahiret kelimesini sadece Âşık Şenlik'in kullandığını görmekteyiz.

Âşık Şenlik/ *Hem dünyada, hem **ahretde**, iki cihanda da var* 18(3-4)

b.Sırat Köprüsü

Sırat, cehennem üzerine kurulu, kıldan ince kılıçtan keskin olan köprüdür. Cennete gitmek için sırat köprüsünden geçmeye çalışan insanların, günah derecelerine göre aşağıdaki yedi cehennemden birine düşeceklerine, günahsız iman sahiplerinin ise bu köprüden yıldırım hızıyla ve düşmeden geçeceklerine inanılır. Bazı rivayetlere göre sırat köprüsü; bin yılı yokuş, bin yılı iniş, bin yılı da düz olmak üzere uzun bir mesafeden müteşekkildir (Pala, 1995: 481).

Seyrâni, sözlerinin sırat köprüsünden daha ince olduğunu söylerken söz söyleme hususundaki becerisini ortaya koymaktadır.

Seyrâni/ ***Sırat köprüsünden** ince sözlüyüm* 86(1-4)

Seyrâni, sıratı kullandığı diğer şiirlerinde ise kelimeyi gerçek manasında kullanmış ve ahrete olan inancını göstermiştir. Aynı kullanımlar, Âşık Ruhsatî'de de kendini göstermektedir.

Seyrâni/ ***Sırat köprüsünden** nasıl geçersin*
Günâhın sırtına sarılır bir gün 130(2-3)

Seyrâni/ *Kıldan ince derler **sıratın** yolu* 183(4-1)

Âşık Ruhsatî/ *Kimsenin aklına gelmiyor ölüm*
*Hani **Sırat mizan** kimin aklında* 13(3-49)

Şiirlerinde sırat köprüsünü en fazla kullanan şair, Âşık Ruhsatî'dir. Şair ne bu dünyaya ne de öbür dünyaya ait bir korkusunun olmadığını zira Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman gibi şefaatçilerinin bulunduğu söylemektedir.

Âşık Ruhsatî/ *Ne havfîm dünyada ne de mezarda*
*Mizan'da **Sırat**'ta korkulu yerde*
Ebubekir Ömer Osman oldukça 12(3-3)

Dilini, sözünü haramdan gıybetten arındırmış olanlar, sırat köprüsünü hiç sıkıntı yaşamadan rahatça geçeceklerdir.

Âşık Ruhsatî/ *Dilini haramdan gıybetten sakın*
*Geçersin **Sırat**'ı yol ferah ferah* 93(3-4)

Gafûr, bağışlayıcı, mağfiret edici manalarına gelen Allah'ın bir ismidir. Bu sebepten dolayı *Gafûr* ismini dilinden düşürmeyen âşık da sıratla buna güvenmektedir.

Âşık Ruhsatî/ *Gafûr ismin ezberimde dilimde*
***Sırat**'ta Mizan'da gözlerim Turnam* 194(2-4)

Cömert olan insanlar, sırat köprüsünü zorlanmadan geçecek ve cennete doğru yol alacaklardır.

Âşık Ruhsatî/ *Cümlesinden evvel geçer **Sırat**'ın*
Doğruca cennete yolu cömerdin 275(3-3)

İnsanların özellikle kendilerinden daha aşağıda olanlara kötü davrandıkları halde yarın sıratla sorgu sual sırasında bunun hesabını vermek durumunda olacakları hatırlatılmaktadır.

Âşık Ruhsatî/ *Senden aşağıya zulümkar olma*
***Sırat köprüsü**'nde sorgu soran var* 333(3-4)

V.MELEKLER VE DİĞER YARATIKLAR

Bu başlık altında 19.yüzyıl saz şiirinde geçen soyut varlıkların tamamına yer verilmiş, melekten cine, hûriden gılmana kadar bütün yaratıklarla ilgili bilgi vermeye çalışılmıştır. Mücerret varlıkların gruplandırılması *Melekler*, *Cinler*, *Cennet Yaratıkları* ve *Şeytanlar* olmak üzere dört başlık altında yapılmış, bu başlıklar altında açılan alt başlıklarla da her varlık ayrı ayrı ele alınmıştır.

A. MELEKLER

İslam inancına göre nurdan yaratılmış olan meleklerin dişilik veya erkeklikleri söz konusu değildir. Yiyip içmeyen, uyumayan bu varlıklar Allah'ın emirlerini yerine getirmekle görevlendirilmişlerdir. Azrâil, Cebrail, İsrâfil ve Mikail

adlı dört büyük meleğin yanında Munker-Nekir, Kirâmen Katibîn gibi isimleri ve görevleri belli olan melekler de vardır.

a.Azrâil

Ölüm meleği de denilen Azrâil, Allah'a mânevî yakınlık bakımından en ileri dört melekten biridir. Allah, Hz. Adem'i yaratacağı zaman yerden toprak almak için Cebrâil'i gönderir. Fakat İblis tarafından karıştırılan toprak öyle mukavemet eder ki, Cebrâil, Mikail ve İsrâfil aldıkları emri yerine getiremezler. Azrâil bu görevi başarır. Allah da yüreğinin sertliğinden onu ölüm meleği yapar (Büyük Türk Klasikleri, c.4, 414).

Dadaloğlu/ *Alışkan tüfekle dağlar başında*
Azrâilden başkasına koman mı s. 35(5-4)

Dadaloğlu/ *Son hitamı Azrâili gönderdin* s. 155(4-3)

Dört büyük melekten olan Azrâil'e ruhları alma görevi verilmiştir.

Dertli/ *Mikâil'e bârân, Cibrîl'e Kur'an*
Azrâil'e ervâh, İsrâfil'e sûr s. 233(2-4)

Erzurumlu Emrah, iki yakasını tutup canını alacak olan Azrâil'e, kendisini sevgiliye kavuşturacağı için minnet duymaktadır.

Erzurumlu Emrah/ *Tutdı Azrâil girîbânım ki minnetdür sana*
İr kavuşdur cânımı cânânuma Allâh için 280(4-1)

Âşık Ruhsatî, ikizlerinin yaşına girmeden Azrâil tarafından canlarının alındığını ve Azrâil de Allah'ın hükmünü yerine getirdiği için bu işten kaçışın olamayacağını ifade etmektedir.

Âşık Ruhsatî/ *İkizlerim erişmeden yaşına*
Azrâil geldi düştü peşine 140(6-2)

Âşık Ruhsatî/ *Mevlâ'dan gelene 'Elhükümülillah'*
Azrâil elinden can alınır mı 140(7-4)

Azrâil gelip bedenine üstüne çöktükten sonra konuşan dillerin konuşmaz olacağı, canın bedenden uçup gideceği ve bundan kurtuluşun mümkün olmadığı belirtilmektedir.

Âşık Ruhsatî/ *Azrâil çıkınca göğüs üstüne*
Lal olur söylemez dilin bir zaman 246(1-3)

Âşık Ruhsatî/ *Azrâil bedenden canlar uçurur* 255(7-1)

Âşık Ruhsatî/ *Azrâil gelir ruhun almaya*
Bırakmaz yakarı geri kalmaya 260(3-1)

Âşık Ruhsatî'ye göre insanların bu dünyada arkalıyım diye büyüklenmelerini yersizdir.Çünkü Azrâil gelip canı alınca herkes yalnızlaşacak ve kendi derdine düşecektir.

Âşık Ruhsatî/ *Mağrurlanma benim arkam var diye*
Azrâil gelir de tek eder bir gün 305(4-4)

Azrâil gelip insanların canını alınca herkes aslı vatanına dönecek ve sanki hiç doğmamış gibi olacaktır.

Seyrâni/ *En sonunda Azrâili gönderip*
Ben doğmamışa döndürdün felek 73(3-3)

Sümmânî, Azrâil'in her daim peşimizde olduğunu söyleyerek ölümün zamanının bilinmediğini ve her zaman hazırlıklı olunması gerektiğini belirtmiştir.Aşağı yukarı aynı ifade Âşık Şenlik'in şiirinde de karşımıza çıkmaktadır.

Sümmânî/ *Azrâil geziyor her dem peşinde* 97(5-3)

Âşık Şenlik/ '*Düşüf Azrâil peşine dâima güder seni*' 1(3-3)

Âşık Şenlik/ *Azrâil hışmınan divana yeter* 46(5-2)

Bazı âşıkların Azrâil yerine Ezrâil dediği de görülmektedir.

Seyrâni/ *Gel Ezrâil cânımı al* 49(1-1)

Seyrâni/ *Seyrâni Ezrâil gelse koğulmaz*
Vermeyince cânı baştan savulmaz 161(4-1)

Âşık Şenlik/ *Ecel pazarından gurtarıf canı*
Ezrailden möhlet alan öğünsün 48(3-4)

b. Cebrâil (Cibril)

Allah katında dereceleri enyüksek dört melekten en ulu olanıdır. Allah ile peygamberleri arasında elçilik yapar. Kur'an'da Allah'ın izniyle Kur'an'ı Hz. Muhammed'in gönlüne indirdiği bildirilir.Cebrail, Allah katının sınırı olan Sidret-ül Müntehâ'da bulunur (Büyük Türk Klasikleri, c.4, 416).

Hz.İsâ, dünyaya babası olmadan gelmiştir. Allah, Cebrail vasıtasıyla Hz. Meryem'in rahmine gerekli sıvıyı göndermiştir. Bu olayı şair Dertli, mısralarında dile getirmiştir.

Dertli/ *Bi-nefh-i **Cebrâil**'le batn-ı Meryem'e*
Çün Mesîh-i bi peder geldi âleme s. 214(2-1)

Allah, peygamberlerine emirlerini Cebrail aracılığıyla ulaştırmaktadır. Hem Seyrâni hem de Âşık Şenlik, Cebrail'in bu özelliğini şiirlerine taşımışlardır.

Seyrâni/ ***Cebrâil**'dir Hakk'ın emrin getiren*
Bunca nebilere buyruk yetiren 168(2-1)

Âşık Şenlik/ ***Cebrail** arşın hocası*
Yazıldı levhi hecesi 49(2-1)

Âşık Şenlik/ ***Cebrail** Hak'ın emrine varanda* 107(14-1)

Cebrail yerine bazı saz şairlerimiz Cibril kelimesini kullanmışlardır.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Ay der ki ol Hakk'ın fermânı geldi*
***Cibrîl** kanadıyla alnımı sildi* 23(4-2)

Dertli/ *Meryem gibi doldurdu derûnum dem-i **Cibrîl***
Çok şî'r-i Mesihâ'yı doğurdum gebelikten s. 148(5-1)

Allah, dört büyük meleğin hepsine ayrı ayrı vazifeler vermiştir. Bunlardan Cibril'e Kur'an'ı Hz.Muhammed'e ulaştırma vazifesini vermiştir.

Dertli/ *Mikâil'e bârân, **Cibrîl**'e Kur'an*
Azrâil'e ervâh, İsrâfil'e sur s. 233(2-3)

c.İsrafil

Dört büyük melekten biri olan İsrâfil, Hz.Adem'e peygambere ilk olarak secde etmesiyle bilinir.İsrafil, kıyamete kadar levh-i mahfûza bakacak ve diğer üç meleğe ne yapacaklarını haber verecektir.Kıyamet günü *sûra* üfürdüğünde bütün canlılar ölecek, *sûra* ikinci üfürüşünde ise herkes dirilecektir (Pala, 1995: 290).

19. yüzyıl saz şairlerinin çoğu İsrâfil'den bahsetmişlerdir. İsrâfil'in anıldığı mısralarda genellikle onun sûru üflemesinden bahsedilir.Şairlerin kimi İsrâfil'in sûra birinci üflemesinden kimisi de ikinci üflemesinden bahsetmektedir.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Çalsın ister sûrun **İsrâfil** ister çalmasın* s. 191-16(2-3)

- Dertli/ *Mikâil'e bârân, Cibrîl'e Kur'an*
Azrâil'e ervâh, İsrâfil'e sûr s. 233(2-3)
- Âşık Ruhsatî/ *İsrafil sur vurur canlı kul kalmaz* 305(1-3)
- Seyrâni/ *Sur düdüğün üfleyince İsrâfil*
Çürümüş tenlere can gelse gerek 74(2-3)
- Seyrâni/ *İsrâfilin üfürdüğü hengâmlar*
Nuhas gibi erir sîm gibi damlar 147(3-1)
- Şem'î/ *Kalır tâ sûr-u İsrâfil-e dek bu şöhreti Şem'î* 131(3-2)
- Âşık Şenlik/ *Dört melayik nebî gahlar ezeli*
İsrafil çalacak sur bizim için 46(7-4)
- Âşık Şenlik/ *Sema pare pare yere tükülür*
İsrafil sûr'unu çalmah gerekdi 112(14-4)
- Âşık Şenlik/ *Hazreti İsrâfil çalanda sûr'u*
Ölüler galharlar, ohurlar diri 112(15-1)

ç.Kîrâmen Kâtibin

Kîrâmen ve Kâtibîn, insanların sağ ve sol omuzlarında yaşayan, onların amellerini yazan meleklerin adıdır.Sağ omuzda ter alan meleğin iyilikleri, sol omuzda yaşayan meleğin ise kötülükleri yazdığına inanılır.Bu meleklerin insan hayatı boyunca tuvalet, banyo,cinsel ilişki gibi uygunsuz durumlar dışında insandan hiç ayrılmadıkları kabul edilir.

- Bayburtlu Celâli Baba/ *Kîrâmen Kâtibin beyaza çekti* 35(3-4)
- Dertli/ *Hâmesin alsın ele söylen 'Kîrâmen Kâtibin'* s. 98(4-1)
- Dertli/ *Kîrâmen Kâtibin, hâme-i kudret*
Yazmış alnımıza kara yazılar s. 296(1-1)
- Âşık Ruhsatî/ *Kîrâmen Kâtibîn cümlesin yazar* 334(9-2)

Âşık Ruhsatî, bir şiirinde Kîramen Kâtibîn yerine iki melek ifadesini kullanmıştır.

- Âşık Ruhsatî/ *İki melek hesap defterin yazar* 375(2-3)
- Âşık Ruhsatî/ *Kîrâmen Kâtibin şerrin yazar hey* 444(1-4)

Seyrâni/ *Kîrâmen Kâtibin kudret defterin*
Yazmış müdebbirler silmesin diye 25(3-3)

Seyrâni/ *Kîrâmen Kâtibin Seyrâni'nin hayrin şerrin yazmış* 252(6-1)

Âşık Şenlik/ *Meleh'ler nazırdı sağ ve solunda* 46(8-1)

d.Mikâil

Hem günlük hayatta hem de saz şiirinde diğer meleklerle göre adı daha az anılan bu melek, rızıkların taksimi, yağmurun yağdırılması, rüzgarın esmesi gibi görevlerin sorumlusudur. Rızıkları Allah'ın verdiği emre göre kullara bölüştürür (Büyük Türk Klasikleri, c.4, 438).19.yüzyıl saz şiirinde Mikâil ismine sadece Dertli'nin bir şiirinde rastlanmaktadır.

Dertli/ *Mikâil'e bârân, Cibrîl'e Kur'an*
Azrâil'e ervâh, İsrâfil'e sur s. 233(2-3)

e.Münker ve Nekir

Münker ve Nekir , insanları kabirde sorguya çekecek olan meleklerdir.Bu iki meleğin insana *Rabbin kim?, Kitabın ne?, Kiblen neresi?, Peygamberin kim?* nevinden sorular soracağına, inanan insanların bu soruları kolayca cevaplayacağına, inanmayanların ve günahkarların ise dillerinin tutulup cevap veremeyeceğine inanılır.Bu sebeple defin sırasında imamlar, cenazeye telkin vermek suretiyle bu soruların cevaplarını hatırlatırlar (Peker, 2003: 758).

Münker ve Nekir meleklerinin adına, Âşık Ruhsatî'nin bir mısrası ile Âşık Şenlik'in şiirlerinde rastlanmaktadır.

Âşık Ruhsatî, insanın kabristana konduktan hemen sonra sualler sormak için münker nekir meleklerinin geleceğini ve bunlara uygun cevaplar verilmesini hatırlatmaktadır.

Âşık Ruhsatî/ *Götürüp de kabristana konan de*
Gelir münkir nekir cevaba yarın 260(4-4)

Âşık Şenlik/ *Hazreti Münkirler suvala gelir* 46(11-2)

Âşık Şenlik,bir şiirinde Münker ve Nekir yerine *suvalçılar* ifadesini kullanmıştır.

Âşık Şenlik/ *Suvalçılar gelip suval soranda*
Kabir sıhıp ruh bedene girende 75(4-2)

Âşık Şenlik/ *Nenkîr, Münkür baba üstünde durar*
Ol Hak'gün ismini yek kelime sorar 112(12-2)

B.CİNLER

a.Peri

Cinlerin çok güzel ve alımlı olduğuna inanılan dişilerine *peri* adı verilmektedir. Peri kelimesi tıpkı hûri ve melek kelimelerinde olduğu gibi zamanla sevgili kelimesinin yerine kullanılır olmuştur. Hatta halkımız peri ismini bayanlara ad olarak da vermiştir.

Dertli'ye göre sevgili o kadar eşsiz bir güzelliğe sahiptir ki hûriler ve periler dahi onun güzelliğine yetişemezler.

Dertli/ *Bu kemân ebrûlar, bu kara gözler*
*Ne hûr ü **peride**, ne Âdem'de var* s. 297(3-4)

Erzurumlu Emrah, bir şiirinde peri kelimesini sevgili yerine kullanmıştır.

Erzurumlu Emrah/ *Ey **perî** çıkmaz bu gönlümden hayâlün ekseri* 207(1-1)

Sevgili, güzelliğini peri soyundan gelen annesinden almıştır.

Erzurumlu Emrah/ *Mâderinin nesli **perî*** 41(14-1)

Sümmânî/ *Yüreğimi yaktı ol **peri** kızı* 16(4-2)

C.CENNET YARATIKLARI

Cennet Yaratıkları başlığı altında melekler dışındaki diğer varlıkların adına yer verilmiş, melekler ise *Melekler* bahsinde değerlendirilmiştir.

a.Gılman

Gılman kelimesi, henüz bıyığı çıkmamış delikanlı, köle, esir, hizmetçi gibi anlamlara gelmektedir.Cennette hizmet eden gençlere de gılman adı verilir. Güzellik ve sâfiyet timsali olan gılmanın çocukken ölenlerden oluşacağı rivayeti vardır (Pala, 1995: 203).

Gılman kelimesi saz şiirinde hep cennet ile birlikte düşünülmüş ve kelimenin cennette hizmet eden bıyığı terlememiş genç anlamı ön plana çıkmıştır.

Saz şairleri güzelliğini anlattıkları sevgiliyi kimi zaman gılmana benzetmişlerdir.

Dertli/ *Tâlib-i hûrî ve **gılman** olduğunun vechi var*
Zât-ı Hakk'a vâsıl olmaktır hemîşe gayretin s. 112(2-1)

Erzurumlu Emrah/ *Galibâ anın pederi*
*Zâtına **gılman** demeli* 41(14-4)

Âşık Şenlik/ *Cemalin **gılmana** sandığım güzel* 73(1-4)

Âşık Şenlik/ *Hûrû-yu **gılmandı** melek mîsâli* 130(2-1)

Sevgiliye güzellik noktasında ne hûri ne peri ne de gılman yetişebilir.Allah sevgiliyi eşiz yaratmıştır

Erzurumlu Emrah/ *Ne hûri ne peri ne **gılman** var
Seni bir yaratmış Allah dediler* 117(2-3)

b. Hûri

Cennet kızlarına hûri adı verilmektedir. Hûrilerin ceylan gözlü oldukları, gözlerinin akının karasından çok olduğu anlatılır.Onların safran , misk, anber, kâfur gibi güzel maddelerden yaratıldıklarını; hilal kaşlara, parlak yüzlere, tatlı sözlere sahip olduklarını rivayet eden pek çok kaynak vardır. Hûrilerin güzelliklerinin edebî metinlerde çok fazla işlenmesi hûri kelimesinin zamanla sevgili yerine kullanılmasına sebep olmuş, 19. yüzyılda da pek çok şair , sevgiliden hûri ismiyle söz etmiştir (Pala, 1995: 258).

Bayburtlu Celâli Baba/ *Oturmuş bir bölük **hûri** kızları* 48(3-3)

Bayburtlu Celâli Baba/ *Cennet bahçesinde **hûri** kalasız* 75(7-3)

Bayburtlu Celâli Baba/ *Köylerde güzel var **hûri** mîsâli* 101(5-3)

Dertli/ *Cennetin **hûri**lerin göstereleer dönmem yönüm* s. 85(7-1)

Dertli/ *Gördüm ol **hûri**-sıfat ülfet eder ağyâr ile
Hasedinden Dertli 'yi toplar gibi patlattılar* s. 126(7-1)

Dertli/ *Kal benim sevdiğim **hûri** isen de* s.318(4-1)

Erzurumlu Emrah/ *Zannım **hûri** imiş anın mader* 5(2-3)

Erzurumlu Emrah/ *Sen **hûri**sin cennet meskenin olsun* 85(2-2)

Erzurumlu Emrah/ *Neylesün Emrâh sensüz **hûri**-ı ayn-ı cenneti* 169(7-1)

Âşık Ruhsatî/ *Şu fanide birdir benim sevdiğim
Bilmem ki melek mi **hûri** mi ola* 29(1-2)

Şem'î/ *Cennetin **hûri**lerin göstereleer dönmem yönüm
Cezbe-i aşkın bütün meylim sanadır bilmiş ol* 76(3-1)

Âşık Şenlik/ ***Hûrû**-yü gılmandı melek misâli* 130(2-1)

Şem’î, cennetin hûrilerini bile verseler dönüp bakmayacağını, sevgiliden başkasını gözünün görmeyeceğini ifade ederken sevgilinin eşsizliğini ortaya koymaktadır.

Şem’î/ *Cennetîn hûrilerin göstereceler dönmem yönüm*
Cezbe-i aşkın bütün meylim sanadır bilmiş ol 76(3-1)

Ç.ŞEYTAN

Bu bölümde, şeytanlar incelenmiştir. Şairler kimi zaman şeytan kelimesini kimi zaman da şeytan manasında iblis kelimesini kullanmışlardır.

a.Şeytan

Şeytan, Hz. Âdem peygamberin Hz. Havva ile birlikte cennetten çıkarılmasına sebep olan asi melektir. Kendisi ateşten yaratıldığı için balçıktan yaratılan Hz. Âdem’e secde etmemiş ve cennetten kovulmuştur. Hz. Âdem yaratılmadan evvel meleklerin hocası konumunda olan şeytanın asıl adı Azazil’dir. Kendisi kovulduktan sonra Âdem ve Havva’nın yasak meyveyi yiyerek cennetten kovulmalarına sebep olmuştur (Onay, 1992: 399-400).

İncelediğimiz şiirler içinde şeytan kelimesini daha çok Âşık Şenlik ve Âşık Ruhsatî kullanmıştır. Şeytan insanı sıkıntıya soktuğu için mümkün olduğu kadar ondan uzak durulmalıdır. Zira ona uyanın sonu ateş olacaktır.

Âşık Şenlik/ *Şeytana tâbi olanı ateş-i Suzan bilir* 3(1-2)

Âşık Şenlik/ *Uyma şeytanın feline, ona lânet eyle sen* 13(2-3)

Âşık Şenlik/ *Şeytana uyufra kimseye sövme* 122(2-2)

Âşık Şenlik ve Âşık Ruhsatî’nin bazı şiirlerinde şeytan yerine iblis kelimesinin kullanıldığını görürüz. Âşık Ruhsatî, iblis kelimesini kullandığı yerlerde onun âsi gelip huzurdan kovulması hadisesini anlatmaktadır.

Âşık Ruhsatî/ *Dûr oldu dergâhtan ol İblis hele* 295(4-1)

Âşık Ruhsatî/ *Adem’e secde kılanda ruhlar oldu şaduman*
İblis’in anda gözünü kör edene düş de gör 400(2-4)

Âşık Şenlik ise insanların hata ve günaha sapmasında en büyük rolün şeytana ait olduğunu ifade eder.

Âşık Şenlik/ *Uyup iblis yığvasına, çok etdim cürmü hata* 7(3-2)

Âşık Şenlik/ *İblisin yoluna sapmah ne imiş* 32(5-2)

Âşık Şenlik/ *Ol kimiydi uydu iblis sözüne* 56(2-1)

VI. NAMAZLA İLGİLİ KAVRAMLAR

a.Abdest

Farsça âb (su) ve dest (el) kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuş abdest kelimesi el suyu anlamına gelmektedir. Tıpkı namaz ve peygamber kelimelerinde olduğu gibi abdest kelimesi de Farsça'dan dilimize geçmiş ve yüzyıllar boyunca kullanılmıştır.

Âşık Şenlik/ *Al abdesti, gıl namazı daima gıblaya sen* 13(1-2)

b.Akşam Namazı

Sümmânî, akşam vaktini Rahmân'ın huzuruna çıkılan bir vakit olarak değerlendirebilir.

Sümmânî/ *Vakit akşam olsun bu eyler edâ*
Belki kılar döner Rahmâna lâyük 97(8-3)

c.Cami

Arapça cem' (toplanmak, bir araya gelmek) kökünden türeyen cami kelimesi, Âşık Şenlik'in bir mısrasında karşımıza çıkmıştır.

Âşık Şenlik/ *Camiler vererdi tekbir sedası* 40(4-2)

ç.Cenaze Namazı

Cenaze namazının en önemli özelliği secdesiz kılınıyor olmasıdır. Seyrânî de aşağıda bu durumu anlatmaktadır.

Seyrânî/ *Sana secdesiz namazın*
Kısmet olan kılar bir gün 113(6-3)

d.Ezan

Hem Âşık Ruhsatî hem de Seyrânî, insanların ezan sesine karşı duyarsız kaldıklarını, camilerin boş, imamların ise yalnız kaldıklarını ifade ederek manevî hayattaki durumun o dönem itibâriyle pek de parlak olmadığını ortaya koymaktadır.

Âşık Ruhsatî/ *Ezanlar okunur olmaz cemaat*
Cihanı kapladı büsbütünn bidat 128(5-1)

Seyrânî/ *Sene bin iki yüz altmış beş tamam*
Okunur ezanlar boş bekler imam 68(3-2)

e.Farz ve Sünnet

19.yüzyıl saz şiirinde tespit ettiğimiz farz ve sünnet kelimeleri genel olarak değil namazla ilgili olarak kullanılmıştır. Namaz her kula farz olan ve ahirette en önce sorgulanacak ibadetler arasındadır.

Dadaloğlu/ *Farzını kıldım sünnetine yazıldım* s. 149(3-3)

Dertli/ *Boynuna farz olan vakti namazı*
Dünyada, ahrette malı sanırlar s. 221(3-3)

Âşık Ruhsatî/ *Farzın kılıp doğru yolun sürelim* 339(1-2)

Âşık Şenlik/ *Beş vakit namaz ki farzdır, müslüman olanlara* 13(3-1)

Âşık Şenlik/ *Şenlik der salavat farzdır her gula* 46(15-1)

f.Gusül

Gusül kelimesi, sadece Âşık Ruhsatî de tespit edilmiştir. Şair, burada guslün farzlarını sıralamıştır.

Âşık Ruhsatî/ *Ziyade değildir hem farz-ı gusül*
Mazmaza iştişak üçtür efendim 218(2-3)

g.İkinci Namazı

İkinci namazı ifadesine sadece Sümmânî'nin bir şiirinde rastladık. Şairimiz, ikinci namazının farzını diğer farzlardan üstün görmektedir.

Sümmânî/ *Hepsinden âlâdır ikindi farzı*
Belki kılar döner Rahmâna layık 97(6-3)

ğ.Kible

Saz şairleri şiirlerinde namaz kılmak için kibleye dönmek gerektiğini ifade etmişlerdir. Âşık Ruhsatî, kibleye döndüğü zaman Allah'ın huzurunda olduğu için titrediğini belirtmiştir.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Kible-gâhı beyf-i Hak'tır yıkma virân eyleme* s. 192-19(1-3)

Âşık Ruhsatî/ *Kibleye teveccüh etsem cesette titrer canım* 117(4-3)

Âşık Ruhsatî/ *Kibleden tarafa dönerim yönüm* 304(5-3)

Âşık Şenlik/ *Al abdesti, gıl namazı daima gıblaya sen* 13(1-2)

h.Namaz

Bayburtlu Celâli Baba, iman sahibi insanların günde beş vakit namazla meşgul olduğunu, Âşık Ruhsatî, beş vakit namazın boynumuzun borcu olduğunu, Âşık Şenlik ise Müslümanlara beş vakit namazın farz kılındığını ifade etmiştir.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Günde beş vakit **namazla** ehl-i îman eyleşir* s.192-19(3-4)

Âşık Ruhsatî/ *Boynumuzun borcu beş vakit **namaz*** 32(5-3)

Âşık Şenlik/ *Beş vakit **namaz** ki farzdır, müslüman olanlara* 13(3-1)

Bayburtlu Celâli Baba, beş vakit namazın üçünün geceye denk geldiğini, bunların eda edilmediği takdirde günahının yine geceye rast geleceğini belirtmiştir.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Ay derki ne şerrin suçu bendedir*
*Beş vakit **namazın** üçü bendedir* 23(6-3)

Âşıklar, kimi zaman namaz yerine genel bir ifade olarak beş vakit farz diyerek namazın hükmündeki kesinliği ortaya koymuşlardır.

Âşık Ruhsatî/ *Emretmişsin **beş vakit farz***
Kılamıyorum aman Allah 87(5-4)

Âşık Ruhsatî/ *Eğer sana yar olayım diyorsan*
***Beş vakit farzını** kıl kara gözlüm* 239(1-2)

Âşık Ruhsatî, insanlara bir tavsiyede bulunmuş; ahirette sıkıntı yaşamak istemeyenlerin namaz konusunda çok titiz olmaları gerektiğini ifade etmiştir. Başka şiirlerinde ise beş vakit namazın insanlara farz kılındığını ve namaz için cemaate varmanın gerekliliğini söylemiştir.

Âşık Ruhsatî/ *Kurtarayım dersen eğer serini*
*Beş vakit **namaza** sarf et varını* 162(13-2)

Âşık Ruhsatî/ ***Namaz** için cema'ate vardın mı* 334(2-2)

Âşık Ruhsatî/ *Farz olmuş boynuna beş vakit **namaz*** 334(3-3)

Sümmânî, namazı cennet elbisesine benzetmiş ve namazını doğrulukla kılanların sabah vaktinden başlayarak bu kıyafeti giydiğini belirtmiştir.

Sümmânî/ *Bir yiğit sıtkile dursa **namaza***
Cennet libasları giyer sabahtan 33(1-3)

Âşık Şenlik ise insanın namaza karşı duyarlı olup, onu her daim canlı tutması gerektiği hususunda insanları ikaz etmiştir.

Âşık Şenlik/ *Al abdesti, gıl namazı daima gıblaya sen* 13(1-2)

Saz şairlerimizden bazıları namaz kelimesi yerine Arapça'sı olan salat kelimesini kullanmışlardır.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Salât-ı farzı sünneti*
Dini imânı gayreti 6(3-1)

Âşık Ruhsatî/ *Kılalım salatı geçelim sacı* 90(2-2)

Âşık Ruhsatî, bir şiirinde namazın farzlarının on iki tane olduğunu haber verir.

Âşık Ruhsatî/ *On iki şartları vardır salatın*
Kılıp onu menziline iletin 218(3-1)

i.Sabah Namazı

Beş vakit namaz içinde nefse en ağır geleni, sabah namazıdır. Şair, sevgilisine cennete gidebilmesi için sabah namazını geçirmemesini öğütler.

Âşık Ruhsatî/ *Sabah namazında nefsinı öldür*
Yönünü cennete dön kara gözlüm 239(2-3)

Sümmânî/ *Vakit geldi çattı sabah namazı*
Belki kılar döner rahmâna lâyıık 97(2-3)

i.Salâ

Aşağıya aldığımız her iki örnekte de salâ, cuma ve cenaze namazlarına davet için çağırma manasında kullanılmıştır.

Dadaloğlu/ *Ulu minarede salâ verildi* s. 29(3-1)

Âşık Şenlik/ *Şenlik der ki, gulah assan ohunan selâya sen* 13(3-4)

j.Tâdil-i Erkan

Tadil-i Erkan; namazda rükûnları düzgün yapmak anlamına gelir. Âşık Ruhsatî de şiirinde tadil-i erkânın önemini ortaya koymaktadır.

Âşık Ruhsatî/ *Ta'dil-i erkânsız eğildin kalktın*
Namaz kılma ile olur belledin 271(3-3)

k.Teravîh Namazı

Teravîh namazı, ramazan ayında kılınan yirmi rekatten oluşan bir namaz olup incelediğimiz şiirler içinde teravîh namazı ifadesi sadece Âşık Ruhsatî'nin iki şiirinde geçmektedir.

Âşık Ruhsatî/ *Kılalım **teravîh** kazanak rahmeti*
Sünnet-i Resul'ü edelim hüccet 90(3-1)

Âşık Ruhsatî/ *Oruç tutup **teravîhi** kılanlar*
Onlardır rahmet-i Hakk'a dalanlar 252(5-1)

l.Teyemmüm

Kast etmek, yönelmek manasına gelen teyemmüm kitap ve sünnet ile sabittir. Kur'an-ı Kerim'de "Su bulamazsanız temiz yere teyemmüm ediniz" (Maide, 5/6) ayeti su bulunmadığı durumlarda teyemmümü öngörür.

Âşık Ruhsatî, su bulunmadığı zaman yeyümmüm edilebileceğini söylemiş ve iki darp bir niyet tabiriyle de teyemmüm abdestinin farzlarını ortaya koymuştur.

Âşık Ruhsatî/ *Su bulunmaz ise **teyemmüm** eyle*
İki derp bir niyet üçtür efendim 218(7-3)

Âşık Şenlik ise turaptan yani topraktan abdest alarak namaz kılmanın idrakine varamadığını bir mısrasında dile getirmektedir.

Âşık Şenlik/ *Turabtan **teyemmüm** alıf gülmanın faydası ne* 24(2-4)

m.Yatsı Namazı

Sabah namazından sonra nefse en ağır gelen namaz yatsı namazıdır. Yatsı namazına sadece Sümmânî'nin bir şiirinde rastladık.

Sümmânî/ *Çağladı isyanın defterin doldu*
*Kerem eyle **yatsı namazı** kaldı* 97(10-3)

VII.ORUÇLA İLGİLİ KAVRAMLAR

19.yüzyıl saz şiirinde oruç ibadetiyle ilgili olarak çok fazla kelime ve kavram tespit edilemediği için *Oruçla İlgili Kavramlar* başlığı altında ayrıca alt başlıklar oluşturmaya gerek görülmemiştir.

Bayburtlu Celâli Baba, bir şiirinde oruç kelimesinin yerine aynı anlama gelen siyâm kelimesini kullanmıştır.Şair burada Ramazan ayını konuşmuş ve orucun bu ayda olduğunu belirtmiştir.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Ay der ki şol şehr-i **siyâm** bendedir* 23(10-1)

Şairler, orucun çok önemli bir ibadet olduğunu ve bu sorumluluk yerine getirildiği takdirde mükafatının da büyük olacağını ifade etmişlerdir.

Âşık Ruhsatî/ *Tutalım orucu vurunak tacı* 90(2-1)

Âşık Ruhsatî/ *On ik'ayda bir ay oruç tuttun mu* 334(7-3)

Âşık Şenlik/ *Niyet edip oruç tutar gederem* 51(2-4)

Oruçla ilgili olan kavramlardan biri de fitredir. Saz şairleri, fitre kelimesini gerçek manasının çok dışında olarak sevgili ile alakalı kullanmışlardır. Âşıklara göre sevgili, güzelliğinin sonucu olarak âşıklara öpücük vermelidir. Âşık Ruhsatî de sevgilinin orucunun kabulünü, kendisine fitre olarak bir buse vermesine bağlamıştır.

Âşık Ruhsatî/ *Fitrene bir şeftali ver orucun bulsun yerin* 163(2-3)

Şem'î/ *Fitresi her dilberin âşıklara bir bûsedir* 71(4-1)

Âşık Ruhsatî/ *Fitrenizi vermezseniz orucunuz cehr olur* 270(5-3)

VIII. HAC İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Müslümanların, zilhicce ayında Kâbe'yi ve çevresindeki belli yerleri usulüne uygun olarak ziyaret etmelerine hac adı verilir.

a.Hac

Şem'î, sevgilinin mekanını Kabe'ye benzetmiştir. Onun beldesini her gün tavaf ederek haccettiğini belirtir. Böylelikle sevgilinin köyüne manevi bir mana yüklemektedir.

Şem'î/ *Sebeb-i hac-ile Cânan iline eyle sefer* 24(6-2)

Şem'î/ *Kûyunu her gün tavaf itmek bana hac itmedir* 83(5-1)

Şem'î, bir şiirinde gönlünün her daim haccetmeyi arzuladığını söylerken başka bir şiirinde de Allah'ın haccını mübarek etmesi için niyazda bulunmaktadır.

Şem'î/ *Farz-ı hac itmeliğe eylersin ey dil ihtimam*
İşte Beytullah budur bâb-ı selâma vir selâm 93(1-1)

Şem'î/ *Haccımızı mebrûk eylesün Yezdan* 163(7-3)

Âşık Şenlik'in de hac ibadetini yerine getirdiğini aşağıdaki mısralardan anlamaktayız.

Âşık Şenlik/ *Siz hep canlıya duacı*
*Biz de tavaf ettik **hacc**'i* 62(9-2)

b.Hacerü'l Esved

Hacerü'l Esved, Kabe'nin duvarındaki siyah, parlak taşta verilen addır.Âşık Ruhsatî, Hacerü'l Esved'e yüz sürüp yalvarıp ağlamakla haccı ne kadar çok arzuladığını ortaya koymaktadır.

Âşık Ruhsatî/ *Zemzem-i şerifle yudum yüzümü*
***Hacerü'l Esved**'e diktim gözümü* 79(2-2)

Âşık Ruhsatî/ ***Hacerü'l Esved**i bulsam* 174(6-1)

Âşık Ruhsatî/ ***Hacerü'l Esved**'e gözüm*
Sürsem yalvarsam ağlasam 195(2-3)

Âşık Şem'i'nin haccı olduğunu *Hacerü'l Esved*'e el sürdüğünü anlattığı aşağıdaki ifadesinden anlamaktayız.

Şem'i/ ***Hacerü'l Esved**'e isti'lâm idüp âdâb ile*
Bağladık destimiz ittik sıdk-ile Hakka kıyam 93(3-1)

Âşık Şenlik, Müslümanlar ile Müslüman olmayanların farklı değerlere sahip olduğunu belirtmiştir. Bir başka şiirinde de bir nevî hac ibadetinin nasıl yapıldığını tarif etmiştir.

Âşık Şenlik/ *Sizler seversiniz haçı*
*Biz de **Hacerü'l Esved**'i* 62(9-4)

Âşık Şenlik/ ***Hacerü'l Esved**e sürdü yüzünü*
Tavafi Beytullâh hem Rahmânıdı 108(8-3)

c.Hacı

Dertli, sevgilinin siyah saçlarıyla Kabe'nin örtüsü arasında ilgi kurmuş ve hacıların sevgiliyi de ziyaret etmesi gerektiğini söylemiştir.

Dertli/ *Cem'olup **hacılar** ziyaret etsin*
Kisve-i beyt gibi kara perçemin s. 290(2-3)

Âşık Ruhsatî ise insanların tasarruflu yaşayarak bir şekilde hac vazifesini yerine getirmeleri gerektiğini söylerken bu ibadetin önemini ortaya koymaktadır. Sümânî de hac kelimesini kullanan âşıklar arasındadır.

Âşık Ruhsatî/ *Yetirip ta'amı olalım **hacı*** 90(2-3)

Sümmânî/ *Kâbeden gelir hacılar* 1(2-1)

Hacıların hac ibadetini yerine getirdiklerinin ertesi günü kurban bayramıdır. Artık bu günde kurbanlar kesilir ve memleketlere dönme hazırlıkları başlar. Böylece hacı adayları vazifelerini yaparak muradlarına ermiş olur. Âşık Şenlik, bu durumu mısralarına taşımıştır.

Âşık Şenlik/ *Bu güne diyerler gurban bayramı*
Hacılar murada yettiği gündü 117(1-2)

ç.İhram

Hacıların Kâbe'yi tavaf etmeden önce Mekke dışında örtündükleri dikişsiz kıyafete *ihram* adı verilir. İhramlı bulunmanın haccın farzlarından olduğunu Şem'î de ifade etmektedir.

Şem'î/ *Farz-ı ihramı cinayetsiz şükür ittik tamâm* 93(8-2)

d.Kâbe

Kâbe, Mekke'de Harem-i Şerif'in içinde bulunan kutsal binanın adıdır. Beytullah, Beytül Harem, Kâbetullah adlarıyla da bilinir. Kâbe, Mekke civarındaki dağlardan alınan siyah taşlarla binâ edilmiştir. İbrahim peygamber ile oğlu İsmail peygamber tarafından bugünkü yerine inşa edilmiş olup cahiliye devrinde tamir görmüştür. Cahiliye devrinde burası putlarla dolu kutsal bir yer olarak kullanılmaktaydı. Mekke'nin fethinden sonra Kâbe, putlardan temizlenmiş ve hicretin ikinci yılında Müslümanların kiblesi olarak belirlenmiştir. Kâbe'yi belli zamanda ziyaret etmeye hac denir (Pala, 1995: 297-298).

Bazı saz şairleri, Kâbe'yi dertlerin anlatılıp iç huzurun yakalandığı ve ayrılırken de insanın hüznünlendiği bir yer olarak anlatırlar.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Kâbe kapısından düştüm meledim* 19(3-1)

Âşık Ruhsatî/ *Ayrıldım Kâ'be'den ağlamayım mı* 79(1-1)

Kâbe'nin *Halil-ül Rahmân* diye adlandırılan Hz. İbrahim tarafından yapıldığını Erzurumlu Emrah, haber vermektedir.

Erzurumlu Emrah/ *Kâbeyi yapmaya Halil-ül Rahmân* 30(15-2)

Kâbe kelimesini kullanan âşıklarımızdan biri olan Âşık Ruhsatî, bir şiirinde Kâbe'ye varma isteğini dile getirmiş, bir şiirinde Kâbe'ye ulaştığını söylemiş bir şiirinde de Kâbe'nin putlardan temizlenmesinde Hz. Ali'nin çok büyük katkısı olduğunu haber vermiştir.

Âşık Ruhsatî/ *Ataydım Kâbe'ye öziüm*
Göreydi Ravza'yı gözüm 195(2-1)

Âşık Ruhsatî/ *Akşam namazında Şam'a ulaştım*
Yatsıyı Kâbe'de kıldım da geldim 216(5-4)

Âşık Ruhsatî/ *Arıttı Kâbe'yi puttan küfürden*
Aliyyü'l Haydar'ı aslan'ı n'ettin 297(2-3)

Kâbe yerine kullanılan kelimelerden birinin de Beytullah olduğunu yukarıda söylemiştik. 19. yüzyıldaki saz şairlerimizden önemli bir kısmı bu kelimeyi kullanmayı tercih etmiştir. Beytullah, Allah'ın evi manasına gelen bir ifadedir.

Dadaloğlu'nun Kâbe'ye gidip yüz sürdüğünü aşağıdaki ifadesinden anlıyoruz.

Dadaloğlu/ *İkinci zamanı Beyt'e ulaştım*
Eşiğine yüzüm sürmeye geldim s. 203(5-3)

Şair Dertli, Beytullah kelimesini sevgili ile ilişkilendirerek kullanmıştır. Asıl ziyaret edilecek yerin Kâbe değil kendisi olduğunu sevgiliye duyurmaya çalışmıştır. Bir şiirinde de sanki sevgilinin eşiğinin toprağı Beytullah'mış gibi âşıkların orada toplandığını söylerken içindeki sitemi ortaya çıkarmaktadır. Başka bir yerde ise sevgilinin siyah saçlarıyla Kâbe'nin örtüsü arasında renk bakımından bir ilgi kurmuştur.

Dertli/ *Dön, ziyaret eyleme İbrâhim'in bünyâdını*
Dertli'nin gönlün ziyaret eyle, Beytullâhı gör s. 142(6-2)

Dertli/ *Cem'olmuş âşıklar zîyaretine*
Asitânın hâki sanki Beytullâh s. 259(1-4)

Dertli/ *Cem'olup hacılar ziyaret etsin*
Kisve-i beyt gibi kara perçemin s.290(2-4)

Hac sırasında hacı adayları belirli bir zaman diliminde *şeytan taşlama* adı altında Kâbe'yi taşlarlar. Erzurumlu Emrah da gönlünün bir nevi Beytullah olduğunu fakat taşlayıp yıkmaması gerektiğini sevgiliye duyurmaktadır. Şair, burada sevgilinin kendisini yaraladığını ifade etmektedir.

Erzurumlu Emrah/ *Gönül beytullâhtır taş urup yıkma* 6(3-2)

Beytullah kelimesini en çok kullanan şairlerden biri Âşık Ruhsatî'dir. Kendisinin Kâbe'yi ziyaret edip, yüz sürüp, niyazda bulunduğunu aşağıdaki mısralarından anlıyoruz.

Âşık Ruhsatî/ *İndim Beytullâh'ı ziyaret ettim*
Eşiğine yüzün sürdüm de geldim 216(1-3)

Âşık Ruhsatî/ *Varıp **Beytullâh**'a sürüp yüzümü*
Dostun eşiğine düşmesin ister 361(2-3)

Âşık Ruhsatî, bir şiirinde Kâbe'nin renginin kara olduğunu söylemiş, bir şiirinde de Kâbe'nin daha önce putlarla dolu olduğunu fakat zamanla putlardan arındırılıp hiç izinin bile kalmadığını ifade etmiştir.

Âşık Ruhsatî/ *Kara imiş **Beytullâh**'ın yapısı* 216(3-1)

Âşık Ruhsatî/ *Kaldırdı **Beytül Haram**'dan putların nişanın* 229(4-3)

Seyrâni, Beytullah ile gönül arasında bir ilgi kurmuş, gönlün de bir nevi Beytullah olduğunu söylemiştir. Beytullah, Allah'ın evi manasına gelen bir kelimedir. İnsanın Allah ile olan münasebeti de gönül yoluyla olduğu için şairimiz böyle bir benzerlik kurmuştur.

Seyrâni/ *Kudretin yok ise beyte varmağa*
*Gönül **beytullâhtır** ziyaret eyle* 27(2-4)

Seyrâni/ *Gönül **Beytullâh**'tır yıkma Seyrâni*
Elinden gelirse imâret eyle 27(4-3)

Seyrâni, Beytullah'ın renginin kara olmasını, âşığın gönlündeki yaraya bağlayarak hüsn-ü talil sanatı yapmıştır.

Seyrâni/ *Âşıkın kalbinde görüp yarayı*
***Beytullâh** yas tutmuş giymiş karayı* 78(2-2)

Şem'î ve Âşık Şenlik de muhtelif şiirlerinde Beytullah kelimesini kullanmışlardır.

Şem'î/ *Hâk **Beytullâh**'a bastın derdimend Şem'î gedâ* 79(7-1)

Âşık Şenlik/ *Makamı **Beytullâh** Kabe-yi Şerîf* 61(3-3)

Âşık Şenlik/ *Hacer-ül Esvede sürdü yüzünü*
*Tavaftı **Beytullâh** hem Rahmânıdı* 108(8-4)

e.Kabe-i Kavseyn

Kabe-i kavseyn ifadesine sadece Erzurumlu Emrah'ın bir şiirinde rastlanılmıştır. Kab kelimesi, yayın ortasındaki ok konulacak yer, kavseyn ise kabdan itibaren yayın iki yanındaki uzunluktur. Kabe kavseyn tabiri iki yay aralığı kadar anlamına gelmektedir (Pala, 1995: 298).

Erzurumlu Emrah/ *Çehre-i pâkinde gördüm Kâ'be-kavseyn âyetin* 224(2-1)

f.Tavaf

Tavaf, hac ve umre sırasında Kâbe'nin etrafını yedi defa dolaşmaya denir. İncelediğimiz şiirler içinde bu kelime Sümmânî'nin bir şiirinde karşımıza çıkmıştır.

Sümmânî/ *Azmetmek istersen beytî tavafa*
Haccac ki el bağlar dizilîr safa 83(3-1)

IX.ZEKATLA İLGİLİ KAVRAMLAR

Zekat kelimesini kullanan Âşık Ruhsatî ve Âşık Şenlik, zekatını vermeyenleri bir nevi sorgulamış, vermeden ahirete göçenlerin boyunlarında bir borç olarak bu ibadetin kalacağını söylemek suretiyle insanları, zekatlarını vermeye yönlendirmişlerdir.

Âşık Ruhsatî/ *Haniya verdin mi zekat fitire* 334(5-3)

Âşık Şenlik/ *Yüz ferih'de birini zekat vermedin*
O borçta boynunda galıfdı baba 91(6-3)

X. MÜBAREK GÜNLER, GECELER, AYLAR

Mübarek günler, geceler ve aylar başlığı altında; Berat gecesi, Cuma, Kadir gecesi, Kurban bayramı, Muharrem ayı, ramazan ayı, recep ayı ve Şaban ayı başlıkları yer almakta olup her biri ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Mübarek günler, geceler ve aylar, Müslümanların Allah'a yaklaştığı, insanların birbirine kenetlenip hayır işlerinde yarıştığı zaman dilimleridir.

a.Berat Gecesi

Şaban ayının 15.gecesidir. Tefsirlerde Kur'ân'ın Levh-i mahfûza bu gece indirildiği bildirilmektedir.

Âşık Ruhsatî de bu gecede, günahları, kusurları örtecek Settar olan Allah'a dua edilmesi gerektiğini ifade eder.

Âşık Ruhsatî/ *Leyl-i Berat'ta aşkın meyinde*
Arzuhalim sun Settar'a bak ne der 345(4-2)

b.Cuma

Cuma, müminlerin bayramıdır. Bugün yapılan ibadetlere en az, iki kat sevap verilir. Bugün işlenen günahlar da, iki kat yazılır.

Âşık Şenlik de yukarıdaki bilgilerden bîhaber değildir. Cuma namazını kılanların sevabının büyük olacağı, cumanın Müslümanlar için zikir günü olduğu ve bütün mü'minlerin gözünün cumada olduğu işlediği konular arasındadır.

Âşık Şenlik/ *Gündemin sevap yazılır cumayı gılanlara* 13(3-3)

Âşık Şenlik/ *Cumadan cumaya zikir vadesi* 40(4-1)

Âşık Şenlik/ *Size bayram oldu Pazar
Biz cumaya gıldih nazar* 62(5-2)

c.Kadir Gecesi

Kur'an'da methedilen en kıymetli gecedir. Kadir gecesinin fazîleti, üstünlüğü (bin aydan daha fazîletli, kıymetli, hayırlı olduğu), bizzât Allah ü Teâlâ tarafından, Kadir sûresinde açıkça bildirilmiştir.Kur'an'da Allah, bu mübarek gecenin kıymet ve faziletini şöyle beyan etmektedir:

"Biz onu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirdik. Kadir gecesinin ne olduğunu sen bilir misin? Kadir gecesi, bin aydan hayırlıdır.. O gecede, Rablerinin izniyle melekler ve Ruh (Cebrail), her iş için iner dururlar. O gece, esenlik doludur. Tâ fecrin doğuşuna kadar." (Kadir Suresi).

Bayburtlu Celâli Baba ve Âşık Ruhsatî'nin söyledikleri de yukarıdaki ifadelerden farklı değildir. Leyle-i kadir ifadesini kullandığı bir şiirinde Bayburtlu Celâli Baba, bu geceden bayram diye söz etmektedir.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Ay der ki şol şehr-i siyâm bendedir
On bir ay içinde sultan bendedir
Leyl-i Kadir aziz bayram bendedir* 23(10-3)

Âşık Ruhsatî , Müslümanların bu geceyi layıkıyla eda etmeleri halinde hem Allah'ın rızasını kazanacaklarını hem de cennetle müşerref olacaklarını ifade etmektedir.

Âşık Ruhsatî/ *Eğer umuyorsan hûri cenneti
Leyle-i Kadîr'de sen bul rahmeti* 90(5-2)

Âşık Ruhsatî/ *Her kim eder Leyle-i Kadri ihyâ
Rahmete gark eder ol Ganî Mevlâ* 252(6-1)

ç.Kurban Bayramı

Hac mevsiminde hacıların Arafat'a çıktıkları gün kurban kesilir. Kurban bayramı da o gün, sabah namazı ile birlikte başlar. Allah yoluna kurban kesmek, Allah fikrinin zuhuruyla başlar. Edebiyatımızda da kurban ve sevgiliye kurban olmak mazmunu çok geçer (Onay, 1996: 330) .

Dertli/ *Iyd-i adhâ gelse, kurban eylese âşıkları*
Dertli can vermek diler şemşîr-i cevherdârına s. 91(6-1)

Âşık Şenlik/ *Bu güne diyerler gurban bayramı*
Hacılar murada yettiği gündü 117(1-1)

d.Muharrem Ayı

Âşık Ruhsatî, Muharrem ayının kendisi için yas ve matem zamanı olduğunu, içinin kabardığını ve bu ayda gözlerin yaşardığını ifade ederken hep Kerbelâ'yı anlatmaktadır.

Âşık Ruhsatî/ *Mah-ı Muharrem* erişti yas ve matem günüdür
Firkat ile gözlerimden akıyor nemler yine 75(1-3)

Âşık Ruhsatî/ *Muharrem* gelende çekersin sürme 378(3-1)

Âşık Ruhsatî/ *Mah-ı Muharrem* gelende yüreğim gümgümülenir 392(1-1)

Âşık Ruhsatî/ *Ruhsatî'ye Muharrem* 'de yas ve matem günüdür 463(7-1)

Muharrem ayı ifadesi, Seyrânî'nin bir şiirinde de geçmektedir.

Seyrânî/ *Gam yemezdim Receb olsa cümle aya*
Döner Muharreme ay gide gide 15(1-2)

e.Ramazan Ayı

Ramazan ayı ile ilgili mısralara Âşık Ruhsatî'nin şiirlerinde rastlanmıştır. Şair bu mısralarda, bu ayı ne kadar büyük bir özlem içinde beklediğini ifade eder ve bu ayı kavuşturan Rahmân olan Allah'a hamd eder. Ramazan ayı on bir ayın sultanıdır.

Âşık Ruhsatî/ *On bir ayın serfirazı Ramazan*
Eriştirdi Rahmân elhamdülillah 90(1-1)

Âşık Ruhsatî/ *Şükür mah-ı Ramazan* geldi 121(1-2)

Âşık Ruhsatî/ *On bir ayın serfirazı değil mi*
Safa geldin safa geldin Ranazan 252(1-2)

Âşık Ruhsatî/ *Din Muhammed dini şükür bu ne devlettir bugün*
Ramazan mahını bize saldı olsun müjdeler 348(2-2)

f.Recep Ayı

Mübarek üç ayların birincisi olan Recep ayına, Âşık Ruhsatî ile Seyrânî'nin şiirlerinde rastlanılmıştır.

Âşık Ruhsatî/ *Zeyn edelim gönül şehrin*
*Gelen mah-ı **Receb**'dir bu* 427(2-4)

Seyrâni/ *Gam yemezdim **Receb** olsa cümle aya*
Döner Muharreme ay gide gide 15(1-1)

Seyrâni/ ***Recep** midir Şaban mıdır bu ay ne* 149(2-2)

g. Şaban Ayı

Mübarek üç ayların ikincisi olan Şaban ayına, Âşık Ruhsatî ile Seyrâni'nin şiirlerinde rastlanmıştır.

Âşık Ruhsatî, Şaban ayını kullandığı bir şiirinde, günahları örtecek olan Allah'a bu ay içinde yapılacak dua ve yakarışların daha etkili olacağı düşüncesini taşımaktadır.

Âşık Ruhsatî/ *Bahar eyyamında **Şaban** ayında*
Arzuhalim sun Settar'a bak ne der 345(4-1)

Seyrâni/ *Recep midir **Şaban** mıdır bu ay ne* 149(2-2)

XI.KUTSAL İÇECEKLER

19.yüzyıl saz şiirleri içerisinde kutsal içecek olarak Kevser ve zezeme rastlanmış ve bu iki kavram ayrı ayrı ele alınmıştır.

a.Kevser

Kevser, cennette bulunan bir ırmağın adıdır. Aynı zamanda Kur'an'da Kevser suresi vardır. Tefsirlerde Kevser hakkında çok çeşitli izahlar vardır. Akarsu veya göl olduğu , boyunun Mekke ile Yemen; eninin de Safâ ile Aden arası kadar olduğu, etrafında birçok kıymetli kaseler bulunduğu, oradan bir kez içenin bir daha susamadığı vs. anlatılır. Kevser suyu süttten beyaz, baldan tatlı, kardan soğuk, kaymaktan yumuşakmış (Pala: 1995, 324) .

Bayburtlu Celâli Baba, döneminde fitnenin çok ayyûka çıktığını, insanların kendilerine Kevser suyu dahi sunulsa, acaba bu zehirli bir su mudur diyecek kadar şüpheli hale geldiğini ifade eder.

Bayburtlu Celâli Baba/ *El-amân elinden fitne-i devrân*
*Ab-ı **Kevser** versem zehir su derler* 79(1-2)

Dertli'ye göre sevgilinin dudağının suyu, şerbeti, o kadar değerlidir ki Kevser ve zezem suyu bile onun yanında bir önem arz etmez. Benzer bir ifadeye Âşık Ruhsatî'nin bir şiirinde de rastlamak mümkündür.

Dertli/ *Şerbet-i lâlin şirindir, **Kevser**-i mâ imrenir* s. 140(1-2)

Dertli/ *Şarab'ı la'linin lezzeti dilber*
Ne âb-ı Kevser'de, ne Zemzem'de var s. 297(1-2)

Âşık Ruhsatî/ *Lebinden nuş eden âşık*
Kevseri meyi neylesin 307(2-4)

Âşık Ruhsatî, Allah'ın emir ve yasaklarına riayet eden kulların cennette Kevser suyundan içeceğini haber verir.

Âşık Ruhsatî/ *Dinleyenler cennet-i a'la'da içsin Kevser'i* 265(5-1)

Âşık Şenlik/ *Kevser bulağından içtim bu gece* 44(1-4)

b.Zemzem

Zemzem, Mekke'de bulunan bir kuyu ve bu kuyudan çıkan suya verilen addır. Hz. İbrahim, Hz.Hacer ile evlendikten ve Hz. İsmail doğduktan sonra bir gün Hz. Hacer ile Hz. İsmail'in susuz kalıp çok çaresiz kaldıkları bir anda Allah, Cebrail vasıtasıyla yeri kazdırır ve nihayet su görünür. Bu suyun çocuğun topuk vuruşlarıyla ortaya çıktığına dair bir rivayet de vardır. İslam öncesi ve sonrasında kutsal sayılan bu suyu günümüzde dahi hacılar kendi memleketlerine en değerli hediye olarak götürüp mîsâfirlerine ikram etmektedirler (Pala, 1995: 581) .

Bayburtlu Celâli Baba'nın bir şiirinden hareketle o dönemde, ölen insanların ardından zemzem dağıtıldığını öğreniyoruz.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Birikip de firak aşım yesinler*
Zemzemim dağıtıp kara giysinler 19(5-2)

Dertli'ye göre sevgilinin dudağının suyu, şerbeti, o kadar değerlidir ki Kevser ve zemzem suyu bile onun yanında bir önem arz etmez.

Dertli/ *Şarab'ı la'linin lezzeti dilber*
Ne âb-ı Kevser'de, ne Zemzem'de var s. 297(1-2)

Âşık Ruhsatî ve Âşık Şenlik, zemzemin ne kadar değerli ve kutsiyet ifade eden bir içecek olduğunu aşağıdaki mısralarıyla ortaya koymuşlardır.

Âşık Ruhsatî/ *Zemzem-i şerif le yudum yüzümü* 79(2-1)

Âşık Ruhsatî/ *Zemzem ile yüzüm yusam* 174(5-2)

Âşık Şenlik/ *Zemzemi Kevser ab-ı hayata* 107(10-1)

XII. TASAVVUFLA İLGİLİ KAVRAMLAR

Anadolu'da tasavvufun gelişmesi 13. yüzyıldan sonra başlar. Moğol istilasından kaçan şeyhlerin Anadolu'ya gelmesiyle birlikte halkın da fakirlikler ve zorluklar karşısında kendisini güvenilecek bir yere ulaştırma düşüncesi bu yüzyıldan itibaren Anadolu'yu adeta tasavvufun merkezi haline getirmiştir. Horasan erenleri diye ifade edilen kişiler Anadolu'da büyük bir hüsn-ü kabul görmüştür. Tasavvufta esas fikir, kainatta ancak bir tek vücudun bulunduğuna inanmak ve başka varlıkları , o vücudun muhtelif tecellilerinden ibaret addetmektir. Tasavvuf, felsefenin vazetmiş olduğu meseleler içinde ancak vücut bahsi ile meşgul olmuştur (Levend, 1984:13).

Tasavvufla İlgili Kavramlar başlığı altında, tasavvufla ilgisi olduğunu düşündüğümüz kelimeler tespit edilmiş ve alfabe sırasına göre ele alınmıştır.

a. Abdal

Birinin yerine geçmek, değiştirmek, karşılık anlamlarına gelen abdal kelimesi, bedel kelimesinin çoğuludur. Nefislerini ruhlarına bedel ettikleri, diledikleri zaman diledikleri yerde kendilerine bedel birer cesetle görünebildikleri, yahut erenlerden biri ölünce Allah tarafından bir başkasının onun yerine geçirilmesi dolayısıyla Hakk aşıklarının bir kısmına abdal denilmiştir. Bunlar dünyanın her yerine dağılmış, az yiyip, az konuşan, aynı anda birden fazla yerde bulunabilen kişilerdir (Pala, 1995: 14).

19.yüzyıl saz şiirinde abdal kelimesi, genellikle dinî bir motif olarak kullanılmıştır. Abdal olarak ifade edilen kişiler toplumdaki sıradan insanlardan farklıdır. Bu kişiler, hu çekip dolaşan kişilerdir.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Abdal olan hû çekerek dolanır* 47(2-2)

Dertli/ *Taksim-i ezelde takdir-i Hudâ*
Kimi abdal, kimi vezir eyledi s. 206(2-4)

Âşık Ruhsatî/ *Abdal olup terk eyledim şalım* 356(4-1)

Âşık Şenlik/ *O sebepten abdal olup, bu diyara düşmüşem* 10(3-3)

Âşık Şenlik/ *Aşk ucundan abdal oldum gezerim yolu siyal* 19(2-1)

Âşık Şenlik/ *Bir zaman abdal mîsâli, saman saldın postumu* 23(2-2)

b. Ârif

Ârif kelimesi, irfan sahibi, Allah'ı tanıyan kişiler için kullanılan bir ifadedir. İncelediğimiz şiirler içinde ârif kelimesi, Seyrânî'nin bir şiirinde çıkmıştır. Şair burada, Allah'a bu kişilerin sayesinde ulaştığını belirtir.

Seyrânî/ *Hakk'ı buldum âriflerin sözünde* 135(4-3)

c.Dergah

Tekke, kapı önü gibi manalara gelen dergah; tarikat mensuplarının toplanıp ibadet ettikleri mekanın adıdır.

19.yüzyılda bu kelime, Âşık Şenlik'in bir şiirinde kullanılmıştır.

Âşık Şenlik/ *Varabilsem **dergâhına** yüz min gövher kan oldu* 16(2-1)

d.Derviş

Allah yolunda alçak gönüllülüğü ve fakirliği kabul eden, tarikat mensubu kişilere derviş denir. Keramet sahibi olan bu kişiler, diğer insanların hürmet gösterdiği kimseler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dertli de derviş kelimesini kullandığı bir şiirinde, dervişlerin dış görünüşlerine bakıp da aldanmamak gerektiğini belirtir. Bu kişiler, şâsaadan uzak bir yaşayışa sahiptirler.

Dertli/ *Boş değildir zâhidâ köhne abası **dervişin***
Defneler, bilmez misin, kasrın harâbından çıkar s. 124(4-1)

e.Ene'l Hakk

Ene'l Hakk ifadesi, "Ben Hakk'ım" anlamında bir söz olup Hallâc-ı Mansur tarafından söylenmiştir. Bu söz Batınî anlamında Tanrılık iddiasında bulunmak değildir. Çünkü Mansur, kendisini Tanrı'dan bir parça olarak görmüştür. Nitekim onun düşüncesinde Allah'tan başka bir varlık yoktur. Bir vecd anında söylenmiş olan "Ene'l Hakk" sözü bir varlık iddiası değil, tam tersine bir hiçlik ifadesidir. Yani burada kastedilen Allah'ın 99 isminden ziyade, batılın zıddı, ben batıl değilimdir (Pala, 1995: 169).

19.yüzyıl saz şiirinde de bu ifade ikinci manasıyla değerlendirilmiş, Mansur'un Allah'a yakınlığı ortaya konmuştur.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Nûş etsin şebnemin Kalû-belâ'dan*
***Ene'l-hak** sırrını o yâra sorsun* 64(1-4)

Bayburtlu Celâli Baba/ ***Ene'l hak** sırrını aldım mürşitten* 85(2-1)

Bayburtlu Celâli Baba/ ***Enelhak** söylerim ammâ bu dem Mansur muyum bilmem*
s.183-5(1-2)

Bayburtlu Celâli Baba/ *Aşk ile **Ene'l hak** der kişi her dem haktır Aşk ki zevâl yoktur*
s. 193-23(3-1)

Rivayetlere göre, Hallâc-ı Mansur'un bu ifadesi döneminde yanlış anlaşılmiş ve ilahlık iddiasında bulunduğu düşünülerek eziyet edilip öldürülmüştür. Şem'î, şiirinde bu olayı hatırlatmaktadır.

Şem'î/ **Ene'l Hak** *sırrına vâkıf olanlar verdiler cânın* 102(1-2)

f. Eren

Allah'a yaklaşmış, velilik derecesine yükselmiş, evliya zümresinde olan kişilere erenler adı verilir. Sayısız tarikat mensupları ve özellikle Bektaşiler, kendi aralarında birbirlerine erenler diye hitap ederler (Onay, 1996: 212).

Saz şairleri genel olarak, erenlerin sıradan insanlardan farklı olup, kişilerin doğru yola ulaşmasında önemli bir yere sahip olduklarını şiirlerinde dile getirmişlerdir.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Bu babda erenler duaya hâzır* 35(3-1)

Bayburtlu Celâli Baba/ **Erenler** *cümlesi bana hocadır* 37(3-3)

Bayburtlu Celâli Baba/ **Erenler** *şâhından dersim almışım* 43(1-2)

Dertli/ **Erenler** *Dertli'li bir yola kattı*
Sürdüm, ol yol kurb-i Hakk'a yanaştı s. 204(3-3)

Dertli/ **Erenler** *bezmine girmez nâ-mahrem* s. 236(4-1)

Dertli/ **Erenler** *ayırılmaz gedâyı bayı* s. 323(1-2)

Seyrâni/ **Erenler** *üstâdlar ettiler himmet*
Bize yaradanın kuludur diye 24(1-1)

Âşık Şenlik/ **Erenleri** *hâk edeni fâni gııarmı raha* 7(2-3)

g. Halvet

Yalnız, تنها kalma manalarına gelen halvet kelimesi, tasavvufta dünyadan el çekip, maddî alakalardan sıyrılarak Allah'la baş başa kalmaktır. Halvete giren kişi ibadet ve riyazetle meşgul olur. Kalbi arındırma amaçlı olan halvet, çile yerine de kullanılır (Pala, 1995: 227).

Dertli, halvetin kendisine dünyanın cilveli, güzel bütün durumlarından daha tatlı geldiğini söyleyerek bu dünya ile olan münasebetini ortaya koymaktadır.

Dertli/ *Cilve-i devr-i felekten hoş gelir halvet bana* s. 85(8-2)

ğ. Hû

Hû kelimesi, O demektir ki, Allah'a aittir. Muhtelif tarikat mensupları, zikrederken Allah dedikleri gibi Hû da derler. Kur'an'da Allah adı yerine kullanıldığı için tasavvufta da özel ad olduğu kabul edilmiştir (Levend, 1984: 76).

Bayburtlu Celâli Baba, abdal olanların halkalar oluşturup hû diyerek zikir çektiklerini ifade eder.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Abdal olan hû çekerek dolandır* 47(2-2)

Bayburtlu Celâli Baba/ *Halkalar çevrilmiş diller Hû çeker* 69(1-3)

Âşık Ruhsatî ise sadece renlerin değil ağaçların, taşların bile hal diliyle Hu çekip inlediklerini söyler.

Âşık Ruhsatî/ *Ağaçlar hu çeker iniler taşlar* 250(2-1)

h.İrşâd

Tasavvufî manasıyla irşad Allah'ı kullarına, kullarını da Allah'a sevdirmektir. Dertli, aşk yolunda çekmiş olduğu sıkıntılar neticesinde irşâda ulaştığını ifade etmektedir.

Dertli/ *Dertli aşk yolunda olmuştur irşâd* s. 208(3-1)

i.Keramet

Keramet, Allah'ın velî kullarından sadır olan olağanüstü hâl ve sözlerdir (Pala, 1995: 322). Âşık Şenlik, sihir ve tılsım işiyle uğraşanların keramet gösteremeyeceğini, bu durumun Allah'ın hidayetini kazanmış olmakla ilgili olduğunu belirtmektedir.

Âşık Şenlik/ *'Sihir ile tılsım düzen keramet bular mı hiç'* 5(1-4)

Âşık Şenlik/ *Kudretten hidayet alan, okur keramet ile* 17(3-4)

i.Mürşîd

Müridleri eğiten, onlara tarikatın usul, esas ve adabını öğreten tarikat büyüklerine mürşîd adı verilir. Bu dönem saz şairleri içinde mürşîd kelimesini, Dertli ile özellikle Âşık Ruhsatî kullanmıştır. Mürşîdler, insanlara hakikatları öğretmek için gezerler. Âşık da elinde sazıyla diyar diyar dolaşan birisidir. Dertli, bu bakımdan âşık ile mürşîd arasında bir münasebet kurmuştur.

Dertli/ *Âşık olan gezer gurbet illeri*
Böyledir mürşîdden icazetimiz s. 243(1-2)

Âşık Ruhsatî ise mürşîdin söylediklerine kulak verip, onun gösterdiği yoldan gidilmesi gerektiğini, hatta doğru yola ulaşabilmek için muhakkak bir mürşîdin takip edilmesini ifade eder.

Âşık Ruhsatî/ *Hizmet et mürşîdin keliminde piş* 39(4-2)

Âşık Ruhsatî/ *Tut sarıl mürşîd-i kâmil payına ta'lim alıp* 42(3-1)

Âşık Ruhsatî/ *Ruhsatî ol Hakk'a vasıl
Varıp bir mürşîde yasıl* 362(6-2)

j.Pîr (Pîr-i Mugan)

Yaşlı, ihtiyar manalarına gelen pîr kelimesi, bir tarikatın ilk kurucusu demektir. Kelimenin Arapça karşılığı, şeyhtir. Pîrin türbesinin bulunduğu dergaha pîr evi, huzûr-u pîr denilir. “Pîr aşkına” deyimi bir yemin ifadesi olarak kullanılır(Pala, 1995: 442).

Pîr elinden bade içme, çok kullanılan ve arzu da edilen bir durumdur.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Pîr destinden nûş eyledim bu âbı* 48(2-1)

Bayburtlu Celâli Baba/ *Pîr badesi değil poşa sakızı* 68(2-1)

Âşık Ruhsatî/ *Pîr elinden dolu bade içerim* 202(5-2)

Sümmânî/ *Anladım içmişsin pîrlerden bade* 32(3-1)

Âşık Şenlik/ *'Pîr elinden bade içen arz eder ağasını'* 2(1-3)

Dönemin saz şairleri, pîr elinden ders alıp omların himmetine nail olduklarını dile getirmişlerdir. O dönem itiBâriyle dert ve sıkıntılar zamanı en önce kapısı çalman pîrlerdir.

Dertli/ *Ey dilâra, pîrden aldık himmeti, Bektaşiyiz* s. 144(1-1)

Dertli/ *Dedim ki bir pîr'e: ey pîr-i fânî
Pîr dedi: derdin ne, eyle beyânı* s. 238(4-2)

Sümmânî/ *Sümmânî ders almış bir Pîr dânedem* 64(3-1)

Âşık Şenlik/ *Pîr hükmünden ehli dilem, muhabbeti bulmuşam* 14(2-1)

Seyrânî, pîrlerin de sığındığı, güç aldığı ve derdine derman aradığı bir mercinin bulunduğunu, bununda bir olan Allah olduğunu ifade etmiştir.

Seyrânî/ *Seyrânî sığındı pîre
Pîr de sığınmıştı bire* 85(4-2)

Seyrâni, bir şiirinde de pîrlerin eşiğini Kâbe'ye benzeterek onlara karşı duyduğu hürmetin ne boyutta olduğunu göstermiştir. Pîrden ayrılmanın insanlar için büyük bir handikap olabileceğini söylemiştir.

Seyrâni/ **Pîr** eşiğin bildim kâbe 109(2-1)

Sümmânî/ **Pîr**inden ayrılıp der kenar çıkma 47(3-2)

Dönemin saz şairleri tarafından kullanılan bir başka ifade de *pîr-i mugân* dır. Divan şiirinde eğlence mahalli olan meyhanenin baş kişilerinden birisi olan pîr-i mugân, mecazi ve tasavvûfi manasıyla tekke ile âlem, feyz ve neşe meyhanesi olup şarap; bu meyhanede içilen sevgi ve neşe; pîr-i mugân da o neşeyi sunan mürşittir (Pala, 1995:443).

Saz şairlerinin pîr-i mugâna karşı olan saygıları çok büyüktür. Öyle ki pîr-i mugân her ne olursa olsun her zaman hizmete layık olan kişidir. Ona karşı her daim doğruluk içinde hizmet edilmelidir.

Dertli/ *Dergeh-i pîr-i muganın hizmetin terk etmezim*
Hizmet-i pîr mugan her veçhile izzet bana s. 85(2-1/2)

Dertli/ *Sıdk ile hizmetler et pîr-i mugana ey gönül* s. 108(4-2)

Sümmânî ise derdin sermayesi olan aşkın, pîr-î muganın bir hediyesi olduğunu söyleyerek onun mertebesini ortaya koyar.

Sümmânî/ *Sümmânî bu derdîn sermayesidîr*
Aşk pîr-î muganın hedâyesidîr 91(6-2)

k.Sofi (sûfi, sofu)

Tasavvuf erbabı kişinin adı sûfi (sofu) dir. Kelimenin sûf (yün) kökünden geldiğini iddia eden görüşün yanı sıra peygamberimiz döneminde Mescid-i Nebvî'nin avlusunda yatıp kalkan ve ehl-i suffe denilen fakir sahabeden kaynaklandığını ileri sürenler de vardır. Hatta bazı alimler kelimenin temiz anlamına gelen sâf kelimesinden, bazıları ise Yunanca hikmet manasına gelen sophos kökünden türediğini iddia etmişlerdir (Peker, 2003: 814).

Sofi diye ifade edilen kişiler, hikmet dersini Hak'tan alan zâtlardır.

Bayburtlu Celâli Baba/ **Sofi** sorma bana hikmet dersini 26(1-1)

Bayburtlu Celâli Baba/ **Sofi** nâle çeker sûret-i Hak'tan 83(1-1)

Dertli, cennete gitmek için ille de sofu veya velî olmak gerekmediği, beş vakit namazını kılanların da cenetle serfiraz olabileceği müjdesini vermektedir.

Dertli/ *Cennetlik mi olur beş vakit kılan*
Şol kaba sofuyu veli sanırlar s. 221(2-4)

Dönemin saz şiirlerinde sofı bazen ham sofı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Erzurumlu Emrah, böyle kişilerin hiçbir zaman mescidi meyhaneye değişmeyeceğini söyleyerek onların dünya görüşünü ortaya koyar. Âşık Ruhsatî, ham sofuların dünyaya dair sevgi ve aşk ile ilgilenmediği söylerken, Seyrâni de bu kişilerin sürekli tesbih çekip, dua okuyarak zamanlarını geçirdiklerini ifade eder.

Erzurumlu Emrah/ *Mey-i muhabbetle sâf olan sofı*
Değişmez mescidi meyhânelere 16(1-3)

Âşık Ruhsatî/ *Ham sofı bilmez anı aşk nedir sevda nedir* 392(1-3)

Seyrâni/ *Ham sofular tesbih çeker vird okur* 139(4-3)

I. Üçler-Yediler-Kırklar

Üçler; tasavvufta kutup ile imameyn denilen iki yardımcıısına verilen addır. Kutup ve üçlerden sonra delen ve dünyanın manevi idaresinde söz sahibi olan Tanrı erenleridir. Üçler ile dünyanın dört bir yanında birer tane bulunan erenler “Yediler” i oluşturur. Bunlardan sonra ise Kırklar gelir. Özellikle kırklar diye bilinen Hak erenleri tasavvufta sıkça geçer. Alevi- Bektaşi inanişında kırklar meclisi vardır. Kırkların başında ise Hz. Ali vardır (Pala,1995: 326,553,570).

İncelediğimiz şiirlerde üçler ile yedilerin birlikte, kırkların ise onlardan ayrı olarak kullanıldığını tespit ettik. Üçler –yediler , insanlara bazı bilgileri ulaştırıp, onlara aşk üzerine ders veren kişiler olarak karşımıza çıkmıştır.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Bir hâb-ı gaflette üçler yediler*
Senî bana hekim cerrah dediler 59(3-1)

Seyrâni/ *Aşkın kitâbından yediler üçler*
Ders verdiler bana dersten içeri 50(2-3)

Kırklar, diye ifade edilen Hak erenleri genellikle uyku halindeyken gelip, insanlara şerbet içirip onların mertebesinin yükselmesine vesile olan kişilerdir.

Âşık Ruhsatî/ *Yatarken seyrimde kırklar destinden*
İçirin şerbeti sen değil misin 294(1-1)

Âşık Ruhsatî/ *Hâbda idim geldi kırklar yediler*
Sadaları hoşca hoşca vurdular 325(4-1)

Seyrâni/ *Kırklar kâsesinden bâde nûş ettim* 32(1-1)

Âşık şenlik/ *Hazreti gırhlar yedinden verdiler badeleri* 11(2-3)

Bayburtlu Celâli Baba, kırkların ve yedilerin insanlara daha iyi bir kul olma yolunda usul ve adabı öğreten kişiler olduğunu söyler. Diğer şiirlerinde ise kırkların hepsinin bir yere toplandığını ve pîrlerinin de en başta bulunduğunu ifade eder.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Buldu Celâli'yi kırklar yediler*
Erkânî öğredip hizmet verdiler 20(5-1)

Bayburtlu Celâli Baba/ *Bir yere cem'olmuş kırklar erenler* 48(5-1)

Bayburtlu Celâli Baba/ *Sağ baştan durmuştu kırkların pîri* 48(6-2)

Dertli, kırklar meclisinde bulunduğunu haber verirken, Seyrânî de bu meclisin içinde olabilmeyi arzu etmektedir.

Dertli/ *Bir zaman mesk ettim Kırklar dârında* s. 299(1-3)

Seyrânî/ *Varsam kırklar mekkesine* 59(3-1)

Şem'î, dertleşip sırlarını paylaştığı kişilerin kırklar meclisinin erenleri olduğunu söyleyerek kendi seviyesini de ortaya koymak istemektedir.

Şem'î/ *Bizim sırdaşımız cümle erenler*
Kırklar meclisinde kadeh sürerler 43(3-2)

m.Velî

Dost, yar, sevgili, eren, ermiş gibi manalara gelmektedir. Velî'nin çoğulu evliyâdır. Tasavvufta ise velî, Hakk'ın dostu ve sevgili kuludur. Velî kimseler, hasbelbeşer günah işler ama tevbe eder ve gûnahta ısrar etmez. Velî kullar, keramet izhar etmez ama keramet veliden zuhûr eder. Velînin velî olduğunu bilmesi icâb etmez (Uludağ, 1991: 519-520)

Dertli, döneminde insanların dinden ve diyanetten uzaklaştığını, dinî kimlik sahibi zatların artık sadece dillerde kaldığını söyleyerek bir nevî sitemini ifade etmektedir.

Dertli/ *Ne peygamber, ne mürsel, ne velî kalmıştır alemde*
Gelip geçti femâdan, kaldı dillerde serencâmı s. 159(4-1)

Sümmânî, dünyaya çok tamah eden, dünyayı kalbinden çıkaramayan kişilerin velî olamayacağını söylerken, Âşık Şenlik de en büyük velî kullardan birinin Veysel Karanî olduğunu haber vermektedir.

Sümmânî/ *Dünyayı sevenler velî değildir* 56(5-1)

Âşık Şenlik/ *Veliler seveni Veysel Karani* 32(6-1)

n.Zâhid

Kaba sofu kimlikleriyle ön plana çıkan zahitler, daracık bir dünya görüşünün içine sıkışmış, hayatın acemisi insanlardır. Her konuda olduğu gibi dinî konularda da derinlere inemeyen ve anlayabildiklerini ısrarla başkasına anlatan, durmadan öğüt vererek toplumu düzelttiklerini sanan kişilerdir (Pala, 1995: 578).

Zâhid olan kimseler; Bayburtlu Celâli Baba'da sorularıyla insanları sorgulayan, Dertli'de içkiyi yasaklayan, Seyrânî'de ise insanların günahlarından arınmalarına yardımcı olabilecek kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Gel ey zâhid suâl etme özüm mesTur muyum bilmem* s. 183-5(1-1)

Dertli/ *Getir sâkî mey-i engürü, el tutmaz ayak tutmaz*
Anı zâhid yasak ettiyse, aşk ehli yasak tutmaz s. 170(1-2)

Seyrânî/ *Zâhid kırk yıl yusa çıkmaz kîrîmîz* 101(2-2)

o.Zikir

Tasavvufta zikir, Allah'ın adının dervişler tarafından çeşitli şekillerde anılmasıdır. Daha genel anlamda ise zikir, insanların Allah'ın adını tekrarlamak suretiyle kalplerini pastan arındırmalarıdır.

Âşık Şenlik'in şiirinde zikir kelimesinin, daha çok genel manasıyla kullanıldığını görmekteyiz.

Âşık Şenlik/ *Gece gündüz zikir edip, hak yolu bilenlere* 13(3-2)

İKİNCİ BÖLÜM

ŞAHISLAR

ŞAHISLAR

19.yüzyıl saz şiiri incelendiğinde bir çok şahısla karşılaşmaktadır. İncelemede kolaylık olması bakımından şahıslar; tarihî-efsanevî şahıslar ve dînî şahıslar olmak üzere iki grupta ele alınmış, bunlar da kendi içlerinde bölümlere ayrılmıştır.

I. TARİHÎ, EFSANEVÎ ŞAHISLAR

Tarihî, efsanevi şahsiyetler kendi içinde Türk Hükümdarlar, yabancı hükümdarlar, hikâye kahramanları ve diğerleri olmak üzere dört bölümde ele alınmıştır.

A. TÜRK HÜKÜMDARLAR

İncelediğimiz şiirler içinde karşımıza Türk hükümdarlardan Sultan Abdülaziz, Abdülhamit Han ve Yavuz Sultan Selim çıkmıştır.

a. Abdülaziz

1830 doğup 1876 yılında ölen Sultan Abdülaziz, Osmanlı padişahlarının otuz ikincisi ve İslam halifelerinin doksan yedincisidir. Sultan İkinci Mahmud'un ikinci oğludur. Ağabeyi Sultan Birinci Abdülmecid'in vefatı üzerine 25 Haziran 1861 günü tahta çıktığında 31 yaşındaydı. İsrâfçı bir padişah olarak tanınır (Gülen, 2009: 248).

Erzurumlu Emrah, bir şiirinde Sultan Abdülaziz'den adaletlilerin şahı diye bahsetmektedir.

Erzurumlu Emrah/ *Şâh-ı âdil Hazreti Abdül-Azîz Handur bütün* 289(7-2)

b. Abdülhamit Han

Sultan Birinci Abdülmecid'in oğlu olan Sultan İkinci Abdülhamid, 1842 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Sultan İkinci Abdülhamid çok küçük yaşta iken annesini kaybettiği için öksüz büyüdü. Sultan İkinci Abdülhamid, yıkılmak üzere olan Osmanlı İmparatorluğunu 33 yıl ayakta tutmayı başarmış büyük bir padişahdır. Dindarlığı ile bilinen Sultan İkinci Abdülhamid, 1909 yılında vefat etmiştir (Gülen, 2009: 258).

Saz şairleri, ondan övgüyle bahsetmiş ve Sultan Abdülhamid'i, şahların başı olarak değerlendirmişlerdir.

Dadaloğlu/ *Çıksın Sultan Hamit seyrana çıksın* s. 27(2-1)

Âşık Ruhsatî/ *Nanu ni'met inkar olunmaz hâşâ*
Sultan Hamid Han'im sen binler yaşa 73(2-2)

Âşık Şenlik/ *Sultan Hamit Şah'ım şahlar serveri* 38(3-1)

c. Yavuz Sultan Selim

Sultan İkinci Bayezid'in oğlu olan Yavuz Sultan Selim,1470'de doğmuş 1520 senesinde vefat etmiştir. Yavuz Sultan Selim, sert tabiatlı ve cesur olup yiğit bir padişah'tır. Kuvvetli bir ilim tahsili yapmıştır.1512'de tahta çıkan Sultan Selim, 1520'de "Aslan Pençesi" (Şirpençe) denilen bir çıban yüzünden henüz 50 yaşında iken vefat etmiştir. Tarihçiler, Yavuz Sultan Selim'i sekiz yıla seksen yıllık iş sığdırmış büyük bir padişah olarak değerlendirirler (Gülen, 2009: 84-85).

Dadaloğlu/ *Yavuz Sultan Selim korkup da verdi*
Beybaban zorunan aldı tuğları s. 65(1-3)

Dadaloğlu/ *Yavuz Sultan Selim korkup da verdi*
Bey baban zurunan aldı tuğları s. 195(4-3)

B. YABANCI HÜKÜMDARLAR

Belkıs, Efrasiyab, Hüsrev, İskender, Kârun, Keykubâd, Nemrûd, Nûşirevân, Rüstem ve Şeddât yabancı hükümdarlar başlığı altında adı geçen şahsiyetlerdir.

a. Belkıs

Hız. Süleyman devrinde yaşamış olan ve zenginlik ve hâkimiyet sahibi Sebe Melikesi Belkıs, Erzurumlu Emrah'ın bir şiirinde karşımıza çıkmaktadır. Şair, adaletiyle hükmeden Hız. Süleyman zamanında bile Belkıs'tan zarar görmeyen kimsenin kalmadığını ifade etmektedir.

Erzurumlu Emrah/ *Gör kîm kâm almadı Belkıs-ı devrân*
Gayrı taht-ı Süleymâna güvenme 21(3-3)

b. Efrasiyab

Alp er Tunga'nın Şehnâme'deki adı olan Efrasiyab, şair Dertli'nin iki ayrı mısrasında aynı ifadenin içerisinde geçmektedir. Şair, güvercinin Efrasiyab'ın kalesini vatan edindiğini söylemektedir (Pala, 1995: 165).

Dertli/ *Kal'a-i Efrâsyâb-ı ankebût kılmış vatan* s. 104(4-1)

Dertli/ *Kal'a-i Efrâsyâb-ı ankebût kılmış vatan* s. 118(4-1)

c. Hüsrev

Hüsrev, Sâsânî padişahı Nûşirevân'ın torunu, Hüsrev ü Şirin mesnevisinin erkek kahramanıdır. Onun yaptırdığı saray, sahip olduğu hazineler dillere destan olmuştur. Hüsrev'in Şirin için inşa ettirdiği binaya Kasr-ı Şirin adı verilmiştir (Pala, 1995: 266).

Erzurumlu Emrah/ *Kul olur bezmînde Hüsrev-i hâver* 110(1-3)

ç. İskender

Kaynaklarda iki İskender vardır. Bunlardan birisi İskender-i Zülkarneyn, diğeri ise İskender-i Yunanî'dir. Yunan kaynaklı eserlerden hayatını öğrendiğimiz Büyük İskender içkiye düşkünlüğü ,adam öldürmekten zevk alması,ırkçılığı,Tanrılık iddiası ile tanınan bir zattır. İran hükümdarı ile savaşması sebebi ile diğerk İskender'le sık sık karıştırılmıştır.

Kuran-ı Kerim'in Kehf suresinde adı zikredilen İskerder-i Zülkarneyn ise tamamen farklı bir kişidir. Allah tarafından övgüye mazhar olmuş bir zattır (Pala, 1995: 287, Tökel, 2000: 187).

Pek çok saz şairi İskender'e şiirlerinde yer vermiştir. Özellikle dünyanın hakimiyetini ele alıp yaptırdığı kocaman set şairlerin dikkatinden kaçmamıştır.

Şem'î/ *Nehr-i aşkım gâh coşar çok sedd-i İskender yıkar* 109(4-2)

Âşık Şenlik/ *İster İskender ol seddin üstünde* 77(2-1)

Âşık Ruhsatî, ondan Rüstem'in tahtını bozması yönüyle bahsederken, Âşık Şenlik dünyanın geçiciliğini anlattığı bir mısrasında söz etmiştir.

Âşık Ruhsatî/ *İskender seyr edip âlemi süzdü*
Zaloğlu Rüstem'in tahtını bozdu 255(3-2)

Âşık Şenlik/ *Şenlik der bu dünya fanîdir fanî*
İskender Ürüstem Süleyman hanı 48(3-2)

d. Kârun

Hakkında pek çok inanış bulunan Kârun, zenginliği, cimriliği ve Allah'a isyanı ile meşhur bir şahıstır. Edebiyatta özellikle zenginliğin ve cimriliğin sembolü olarak zikredilen Kârun'un hazinelerine "Genc-i Revân" denilirmiş (Pala, 1995: 313).

Kur'an'da da ondan şöyle bahsedilmektedir:

"Sonra Biz onu da sarayını da yerin dibine geçirdik.Allah'ın azabından onu kurtaracak hiçbir topluluk yoktu; kendi kendisine de bir yardımı dokunmadı " (Kasas suresi, 81).

Saz şairleri genellikle Kârun'dan malının çokluğuna rağmen yok olup gitmesi yönüyle bahsetmişlerdir.

Seyrânî/ *Yere geçmiş malı Kârun haremi* 207(4-2)

Seyrâni/ *Düşüp Kârun gibi mâl cem'inin hırsı telâşına* 246(6-1)

Âşık Şenlik/ *Kârun'a kimseden yetmedi imdat* 32(3-3)

Şem'î ise sevgilinin güzelliğine Kârun'un hazinelerinin bile kifayet edemeyeceğini söylerken sevgiliyi yüceltmektedir.

Şem'î/ *Senin hüsnüne yetmez kıymet olsa defîne-i Kaarûn* 107(5-2)

e. Keykubâd

İran hükümdarlarından olan Keykubâd, "Key" lakabını ilk defa kullanmış ve adaletiyle ün salmış bir şahsiyettir. 19.yüzyıl saz şiirinde, Dertli'nin sevgilinin güzelliğini anlattığı bir mısra da geçmektedir (Pala, 1995: 324).

Dertli/ *Şahâne bakışın, şahin gözlerin
Keykubâd'a, Kahraman'a değişmem* s. 272(2-4)

f. Nemrûd

Nemrûd, İbrahim peygamber döneminde yaşamış bir Babil kralıdır. Nemrûd Hz. İbrahim'i ateşe attırmasıyla bilinir. Ne hikmettir ki o ateş onu yakmamış ve Allah'ın emriyle gül bahçesine dönüvermiştir.

Nemrûd, gücüne ve varlığına güvenip Allah'a başkaldırmıştır. Bunun üzerine Allah'ın emriyle burnundan içeri bir sivrisinek girer. Sineğin beynine yerleşip ızdırap vermesi üzerine Nemrûd kafasını tokmakla dövdürtmek zorunda kalır ve nihayetinde ölür (Pala, 1995: 426).

19.yüzyıl saz şairlerinin şiirlerinde de Nemrûd adı yukarıda bahsettiğimiz olayları ifade için kullanılmıştır.

Âşık Ruhsatî/ *Nemrûd İbrahim'le çok cenk eyledi* 255(4-1)

Seyrâni/ *Ateş-i Nemrûd'a fakrın nârını
Müraccâh görmeğe liyakatım yok* 70(3-3)

Seyrâni/ *Nemrûd'un hakkından bir topal sinek
Rüstemîn hakkından kahraman gelir* 137(4-3)

Şem'î/ *Halil'in yakmadı hikmet n'ola ol od-ı Nemrûd'a* 139(3-1)

Âşık Şenlik/ *Nemrûd'u bîr sinek eyledi berbad* 32(3-2)

g. Nûşirevân

Rüstem'in dedesi olan Nûşirevân, adaleti ile meşhur İran hükümdarlarından birisi olup Bayburtlu Celâli Baba ile Âşık Şenlik'in mısralarında kendisine yer bulmuştur.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Sürûr-ı sevdâda hâl perişânım*
O Nûşirevân'a verdin ne dedi 24(2-4)

Âşık Şenlik/ *Adil Nûş-i Revân galmadı geri* 32(4-2)

ğ. Rüstem

İran'ın ünlü kahramanlarından olan Rüstem, Şehnamede övgüyle yer alır. Eski şiirimizde kahramanlık, acı kuvvet ve yenilmezlik sembolü olan Rüstem, Zal'ın oğludur. Rüstem, yaptığı mücadelelerle kendisinden çokça bahsettirmiştir. Rüstem adı edebiyatta, kaş, göz, gamze gibi öldürücü ve hilekâr özelliklerle birlikte çok kullanılır (Pala, 1995: 455).

İncelediğimiz şiirlerde Rüstem kelimesinin yanında “Zaloğlu, Ürüstem, Ürüstem-i Zal” gibi ifadelerin de kullanıldığını görmekteyiz.

Dertli/ *Yed-i Haydar'daki Zülfkâr gibi*
Vermez Rüstem'lere âmân kaşların s. 285(2-4)

Seyrâni/ *Nemrûd'un hakkından bir topal sinek*
Rüstem'in hakkından Kahraman gelir 137(4-4)

Sümmânî/ *Gündüz bile gölgesinden hayf eden*
Rüstem gibi pehlivanı tân eyler 59(2-4)

Şem'î/ *Hezâr Rüstem'lerin kaddin elifken lâm'a uydurmuş* 60(1-4)

Âşık Şenlik/ *Esfendiyar Zaloğlu'yla ceng etti* 32(18-1)

Âşık Şenlik/ *Şenlik der bu dünya fanîdir-fanî*
İskender Ürüstem Süleyman hanı 48(3-2)

Âşık Şenlik/ *Gâh dem Ürüstem-i Zal olur gönül* 78(4-4)

Âşık Şenlik/ *Zaloğlu veçheli Köroğlu ünlü*
Ürüstem sedalı kahramanıdım 128(2-3)

Âşık Şenlik/ *Dedi bu ug'urda verecem seni*
Rüstem Zal heybeti onda varidi 133(3-4)

h. Şeddât

Şeddât, Hûd peygamber zamanında yaşamış olup Yemen'deki Âd kavminin hükümdarıdır. Zamanında birçok yapılar inşa ettirmiş ve kendisine kibir gelip tanrılık iddiasında bulunmuştur. Bağ-ı İrem denilen bir bahçe ve saray yaptırmış ve buranın cennetten daha güzel bir yer olduğunu söylemiştir. Daha sonra bu bahçe, Allah'ın gönderdiği bir tufan ile yere geçmiş, yıkılıp gitmiştir (Pala, 1995: 70).

Seyrâni/ *Şeddât'ın cenneti şehri Aden'de* 162(2-1)

Seyrâni/ *Şeddât'ın cenneti bağı İremi* 207(4-1)

C. HİKÂYE KAHRAMANLARI

Kendileri zamanında büyük aşklar yaşamış veya büyük kahramanlıklar göstermiş kişilerin hayat hikâyeleri zamanla halk arasında söylene söylene belli kalıplara girmiş ve bu suretle günümüze bir hayli fazla halk hikayesi intikal etmiştir. Bu hikayelerin bir kısmı Arap ve İran menşeli iken bir kısmı da millî menşelidir.

19.yüzyıl saz şiirinin pek çok şairinde bu halk hikayelerinin kahramanları kendilerine yer bulmuşlardır. Halk hikayeleri ele alınırken alfabetik sıra gözetilmiş olup önce hikaye kısaca ortaya konmuş sonra da örnek şiirlere yer verilmiştir.

Hikaye Kahramanları başlığı altında; “*Arzu ile Kamber, Ferhat ile Şirin, Kerem ile Ashı, Leylâ ile Mecnûn, Tahir ile Zühre, Vâmık ile Azrâ, Yusuf ile Züleyha*” ya yer verilmiştir.

a. Arzu ile Kamber

Ahmet adında birisinin hep kız çocuğu olur ve hiç erkek çocuğu olmaz. Bir gün koyunlarını güderken suyun üstünde bir sandığın yüzdüğünü görür. Sandığı açınca içinden bir erkek çocuk çıkar. Adam evine götürdüğü bu çocuğun adını Kamber koyar. Kamber Ahmet’in kızı Arzu ile birlikte büyür. Günün birinde kardeş olmadıklarını öğrenince Arzu ile Kamber birbirlerini sevmeye başlar. Bu durumu öğrenen Ahmet, Arzu’yu eve kapatırken Kamber’i de koyun otlatmaya gönderir ve onları ayırır.

Bir gün Arzu’yu gören bir ağanın oğlu ona âşık olur ve babasına ister ve kızı verirler. Bunu öğrenen Kamber çok üzülür ve Arzu’ya ulaşmaya çalışır. Arzu, ağanın evine gelin gider, ancak Kamber’in bedduası sonucunda damat ölür ve şehirde yas ilan edilir.

Kamber, Arzu’nun yanına gelir, dizine yatar ve kendisini gün ağarırken kaldırmasını söyler. Arzu, Kamber’i uyandırmaya kıyamaz. Sabaha kadar bekleyen Arzu geç de olsa onun öldüğünü anlar. Kamber’in acısına dayanamayan Arzu, Allah’a yalvararak kendisinin de canını almasını ister ve o da orada ölür. Böylece iki âşık tam birbirlerine kavuşacakları sırada ölürlere (Alptekin, 2005: 211-213).

Âşık Ruhsatî, şiirlerinde Arzu’ya âşık olan Kamber’in ona ulaşma yolunda genç yaşta öldüğünü ve bunun kınanmaması gerektiğini ifade eder.

Âşık Ruhsatî/ *Verilmiş cihanda Arzu’ya Kamber* 134(4-3)

Âşık Ruhsatî/ *Dedim Kamber ölmüş Arzu yoluna* 196(3-3)

Âşık Ruhsatî/ *Kamber de Arzu’nun yolunda olup
Genç yaşında ölmüş deyi kınama* 244(4-3)

b. Ferhat ile Şirin

İran edebiyatının klâsik hikâyelerinden olan Ferhat ile Şirin ‘in dîvan edebiyatındaki kısa özeti şu şekildedir:

Ermen hükümdarı Mehin Banu, Şirin adındaki kız kardeşi için bir köşk yaptırır. Köşkün resimlerini Behzat adlı bir ressam yapmaktadır. Mehin Banu, Behzat’ın oğlu Ferhat’a âşık olur. Ferhat ise Şirin’e âşıktır. Ferhat ile Şirin gizli gizli buluşurlar. Şirin bir gün Ferhat’tan aşkını ispatlamasını için şehir dışındaki pınardan köşke su getirmesini ister, ancak su yolu üzerinde bir de Bistûn isimli bir dağ vardır. Ferhat büyük külüngüyle dağı delmeye başlar. Mehin Banu Şirin’i seven Ferhat’ı hapse attırsa da gördüğü bir rüya üzerine onu tekrar serbest bırakır. Ferhat, dağda bir mağara açıp içerisine Şirin’in resimlerini yapar ve mağarada yaşamaya başlar.

Bu arada Ürmüz’ün oğlu Hüsrev de Şirin’e âşık olup yataklara düşer. Yeniden çalışmaya başlayan Ferhat dağı delme işlemini tamamlayacağı sırada Hüsrev’in dadısı gelip Şirin’in öldüğünü, boşa uğraşmaması gerektiğini söyler. Şirin’in öldüğüne inanan Ferhat, bir âh çekip külüngü kafasına geçirir ve orada ölür. Şirin de Ferhat’ın ölüm haberini alınca sevgilisinin ölüsü başında ağlar ve belindeki hançer ile canına kıyar (Pala, 1995: 185).

Ferhat, Bistûn dağına deldiği için kendisine “dağ kazan” manasına gelen “Kuhken” kelimesi de kullanılmaktadır.

Saz şairleri Ferhat’ı, Şirin için dağları delmesi ve külüngüyle canına kıyması bakımından mısralarına taşımışlardır. Ayrıca Ferhat’ın aşkı için yaptıklarının kınanmaması gerektiğini dile getirmişlerdir.

Dertli/ *Tişesin taşlara vururdu **Ferhat*** s. 208(3-3)

Erzurumlu Emrah/ *Cân viridi Şirin uğruna bilâhare **Ferhat*** 179(3-2)

Âşık Ruhsatî/ *Dedim işittin mi **Ferhat** Şirin’i*
Dedi aşk yoluna vermiş varını 196(2-1)

Âşık Ruhsatî/ ***Ferhat Şirin** için sarp kayaları*
Külünk ile kesmiş deyi kınaman 244(1-3)

Âşık Ruhsatî/ ***Ferhat Şirin**’in yolunda kayalar kesmiş deyi* 388(3-3)

Âşık Ruhsatî/ ***Ferhat** canı vermiş **Şirin** yolunda* 269(2-3)

Dertli, Ferhat yerine Kuhken kelimesini kullandığı bir şiirinde Ferhat’a dağları ay gibi parlak olan Şirin’in deldirdiğini söylemekte, bir diğer şiirinde de sevgilinin aşkının lezzetini dağlarda yaşayan Ferhat’ın değil kendisinin bileceğini imâ etmiştir.

Dertli/ *Biri **Şirin**, biri Leylâ, bu iki meh-pâreler*
***Kûhkenle** Mecnûn’u dağdan dağa atlattılar* s. 126(3-1)

Dertli/ **Kûhken**, Mecnûn ne bilsin lezzet-i aşkın senin
Biri dağlar bekçisi, bir yaban oğlanıdır s. 138(4-1)

Şair Dertli ile Erzurumlu Emrah, kendi aşklarının yanında Ferhat ile Mecnûn'un aşklarının esâmesinin bile okunamayacağını söyleyerek kendi aşklarına dikkatleri çekmektedirler.

Dertli/ **Gördüler Ferhat Kays**, efsane-i aşkım benim
Ben gelince adları zir-i zemine battılar s.126(5-1)

Erzurumlu Emrah/ **Kimse zikreylemez nâm-ı Ferhat'ı**
Emrah âşıklığın izhâr edince 17(3-2)

Dertli bir mısrasında aşk meyini Şirin'in elinden içtiğini söylerken bir başka şiirinde Ferhat gibi dağları deldiğini belirterek çektiği sıkıntıları ifade etmektedir.

Dertli/ **Biz Şirin** elinden aşk meyini içtik s. 231(3-1)

Dertli/ **Varlık dağlarını deldik de geçtik**
Ferhat olsak da bir olmasak da bir s. 231(3-4)

Erzurumlu Emrah, Şirin dudaklı olan sevgiliye Ferhat olduğunu dile getirmiştir. Bir şiirinde ise Ferhat ve Mecnûn gibi âşıkların adlarının yazıldığı kitapta onların yanına kendi adının da yazıldığını söyleyerek büyük bir âşık olduğunu ortaya koymaktadır.

Erzurumlu Emrah/ **Ol leb-i Şirin'e Ferhâd** olmuşam 57(1-4)

Erzurumlu Emrah/ **Yazanlar Ferhâd ü Mecnûn kitabın**
Emrah'ı da bir kenara yazmışlar 88(3-3)

Âşık Ruhsatî, Ferhat ile Şirin'e yer verdiği şiirlerinde, bu dünyanın geçici olduğundan ve sevenlerin muratlarına eremediğinden bahsederek karamsar bir tablo çizmiştir.

Âşık Ruhsatî/ **Bu dünya kimseye baki kalmamış**
Ferhat Şirin 'ine vasıl olmamış 322(3-3)

Âşık Ruhsatî/ **Nice Şirin** geldi nice bir **Ferhat**
Birisi dünyadan almamış murat 448(4-1)

Seyrâni, Ferhat'ın dağları delmesinden hareketle bir şiirinde sevgilinin bir şiirinde de âşığın taş bağırlı olduğunu belirtmiştir. Sümmâni ise sevgilinin güzelliğini Şirin'den aldığı söyleyerek onu yüceltmektedir.

Seyrâni/ *Ferhat* gibi dağ bağırlı delmedim 24(2-1)

Seyrâni/ *Toplansalar yüz bin Ferhâd bir yere*
Âşkın taş bağırlı aslâ delemes 209(2-3)

Sümmâni/ *Özü Şirin kendisi bir nevcivan* 49(1-3)

c. Kerem ile Aslı

Türk halk edebiyatının kendi bağrından çıkan hikâyelerden birisi de Kerem ile Aslı'dır. Büyük oranda Anadolu coğrafyasında geçen bu hikâyenin kısa özeti şu şekildedir:

İsfahan şehrinin Adil Şah isimli veziri ile Keşiş isimli bir hazinedarı vardır. Bunların ikisinin de çocukları olmaz.Çıktıkları bir seyahatte bir ihtiyarın verdiği elmayı yiyerek Şahın Ahmet Mirza Keşiş'in de Kara Sultan adını verdikleri birer çocukları olur.Daha önce eğer bir erkek bir de kız çocukları olursa evlendireceklerine dair sözleşmişlerdir. Hadise gerçekleşince keşiş'in kafasını din farkı kemirmeye başlamış ve oradan ayrılarak Zengi'ye taşınmıştır.

Bir gün Ahmet Mirza , arkadaşı Sofu ile birlikte avdayken uykuya dalar ve rüyasında pir elinden bade içtiği sırada kendisine sevgilisi gösterilir.Hasret gideren gençler kendilerine *Kerem* ve *Aslı* isimlerini verirler. Kerem bu görüşmeden sonra yemeden içmeden kesilir,hekimler derdine derman bulamaz.Sonunda Kerem'in derdi anlaşılır ve Keşiş'in kızı Adil Şah'ın oğluna istenir.

Düğün alayı Zengi'ye geldiğinde Keşiş çoktan kaçmıştır. Sevgilisinin kaçtığını duyan Kerem ağlayıp sızlayarak yanık türküler söylemeye başlar.Aslı'nın izine düşen Kerem, Tiflis, Van, Erzincan derken Kayseri'de onu bulur. Diş çektirmek bahanesiyle Keşiş'in evine giren Kerem, başını Aslı'nın dizine koyup bütün dişlerini çektirir. Vaktiyle Aslı'dan aldığı mendille ağzını silmek isteyince Aslı Kerem'i tanır ve evden çıkarmak ister.Kerem burada Allah'tan aşkının üçte birini de Aslı'ya vermesini ve onun da kendisini anlaması için niyazda bulunur.Dua kabul olur ve iki sevgili gece kaçmaya karar verirler ancak işler umdukları gibi gitmez ve tekrar ayrı düşerler.

Aslı'nın peşini bırakmayan Kerem, Halep'te Aslı'yı bulur ve türlü maceralardan sonra onunla evlenmeye hak kazanır. Keşiş, düğün gecesi için bir elbise diktirir ve kızına bu elbisenin düğmelerini Kerem'e açtırmasını yoksa hakkını helal etmeyeceğini söyler. Düğün gecesi Kerem elbisenin düğmelerini çok uğraşmasına rağmen açamayan Kerem, derin bir *âh* çeker ve ağzından çıkan alevle yanıp kül olur. Kerem'in küllerini saçıyla toplamak isteyen Aslı da tutuşup kül olur (Alptekin, 2005: 227-230).

İncelediğimiz şiirler içerisinde Kerem ile Aslı isimleri özellikle Âşık Ruhsatî'nin şiirlerinde geçmektedir. Âşık Ruhsatî, bu şiirlerinin ikisinde ayrılık ateşinin ölümden daha kötü olduğunu söyler.

Âşık Ruhsatî/ *Ölümden ayrılık beter diyorlar*
Belki **Kerem** gibi yanam gözleme 65(2-4)

Âşık Ruhsatî/ *Ayrılık ateşi beni kül etti*
Ben gibi yanmadı **Kerem** kuzular 326(7-4)

Âşık Ruhsatî, Kerem'in Aslı'ya duyduğu aşk neticesinde çektiklerinin kınanması gerektiğini söylerken sanki aşk derdini çekmeyenini bunu anlayamayacağını ifade etmeye çalışmaktadır.

Âşık Ruhsatî/ *Dertli Kerem Aslı'sının elinden*
Ateşlere düşmüş deyi kınaman 244(3-3)

Bir şiirde de şair sevgiliye seslenerek sonlarının Kerem ile Aslı gibi mi olacağını sormaktadır.

Âşık Ruhsatî/ *Zülfünü boynuma takacak mısın*
Yoksa **Kerem** gibi yakacak mısın 298(4-3)

Bu yüzyılda Kerem ile Aslı'ya şiirlerinde yer veren bir başka şair de âşık Şem'i'dir. Şair , Kerem'in Aslı'nın uğrunda bütün dişlerini kaybettiğini söyleyerek duyduğu aşkın büyüklüğünü ortaya koymaktadır.

Şem'i/ *Dişlerin bir bir çıkarttı Aslı'ya yandı Kerem* 65(3-4)

ç. Leylâ ile Mecnûn

Kays ile Leylâ daha çocukken birbirlerini severler. Gençlik dönemlerinde haklarındaki dedikoduların çoğalması üzerine annesi Leylâ'yı çadıra hapseder, Kays'la görüşmesine mani olur. Leylâ'yı göremeyince akli başından giden Kays çöllere düşer. Babası onu Kâbe'ye götürür ve iyileşmesi için dua etmesini ister. Ancak o derdinin daha da artması için niyazda bulunur ve duası kabul olunur.

Kays çöllerde hayvanlarla konuşup acıklı aşk şiirleri yazarken Nevfel isimli bir bey onun acıklı haline dayanamayıp Leylâ'yı tekrar Kays'a ister, alamayınca da Leylâ'nın kabilesine savaş açar. Leylâ'yı çok seven ve ona zarar gelmesini istemeyen Kays, Nevfel'in kaybetmesi için dua eder ve savaşın sonunda Nevfel yenilir.

Leylâ, İbn Selam adlı biriyle evlendirilirse de uydurduğu bir cin masalı sayesinde kocasını kendisinden uzak tutmayı başarır. Bir müddet sonra Kays'ın intizarları neticesinde İbn Selam ölür ve Leylâ, Kays'ı aramaya çıkar. Bu arada Kays'ın adı *Mecnûn*'a(cinli,deli) çıkmıştır.Leylâ çölde Mecnûn'u bulur ama Mecnûn kendisini tanımaz. Çünkü Mecnûn, ilâhi aşka ermiş ve gerçek sevgiliyi bulmuşTur.

Leylâ üzgün bir şekilde geri döner ve acı içerisinde ölür. Mecnûn da onun ölüm haberini alınca canının alması için Allah'a dua eder, niyazda bulunur ve son nefesinde *Leylâ!* diyerek ebedi âleme göçer (Pala, 1995: 347).

19.yüzyıl saz şiiri incelendiğinde, bu dönemde halk hikayelerinin arasından en çok Leylâ ile Mecnûn'un yer kapladığı görülecektir. Hemen hemen bütün saz şairleri onlardan bir şekilde bahsetmiştir. Bu şiirlerde kimi zaman sadece Leylâ kimi zaman sadece Mecnûn kimi zaman da ikisi beraber zikredilmiştir.

Saz şairlerinin bazıları kendilerini Mecnûn'a benzetmiş ve çölleri, dağları, ovaları mesken tuttuklarını belirtmişlerdir.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Mecnûn*'um tek meskenim çöller ovalar 54(2-1)

Bayburtlu Celâli Baba/ *Kâhi sahrâlarda Leyli'ye Mecnûn* 106(1-2)

Dadaloğlu/ *Mecnûn* gibi ben dağları gezerim s. 141(3-1)

Dertli/ *Gâhi Mecnûn* gibi kaldım çöllerde s. 274(3-2)

Erzurumlu Emrah/ *Sevdâ çöllerinde Leylâ* diyerek
Mecnûn da ben gibi gezer mi böyle 19(2-3/4)

Erzurumlu Emrah/ *Mecnûn* gibi mesken oldu bana dağ 23(1-2)

Erzurumlu Emrah/ *Serdâr-ı Mecnûnum* gezerim dağı 24(2-1)

Şem'i/ *Hasretinle düşmüşüm Mecnûn* gibi sahrâlara 22(4-3)

Kimi saz şairleri de adeta Mecnûn'u kıskanmış ve ölçülse kendi aşklarının çok daha büyük geleceğini ifade etmişlerdir. Hatta bazıları kendi aşklarının derecesi ortaya çıkınca Mecnûn'un dillerden düşeceğini söylemiştir.

Erzurumlu Emrah/ *Silinir defterden Mecnûn*'un adı
Emrah âşıklığın izhâr edince 17(3-3)

Şem'i/ *İmtihâna varsa aşkım aşk-ı Mecnûn*'u geçer 26(3-2)

Şem'i/ *Senin-çün çektiğim sevdâ-yı aşkı çekmedi Mecnûn* 107(1-2)

Âşık Şenlik/ *Şenliğ'in sevdası Mecnûn*'dan fena 57(3-1)

Saz şairleri, Mecnûn'un Leylâ'ya duyduğu mecazi aşktan Allah'a duyduğu ilâhi aşka geçiş yaptığını dile getirirler. Buradan hareketle bazı şairler, bir bedende iki sevdaya yer olamayacağı kanaatine varmışlar, ilâhi aşkı arzulayanların mecazi aşkla yetinmeyeceklerini dile getirmişlerdir.

Erzurumlu Emrah/ *Sûret-i Leylâ'dan sîret-i Mevlâ* 118(2-3)

Erzurumlu Emrah/ *Leylâsın terk eden bulur Mevlâyı
Bir gönülde iki sevdâ olur mu* 144(3-3)

Erzurumlu Emrah/ *Terk-i sevdâyı Leyli ile bulur Mecnûn Mevlâyı* 191(5-2)

Âşık Ruhsatî/ *Mecnûn Hakk'a yetmiş Leylâ dilinde* 269(2-2)

Seyrâni/ *Mevlâyâ erişti Leylâ yolundan
Sandılar Mecnûn'u sahrâyâ gitti* 66(2-3/4)

Seyrâni/ *Leylâ irşâd etmiş Hakk'a Mecnûn'u
Bana da gösterir aşkım doğru yol* 76(1-3)

Seyrâni/ *Mecnûn'un kalbine sevgi dolunca
Bütûn Leylâ ile doldu sağ ve sol* 76(2-3)

Şem'i/ *Aşk-ı hakikiyle olanlar Mecnûn
Maksûdu Mevlâdır Leylâ'yı neyer* 43(2-3,4)

Kimi saz şairleri de çektikleri aşk acısından dolayı kendilerini Mecnûn'a sevgililerini de Leylâ'ya benzetmişlerdir.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Sinem Mecnûn oldu Leylâ diyerek* 85(3-2)

Dertli/ *Beni Mecnûn eden bir saçı Leylâ* s. 233(5-1)

Dertli/ *Bir saçı Leylâ'ya vurgundur deyû
Yazmışlar defter û divane beni* s. 264(4-3)

Dertli/ *Beni Mecnûn etti ol saçı Leylâ* s. 289(3-1)

Dertli/ *Mecnûn misâli bir akli zâyi im* s. 306(2-1)

Aşk ehli olan kişiler, Mecnûn'un olduğu yere kaydedilmişlerdir.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Ettiler aşk ehlini efsâne-i Mecnûn'a kayd* s. 181-2(2-1)

Mecnûn'un Leylâ'ya duyduğu aşk neticesinde halk arasında deli, divane olarak nitelendirilip, ayıplanmasının doğru olmadığı dile getirilirken bu derdi bilmeyenin bunu anlayamayacağı üzerinde durulmuştur.

Dertli/ *Halka rüsvây eyledi Mecnûn'u hem Leylâ-yı aşk* s. 104(2-2)

Âşık Ruhsatî/ **Mecnûn Leylâ** için dağlar başında
Öz canından geçmiş deyi kınaman 244(2-3)

Mecnûn, Leylâ diyerek ölmüş ve bu uğurda her türlü hadiseye göğüs germiştir.

Âşık Ruhsatî/ **Leylâ** deyi olmuş **Mecnûn**
Her belaya olmuş memnun 26(3-1)

Âşık Ruhsatî, bir şiirinde her yüze gülenin Leylâ gibi özelliklere sahip olamayacağını söyleyerek gönlünü uyarmaktadır.

Âşık Ruhsatî/ *Yüzüne güldükçe mecazi yarlar*
Her güzeli **Leylâ** olur belledin 271(2-4)

Şair Dertli, Leylâ ve Şirin'e olan aşklarıyla Mecnûn ve Ferhat'ın dünya çapında bilinen kişiler olduklarını belirtir.

Dertli/ *Gerçek meşhûr-ı cihan olmuş iki divâneler*
Biri **Leylâ** dertlisi, biri **Şirin** hayranıdır s. 138(5-2)

Seyrâni, kendisini öyle şartlandırmıştır ki Mecnûn gibi olan gönlünün sevgiliye bakmasa başına belalar geleceğini düşünmektedir.

Seyrâni/ **Mecnûn** gönlüm **Leylâ**'sına bakmasa
Korkarım başına bir zıyan gelir 137(3-3)

Seyrâni, Leylâ'nın dünyaya gönderiliş maksadının belki de Mecnûn'un ilâhi aşka ulaşmasını sağlamak olduğunu belirterek farklı bir tespit ortaya koymuştur.

Seyrâni/ *Belki âcizdir bunu halletmeye fikr-i beşer*
Hak yaratmış belki bu **Leylâ**'yı **Mecnûn**'a resûl 249(4-2)

Leylâların, Mecnûnların, Şirinlerin bile ortadan kaybolup gittiğini söyleyerek Seyrâni, bu dünyanın geçiciliği üzerinde durmuştur.

Seyrâni/ *Cihan bir kimseye bâki değil aldanmayın asla*
Kani **Leylâ** ile **Mecnûn** kani Şirin ile Ferhât 20(5-2)

d. Tahir ile Zühre

Bu dönem saz şairlerinden Âşık Ruhsatî'nin şiirlerinde tespit ettiğimiz Tahir ile Zühre'nin hikâyeleri kısaca şu şekildedir:

Malı mülkü çok olan bir padişahın çocuğu olmaz. Bir gün padişah vezirini de yanına alarak pazara çıkar. Pazarda karşılarna çıkan derviş onlara bir elma verir ve bu elmayı akşam olunca eşleri ile birlikte yemelerini söyler. Dervişin dediğine göre padişahın bir kızı, vezirin ise bir oğlu olacaktır. Kızın adı Zühre, oğlanınki ise Tahir konulacak ve birbirleriyle evlendirileceklerdir. Hakikaten dokuz ay sonra padişahın bir oğlu, vezirin de bir kızı olur.

Çocuklar büyüyünce Zühre, Tahir'e âşık olur; ancak Tahir Zühre'yi kardeş zannettiği için bu aşka karşılık vermez. Zühre, Tahir'in de kendisine âşık olması için Allah'a dua eder. Zühre'nin bu duası kabul olur ve Tahir de ona âşık olur. Padişah kızını dervişe söz verdiği için Tahir ile evlendirmek ister fakat eşi bu duruma razı olmaz . O, kızını Tahir ile değil bir padişahın oğluyla evlenmesini istemektedir. Padişahın karısı büyü yaptırır ve padişahın fikrini değiştirerek Tahir'in de zindana atılmasını sağlar. Tahir, Zühre'ye kavuşabilmek için türlü musibetlerle karşılaşır. Bunların birisinde padişah Tahir'in idam edilmesini ister. Tahir, kendisini idam edecek cellattan izin isteyerek iki rekât namaz kılar ve Allah'a canını alması için dua eder. Duası kabul edilen Tahir, orada ölür. Bu olay üzerine çılgına dönen Zühre, şuurunu kaybeder. Tahir'in mezarına giden Zühre, Allah'a canını alması için dua eder. Böylece Zühre de ruhunu teslim eder ve iki âşık yan yana gömülürler (Alptekin, 2005: 231-234).

Âşık Ruhsatî, bir şiirinde sevgilisini yücelterek onun adını Arzu, Zühre ve Şirin ile birlikte anar. Başka bir şiirinde ise Tahir'in Zühre'ye kavuşabilme yolunda gözyaşı selinde kaldığını söyleyerek onun ne kadar zorluklara maruz kaldığını belirtmektedir.

Âşık Ruhsatî/ *Bir Arzu bir Zühre bir dahi Şirin*
Bir de sen gelmişsin cihana dilber 341(2-3)

Âşık Ruhsatî/ *Tahir suya gitmiş çeşm-i selinden* 244(3-2)

e. Vâmık ile Azrâ

Vâmık ile Azrâ, İran ve Türk edebiyatlarında klasik mesnevi konusu olmuşlardır. Çin hakamı Talmus'un oğlu olan Vâmık, olağanüstü güzelliğiyle döneminde bütün dünyaca bilinen bir kişidir. Gazne padişahının biricik kızı Azrâ'nın güzelliği de dillere destandır.

Azrâ ile Vâmık daha birbirlerini görmeden güzelliklerini duymuşlar ve âşık olmuşlardır. Birbirlerine kavuşma yolunda türlü belalarla karşılaşmışlar, bir çok sıkıntıya göğüs germişler fakat birbirlerinden hiç vazgeçmemişler ve nihayetinde vuslata erip mutlu günler geçirmişlerdir.

Vâmık âşık, Azrâ ise bakire, delinmemiş inci, üzerinde yürünmemiş kum tanesi demektir (Pala, 1995: 557).

Bayburtlu Celâli Baba/ *Kim görmüş Vâmık u Azrâ'yı hani* 77(2-1)

Erzurumlu Emrah, Vâmık, Ferhat, ve Mecnûn'dan aşk nöbetini devraldığını söyleyerek kendisinin de onlar ayarında bir âşık olduğunu vurgulamaya çalışmaktadır.

Erzurumlu Emrah/ *Geçürdi Vamuk ü Ferhâd ü Mecnûn nevbet-i aşkı*
Bu devrânda habibim anlarun endâdı ben çıkdım 226(3-1)

f. Yusuf ile Züleyha

Yusuf peygamber, Hz.Yakup'un on iki oğlundan biridir.Yusuf bir gün rüyasında on bir yıldız, güneş ve ayın kendisine secde ettiğini görür ve bu rüyayı babasına anlatır. Babası rüyayı, onun on bir kardeşine üstün kılındığı şeklinde yorumlayıp kimselere anlatmamasını söyler. Babalarının Yusuf'a olan ilgisini kıskanan kardeşleri onu bir kuyuya atarlar ve babalarına da Yusuf'u kurtların yediğini söylerler.

Yusuf'u kuyudan kurtaran bir kervancı, onu Mısır azizine satar. Aziz'in karısı olan Zeliha, Yusuf'a âşık olur ve onu elde edemeyince de zindana attırır. Yusuf zindanda bulunduğu sırada hükümdarın gördüğü rüyayı doğru tabir ettiği için maliye bakanlığına getirilir. Hükümdarın gördüğü rüyadan hareketle yedi yıllık bereket döneminde yedi yıllık kıtlık dönemi için gerekli tedbirleri alıp ülkeyi güzelce yönetir.Yusuf yirmi bir yıldır ayrı olduğu babasına kardeşleri vasıtasıyla gömleğini gönderir. Babasının bu gömleği gözlerine sürüp görmeye başlamasından sonra ailesinin bütün fertlerini Mısır'a getirir. Bu arada kocasını kaybeden Zeliha'ya da acıyıp onu nikahına alır (Pala, 1995: 573-574).

Yusuf ile Züleyha ile ilgili olarak karşımıza çıkan örneklerde kimi zaman Zeliha kimi zaman da Züleyha adının kullanıldığı görülmektedir.

Âşık Ruhsatî, sevgilisine güzelliğinin kaynağının Züleyha'dan mı olduğunu sormaktadır.

Âşık Ruhsatî/ *Bu güzellik sana kimden mirastır*
Yoksa Zeliha'dan aldın mı destur 394(2-2)

Züleyha, Yusuf'a duyduğu aşk ateşinin etkisiyle Mısır'da onun aşkına nail olabilmek için bir hayli gayret göstermiştir.

Seyrâni/ *Mısır'da Züleyha aşkın nârına*
Yanmıştır Yusuf-ı Ken'an diyerek 72(2-3)

Ç. DİĞERLERİ

Diğerleri adını verdiğimiz bu bölümde ise örneğine çok fazla rastlamadığımız ve ana bir başlık altında toplamakta güçlük çektiğimiz ; Battal Gazi, Cemşid ve Eflâtun gibi isimlere yer verilmiştir.

a. Battal Gazi

Anadolu'da Bizans'a karşı yaptığı savaşlarla bilinen Battal Gazi'nin asıl adı Abdullah bin Amr olup yer yer yine Bizans'a karşı savaşan Battal ile karıştırılmıştır. Halk edebiyatındaki Battalnâmelerde onun kahramanlıkları anlatılır, Malatya civarındaki çarpışmaları konu edilir. Battal Gazi 7.yüzyılda yaşamış bir Emevi kahramanıdır. Edebiyatımızda Hızır gibi, Koroğlu gibi atıyla anılan kahramanlardandır. Atının adı *Aşkar Devzâde*'dir (Pala, 1995:76-77).

Dadaloğlu/ *Said **Battal** gibi er var önünde* s. 55(4-4)

Âşık Şenlik/ ***Battal**'dan bahadır, Rüstem'in eşi
Hamza kimi pehlivanı gedifti* 104(5-3)

b. Cemşid

Pişadiyan sülalesinin dördüncü hükümdarı olup İran mitolojisine göre yedi yüz yahut bin yıl yaşamıştır.Nuh peygamber zamanında yaşadığı söylenir. İnsanlara faydalı olan bir çok sanatı o icat etmiştir. Güneşin hareketi esasına dayanan güneş yılını o kabul etmiş ve nevrûzu yılbaşı ittihaz etmiştir. Efsaneye göre Cem dünyayı dolaşırken Azerbaycan'a gelince burayı beğenip gündeğuşunda yüksek bir yere mücevherlerle süslü bir taht kondurmuş. Güneşin doğuşuna yakın kendisi de mücevher işlemeli kaftanlarını giyip bu tahta oturmuş. Güneş doğunca bu taht , tâc ve kaftan parlamaya başlamış. Halk bunu görünce o güne nevrûz (yeni gün), Cem'e de Cem-şid (Işık şâhı) demişler (Pala, 1995: 108).

Seyrâni/ *Rûz u şeb **Cemşid** gibi câm-ı mey-i serşârı tut* 274(4-2)

c. Eflâtun

M.Ö. 430-348 yılları arasında yaşamış Yunanlı bir filozof olan Eflatun, Sokrat'ın öğrencisi, Aristo'nun hocasıdır.Aristo ile birlikte Büyük İskender'in akıl hocalığını yapmıştır.

Türk şiirinde akıl sembolü olarak ele alınan Eflatun'un batı medeniyetindeki adı Platon'dur.Emeviler döneminde başlayıp Abbasiler döneminde devam eden tercüme faaliyetleri sonucunda İslam kültür sahası bu isimlerle tanışmıştır. Akıl, hikmetleri ve ince görüşleriyle edebiyatımızda adından söz ettirir. Türk ve Şark edebiyatlarında Eflatun, kendisine yakıştırılan efsanevi kişiliği ile tanınır (Pala, 1995: 165).

19.yüzyıl saz şiiri örneklerinde rastladığımız Eflatun'un halk hekimliğinin önemli şahsiyeti Lokman Hekim ile birlikte kullanıldığını görüyoruz.

Saz şairleri genel olarak, çektikleri aşk acısına ne Lokman Hekim'in ne de Eflatun'un çözüm olabileceği konusunda hem fikirdirler.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Ne **Eflâtûn** bilir çâre ne Lokmân sağ cihândadır* s. 193-22(1-5)

Bayburtlu Celâli Baba/ *Sine zahmi her tabipten eylenmez*
Ya Eflâtun ya Lokmân'a giderler 78(4-4)

Dertli/ *Aşk derdine derman sordum âlemde*
Ne Eflâtun bilir, ne Lokman bilir s. 301(1-2)

Âşık Ruhsatî/ *Eflatun derdime çare bulamaz*
Sarhoşum ol yarın mestesiyim ben 254(1-3)

Sümmâni, piyasadaki birkaç ilaçla devâ üretmeye çalışanların Eflatun ve Lokman'ı görünce utanacaklarını söyleyerek onları yermektedir.

Sümmâni/ *Bir iki ilâçla deva yapanlar*
Eflatunu ve lokmanı tân-eyler 59(1-4)

Âşık Şenlik, ise her dönemin bağrında bir Eflatun barındığı haberini vermektedir.

Âşık Şenlik/ *Her zamanın olur bir Eflatun'u* 59(5-3)

II. DÎNÎ ŞAHSİYETLER

Dinî Şahsiyetler adlı bu bölümde, ele aldığımız saz şairlerinin şiirlerinde geçen dinî bir kimliğe sahip olan şahıslar üzerinde durulmuştur. *Dinî Şahsiyetler* başlığı çok genel bir başlık olduğu için bu ana başlık alt bölümlere ayrılmış ve bu bölümler de kendi içinde değişik bakımlardan tasnife tâbi tutulmuştur.

Dinî Şahsiyetler ana başlığı önce *Peygamberler*, *Dinî Kimlik Sahipleri* ve *Mutasavvıf Şahsiyetler* olmak üzere üç guruba ayrılmış sonra her bölüm tekrar tasnif edilmiştir.

Peygamberler alt başlığı, *Kendisine Kitap İndirilen Peygamberler*, *Diğer Peygamberler* ve *Peygamberliği Şüpheli Kişiler* diye sınıflandırılmıştır.

Dinî Kimlik Sahipleri alt başlığı *Dört Halife*, *Mezhep İmamları*, *On İki İmam*, *Ehli Beyt*, *Sahabeler*, *Peygamber Aileleri* ve *Zalimlik ve Kötülükleri İle Ön Plana Çıkanlar* olmak üzere yedi guruba ayrılmıştır.

Mutasavvıf Şahsiyetler alt başlığı ise bölümlere ayrılmayıp müstakil bir bölüm olarak ele alınmıştır.

A. PEYGAMBERLER

Peygamberler adlı bu başlık, *Kendisine Kitap İndirilen Peygamberler*, *Diğer Peygamberler* ve *Peygamberliği Şüpheli Kişiler* diye üç bölüme ayrılmıştır.

Farsça bir kelime olan peygamber, Arapça resul kelimesiyle eş anlamlıdır. Türkçesi elçi demek iken dilimizde peygamber kelimesinin kullanımı çok daha yaygındır. Bu iki kelimenin yanı sıra nebi kelimesi de peygamber manasına gelmektedir.

Dünya yaratıldığından bu yana 124.000 peygamberin geldiğine inanılır. Bunlardan Hz. Adem ilk, Hz. Muhammed ise son peygamberdir. Kur'an'da büyük peygamberlerin adları zikredilmiştir.

I. KENDİSİNE KİTAP İNDİRİLEN PEYGAMBERLER

Kendisine Kitap İndirilen Peygamberler adlı bu bölümde kendisine kitap gönderilen dört büyük peygambere yer verilmiştir. *Hazreti Mûsâ, Hazreti Davud, Hazreti İsâ, Hazreti Muhammed*'den oluşan bu peygamberlerin tasnifinde peygamberlik sıraları dikkate alınmıştır.

a. Hazreti Mûsâ

Hazreti Yusuf'tan sonra Mısır'da sayıca hayli çoğalan İsrailoğullarına, putlara ve yıldızlara tapan yerli Kıpt halkı aşağılık gözüyle bakmaktadır. Firavunlar da onları en zor işlerde çalıştırdıkları için dedelerinin memleketi Kenan iline gitmek en büyük arzularıdır.

Bir kahinin, İsrailoğullarından doğacak bir çocuğun Firavun devletini yıkacağını haber vermesi üzerine Firavun, bütün erkek çocukların öldürülmesi emrini verir. Yeni doğan Hz. Mûsâ'nın çaresiz annesi bebeğini bir sandık içinde Nil nehrine bırakır., sandık sarayın önünden geçerken Firavun'un karısı Asiye sandığı tutup içindeki bebeği sever ve onu sarayda gizlice büyütür.

Hz. Mûsâ, büyüdüktan sonra kazayla bir Kıpti'yi öldürünce korkup Mısır'dan kaçır ve Medyen'e gider. Orada Şuayb'ın kızıyla evlenip on sene kaldıktan sonra Mısır'a dönerken Tur dağında Allah ile konuşup peygamberlik görevi alır. Mısır'a vardığı zaman Firavun'u hak dine davet eder, Firavun'un kabul etmemesi üzerine İsrailoğullarını örgütleyerek hepsini Mısır'dan çıkarıp Kızıldeniz kıyısına götürür. Firavun'un peşlerine düşüp kendilerini sıkıştırması üzerine Hz. Mûsâ, اساسıyla denize vurup onun on iki yol halinde açılmasını sağlar. Her kabile bir yoldan gider, Firavun da onları takip etmek isteyince deniz kapanıp onu ve askerlerini boğar.

Hz. Mûsâ, Kenan iline giderken yolda kavmi ona defalarca baş kaldırır. Bu hadiselerle üzülen Hz. Mûsâ, Cenab-ı Hakk'ın daveti üzerine Tur dağına çıkıp kırk gün ibadet eder ve döndüğünde kavmini altından yapılmış bir buzağıya tapar görür. Tevrat ile hükmederek peygamberlik yapan Hazreti Mûsâ, 120 yaşlarında vefat eder (Köksal, 1995: 2, 7-104).

Hazreti Mûsâ, kavmi ona defalarca baş kaldırıncı, çok üzülür ve Allah'ın daveti üzerine Tur dağına çıkar ve orada günlerce ibadet eder. Buradaki günlerinin sonunda kendisine Tevrat indirilir. Saz şairleri bu olayı şiirlerine taşımışlardır.

Bayburtlu Celâli Baba/ **Mûsâ** Kelîmullah Tur'unda idim 50(4-4)

Erzurumlu Emrah/ *Cânımı Mûsâ gibi saldum tecellî şem'ine* 186(2-1)

Dertli/ *Aklı fikri koyun hâmûş olurdu*
Mûsâ'ya tecelli gösterdikçe Tur s. 237(3-4)

Âşık Ruhsatî/ **Mûsâ** peygambere koyun yaydırdın
Tur'a da'vet edip vahyin duyurdun 76(3-1)

Âşık Şenlik/ **Mûsâ**'nın çıktığı Tur'a tafşırdım 107(11-4)

Firavun'un Hz. Mûsâ ve kavmi ile uğraşması, Âşık Ruhsatî'nin bir şiirinde dile getirilmiştir.

Âşık Ruhsatî/ *Firavun kavmiyle cenk etti Mûsâ* 255(2-2)

Hz. Mûsâ, kendisine kavminin isyanı üzerine Tur dağına çıkar ve orada günlerce ibadet eder ve dönüşünde Tevrat ile birlikte gelir. Fakat döndüğünde kavminin altından yapılmış bir buzağıya taptığını görür. Seyrâni, Hz. Mûsâ'nın kavmindeki bu değişmezliği mısralarına taşımıştır.

Seyrâni/ *Hazreti Mûsâ*'ya indi mâide
Yine bozulmadı eski kaide 31(3-1)

Seyrâni, bir şiirinde ise Hz. Mûsâ'nın kavminin yaptıklarından sonra üzülerək Tur dağına çıkması neticesinde Allah'ın onunla konuşması gibi insanların da bazı meseleleri hakikaten dertlenip sancısını çektikleri zaman karşılığını alacaklarını ifade etmektedir.

Seyrâni/ **Mûsâ** gibi Tur-ı aşka çıkarsan
Sana gökten inen nida bulunur 132(2-3)

Hz. Mûsâ'nın asası o devirde bir sanat haline gelen sihirbazlığa karşı kullanılan bir alettir. Hz. Mûsâ, sihirbazların yılanı dönuşen iplerini bu asanın yılan olmasıyla etkisiz hale getirmiştir. Yine Kızıldeniz'i de bu âsâ ile yarmıştır. Seyrâni ile Âşık Şenlik, bu hadiseleri şiirlerinde ele almışlardır.

Seyrâni/ *Asâ-yı muciz-i Mûsâ* bir ammâ bende bîgaye
Benim bu niyze-i şî'ri kırılmaz hiç asâ-asi 221(2-1)

Seyrâni/ *Ger olduysa asâ ejder aduya dest-i Mûsâ*'da 221(3-1)

Âşık Şenlik/ *Tur dağından geldi Hazreti Mûsâ*
Dil oldu konuştu elinde asa 117(6-1)

b. Hazreti Davud

Davud peygamber, hem sultan hem peygamber olan bir kişidir. İsrailoğulları'nın peygamberi olan Hz. Davud, peygamberliği döneminde Kudüs'ü fethedip başşehir yapmıştır. Kendisine indirilen Zebur, bir nevi nasihat kitabı olduğu için Hz. Davud, Hz. Mûsâ peygamberin kuralları ile hüküm sürmüştür. Kur'an'da adı on dört yerde geçen Hz. Davud peygamber, gür ve kalın bir sesle Zebur okumasıyla meşhurdur ki bugün bile gür ve tok ses için kullandığımız dâvûdî ses tabiri buradan gelmektedir (Gültekin, 2006: 75-76).

19. yüzyıl saz şiirinde Hazreti Davud'un adı, sadece Seyrâni'nin iki mısrasında geçmekte ve sesinin gürlüğüyle ön plana çıkmaktadır.

Seyrâni/ *Davud Nebi sadâsından çekindi* 112(3-3)

Seyrâni/ *Düşün Davud'un ahkâmın düşün evlâd-ı encâmın* 246(8-1)

c. Hazreti İsâ

İsâ peygamber, İsrailoğulları'nın son peygamberidir. Kendisine Kutsal kitaplardan İncil indirilmiştir. Hakkında, Kur'an'ı Kerim'in 22 yerinde geniş bilgi vardır. Hz. İsâ, Hz. Meryem'e Cebrâil'in üflediği ruhtan meydana gelmiştir. Bu sebeple Hz. İsâ, henüz bebekken konuşmak, dokunduğuna can vermek, körlerin gözünü açmak, çamurdan yapılmış kuşlara can vererek uçurmak, su üstünde yürümek gibi pek çok mucizenin sahibidir.

Hz. İsâ'ya peygamberlik 30 yaşında verilmiş, üç yıl süren peygamberliği sırasında kendisine sadece 12 kişi inanmıştır. Havari adı verilen bu on iki kişiden biri, İsrailoğulları'nın Hz. İsâ'yı öldürmek istemesi üzerine onlara yardım etmiş, ancak bu havari, İsrailoğulları'nın gözüne Hz. İsâ gibi gösterilmek suretiyle çarmıha gerilmiştir. İsâ peygamber, melekler tarafından göğün dördüncü katına çekilip kendisine kıyamete kadar ömür verilmiştir (Köksal, 1995: 2 ,303-351).

Rivayete göre Hz. İsâ'nın yeryüzünde mal olarak bir tası, bir tarağı, bir de iğnesi varken bir kişinin eliyle su içtiğini, birinin de parmaklarıyla sakalını taradığını görünce bu iki eşyadan da vazgeçmiş, üzerinde sadece iğnesi kalmıştır. Göğe çekildiğinde üzerinde bulunan bu iğne yüzünden Hz.İsâ'nın göğün dördüncü katından ileri gidememiştir(Pala 1995 , s. 286).

17. yüzyıl saz şiirinde kendisine kitap indirilen peygamberler arasında Hz. Muhammed'den sonra adı en çok geçen kişi Hazreti İsâ'dır. Saz şairlerinin Kimi zaman İsâ kimi zaman da Mesihâ ifadesini kullandığını görüyoruz.

İsâ peygamberin, melekler tarafından göğün dördüncü katına çıkarılması hadisesi bir çok saz şairi tarafından en çok ele alınan konular arasındadır.

Dadaloğlu/ *İsâ Peygamber havaya uçtu* s. 203(2-1)

Erzurumlu Emrah/ *Figânüm kubbe-i minâda İsâ'ya ulaştırdum* 245(7-2)

Âşık Ruhsatî/ *İsâ Peygamber de göklere uçtu* 216(4-2)

Seyrâni/ *İsâ gibi çıktım göğe ağmadım* 61(1-1)

Seyrâni/ *İsâ gibi çıkam çâr-ım minâyâ*
Rîf'atime mâni olmasın eğnîm 98(2-3)

Seyrâni/ *İsâ göğe kaçmış zulm-ü zeminden* 187(2-1)

Seyrâni/ *Çıkar arşa hezâr âhım misâl-i Hazreti İsâ* 221(4-2)

Hazreti İsâ, babası olmaksızın Allah'ın emriyle Cebrâil'in üflediği ruh vasıtasıyla yaratılmış olan bir kişidir. Hz. İsâ'nın babasız olarak dünyaya gönderilmiş olmasına saz şairleri kayıtsız kalmamış ve bir çok şiirde bu durumu dile getirmişlerdir.

Dertli/ *Meryem gibi doldurdu derûnum dem-i Cibril*
Çok şî'r-i Mesihâ'yı doğurdum gebelikten s. 148(5-2)

Dertli/ *Bi nefh-i Cebrâil'le batn-ı Meryem'e*
Çün Mesih-i bi peder geldi âleme s. 214(2-2)

Dertli/ *Mu'ciz-i enfâsın ey verd-i ahmer*
Ne Mesihâ'da var, ne Meryem'de var s. 297(1-4)

Âşık Ruhsatî/ *Hanî Meryem oğlu Hz. İsâ* 255(2-1)

Hz. İsâ, Allah'ın Cebrail vasıtasıyla üflediği nefesten yaratıldığı için bazı Hıristiyan din âlimleri tarafından Allah'ın oğlu olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Âşık Ruhsatî de bu durumu ifade etmektedir.

Âşık Ruhsatî/ *Keşîşler dara sürerler İsâ İbnullah deyi* 392(2-3)

Seyrâni, bir şiirinde Hz. İsâ'nın annesinin Hz. Meryem olduğunu ifade etmiştir. Bir başka şiirinde ise Hz. İsâ'nın mucizelerinden birisi olan ölüleri diriltmeyi ele almış ve ondan başka kimsenin böyle bir şeyi yapamayacağını dile getirmiştir.

Seyrâni/ *İsâ Meryem'den imiş* 192(2-4)

Seyrâni/ *Acem kimdir veren İsâ deminden mürdeye canlar* 245(3-3)

Erzurumlu Emrah, Hazreti İsa dünyaya gönderildiğinde kendisinin henüz cansız bir unsur olarak bulunduğunu ifade etmektedir.

Erzurumlu Emrah/ *Gelince cihâne İsa vü Meryem*
Ben de anâsır-i bicânda idim 30(17-3)

Şem’î, o kadar derinden âh etmektedir ki bu âhının semalardan geçip Hz. İsa’nın bulunduğu mertebeye kadar ulaştığını ve meleklerin bu şiddetin neticesinde, Hz. İsa’nın bulunduğu katta yangın olduğu düşüncesine kapılabileceğini belirterek, içinde bulunduğu durumu ortaya koymaktadır.

Şem’î/ *İrince şu’le-i âhım semâlardan geçüp arşa*
Melekler zanneder kim mesken-i İsa’da yangın var 25(3-2)

Âşık Şenlik ise Hazreti İsa’nın, nuruyla semaları aydınlattığını ifade etmiştir.

Âşık Şenlik/ *Hazreti İsa’nın nuru asumanın şevkidir* 26(1-3)

ç. Hazreti Muhammed

İslâm peygamberi Hazreti Muhammed, 571 yılında, rûmî aylardan nisân ayı içerisinde bir gecenin sahaha yakın kısmında dünyaya teşrif etmiştir. Onun dünyaya gelmesiyle Hazreti Adem’den itibaren evlattan evlada geçen son peygamberlik nuru sahibini bulmuştur.

Hız Muhammed dünyaya gelmeden önce babası Abdullah vefat etmiştir. O altı yaşındayken annesi Âmine Hatun da vefat edince kendisine dedesi Abdulmuttalip bakmıştır. Dedesinin ölümünden sonra amcası Ebû Talib’in yanına gitmiş, onunla birlikte ticaret yaptığı sırada Hazreti Hatice ile evlenmiştir. Kendisine kırk yaşında peygamberlik vazifesi verilmiştir. Yirmi üç senelik peygamberlik hayatında durmadan dinlenmeden çalışmış, daima sevdirmiş ve kolaylaştırmış, hiçbir zaman güçleştirmemiştir.

Allah korkusuyla hareket ettiği için hiçbir zaman zengin fakir, zayıf güçlü ayrımı yapmamış, hüküm vereceği zamanlarda herkese karşı adil olmuştur. Düşmanlarına bile beddua etmemesi onun büyüklüğünün göstergelerindendir. Dünya malına önem vermemesi, giydiği elbisesi ve birkaç parça eşyası dışında malı olmamasından bellidir. Allah’ın en yüce temsilcisi olan Hazreti Muhammed, Allah tarafından “Sen yüce bir ahlak üzeresin (Kur’an, Kalem 4) ayetiyle övülmüştür (Gültekin, 2006: 132-138).

632 yılı içerisinde ebedi aleme göçen Hz. Muhammed, arkasında insanları güzel ahlâk sahibi olarak yaşatacak bir din bırakmıştır.

Hemen her devirde akli başında her akıl sahibi, Hz. Muhammed’in ibretli hayatını öğrenmiş, düşünmüş ve peygamber övgü dolu şiirler, naatlar yazmıştır. Dolayısıyla 19.yüzyıl saz şairleri de şiirlerinde Hz. Muhammed ile ilgili pek çok mısraya yer vermişlerdir.

19. yüzyıl saz şiiri incelendiğinde Hz. Muhammed ile ilgili bir çok ifadeye yer verildiği görülür. *Muhammed, Mustafa, On sekiz bin âlemin sultanı, Fahr-i Âlem, Habib-i Kibriyâ, ya Resûl, Resulullah, Serveri Fahr-i Kâinat, İki âlem serveri, Habibullah, Serveri enbiyâ* gibi ifadelerin tamamı Hazreti Muhammed’i temsil etmektedir.

Her dinin peygamberine Allah’ın geri çevirmeyeceği bir duada bulunma hakkı tanınmış ve peygamberler bu dualarını ümmetleri üzerine peygamber oldukları dönemde kullanmışlardır. Peygamberimiz ise bu duasını dünyada kullanmamış, ahrete bırakmıştır. Mü’minler, peygamberimizin bu hakkını ümmeti için sakladığına ve ahrette rûz u mahşerde günahkar kullar için şefaata edeceğine inanırlar (Pala, 1995: 397-399). Saz şairlerimiz de bu konudaki umutlarını şiirlerinde dile getirmişlerdir.

Dertli/ *Çok nebiye vardım, imdad olmadı*
*“Şefâat kânısın **Mustafa**” dedim* s. 209(4-4)

Dertli/ ***Muhammed**’in şavkı rûz-ı cezâ’dır* s. 238(3-1)

Erzurumlu Emrah/ *Böyle mücrimlere rûz-ı cezâda*
*Şefâat mazharı **Mustafa** sensin* 70(3-4)

Âşık Ruhsatî/ *Şefaataçî yarın mahşer **Mustafa’dır Mustafa*** 18(2-4)

Sümmânî/ *Yarın kıyamette şefaata için*
*Ol **Rasûlullahı** gözler gözlerim* 88(7-4)

Sümmânî/ *Habibim **Muhammed** eyle şefaata* 34(5-3)

Şem’î/ *Şefâat yâ **Muhammed** rûz-ı mahşerde meded senden* 9(5-1)

Âşık Şenlik/ *Şefaata yâ **Resûlullâh** muhtacam mağfirete* 7(3-3)

Âşık Şenlik/ *Şefaataçım sen ki oldun yâ **Muhammed Mustafa*** 25(3-2)

Âşık Şenlik/ ***Serveri enbiya fahri kâinat***
Sahibil ihsana bağışla beni 111(1-3)

Yüce Allah’ın peygamberimizi çok sevdiği ve ona *Habibim* şeklinde hitap ettiği kaynaklarda sabittir. Allah, Hazreti Muhammed’e hitaben “Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım” demiştir. Yani diğer mahlukâtın yaratılması, Hz. Muhammed’in yüzü suyu hürmetine olmuştur. Bir başka ifadeyle Hz. Muhammed varlık sebebimizdir. Âşık Ruhsatî şiirlerinde bu durumu işleyen bir şairimizdir.

Âşık Ruhsatî/ *Allah **Muhammed**’i sevdi halk etti*
Rahmetine kullarını gark etti 11(6-1)

Âşık Ruhsatî/ ***Mustafa** olmazsa halk olmazdı âlem bu cihan* 18(2-3)

Seyrâni/ *Nûr-ı Ahmed on sekiz bîn âleme manzûr idi* 254(4-3)

Hazreti Muhammed için en çok kullanılan ifadeler; âlemin övünç kaynağı, gururu manasında *Fahr-î Âlem*; en büyük sevgili manasında *Habib-i Kibriyâ, kainatın en büyük gurur kaynağı olarak Serveri Fahr-i Kâinat*, Allah'ın sevgili kulu, sevgilisi manasında *Habibullah*, hem bu dünyanın hem de ahretin en önemlisi anlamında *İki âlem serveri*, Allah'ın rasulü manasında *Resulullah tır*.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Ay der ki elverir bu cevr ü cefâ*
*Bende doğdu **Fahr-i Âlem Mustafâ*** 23(14-2)

Bayburtlu Celâli Baba/ ***Habîb-i Kibriyâ**'nındır bu dergah* 70(5-2)

Âşık Ruhsatî/ *Dilinden bırakma **Resulullah**'i* 249(4-2)

Seyrâni/ *Dü cihan **Serveri Fahr-i Kâinat***
Takdir-i Cebbâri uğruna gitti 45(1-1)

Şem'î/ *Birledim Hakkı **Habîbullah**a ittim ittibâ* 1(5-2)

Şem'î/ *Ben ne haddimdir efendim vasfını itmek beyin*
*Âl-i evlâd-ı **Resûlullah**a can olsun fedâ* 1(19-2)

Şem'î/ ***İki âlem serverî** mahbûb-ı Mevlâ esselâm* 94(1-1)

Şem'î/ *Ravza-i pâk-i **Habibullah**'a âşıklardanız* 154(4-1)

Âşık Şenlik/ *Mûsâ Tur dağında koyun güderken*
İki cihan serverine nûr dedi 119(1-2)

Hz. Muhammed'in geçtiği mısralarda saz şairleri, onun gönüllerin arzuladığı birisi olması, onun ümmeti olunması, adının dillerden düşürülmemesi gerektiği, ümmetinin başının tacı olduğu ve ümmetine de en büyük rehber olması, adının Muhammed Mustafa olması gibi hususiyetleri ile onu şiirlerinde ele almışlardır.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Gönüller arzusu **Mustafâ** geldi* 27(4-4)

Dertli/ *Fakr-ı fahri ihtiyâr etsin, âlâyışten geçip*
*"Ben **Muhammed** ümmeti, hakka müselmânım" diyen* s. 118(3-2)

Dertli/ ***Âl-i Muhammed**'i koyma dilinden* s. 238(2-3)

Dertli/ *Kıyâmete değin yok âzâdımız*
***Âl-i Muhammed**'in gulâmıyız biz* s. 241(3-4)

Âşık Ruhsatî/ *Serde tacım, kalbde ruhum tende canım **Mustafa*** 17(1-1)

Âşık Ruhsatî/ *Ümmetine olan rehber **Mustafa'dır Mustafa*** 18(1-2)

Âşık Ruhsatî/ *Sorarlarsa peygamberin adı ne*
***Muhammed Mustafa** cananım hoca* 8(2-4)

Dertli, kendilerini aşkında sadakat sahibi olan, Mustafa'nın sevgilileri olarak nitelendirmektedir.

Dertli/ *Âşık-ı sâdık, muhibb-i **Mustafa** derler bize* s. 89(1-1)

Bütün yaratılmışlardan önce Hazreti Muhammed'in nurunun yaratıldığını Erzurumlu Emrah'tan öğreniyoruz. Emrah, bir şiirinde ise onun ne kadar övülürse övülsün bütün övgülerin üstünde olduğunu dile getirmektedir.

Erzurumlu Emrah/ *Nûr-ı **Muhammed**dir cümleden evvel* 30(4-3)

Erzurumlu Emrah/ *Her nice meth eylesem alâsın anda **ya Resûl*** 201(2-1)

Hazreti Muhammed'i bu yüzyılda şiirlerine en çok konu edinen âşıklardan birisi Âşık Ruhsatî'dir. Ruhsatî Baba, bir şiirinde Hz. Muhammed'e verebilecek canından daha üstün bir hediye bulamadığını, bir şiirinde onu görüp ona yalvarıp ağlamak istediğini, bir şiirinde ise ezel ve ebed sultanı olan Hz. Muhammed'in ismiyle, cismiyle, özüyle ve sözüyle en büyük aydınlık kaynağı olduğunu ortaya koymaktadır.

Âşık Ruhsatî/ *Eşiğine süre idim yüzümü*
*Hediyem yok candan gayrı **Muhammed*** 48(1-2)

Âşık Ruhsatî/ *Medine'de **Muhammed**'i*
Görsem yalvarsam ağlasam 195(3-3)

Âşık Ruhsatî/ *İsmi nurdur cismi nurdur sözü nur dihanı nur*
*Ol **Muhammed Mustafa** sultanı ben bilmez miyim* 229(1-4)

Hazreti Muhammed'in peygamberliğinden önce Arap yarımadası cahiliye devri denilen karanlık dönemi yaşamaktadır. Öyle ki bu devirde kız çocuklarının diri diri gömülmesinden türlü ahlaksızlıklara varıncaya kadar her türlü olumsuzluk mevcuttur. Fakat Hz. Muhammed'in gelişinden sonra o vahşi insanlar o çirkinliklerden uzaklaşıp, sahabe adı verilen örnek insanlar durumuna gelmişlerdir. Hz. Muhammed'in vefatından sonra da bir takım düzensizlikler olmuş ve yardım yine ondan istenmiştir (Pala, 1995: 397-399).

Âşık Ruhsatî/ *Zâlimin zulmünden bozuldu cihan*
*Ol **Habib-i Mustafa**'ya den gelsin* 295(1-2)

Seyrâni/ *Zâlimin zulmünden yıkıldı cihân*
*Hak **Hâbib-i Mustafâ** 'ya di gelsin* 128(1-2)

Hiz. Muhammed'e aşk derecesinde bağlı olanların onun sünnetine de sıkıca sarılmaları gerektiği ve onun ümmetine de yakışanın bu olduğu şiirlerde konu edilmiştir.

Âşık Ruhsatî/ *Ol **Habib** 'in sünnetini tutmayan*
Ben âşıkım deyi davalanmasın 267(1-1)

Âşık Ruhsatî/ *Sen **Muhammed** ümmetiysen terk eyleme sünneti* 400(5-2)

Âşık Ruhsatî, ölümün herkesin bir gün kapısını çalacağını ve ölmeseydi Allah'ın habibi olan Hiz. Muhammed'in ölmeyeceğini hatırlatması çok manidardır. Ayrıca Hiz. Peygamberin son peygamber olduğu da yine Âşık Ruhsatî'nin mısralarında dile getirilmiştir.

Âşık Ruhsatî/ *Ahır zaman nebisidir **Muhammed Mustafa*** 229(3-1)

Âşık Ruhsatî/ *Dünya kalsa **Muhammed** 'e kalırdı*
O da kurtulmadı mevtin elinden 255(6-3)

Allah'a ve emirlerine itaat edenlerin, Allah'ın Resülü olan Hiz. Muhammed'e de tam olarak bağlı olması ve onun söylediklerini de uygulaması gerektiği Seyrâni'nin mısralarında ifade edilmektedir.

Seyrâni/ *Allah 'ın emrine muti 'im dersin*
***Resûlün** emrine itâat eyle* 27(1-2)

II. DİĞER PEYGAMBERLER

Diğer Peygamberler adını verdiğimiz bu bölümde kendisine müstakil olarak kutsal bir kitabın indirilmediği, dört büyük kitabın indirildiği peygamberler dışında kalan peygamberlere yer verilmiştir. Bu bölümde alfabetik metot uygulanmayıp peygamberlik sırası esas alınmıştır. Buna göre; *Hazreti Âdem, Hazreti Şit, Hazreti İdris, Hazreti Nuh, Hazreti İbrahim, Hazreti İsmail, , Hazreti Yâkub, Hazreti Yusuf, Hazreti Eyyûb, Hazreti İlyas, Hazreti Yunus ve Hazreti Süleyman* şeklinde bir sıralama yapılmış ve dönemin şiirleri içerisinde geçen bu isimlerle ilgili kısa bilgi verildikten sonra örnek şiirlere geçilmiştir.

a. Hazreti Âdem

Hazreti Âdem ilk insan ve ilk peygamberdir. Allah, ilk olarak yeryüzünü, sonra bitkileri, daha sonra hayvanları ve en son insanı yani Hazreti Âdem'i yarattı.

Hazreti Âdem, insanlığın bedenen babasıdır. Künyesi “Ebû'l Beşer” (insanlığın babası), lakâbı “Safıyyullah” (Allah’ın temiz kulu) tır (Pala, 1995: 18).

Semavî dinlerin tamamı tarafından Allah’ın yarattığı ilk insan olarak bilinen Hazreti Âdem’in K.Kerim’de pek çok ayette zikredildiği görülür. Âdem’in hamuru yeryüzündeki her cins topraktan alınarak yoğrulmuş ve ortaya çıkan kalıba daha sonra ruh üflenmiştir. Allah, meleklerin tamamının Hazreti Âdem’e secde etmesini istemiş, secdede Âdem mihrap mahiyetinde olup yöneliş Allah’a olmuştur. Cennetin hazinedârı ve meleklerin hocası durumundaki Âzâzil, kendisinin ateşten, Âdem’in ise topraktan yaratıldığını ileri sürerek secde etmemiş ve ceza olarak cennetten kovulmuştur. Âdem ve Havva cennette yaşarlarken yasak meyveyi yiyince üzerlerindeki nurdan elbiseler alınmış ve ikisi birlikte cennetten çıkarılmıştır.

Dünyada ayrı ayrı bölgelere indirilen Âdem ve Havva, uzun yıllar affedilmeleri için Allah’a yalvarmışlar ve sonunda Arafat’ta buluşmuşlardır. Bu buluşmadan sonra Hz. Âdem’e suhuf, yirmi çiftten oluşan çocuklarına da İslam’ı tebliğ görevi verilmiştir. Âdem, insanlığın babası olduğu için bu kelime insan anlamında da kullanılır (Köksal, 1995: 1, 29-64).

İlk insanın Hazreti Âdem olduğu, diğer insanların onun vesilesiyle meydana geldiği saz şiirinde ele alınan konuların başlıcalarındandır.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Hazreti Âdem’in serinde idim* 50(3-4)

Âşık Ruhsatî/ *Âdem Baba Ruhsatî’nin atası* 8(8-1)

Âşık Şenlik/ *Cümlemizin nesli birdi*
Hazreti Âdem evladı 62(1-2)

Saz şairleri, Hazreti Âdem’in yaratılmasından sonra Allah tarafından içine Hazreti Havva’yı sevecek bir duygunun da verildiğini de ortaya koymaktadırlar.

Seyrâni/ *Kendi sıfatından kendi teninden*
Âdem’e eğlence Havva verilmiş 187(2-4)

Seyrâni/ *Âdem’e Tanrı bütün esmâyi ta’lîm eyledi*
Nâr-ı şehvet yaktı sonra nûr-ı irfaniyeti 240(3-1)

Hz. Âdem ve Hz. Havva’nın cennette yaşarlarken yasak meyveyi yiyince oradan çıkarılıp dünyaya gönderilmeleri ve buna da Hz. Havva’nın aşkının sebep olduğu dile getirilen hususlardandır. Dünyada ayrı ayrı yerlere gönderilen Hz. Âdem ve Hz. Havva uzun yıllar birbirlerini aramışlardır.

Dertli/ *Çünkü Cennet’ten çıkarttı Âdem’i Havvâ-yı aşk* s. 104(3-2)

Seyrâni/ *Cennetten dünyaya Âdem gelince*
Aramış Havvâ’yı yâran diyerek 72(1-1)

Âşık Şenlik/ *Bin yıl ömür müddet verdi Âdem'i saldı âha* 7(2-1)

Dertli, Allah'ın yarattıklarının güzelliğini görmek için başka şeylere bakmanın gereksiz olduğunu, bu duruma Hz. Âdem'in en güzel örnek teşkil ettiğini ifade etmiştir.

Dertli/ *Gayre nazar kılma, gel Âdem'e bak*
Ahsen surette halk eyledi Yezdân s. 214(1-1)

Şem'i, bir şiirinde Hz. Âdem'in bütün peygamberlerin atası olduğunu dile getirmiş, bir şiirinde ise Hz. Âdem'den beri Allah'ın yaratmış olduğu bütün hayat sahiplerinin sırasıyla ölümü tattığını söyleyerek bu dünyanın geçici olduğunu hatırlatmıştır.

Şem'i/ *Yüz yirmi dört bin peygamber ile*
*Atamız **Hazreti Âdem** beraber* 47(3-4)

Şem'i/ *Devr-i Âdem'den beru zîruh olan mahlûk-ı Hak*
Növbetile cümlesi câm-ı ecelden tattılar 156(6-1)

b. Hazreti Şit

Şit peygamber, K.Kerim'de adı hiç zikredilmeyen peygamberlerden biridir. Hadisler vasıtasıyla peygamber olduğunu öğrendiğimiz Hz. Şit, Hz. Âdem'in oğlu olup 50 sayfalık bir kitap ile Allah'ın emirlerini tebliğ etmiştir. Âdem peygamberin yaratılışından 120 yıl sonra doğmuştur. Kafirlerle karşı ilk defa kılıçla savaşan ve Kâbe'yi ilk kez taştan inşa eden de odur (Köksal, 1995: 1 , 67-75).

Hazreti Şit'in 750 yıl yaşadığını, bu dönem şiirinde onu tek ele alan saz şairi olan Âşık Şenlik'ten öğreniyoruz.

Âşık Şenlik/ *Yedi yüz elli, Şit yaşadı, dokuz yüz elli Nuh'a* 7(2-2)

c. Hazreti İdris

Hazreti İdris, ölümsüz olduğuna inanılan bir peygamberdir. Ayrıca Cebrail ilk defa ona vahiy getirmiştir (Pala, 1995: 276). İdris peygambere göklerin sırrı açılmıştır. Allah onu göğe kaldırmış, meleklerle öğretmen yapmıştır (Levend, 1984: 108).

Hz. Şit'ten sonra gelen İdris peygambere, peygamberliği döneminde 30 sayfa indirilmiş ve bu sayfalarla göre peygamberlik yapması istenmiştir. İdris peygamberden evvel insanlar hayvan derisinden elbiseler giymekte iken kendisi ilk defa elbise dikmiş, ilk defa iğne kullanmıştır. K.Kerim'de iki yerde adı geçen Hz. İdris, yeryüzünde ilk defa kalem kullanan, sayılarla uğraşan, ilk defa tıp ve nücûm bilgilerini yayan kişidir (Köksal, 1995: 2, 78-84).

19.yüzyıl saz şiirinde muhtelif saz şairleri tarafından Hz. İdris'in yer aldığı mısraların hemen hepsinde onun terzilik yönü ön plana çıkartılmıştır.

Âşık Ruhsatî/ **İdris** Nebi de hülleler biçti 216(4-1)

Âşık Ruhsatî/ *Verdi İdris* peygambere mihret sizce cenneti 400(4-2)

Seyrâni/ **İdris**'in cennette gelse elinden
Hulle biçer yeşil bana al bana 1(3-3)

Seyrâni/ **İdris** terziliği icâd etmezden
Endâzeden geçti boyumuz bizim 101(1-1)

Seyrâni/ *İletsem Cennete İdris* Nebiyye
Örümcek perdesi hülle olur mu 202(3-3)

Dadaloğlu, Hz. İdris'e yer verdiği şiirinde onun sahlep içtiğini söylemektedir.

Dadaloğlu/ **İdris** Peygamber sahlebi içti s. 203(2-2)

ç. Hazreti Nuh

Kur'an'ın A'râf, Yunus, Hûd, ve Nûh surelerinde adından söz edilen Nuh peygamber, Hazreti İdris'in göğe çekilmesinden sonra insanların yeniden putlara tapmaları üzerine peygamber olarak görevlendirilmiştir. Hz. Nuh'un yıllar süren mücadelesinde kendisine oğulları Ham, Sam, Yafes ile hanımları ve bir miktar kişi inanmış, Yam ismindeki oğlu bile imana gelmemiştir. Sonuç vermeyen çabaların ardından Allah kendisinden gemi yapmasını isteyince Hz. Nuh, sudan uzak bir bölgede gemi inşâ etmeye başlamıştır. Nuh peygamber tufan alâmetlerinin görülmesi üzerine her hayvandan bir çift alarak inananlarla birlikte gemiye girmiş, altı ay kadar süren tufandan sonra gemi bir dağın tepesine oturmuş ve inananlar karaya ayak basmışlardır (Köksal, 1995: 1, 85-113).

Hazreti Nuh'un anlatıldığı şiirlerin çoğunda "Nuh tûfânı" diye bilinen tûfan hatırlatılmaktadır.

Bayburtlu Celâli Baba/ **Nuh** çağıdır Celâlî'nin devrânı
Yol uğratma katar tufâna seni 34(4-3)

Bayburtlu Celâli Baba/ *Sanki Nuh* devridir tûfâna gitti 38(3-4)

Bayburtlu Celâli Baba/ **Nuh** ile beraber tûfâna girdim 50(4-3)

Erzurumlu Emrah/ *Yapıldı sefine emr oldı tûfân*
Nuh ile beraber tûfânda idim 30(14-4)

Seyrâni/ *Sen de Nuh Nebî'nin gemisi gibi*
Azab tûfânına daldığın yeter 159(4-39)

Seyrâni, içinde bulunduğu aşkı koca bir deryaya benzetmiş, bu aşk deryasının bir damlasının Nuh tufanına sebep olacak kadar güçlü olduğunu söyleyerek halini ortaya koymuştur.

Seyrâni/ *Bu aşk deryâsının bir katresi de Nûh'a tufandır*
Dua ile gemi mümkün mü kurtulsun kemendimden 259(4-1)

Âşık Şenlik, bir şiirinde Nuh peygamberin 950 yıl yaşadığı bilgisini vermiş, bir şiirinde de Nuh tufanından herkesin ibret alıp gerekli dersi çıkarmasının lüzumunu dile getirmiştir.

Âşık Şenlik/ *“Yedi yüz elli, Şit yaşadı, dokuz yüz elli Nuh'a”* 7(2-2)

Âşık Şenlik/ *Gören ibret alır Nuh Tufanı'ndan* 89(2-2)

d. Hazreti İbrahim

İbrahim peygamber “Halîlullâh” (Allah dostu) sıfatıyla anılır. Putperestler arasında büyümesine rağmen hiç puta tapmayan, putları kıran, Kâbe’yi inşâ eden ve Allah yolunda oğlunu kurban etmekten çekinmeyen bir peygamberdir (Levend, 1984: 110).

Hakkında bir çok surede tafsilatlı bilgi bulunan Hazreti İbrahim, M.Ö. XII. yüzyılda yaşamıştır. Babası derecesindeki Azer’in yaptığı putlarla alay eden ve ahalinin puta tapmaması için büyük çaba sarfeden İbrahim peygamber, put yapmaktan vazgeçmemesi üzerine Azer’den vazgeçmemesi üzerine Azer’den ayrılmıştır.

Hz. İbrahim, bütün insanların kurban kesmek için şehri terk ettikleri bir gün puthaneye girip bütün putları kırmış ve baltayı da en büyük putun boynuna asmıştır. İnsanların kendisini suçlu olarak görmek istemeleri karşısında da onlara, kendilerini bile korumaktan aciz yaratıkların nasıl yaratıcı olabileceklerini sormuştur. Bu hareketi üzerine Nemrut onun ateşe atılmasını emretmiş ve Hz. İbrahim bir mancınık ile ateşe atılmıştır. Bu sırada Cebrâil, ona bir isteği olup olmadığını sorduğunda dileğinin Allah’tan olduğunu belirtmiş ve Allah’ın kendi halini bildiğini ifade etmiştir. Verdiği bu güzel cevaplar üzerine kendisine “Halîlullâh” (Allah dostu) denilmiştir. İbrahim peygamberin içine düştüğü ateş günlerce yanmasına rağmen Hz. İbrahim, ateşin sıcaklığını hissetmemiştir.

İbrahim peygamber, Nemrut’un iman etmemesi üzerine kendisine inananlarla birlikte Bâbil’i terk edip kudüs’e oradan da Şam’a gitmiş, Şam’daki şiddetli kıtlık üzerine Mısır’a geçip orada ikinci hanımı olacak Hacer’le evlenmiştir. Hacer de Sara gibi çocuk doğuramayınca Hz. İbrahim, Allah’a yalvarıp kendisine bir evlat verdiği

takdirde onu kurban edebileceğini söylemiş ve Hacer'den İsmail adını vereceği bir oğlu doğmuştur. Daha sonra Sara'dan da İshak doğar. İsmail belli bir yaşa gelince Hz. İbrahim'e kurban vaadi hatırlatılır. İbrahim peygamber, oğlunu süsleyip Allah'a kurban etmeye teşebbüs ettiği zaman kendisine gökten bir koç indirilir ve oğlunun üzerindeki kurban hükmünün kalktığı bildirilir. Bugün İslam âleminin icra ettiği kurban, o günden hatıradır (Köksal, 1995: 1, 139-229).

Hz. İbrahim, sofrasında kimseyi misâfir edemediği günlerde yemek yemez, mîsâfiri olduğunda ise her şeyi bereketlenirmiş. Dilimizdeki Halil İbrahim bereketi de bununla alâkalı olduğuna inanılır.

Hz. İbrahim bu dönem saz şiirinde, kimi zaman İbrahim, kimi zaman Halîlullah kimi zaman da Halil veya Halil İbrahim şeklinde yer almıştır. İbrahim peygamber, ateşe düştüğü zaman Cebrâil, ona bir isteği olup olmadığını sorduğunda dileğinin Allah'tan olduğunu belirtmiş ve Allah'ın kendi halini bildiğini ifade etmiş ve bu yüzden kendisine Allah dostu manasında Halîlullah denmiştir. Saz şairleri muhtelif şiirlerinde bu durumu işlemişlerdir.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Bulan kurbanaya yetirsin*
Halîlullah sürüsiyem 7(3-4)

Bayburtlu Celâli Baba/ *Ben Halîlullah'ın nârını gördüm* 50(4-2)

Seyrâni/ *İmtihançün nâre Halil yârını*
Attın göstermeğe bu esrarını 70(3-1)

Seyrâni/ *Halîlullah Nemrud nârından geçer* 77(3-1)

Hazreti İbrahim'in Nemrut'un attığı ateşte yanmamış olması da sık işlenen konular arasındadır. Oradaki ateş, ateş olma özelliğini kaybetmiş ve adeta nur olmuştur.

Âşık Ruhsatî/ *İbrahim'i ateşlere bıraktın*
Yakmadın nur ettin nârı hikmet ne 76(4-3)

Âşık Ruhsatî/ *Mancılığa korlar İbrahim gibi*
Vücudum yanmakta nara dayandı 101(2-3)

Seyrâni/ *İbrahim'i nâra attı mancınık* 7(3-1)

Şem'î/ *Halil'in yakmadı hikmet n'ola ol od-ı Nemrûd'a*
O dem belki cinân itti Halil İbrahim'e nârı 139(3-2)

Dertli bir şiirinde Hz. İbrahim'in yaşadıklarından hareketle hiçbir şeyin Allah'ın izni dışında olamayacağını, onun isterse ateşi bile gül bahçesine

döndürebileceğini ifade etmektedir. Aynı ifadeleri Âşık Ruhsatî ve Seyrâni'de de görmek mümkündür.

Dertli/ *Cem' olup ağyar, nâra atsa İbrahim gibi*
Himmet-i Mevlâ olunca, âteşi gül-zâr eder s. 128(4-1)

Âşık Ruhsatî/ *İbrahim'e gülzar edip ateşi*
Ey narı nur eden sana sığındım 200(2-3)

Seyrâni/ *Nemrud İbrâhim'i yaktığı nârı*
Yakmadı bülbüle gülşen diyerek 72(3-3)

Âşık Ruhsatî, Nemrud'un İbrahim peygamberle çok uğraştığını belirtmiş, Âşık Şenlik ise kendi döneminde Nemrud gibi kişilerin varlığından haber vermiştir.

Âşık Ruhsatî/ *Nemrud İbrahim'le çok cenk eyledi* 255(4-1)

Âşık Şenlik/ *Müddeti İbrahim, Nemrud çağı var* 59(4-1)

Seyrâni, kendisinin aşk derdinden dolayı çok acılar çektiğini ifade etmiş fakat ateşin içinde olan Hz. İbrahim gibi melekten bir lütuf beklemeyip Allah'a sığındığını söylemiştir.

Seyrâni/ *Atıldım ben dem-i aşka Halîlullah gibi nâre*
Lütuf ummam melekten ben tenim olsa hazar pâre 245(2-1)

Hazreti İbrahim'in oğlu İsmail'i Allah'a kurban etmek istemesi ve bu sırada Allah'ın bu durumu arzu etmediğini bildirip bir koç göndermesi 19. yüzyıl saz şiirinde sadece Âşık Şenlik tarafından konu edilmiştir.

Âşık Şenlik/ *Hazreti İsmail Hakk'a can feda*
İbrahim Halil'e yerişen nida 111(3-3)

Âşık Şenlik/ *Arafat dağında İbrahim Halil*
İsmail'i kurban ettiği gündü 117(2-3)

e. Hazreti İsmail

Hazreti İsmail, İbrahim peygamberin Hacer'den olan oğludur. Hz. İbrahim'in ikinci oğlu ise Sara'dan olma İshak'tır. Hazreti İbrahim, Sara'nın onları kıskanması üzerine Hacer ve İsmail'i Mekke'ye getirip bırakmış orada susuzluktan ölmek üzerelerken Cebrail gelmiş ve ökçesiyle yeri eşerek zezem adı verilen suyu çıkarmış, ardından da o mevkinin Beytullah'ın yeri olduğunu, Hz. İsmail ile İbrahim'in onu yeniden inşa edeceklerini söylemiştir. Sonraki yıllarda İsmail peygamber, babası ile birlikte Kâbe'yi inşa etmiştir.

Hazreti İbrahim, Allah'a verdiği söze uymak için İsmail'i 7-8 yaşlarındayken kurban etmeye teşebbüs etmiş ve bu hareketi üzerine Cebrail vasıtasıyla gökten koç indirilmiştir. Bugün Müslümanların kutladığı kurban bayramının temelinde bu hadise vardır.

İsmail peygamber, Yemen'de Amelika kavmine peygamber olmuş, babasının şeriatıyla amel etmiş, 137 yıl ömür sürmüştür (Köksal, 1995: 1 , 173-236).

19. yüzyıl saz şiirinde İsmail peygamberin kurban edileceği sırada gökten kurban edilmek üzere bir koçun gönderilmesi sık işlenen bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dertli/ "*Geldi koç kurban için İsmail'e*" derler, aceb s. 138(3-1)

Erzurumlu Emrah/ *Gökden İsmail'e inende kurban* 30(15-3)

Şem'i/ *Seven İsmail'i elbet olur iyinde kurbânı* 134(2-2)

Âşık Şenlik/ *Arafat dağında İbrahim Halil
İsmail'i kurban ettiği gündü* 117(2-4)

Âşık Şenlik/ *Hazreti İsmail Hak'ka can feda* 111(3-2)

Seyrâni, Hazreti İbrahim'in Allah'a söz verip bu sözünde sadık kalması neticesinde samimiyetinin karşılığı olarak Allah'ın onun yerine bir koç göndermesi gibi eğer insanlar da böyle samimi davranırlarsa Allah'ın onlara da inayette bulunacağını belirtmiştir.

Seyrâni/ *İsmail-veş canın teslim edersen
Sana gökten inen gıda bulunur* 132(3-3)

Şem'i, Bektaşilerin Hz. İsmail'in tereddütsüz Allah'a kurban edilmesi gibi kurban olma yolunda hiç geri duruşlarının söz konusu olmayacağını ifade ederken onların Allah'a olan bağlılıklarını ortaya koymaktadır.

Şem'i/ *Gebş-i İsmail gibi kurbân olur Bektâşiler* 44(2-4)

f. Hazreti Yâkub

İbrahim peygamberin torunu, İshak peygamberin oğlu olan ve babası Hz. İshak'ın ölümünden sonra kendisine peygamberlik verilen Hazreti Yâkub, Ken'an iline yerleşmiş, oğlu Yusuf'un diğer oğulları tarafından kuyuya atılması üzerine Beytü'l Ahzen (Hüzünler evi) denilen kulübesinde yıllarca ağlamıştır. Ağlamaktan

kör olan gözleri yıllar sonra Yusuf'un gönderdiği gömleği yüzüne sürdüğü zaman yeniden açılmıştır (Gültekin, 2006. 243-257).

Hazreti Yâkub, saz şiirinde genellikle oğlu Yusuf peygamberle birlikte anılmaktadır.

Dertli/ *Dost benim Yusuf'um, ben ana Yâkub* s. 259(4-1)

Seyrâni/ *Yâkub gibi gam evinde bunalıp
Gözüm Yusuf için ağla gez yürü* 207(1-1)

Dertli, sevgiliye seslendiği bir şiirinde onun vermiş olduğu derdi, Hazreti Yakup'un çektiği derde benzetmiş ve durumun vehâmetini ortaya koymuştur.

Dertli/ *Derd ile Yâkub gibi canda açıp bin pencere
İnletip mânende-i dertli dolap ettin beni* s. 100(5-1)

Saz şairleri değişik vesilelerle Hazreti Yakub'u şiirlerinde ele almışlardır.

Seyrâni/ *Yitik bulan Yâkub gibi bulmasın* 124(3-1)

Şem'î/ *Çok zamandır eylerim Yâkub misâli âh u zar* 86(7-1)

Şem'î, ağlamaktan gözlerinin Hazreti Yakup'unkiler gibi kıpkırmızı kesildiğini ifade etmiştir.

Şem'î/ *Ayan oldu başımda lâ'l-i Yâkub maden-i çeşmim* 88(4-2)

g. Hazreti Yusuf

Yusuf peygamber, Hz. Yakub'un on iki oğlundan biridir. Yusuf bir gün rüyasında on bir yıldız, güneş ve ayın kendisine secde ettiğini görür ve bu rüyayı babasına anlatır. Babası rüyayı, onun, on bir kardeşine üstün kılındığı şeklinde yorumlayıp kimselere anlatmamasını söyler. Babalarının Yusuf'a olan ilgisini kıskanan kardeşleri onu bir kuyuya atarlar, babalarına ise Yusuf'un kurtların yediğini söylerler.

Yusuf'u kuyudan bir kervancı kurtarır ve onu Mısır azizine satar. Aziz'in karısı Zeliha, Yusuf'a âşık olur ve elde edemeyince onu zindana attırır. Yusuf zindanda bulunduğu sırada hükümdarın gördüğü rüyayı doğru tabir ettiği için maliyenin başına getirilir. Hükümdarın gördüğü rüyadan hareketle yedi yıllık bereket döneminde yedi yıllık kıtlık dönemi için gerekli tedbirleri alıp ülkeyi güzelce yönetir. Yusuf yirmi bir yıldır ayrı olduğu babasına kardeşleri vasıtasıyla gömleğini gönderir Babasının bu gömleği gözlerine sürüp görmeye başlamasından sonra ailesinin bütün

fertlerini Mısır'a getirir. Bu arada kocasını kaybeden Zeliha'ya da acıyıp onu nikahına alır.

Türk edebiyatında adı en çok anılan peygamberlerden biri Hz. Yusuf'tur. Harikulâde güzelliği ile çok zaman sevgili ona benzetilir, hatta sevgili, Yusuf-ı sâni (ikinci Yusuf) olarak nitelenir (Pala, 1995: 572-573).

Bayburtlu Celâli Baba, sevgili için kullanılan ve ikinci Yusuf manasına gelen "Yusuf-ı Sâni" ifadesini bir şiirinde kullanmıştır.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Mur-ı melâhatte Yusuf-ı Sâni* 70(7-3)

Sevgili, kimi saz şiiri örneklerinde güzellik bakımından Mısır'a sultan olan Hz. Yusuf'a benzetilmiştir. Sevgilinin bu güzelliğini görenler ona hayran olmaktadır.

Dertli/ *Sen hüsn ile Yusuf gibi Sultan-ı Mısır'sın* s. 153(2-1)

Dertli/ *Mısır-ı melâhatte Yusuf cemâlin Görenler dediler: Tebârek'allah* s. 259(3-3)

Erzurumlu Emrah/ *Cemâlin var iken Yusuf gibi hüsnâya meyl itmez* 282(4-3)

Âşık Ruhsatî/ *Kınalım benziyor Yusuf Kenan'a* 34(4-4)

Seyrâni/ *Ey enbâzi hüsn-ı Yusuf-ı mümtaz
Seni güzellere server dediler* 172(1-1)

Hazreti Yusuf, 19. yüzyıl saz şiirinde çoğu zaman sevgili ile birlikte düşünülmüş, sevgilinin güzelliğini, güzellik noktasında ender olduğunu, anlatmak için araç olarak kullanılmıştır.

Dertli/ *Hâllerin Yusuf'un bir nişânıdır* s. 306(1-4)

Erzurumlu Emrah/ *Yusuf-ı didâra arz eyler cemâlûn ekzerî* 207(2-2)

Âşık Ruhsatî/ *Amanın Yusuf-ı Kenan kesilmiş
Cana kıyar peri peyker gelişi* 153(1-1)

Âşık Ruhsatî/ *Güzelliği vasfa gelmez Yusuf-ı Kenan gibi* 372(3-3)

Sümmânî/ *Güzellerin taç idi âlemde
Dünya Yusuf-Ken'ân'a da kalmadı* 15(2-4)

Hazreti Yusuf'un Mısır sultanının hanımı olan Zeliha tarafından zindana atılmış olması da şiirlerinde ele alınmıştır. Zeliha, Hz. Yusuf'u aşkına cevap vermediği için zindana attırmıştır.

Âşık Ruhsatî/ *Yusuf* gibi bıraktırsan zindana
Gözyaşımı sel eylesen çekerim 223(2-3)

Şem'î/ *Girersin Hazreti Yusuf* gibi ol çâh-ı zindana 134(3-1)

Âşık Şenlik/ *Hazreti Yusuf* teh tüşüm zindana 58(2-3)

Saz şairleri bazen sevgiliyi Yusuf'a, ona olan hasretiyle türlü çileler çeken ve bu uğurda gözleri kör olan Yakub'u da âşığa benzetmektedirler.

Dertli/ *Dost benim Yusuf*'um, ben ânâ Yâkub s. 259(4-1)

Şem'î/ *Çok zamandır eylerim Yakub misâli âh u zâr*
Yusuf'um var hücre-i zindanda yol vir varayım 86(7-2)

Saz şairleri kimi zaman sevgiliyi güzellik timsali olan Hz. Yusuf'tan bile üstün görmüşler kimi zaman da sevgili olacak kişinin en azından güzellik olarak ona yakın olması gerektiğini belirtmişlerdir. Kimi zaman da sevgiliden başkasına bakmayacaklarını ifade etmişlerdir.

Erzurumlu Emrah/ *Senden gayrı gülüm cemâle bakmam*
Karşımda Yusuf-ı Kenan olursa 7(2-4)

Seyrâni/ *Evvelâ dilber olana*
Hüsn ü Yusuf cemal ister 157(1-2)

Seyrâni/ *Bence hüsnün gören Yusuf*'u anmaz 205(3-1)

Dertli, sevgilinin nazından ve çektirdiklerinden artık usanmış, Yusuf kadar güzelliğe sahip olsa da ona dönüp bakmayacağını belirtmiştir.

Dertli/ *Yusuf*-i Ken'an'ın biri isen de
Yar senden el çektim, bil şimden gerû s. 318(4-3)

Seyrâni, bir şiirinde Yusuf peygamberin kardeşleri tarafından kıskançlık sebebiyle kuyuya atılmasını işlemiş, bir şiirinde Züleyha'nın Yusuf'a olan aşkını ele almış, bir şiirinde de ölümün Hz. Yusuf kadar güzel olsa bile sevilmesinin mümkün olamayacağını belirtmiştir.

Seyrâni/ *Yusuf* peygamberi alıp babadan
Götürüp attılar haset çalına 8(1-1)

Seyrâni/ *Mısır*'da Züleyha aşkın nârına
Yanmıştır Yusuf-ı Ken'an diyerek 72(2-4)

Seyrâni/ *Hüsn ü Yusuf olsa ecel sevilmez*
Öperken ısırp dişlemesin var 161(4-3)

Hazreti Yusuf, Azîz-i Mısırî'nin rüyâsını tabir ederek ülkede yedi yıllık bolluğun ardından yedi yıl da kıtlık olacağını söylemiş ve bunun üzerine de gerekli tedbirler alınmış ve Mısır ülkesi bu kötü günleri en az sıkıntıyla atlatmıştır.

Seyrâni/ *Azîz-i Mısırî'nin rüyâsını Yusuf eder ta'bir* 271(14-1)

ğ. Hazreti Eyyûb

İnsanlara örnek olacak ibretli bir hayat sürmüş olan Eyyûb peygamber, İsrailoğulları sülalesinden olup İshak peygamberin torunudur. Allah, varlıktan yokluğa düşürmek gibi acı bir imtihanla onun sabrını sınamış, önce sayısız mallarını birer birer elinden almıştır. Mallarının alınması sırasında hep şükreden Eyyûb peygamber, evlatlarının da tek tek ölmesi karşısında şükretmeye devam etmiş, hastalanıp yatağa düştüğünde vücudunda yaralar açılması ve bedeninin kurtlanması karşısında en ufak bir isyan belirtisi göstermemiştir. Vücudu yaralar içindeyken bir gün ayağını yere vuran ve yerden çıkan suyla yıkanıp ondan içerek dertlerinden kurtulan Eyyûb peygamber, sabır imtihanını kazandıktan sonra yeniden mala mülke ve şana kavuşmuş, İbrahim peygamberin şeriatıyla amel etmiştir (Gültekin, 2006: 80-85).

Hazreti Eyyûb'un yer aldığı mısraların çoğunda onun sıkıntılar karşısında göstermiş olduğu sabır dile getirilmiştir.

Âşık Ruhsatî/ *Eyyûb'a dert verdin keşfedip bahtın* 76(4-2)

Âşık Ruhsatî/ *Küşad-ı yareyi çok çekti Eyyûb*
Dökülen kurtları üstüne koyup 101(4-1)

Kimi saz şairleri de Hazreti Eyyûb'un çektiklerini küçümsemiş ve kendilerinin çok daha büyük hadiseler yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Âşık Ruhsatî/ *Hemen Eyyûb kadar yaram var amma*
Hudâ'dır merhemim elhamdülillah 89(4-3)

Seyrâni/ *Eyyûb'un derdi derd midir*
Ben ondan besbeter çektim 94(4-3)

Eyyûb peygamberi en çok konu edinen şairlerden olan Âşık Ruhsatî, bir şiirinde Eyyûb peygamber kadar yarsı olduğu halde hiç şikayetçi olmayıp Allah'a sığındığını ifade ederken bazı şiirlerinde kendisinin onun kadar sabır gösteremeyeceğini söyleyerek tezada düşmüştür.

Âşık Ruhsatî/ *Hemen Eyyûb kadar yaram var amma
Hudâ'dır merhemim elhamdülillah* 89(4-3)

Âşık Ruhsatî/ *Ben Eyyûb değilim kılayım sabır* 141(1-3)

Âşık Ruhsatî/ *Eyyûb gibi kabul etmem yarayı* 326(9-3)

Âşık Ruhsatî/ *Ben Eyyûb değilim kılayım sabır* 412(3-3)

Seyrâni, çektiği dertlerin çokluğunu belirtmek için kendisini Hazreti Eyyûb'e benzetmiştir.

Seyrâni/ *Derdiyle döndüm Eyyûb'e
Yaramı bağlar gezerim* 109(2-3)

Şem'i, dışarıdan gelebilecek eza ve cefalar karşısında Allah'tan Eyyûb sabrı istemek gerektiğini belirtmiş, Âşık Şenlik de insanların Eyyûb peygamberin göstermiş olduğu sabırdan ders almaları gerektiğini ifade etmiştir.

Şem'i/ *Sabr-ı Eyyûb iste Hak'tan cevri ağyara dayan* 109(4-2)

Âşık Şenlik/ *Gâh ders alır ilmi Eyyûb sabrından* 78(1-3)

h. Hazreti Yunus

Hazreti Yunus, Zünnun lakaplı peygamberdir. Putlara tapan Ninova halkına peygamber olarak gönderilmiştir. Onlara kızıp şehri terk ettiği için, Allah'ın izniyle bir balık tarafınan yutulmuş ve orada kırk gün kalmıştır (Pala, 1995: 571).

Yunus peygamber, kavmine otuz üç sene öğütler verir fakat onlar dinlemez. Allah'ın azabını tebliğ eder ve günü gelince kendisi bir dağa çıkar. Gökte dumanlı beyaz bir bulut belirir. Azabın yaklaştığını görünce Allah'a dua eder ve azap üzerlerinden kalkar. Azap gerçekleşmediği için ona inanmayacaklarını düşünerek, Allah'ın izni olmadan, şehri terk eder (Levend, 1984:123).

Hazreti Yunus, balığın karnından çıktığı zaman vücudunda kıl kalmamış, açlıktan kuvvetini kaybetmiştir. Allah'ın yardımıyla çölde kavak ağacı ve sütlü ceylanlar karşısına çıkmıştır. Yunus'u gören bir çoban şehre gelip halka anlatmış ve halk da çöle gidip ona ikramlarda bulunmuştur (Özçelik, 1999: 39).

19.yüzyıl saz şirinde Hazreti Yunus, hemen hemen bütün örneklerde balığın karnına girmesi ve oradan Allah'ın izniyle kurtulması bakımından yer almıştır.

Âşık Ruhsatî/ *Yunus balık ile deryada gezdi* 255(3-1)

Seyrâni/ *Yunus Nebî bahra daldığı zaman* 110(4-1)

Âşık Şenlik/ *Yunus 'u deryadan gurtaran Allah* 33(1-3)

1. Hazreti Süleyman

Kurân'ın 53 ayetinde adı geçen Süleyman peygamber, kuş dilini bilme, hayvanlarla konuşabilme, rüzgarın gücünden faydalanarak çok uzak diyarlara çok kısa sürede gitme, cinlere, şeytanlara ve diğer görünmeyen yaratıklara hükmetme gibi pek çok olağanüstü güce sahiptir. Sağlığında Kudüs'te Mescid-i Aksâ'yı yedi yılda inşa eden Hz. Süleyman'ın hayatında, Allah'ın kudreti ile ilgili pek çok ibret gizlidir (Köksal, 1995: 2 , 205-225).

Hazreti Süleyman'ın parmağında, üzerinde İsm-i A'zam yazan yüzüğü bulunur ve bu yüzüğe hatem denilir. Taşı kibrit-i ahmerden olan bu yüzük sayesinde bütün hayvanların ona itaat ettiği söylenir ki bugün halk arasında da sıkça kullanılmakta olan “*Mühür kimdeyse Süleyman odur*” sözü de bu gerçeğe dayanmaktadır.

Hazreti Süleyman, babası Dâvud peygamber gibi hükümdar bir peygamberdir. Süleyman peygamberin tahtı kızıl altındandır ve dört köşesi vardır. Her köşesinde bir altın ağaç olup, yaprakları yeşil zümrüttendir. Her ağacın üzerinde de altından hüma kuşu heykeli vardır. Tahtın dört ayağında altından dört aslan bulunur. Altından siyah bir ejderha tahtın etrafını çevirmiştir. Birileri bir dava ile geldiğinde Süleyman bu tahta oturur ve hükmünü burada verir. Tahtın yanındaki ejderha haksız olana hücum eder, aslanlar da pençe kaldırıp kuyruklarını yere vururlar. O zaman haklı haksız kim belli olur (Tökel, 2000: 295).

Hazreti Süleyman'ın sarayı döneminin en ileri tekniği kullanılarak üstün bir estetik anlayışı ile inşa edilmisti. Sarayında göz alıcı sanat eserleri ve görenleri hayran bırakıp etkileyen değerli eşyalar, benzersiz bir estetik anlayışı ile yerleştirilmişti. Elbette Hz. Süleyman'ın bu mekânı, görenlerde büyük hayranlık uyandırıyordu.

Kendisi de bir zenginlik ve hâkimiyete sahip olan Sebe Melikesi Belkıs, Hz. Süleyman'ın sarayına girince o güne kadar gördüğünden çok farklı bir estetik ve bir zenginlikle karşılaşmış ve ruhuna hitap eden büyük bir akla şahit olmuştur. Aslında Sebe Melikesi Belkıs'ın duyduğu hayranlık ve şaşkınlık içine girdiği saraya değil, Hz. Süleyman'ın aklınadır. Çünkü Belkıs'ın karşılaştığı manzara, o dönemin şartlarında yapılabilecek en mükemmel eser olarak tarif edilebilecek en güzel yerdir.

Belkıs, böyle bir yeri meydana getiren akla ve o aklın üstünlüğüne hemen teslim olmuştur. Sebe melikesi Süleyman peygamberin aklının sahibi olan Allah'a iman ettiğini söylemiş ve müslümanlardan olmayı kabul etmiştir.

19.yüzyıl saz şiirinde Hazreti Süleyman'ın geçtiği mısralara bakıldığı zaman onun tahtı ile ilgili olarak zikredildiği görülmektedir.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Taht-ı Süleyman* 'da şâne beğenmez 105(1-4)

Bayburtlu Celâli Baba/ *Sadâret sâhibi taht-ı Süleymân-ı usandırdım* s. 184-6(5-2)

Hazreti Süleyman, yaşadığı dönemde bir çok insanın rüyasına bile giremeyecek bir ihtişama sahip olmuş ve kendisine Allah'ın müsadresi dahilinde bir çok hususiyet verilmiştir. Buna rağmen o da bir gün gelmiş ve bu dünyadan ayrılmıştır. Saz şairleri dünyanın geçiciliğini ortaya koymak için bu durumu şiirlerinde ele almışlardır.

Erzurumlu Emrah/ *Dünya Sultan Süleymân'a kalmadı* 69(2-1)

Âşık Ruhsatî/ *Hani tahtın yel götüren Süleyman* 255(8-2)

Seyrânî/ *Sultan Süleymân'a kalmadı fânî* 28(4-3)

Seyrânî/ *Ne oldu padişahlık saltanat sultan Süleymanlık* 246(8-2)

Sümmânî/ *Huma kuşu yere düşüp ölmedi*
Dünya Sultan Süleyman'a kalmadı 12(3-2)

Sümmânî/ *Felek bir gün vurup tarumar eyler*
Geçti Süleymanlar ne hayal desin 34(1-4)

Sümmânî/ *Geçen Süleymanlar noldu haniye*
Mezar taşı ile iftihar olmaz 94(10-3)

Âşık Şenlik/ *Nize yüz mim Süleyman'lar hükmetdi kaftan kafa* 9(1-3)

Âşık Şenlik/ *Süleyman'a nasip olmadı kevser* 32(2-3)

Âşık Şenlik/ *Şenlik der bu dünya fanîdir fanî*
İskender Ürüstem Süleyman hanı 48(3-2)

Hazreti Süleyman'ın parmağında yer alan ve hatem diye ifade edilen yüzük sayesinde hayvanların ona ittat ettiği söylenir. Dönemin saz şairleri sevgiliden bahsederken mühr-i Süleyman olarak beyan edilen yüzüğü ona uygun bulmuş hatta sevgiliden bazen mühr-i Süleyman diyerek bahsedilmiştir.

Âşık Ruhsatî/ *Cemalinin nuru tutmuş cihanı*
Erişmiş nüfuzu ta Süleyman'a 34(1-4)

Âşık Ruhsatî/ *Kollarına inci mercan yakışır*
Parmağında mühr-ü Süleyman taşır 35(6-2)

Dertli/ *İns ü cin ü div, peri hep musahhar kılmağa*
Hâtem-i la'lîn yeter, mühr-i Süleyman olmasın s. 120(2-2)

Âşık Ruhsatî/ *Bir güzel gözüne oldu tutiya*
Müht-i Süleyman'ım ne zaman gelir 389(4-4)

Saz şairleri şiirlerinde Hazreti Süleyman'a kuş dilini bilmesi, dev gibi güçlü varlıklarla baş edebilmesi gibi özelliklerinden dolayı da yer vermişlerdir.

Seyrânî/ *Süleyman'dır kuşun dilin söyleyen* 112(1-3)

Seyrânî/ *Devlerin hakkından Süleyman gelir* 137(5-4)

Dertli, mutluluk hanesinin kapıcılığını yani sevgiliye yakın olayı Süleyman'ın tahtına değişmeyeceğini söylerken sevgilinin kendisi için nasıl bir manaya sahip olduğunu belirtir.

Dertli/ *Saadet-hânenin pasbanlığın*
Taht-gâh-i Süleyman'a değişmem s. 272(4-4)

Halk arasında da sıkça kullanılmakta olan “*Mühür kimdeyse Süleyman odur*” sözüne Seyrânî'nin bir şiirinde de rastlanmıştır.

Seyrânî/ *Mühür kimde ise ana demişler*
Âlemde Seyrânî Süleyman deyu 201(3-4)

Sümmânî, kendi nefesine bile söz geçiremeyenlerin Hazreti Süleyman'ın adalatine söz söylemelerini eleştirmektedir.

Sümmânî/ *Kendi nefesine de sözü geçmeyen*
Adalette Süleyman'ı tân eyler 59(3-4)

III. PEYGAMBERLİĞİ ŞÜPHELİ OLANLAR

Peygamberliği Şüpheli Olanlar adlı bu bölümde peygamber olup olmadığı kesin olarak bilinmeyen Hazreti Hızır ve Lokmân ele alınacak ve onların geçtiği örnekler incelenecektir.

a. Hazreti Hızır

Hem dinler tarihinde, hem edebiyatta, hem de sosyal hayatta en çok iç içe olduğumuz kişilerden biri Hızır'dır. Onun peygamber olup olmadığı konusunda bir takım ihtilaflar söz konusudur.

Hızır'ın âb-ı hayatı içerek ölümsüzlüğe kavuşan kişi olduğuna inanılır. O aynı zamanda, darda kalanların imdadına yetişen bir kurtarıcıdır. Bu manada *Kul daralmayınca Hızır yetişmez* gibi sözler dilimizde yerleşmiş, hastanelerdeki acil servislere bile *Hızır* kelimesi eklenir olmuştur.

Hızır'ın İlyas peygambere verilmiş bir lakap olduğunu söyleyenler de vardır. Yeşillik, yeşerme, tazelik gibi anlamları ihtiva eden Hızır kelimesinden, onun gezdiği yerlerin yeşermesi inancı doğmuştur. Bir başka inanışa göre Hızır'ın sağ elinin baş parmak kemiği yoktur. Bu sebeple musâfaha yapanlar, karşıdaki kişinin bu kemiğini yoklamak suretiyle onun Hızır olup olmadığını da kontrol etmiş olurlar.

Efsaneye göre Hızır, arkadaşı İlyas ile birlikte İskender'in mahiyetinde bulunmuş ve ona kılavuzluk ederek zulumat ülkesindeki ab-ı hayatı aramaya çıkmıştır. Hızır ve İlyas bir su başında oturup balık yerlerken Hızır'ın elinden damlayan su, pişmiş balığı canlandırmış, onlar da suyun âb-ı hayat olduğunu anlayıp doyusuya içmişlerdir. Böylece ölümsüzleşen Hızır ve İlyas, Allah'ın emri ile darda kalmış insanların yardımına koşmaya başlamışlardır. Hızır denizde, İlyas karada imdada yetişirler. İkisi senede bir gün buluşup hacca giderler. Onların buluştukları bu güne Hızır ve İlyas kelimelerinden hareketle *Hıdırellez* denilmekte ve insanlar o gün kırlara çıkıp eğlenmektedirler (Pala, 1995: 248-249).

Hızır'ın zor durumda kalanların imdadına yetişmesi sık görülen bir durumdur.

Şem'i/ *Hızır bana âb-ı hayat ulaştır* 111(3-3)

Âşık Şenlik/ *Müşkülde kalanın dadına yeten
Ol vade Hazreti **Hızır** kimiydi* 79(1-4)

Hızır ile İlyas'ın sıkıntıda olan insanlara yardım için diyar diyar dolaşması Şem'i'nin bir şiirinde dile getirilmiştir.

Şem'i/ *Ordu ordu gezer İlyas'la **Hızır**
Yaralı kullara merhem beraber* 47(6-3)

Hızır'ın İskender ile olan münasebeti Seyrâni tarafından ifade edilmiştir.

Seyrâni/ *Şâh-ı İskender giderken zulmete aldığı mum
Şe-çerağ-ı **Hızra** nisbet muma çam almak gibi* 231(2-2)

İlm-i ledün, Allah ü Teâlâ'nın ihsanı ile kalbe ilham edilen, ilahi sırlara ait bilgilerdir. Seyrâni, mısralarında Hızır'ın ledün ilmüne vâkıf olabileceğini belirtmektedir.

Seyrâni/ ***Hızır** nebi gibi ilm-i ledünden
Vâkıf-ı esrârı buldum bu yolda* 9(4-3)

Seyrâni/ ***Hızra** mahsûs eylemiş Mevlâ ledûnün ilmini* 240(4-1)

İnsanlar arasında normalden biraz farklı bir hâl sergileyenlerin Hızır'dan el aldığı veya bir işe başlarken karşılaşılacak sıkıntılarda Hızır'ın yetişeceği inancı yaygındır.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Sorsalar mürşidin kimdir*
Hızır Baba'dan almışam 6(5-4)

Âşık Ruhsatî/ *Ruhsatî'yim düştüm yola*
Hızır bana yoldaş ola 472(3-2)

Dertli, sevgilinin aşkını, kendisini gam ve kederden kurtardığı için Hızır'a benzetmiştir.

Dertli/ *Hızır imiş aşkın senin, gamdan âzâd ettin beni* s. 100(4-2)

b. Hazreti Lokmân

Peygamberliği şüpheli kişilerden biri olan Lokmân, 19. yüzyıl saz şiirinde Hızır'a göre çok daha fazla yer kaplamaktadır.

Hazreti Lokmân Kur'an'da ismi geçen bir peygamber olmasına rağmen daha çok efsaneleşmiş olan bir şahsiyettir. Hikmet ve hekimliğin pîri olarak kabul edilir (Pala, 1995: 349). Ayrıca Kur'an'daki bir surenin adı da Lokmân'dır.

Lokmân, uzun ömürlüdür. Bu yönüyle Hızır'dan sonra ikinci sıradadır. 560 ile 3500 yıl yaşadığı söylenir. Yedi tane kartal besler ve yedincisi ölünce o da vefat eder. Kartallar uzun yaşamalarıyla bilinirler (İslâm Ansiklopedisi, c. 27, 205).

Lokmân kırlarda gezerken çeşitli otlar, çiçekler ve ağaçlar Allah'ın emri ile dile gelir ve hangi derde iyi geldiklerini Lokmân'a söyler. O da önce şifa amacı ile bunları yaparken belli bir zaman sonra yaptığı bir karışımla ölüme de çare bulur. Bir gün bir köprüde insan kılığındaki Cebrâil ile karşılaşır. Ona sarılırken elindeki ölüme çare olan özel karışımı nehre düşürür. Karışımı yeniden yapmak ister fakat Allah buna müsaade etmez. Bu olaydan sonra o da hastalar için sadece otları toplar. Bu özelliğinden dolayı halk arasında "Lokmân Hekim" olarak anılmıştır.

Başka bir rivâyete göre her hastalığı şifa bulan Lokmân'dan ölüme de çare bulması istenir. O da ölümsüzlüğün sırrını keşfederek bir kitaba yazar. Ceyhan ırmağının geçtiği Misis yöresine gelir. Misis'te bir taş köprüden geçerken Cebrâil, Lokmân'ın koluna çarpınca kitap nehre düşer. Böylece ölümsüzlüğün sırrı da yok olmuş olur (Özçelik, 1999: 58).

Bazı saz şairlerine göre dert öyle tamir edilemez haldedir ki Lokmân'ın bile çare bulması imkansızdır.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Lokmân gelse yoktur çârem* 8(6-2)

Bayburtlu Celâli Baba/ *Lokmân Hekim gelse bulamaz çâre*
Lâ-yezâl elinden ferman verildi 30(1-3)

Bayburtlu Celâli Baba/ *Bulunmaz merhemi ben dest-i **Lokmân**'ı usandırdım* s.184(6-2)

Âşık Ruhsatî/ *Aman Allah böyle kalem çalınmaz
Lokmân hekim gelse çare bulunmaz* 140(2-2)

Âşık Ruhsatî/ ***Lokmân** gelse çare bulmaz bu derde* 159(8-3)

Âşık Ruhsatî, ölümün kaçınılmaz olduğunu anlattığı bir şiirde Lokman'ın bile bu derde çare bulamadığından yakınır.

Âşık Ruhsatî/ *Getirip karşıma dikti ölümü
Lokmânsız tabipsiz ellere döndüm* 236(3-4)

Âşık Ruhsatî/ ***Lokmân** da bulamadım ecele derman
O da kurtulmadı mevtin elinden* 255(8-3)

Aşk derdi öyle bir derttir ki bu derde Ne Eflatun'un ne de Lokman'ın derman olması söz konusudur. Bu yaraya artık onlar bile merhem olamaz ve âciz kalırlar.

Dertli/ *Aşk derdine derman sordum âlemde
Ne Eflâtun bilir, ne **Lokmân** yazar* s. 301(1-2)

Âşık Ruhsatî/ *Merhem kabul etmez yaram kuzular
Eflatun el katmaz **Lokmân** karışmaz* 326(1-39)

Âşık Şenlik/ *Ne tabibler sarar ne cerrah bağlar
Eflatun el çekip **Lokmân** kan ağlar* 87(2-3)

Âşık Şenlik/ *Yaren hadden aşır gelmezsin cana
Lohman Hekim sarmaz yararı gartal* 96(5-4)

Kim âşıklar ise aşk derdinden şikayet eder gibi görünseler de aslında bu dertten memnundurlar ve Lokman'ın devâsını istemezler.

Âşık Ruhsatî/ *Kendime kendim tabibim **Lokmân**'a hacet değil* 410(4-2)

Seyrâni/ *Neylesin **Lokmân**'ı derd-i aşkımin
Destine kudretten çâre geçince* 22(3-3)

19.yüzyıl saz şiirinde aşk derdinin sebebi olan sevgili aynı zamanda bu derdi iyileştirecek olan Lokmân'ın da kendisidir. Yani dert de derman da sevgilidir.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Derd ehli derdine alsın devâlar
Hayat-ı iksirin **Lokmân**'ı geldi* 28(2-4)

Bayburtlu Celâli Baba/ *Yaralar **Lokmân**'ı safâ gelmişsin* 63(1-4)

Âşık Ruhsatî/ *Neme şad olayım neme güleyim*
*Derdimin dermanı **Lokmân**'ım kaldı* 100(2-4)
 Seyrâni/ *Merhem eyle Seyrâni'nin derdine*
*Enva-ı ilâçlar **Lokmân** sevdiğim* 106(4-4)

Bayburtlu Celâli Baba, bir şiirinde her sevgiliyle uğraşılmaması gerektiğini zira onun vereceği dertten sonra Lokmân hekimin peşinde derman diye koşulacağını ifade etmektedir. Bir başka şiirinde ise gönül derdinin dermanını her hekimden beklemenin yanlış olacağını buna ancak Eflatun veya Lokmân'ın çözüm bulabileceğini belirtmiştir.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Varıp her kahraman ile uğraşma*
*Âhir muhtaç eder **Lokmân**'a seni* 34(2-4)

Bayburtlu Celâli Baba/ *Sîne zahmi her tabibten eylenez*
*Ya Eflâtun ya **Lokmân**'a giderler* 78(4-4)

Erzurumlu Emrah, aşk derdinden dolayı Lokmân'a gittiğini ve onun ilaç olarak sevgilinin dudağını işaret ettiğini belirterek, derde sebep olan sevgilinin aynı zaman da derman olduğunu söylemiştir.

Erzurumlu Emrah/ *Ki **Lokmân** ol kitâbında leb-i cânânı em yazmış* 335(2-2)

Âşık Ruhsatî, Lokmân'ı şiirlerinde en çok kullanan saz şairlerinden birisi olmuştur. O, bir şiirinde kendisini derde derman olan Lokmân'a benzetmiş, bir şiirinde sevgilinin sebep olduğu aşk derdine başka bir sevgilinin çare olabileceğini belirtmiştir. Bu durum bize halk arasında söylenen “çivi çiviye söker” ifadesini hatırlatmaktadır. Bir başka şiirinde ise derman arayan Lokmân'a can vermekten başka devâ olunamayacağını dile getirmiştir.

Âşık Ruhsatî/ *Mar sokar vücudun **Lokmân** ararsan*
Panzehîrîm her dertlere dermanım 202(1-3)

Âşık Ruhsatî/ *Birinin elinde zehirli tastır*
*Biri **Lokmân** olmuş şerbet getirir* 394(2-4)

Âşık Ruhsatî/ *Meğer **Lokmân** gele dermana muhtaç*
Can telef etmeli kurbana muhtaç 470(3-1)

Sümmânî, bütün dertlere derman bulan Eflatun ve Lokmân'ın sıradan insanların bulduğu basit çözümler hususunda utanmaları gerektiğini söylemiştir.

Sümmânî/ *Bir iki ilaçla deva yapanlar*
Eflatunu ve Lokmân'ı tân eyler 59(1-4)

Şem'î, bir şiirinde aşk derdini sabırla çok küçük yaştan beri çektiğini, bu sabrı gören Lokmân'ın hâlâ kendisini iyileştirmek derdinden niye vazgeçmediğini sorgulamaktadır.

Şem'î/ *Ben bu derdi çekmeye pek tıfl iken ittim heves*
Sabrıma tahsin idüb Lokmân Hekim itmez mi pes 68(4-2)

Hasret derdiyle yanıp tutuşanların ve bu noktada dertli olanların çalmaları gereken kapının Lokmân olduğunu ve içinde derin yarası olanların yine ona başvurduğunu âşık Şem'î şiirlerinde ifade etmektedir.

Şem'î/ *Derd-i hasretle başım yastıkta yol bekler gözüm*
Belki eyler bir devâ Lokmân'a yol vir varayım 86(2-2)

Şem'î/ *Derûnunda muzır derdi olanlar*
Gizli gizli bab-ı Lokmân'a düşmüş 182(1-2)

B. DİNÎ KİMLİK SAHİPLERİ

Dînî Kimlik Sahipleri başlığı altında dini kimliği diğer özelliklerinden daha ağır basan şahıslara yer verilmiştir. Başlığın çok genel olması sebebiyle yedi alt bölüm açılmış, her bölümde yer alan isimlerin en fazla o başlık altında tanınmaları göz önünde tutulmuştur. Söz gelimi Hz. Muhammed döneminde yaşayan ve onu gören herkes ashaptan bilinir. Bu açıdan bakıldığında Hz. Ali de ashaptandır. O, aynı zamanda ehli beytten de birisidir. Bütün bunlara rağmen Hz. Ali en çok halifeliği ile öne çıkan bir şahsiyet olduğu için kendisinin adına *Dört Halife* başlığı altında yer verilmiştir.

Burada ele alacağımız yedi alt başlık ise; *Dört Halife, Mezhep İmamları, On İki İmam, Ehl-i Beyt, Ashap (Sahabe), Peygamber Yakınları, Zalimlik Ve Kötülükleri İle Bilinenler* şeklinde sıralandırılmıştır.

1. DÖRT HALİFE

19.yüzyıl saz şiirinde yer alan dört halife burada ayrı ayrı ele alınmıştır. Halifeler halife oluş sıralarına göre; *Hazreti Ebû Bekir, Hazreti Ömer, Hazreti Osman ve Hazreti Ali* şeklinde sıralanmıştır.

a. Hazreti Ebû Bekir

Peygamberimizin İslam'dan önce ve sonra en yakın dostu olan Hz. Ebû Bekir'in asıl adı Abdullah'tır. Peygamberimizin hanımı Ayşe onun kızıdır. Peygamberimizden iki yaş küçük olan Hz. Ebû Bekir savaşların hiçbirinde onun

yanından ayrılmamıştır. Hiç tereddütsüz Müslüman olmuş ve kendini bu işe vermiştir. Peygamberimiz hastalandığında imamlık, ahrete irtihal ettiğinde de halifelik görevlerini üstlenmiş, iki yılı aşkın hilafeti boyunca büyük bir gayretle Müslümanları birleştirmeye çalışmıştır. İlk defa Kur'an'ı bir araya toplatmıştır. Hz. Ebû Bekir, vefatından sonra peygamberimizin yanına defnedilmiştir (Sarıcık, 2008: 269-273).

Hz. Ebû Bekir'in bir özelliği de *Sıddık* (güvenilir) oluşudur. Bazı saz şairleri onu bu adıyla zikretmişlerdir.

Erzurumlu Emrah/ *Meded-kârânımız Sıddık ile Faruk-ı Zinnûreyn* 312(3-1)

Âşık Şenlik/ *Ebû Bekir ol Sıddık'ı neyledin* 47(4-4)

Ahrette hesap günü gelince peygamberimizden sonra gelen en büyük şefaatçiler dört halife olacaktır. Hz. Ebû Bekir de onlardan birisidir. Ve bu hususta inananların ümidi çok büyüktür.

Âşık Ruhsatî/ *Ne havfim dünyada ne de mezarda
Mizan'da Sırat'ta korkulu yerde
Ebû Bekir Ömer Osman oldukça* 12(3-4)

Âşık Ruhsatî/ *Çar-yarı koyma dilinden leylü nehar her zaman
Evvelâ Ebû Bekir'i sonra Faruk Ömer'i* 148(3-2)

Âşık Ruhsatî/ *Ebû Bekir Ömer Osman Ali'yi
Mahşer günlerinde özlerim turnam* 194(4-3)

Âşık Ruhsatî/ *Ebû Bekir ile Ömer Osman'a
Perişan halleri yaman diyenin* 293(3-3)

b. Hazreti Ömer

Mekke'de Hattab'ın oğlu olarak 591 yılında dünyaya gelen Hz. Ömer, önceleri koyu bir İslam düşmanı iken 26 yaşında, kırkinci kişi olarak Müslüman olmuştur. Hz. Ebû Bekir, ölümünden önce onun halifeliğine işaret etmiş, onun zamanında İslam orduları Kudüs'ten Tunus'a kadar pek çok bölgeyi fethetmiştir (Çokçevik, 2008: 75-79)

Hz. Ömer, adaleti ile ün bulmuş ve *Hazreti Ömer adaleti* günümüze kadar halk arasında yaşayagelmiştir.

Saz şiirinde genellikle diğer halifelerle birlikte zikredilen Hz. Ömer, Müslümanlar için ahretteki en büyük şefaatçilerden olacaktır.

Âşık Ruhsatî/ *Ne havfim dünyada ne de mezarda
Mizan'da Sırat'ta korkulu yerde
Ebû Bekir Ömer Osman oldukça* 12(3-4)

Âşık Ruhsatî/ *Çar-yarı koyma dilinden leylü nehar her zaman*
*Evvelâ Ebû Bekir'i sonra Faruk **Ömer**'i* 148(3-2)

Âşık Ruhsatî/ *Ebû Bekir **Ömer** Osman Ali'yi*
Mahşer günlerinde özlerim turnam 194(4-3)

Âşık Ruhsatî/ *Ebû Bekir ile **Ömer** Osman'a*
Perişan halleri yaman diyessin 293(3-3)

Dört halifenin hepsinin de kendi adlarının dışında bir de lakapları vardır. Hz. Ömer de, on seneyi aşan halifelik görevi sırasında adaletten bir an bile ayrılmadığı için kendisine Fâruk (haklıyı haksızdan ayıran) lakabı verilmiştir.

Erzurumlu Emrah/ *Medet kârânımız Sıdık ile **Farûk-ı** Zinnureyn* 312(3-1)

Âşık Şenlik de bir şiirinde Hz. Ömer'in adaletine atıfta bulunmaktadır.

Âşık Şenlik/ *Adaletli ol **Ömer**'i neyledin* 47(5-4)

c. Hazreti Osman

574 senesinde Mekke'de doğan Hz. Osman, Affan'ın oğludur Hz. Ömer'in şehit edilmesinden sonra üçüncü halife olmuş, 82 yaşında Kur'an okuduğu bir sırada şehit edilmiştir. Kur'an, yüksek ahlâk sahibi olmasıyla bilinen Hz. Osman zamanında çoğaltılıp belli merkezlere gönderilmiştir (Çokçevik, 2008: 151-155).

Peygamberimizin iki kızıyla evlendiği için kendisine *Zinnûreyn* (iki nur sahibi) de denir.

Erzurumlu Emrah/ *Medet kârânımız Sıdık ile Farûk-ı **Zinnûreyn*** 312(3-1)

Dört halifenin, mizanda sıratında inanan insanlara yardımcı olacağı düşüncesi saz şairlerinin de mısralarında yer almıştır.

Âşık Ruhsatî/ *Ne havfım dünyada ne de mezarda*
Mîzan'da Sırat'ta korkulu yerde
*Ebû Bekir Ömer **Osman** oldukça* 12(3-4)

Âşık Ruhsatî/ *Ebû Bekir Ömer **Osman** Ali'yi*
Mahşer günlerinde özlerim turnam 194(4-3)

Âşık Ruhsatî/ *Ebû Bekir ile Ömer **Osman**'a*
Perişan hallerim yaman diyessin 293(3-3)

Erzurumlu Emrah'a göre Hz. Osman, Allah dostlarının başını çekmektedir.

Erzurumlu Emrah/ *Burc-ı ehlüllâhdır Osman-ı Haydar* 30(22-2)

Âşık Ruhsatî ise onu, peygamberimizin damadı olması yönüyle mısralarına taşımıştır.

Âşık Ruhsatî/ *Üçüncüsü Osman'dır damadı Muhammed'in* 148(4-1)

Kur'an, Hz.Ebû Bekir döneminde bir araya getirilmiş, Hz. Osman döneminde de çoğaltılmıştır.

Âşık Şenlik/ *Altı bin altı yüz altmış altı ayeti
Cem eyleyen Osman Nur-u neyledin* 47(6-4)

ç. Hazreti Ali

Dört büyük halifeden sonuncusu olan Hz. Ali, peygamberimizin amcazadesi ve damadıdır. İslam dinini kabul eden ilk dört kişiden biridir. Henüz çocukken İslamiyeti kabul ettiği için hiç puta tapmamıştır .Hz. Ali, aşere-i mübeşşeredendir. Bedir, Uhud ve Hendek savaşlarının yanı sıra daha pek çok gazaya katılmış, Hayber kalesindeki bayraktarlığı dillere destan olmuştur.

Hazreti Muhammed'in vefatından sonra birçok önemli görevde bulunan Hz. Ali, Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra 656 yılında halife olmuştur. Kendisini halife olarak tanımayan ve Hz. Osman'ın kanının yerde kaldığını öne süren Şam valisi Muaviye ile yapılan Sıffin savaşından sonra halifenin hakem usulüyle seçilmesi kararlaştırıldığından Hz. Ali taraftarları içerisinde bu fikri beğenmeyenler ordudan ayrılmıştır. Hariciler adı verilen bu kişilerin suikastı neticesinde 661 yılında şehit edilen Hz. Ali'nin eşi, peygamberimizin kızı Fatma; çocukları ise Hasan, Hüseyin ve Zeynep'tir.

Hz. Ali'nin en çok sevdiği lâkaplardan olan Ebû Turâb, ona peygamberimiz tarafından verilmiş olup "Toprağın babası" anlamına gelmektedir (Çokçevik, 2008: 195-200).

19.yüzyılda Hz. Ali'nin adına dönemin birçok şairinde rastlamak mümkündür.

Hz. Ali'nin sıfatlarından birisi *Haydar'* dir. Arapça'da aslan, cesur gibi anlamları olan bu kelime yüzyıllar içerisinde onunla özdeşleşmiştir.

Dertli/ *Cümle evliyalar, cümle erenler
Bin bir ismin birin Haydar dediler* s. 228(1-4)

Dertli/ *Resm olmuş alninde çifte Zülfikâr*
*Yâd eyler gözlerin nâm-ı **Haydar**' ı* s. 168(2-4)

Dertli/ *Yed-i **Haydar**'deki Zülfikâr gibi*
Vermez Rüstem 'lere âmân kaşların s. 285(2-3)

Âşık Ruhsatî/ ***Aliyyü'l Haydar**'a arslan dediler* 351(4-4)

Haydar-ı Kerrâr ise *döne döne hücum yapan* demek olup annesi tarafından kendisine yakıştırılmış olup saz şairleri tarafından da kullanılmıştır.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Âvâzım **Haydar-ı Kerrâr**'a gitti* 37(2-4)

Âşık Ruhsatî/ *Kimisi "Kızılbaş" derler kimisi de "akkülah"*
*Kimisi sever **Haydar-ı Kerrâr**'ı âlem bu ya* 42(4-1)

Seyrâni/ ***Haydar-ı Kerrâr**'ı Şâh-ı mümkinat*
Zâlim hükümdarın uğruna gitti 45(1-3)

Seyrâni/ *Zikr ü fikrim budur benim demadem*
***Haydar-ı Kerrâr**'ı buldum bu yolda* 9(1-4)

Hz.Ali'nin kılıcının adı Zülfikâr olup çatal uçlu olmasıyla bilinir.

Âşık Ruhsatî/ *Sen ki damad-ı nübüvvet sahibi hem Zülfikâr*
*Şafi-i rüz-ı cezasın dinim imanım **Ali*** 133(3-2)

Âşık Ruhsatî/ *Zülfikâr sahibi **Hazreti Ali***
Bun günüdür yetiş hemen diyenin 293(4-3)

Seyrâni/ ***Ali** Zülfikâr'ı çaldığı zaman*
Hayber kalesinde kolunda idim 110(4-3)

Seyrâni/ *Zülfikâr'ı **Şâh-ı Merdân** takındı*
Telkininden kâfir dine akındı 138(3-1)

Murtazâ, seçilmiş, Allah'ın razı olduğu kişi (Çokçevik 2008, s. 75) anlamına gelip kimi zaman Hz. Ali ile birlikte *Aliyyü'l-Murtazâ* şeklinde veya yalnız başına Hz. Ali için kullanılan sıfatlarından bir tanesidir.

Dertli/ *Tabi-i şâh-ı velâyet **Murtazâ**, derler bize* s. 89(2-2)

Dertli/ *Veliler serveri takik **Aliyyü'l-Murtazâ**mız var* s. 166(1-2)

Erzurumlu Emrah/ ***Âli-ül Murtazâ** kim şâh-ı merdân Şîr'i Yezdân'dır* 312(3-2)

- Âşık Ruhsatî/ *İnşallah mahşerde susuz da kalmam*
Aliyyü'l-Murtazâ aslan oldukça 12(4-4)
- Âşık Ruhsatî/ *Şehir-i ilmin babı sensin Ya Aliyyü'l Murtazâ* 133(4-1)
- Âşık Ruhsatî/ *Kaldıdı Beytü'l Haram'dan putların nişanını*
Ol Aliyyü'l-Murtazâ arslanı ben bilmez miyim 229(4-4)
- Âşık Ruhsatî/ *Dört yanımız aldı kâfirle düşman*
Ol Aliyyü'l-Murtazâ'ya den gelsin 295(2-4)
- Seyrâni/ *Dört taraf tam oldu adüvv ü düşman*
Şâh Aliyyü'l-Murtazâ'ya di gelsin 128(1-4)

Kahramanlıklarından dolayı kendisine pek çok sıfat yakıştırılan Hazreti Ali'nin sık kullanılan adlarından birisi de *mertlerin şâhı* anlamına gelen *şâh-ı merdan* ifadesidir.

- Erzurumlu Emrah/ *Erenler içinde cihâd-ı ekber*
Şah-ı merdân ile meydânda idim 30(22-4)
- Âşık Şenlik/ *“Âleme giriftar eyler Şâh-ı Merdan iptida”* 2(1-4)
- Âşık Şenlik/ *“Şenlik söyler Şâh-ı Merdan Mürtaza'nın methini* 2(3-3)
- Âşık Şenlik/ *Ayeti suresin ol Şâh-ı Merdan* 33(2-1)
- Âşık Şenlik/ *Şâh-ı Merdan gördü ayağa kalktı* 118(2-3)
- Seyrâni/ *Şah-Merdan Ali'ye boyun eğirim* 131(2-2)

Hz. Ali, kahramanlıklarının yanında cömertliği ile de meşhur olan bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır.

- Âşık Ruhsatî/ *Elestteki cennetin kapısını açar*
Cömertliğin piri Ali oldukça 11(1-4)
- Âşık Ruhsatî/ *Dedesi Hazreti Ali cömerdin* 275(2-4)

Kahraman bir yapıya sahip olan Hz. Ali için kullanılan ifadelerden birisi de Allah'ın aslanı tamlamasıdır.

- Âşık Ruhsatî/ *Allah'ın arslanı Hazreti Ali*
O da kurtulmadı mevtin elinden 255(5-3)

Âşık Şenlik/ *Kafirin başını ateşe yahan*
Ali kimi aç aslanı neyledin 47(7-4)

Alevi-Bektaşî camiasında da Hz. Ali çok özel bir yere sahip olup baş tacı olarak kabul edilmektedir.

Dertli/ *Ali'den giydik bu tâc-ı devleti, Bektaşiyiz* s. 144(2-2)

Dertli/ *Er yolunda bu âleme gelenler*
Cümlesi Ali'ye "server" dediler s. 228(1-2)

2. MEZHEP İMAMLARI

İslam'ın sünnî inanış dairesinin kurucusu olan dört imamdan üçünün isimleri bu başlık altında değerlendirilmiştir. Bunlar; İmâm-ı Âzâm, İmâm-ı Hambel ve İmâm-ı Şâfi'dir. İncelediğimiz şiirlerde Mâliki mezhebinin kurucusu İmam Mâlik'e tesadüf edilmemiştir.

a. İmâm-ı Âzâm

Asıl adı Nûman bin Sâbit olan İmam-ı Âzâm, 699 yılında Kûfe'de doğmuştur. Ebû Hanîfe olarak da bilinir. Adının anlamı *en büyük imam* demek olan İmâm-ı Âzâm, Hanefî mezhebinin kurucusudur. Küçük yaşta Kur'an'ı ezberlemiş, fıkıh meselelerine vâkıf olmuş, hayatı boyunca öğrenmeyi ve öğretmeyi düstur edinmiştir (Pala, 1995: 281).

Bayburtlu Celâli Baba/ *İmâm-ı Âzâm'ı Yüsuf-ı sâni*
Ledünni ilmîne hizmet ederler 76(2-3)

Âşık Ruhsatî/ *İmam Âzâm gibi kal'an var senin*
Gazaya razı ol belâya sabır 402(8-3)

b. İmâm-ı Hambel

164 senesinde Bağdat'ta doğan İmam Hanbel, Hanbelî mezhebinin kurucusu olup Seyrânî'nin bir mısrasında yer almaktadır.

Seyrânî/ *Duyar ârif olanlar zevk-i Kur'an'ı ilâhiden*
Olur bu câmi-i aşka cemâat Şâfi-i Hambel 247(3-2)

c. İmâm-ı Şâfi

150 yılında Gazze'de doğan İmam Şâfi, Şâfi mezhebinin kurucusudur. İmam Şâfi'ye bu dönem şairlerinden Seyrânî'nin şiirlerinde tesadüf edilmiştir.

Seyrânî/ *Duyar ârif olanlar zevk-i Kur'an'ı ilâhiden*
Olur bu câmi-i aşka cemâat Şâfi-i Hambel 247(3-2)

3. ON İKİ İMAM

Şia inancına göre dini korumak ve dinin hükümlerini uygulamak için peygamberimize halife ve vâris olduklarına inanılan on iki kişiye, on iki imam denilmektedir. Şia düşüncesinin Câferiye denilen mezhebinin inancına göre peygamberimiz vedâ haccından dönerken Hz.Ali'yi kendisine vasi ve halife tayin etmiş, on iki imamın geleceğini söylemiş, sonuncusunun da Mehdî olacağını belirtmiştir. Her gelen imam kendisinden sonraki imamı ümmete bildirmiştir. Şii inancına göre işleyen bu mezhep, ehl-i sünnet akidesini de benimsemiştir. Şah İsmail tarafından resmîleştirilen mezhep her devirde bir takım ihtilafa sebep olmuştur.

On iki imam sırasıyla şunlardır: Hazreti Ali, Hazreti Hasan, Hazreti Hüseyin, Ali Zeynelâbidin, Muhammed Bâkır, Câferü's Sâdık, Müsâ Kâzım, Aliyyü'r Rızâ, Muhammed Takiyyüddin, Aliyyün Nakıyyü'l Hâdi, Hasanü'l Askeri ve Mehdî (Pala, 1995: 435).

İncelediğimiz şiirler içerisinde on iki imamdan sadece sonuncusu olan Mehdî geçmektedir.

a. Mehdî

İsmi, soyu, nerede doğacağı gibi konularda sayısız rivayet bulunan Mehdî, kıyametin kopmasına yakın dünyaya geleceğine ve dini yeniden hâkim kılacağına inanılan bir şahsiyettir. Kelime anlamı doğru yolu bulan, hidayete eren demek olan Mehdî'nin Hazreti İsa olduğuna dair yaygın bir inanış vardır. Bu inanışa göre Hz. İsa, Tanrı tarafından çekildiği göğün dördüncü katından inip Deccal'ı öldürecek ve halkı hidayete erdirecektir (Pala, 1995: 363).

19.yüzyıl saz şairleri tarafından da Mehdî'nin *âhir zaman* diye ifade edilen zamanda geleceği ve bu zamanın da artık yaklaştığı ifade edilmektedir. Mehdî gelince düzendeki bozukluklar ortadan kalkacaktır.

Dadaloğlu/ *Arkadan da Mehdî gelire benzer* s. 29(3-4)

Âşık Ruhsatî/ *Ey Ruhsati Mehdî'ye kaldı bu asrın gidişi* 41(10-1)

Âşık Ruhsatî/ *Gel zuhur et kandesin ey Mehdî-i âhir zaman*
Kim cihanda zahir olmadık alâmet kalmadı 98(4-1)

Seyrâni/ *Mehdî-i zamandır soyumuz bizim* 101(3-4)

Seyrâni/ *Eşref sa'attir gelmedi Mehdî* 349(5-1)

Seyrâni/ *Kıyâmet yakındır Mehdî'de bile*
Semâvâtta Mesihâ'ya di gelsin 128(3-3)

4. EHL-İ BEYT

Ehl-i Beyt tabiri, Arapça evin fertleri anlamına gelmektedir. Hazreti Muhammed'in neslinden ve yakınlarından olan kimseler için kullanılır. Bu kişiler Hz. Ali, Hazreti Fatımâ, Hazreti Hasan ve Hazreti Hüseyin'dir. Bu dört kişinin bir diğer adı da Âli Âbâ'dır (Cebecioğlu, 1997: 104).

Hazreti Ali'ye, dört halife bahsinde yer verildiği için burada tekrar ele alınmayacaktır.

a. Hazreti Fâtımâ

Peygamberimizin Hz. Hatice'den olma dört kızının en küçüğüdür. Akli ve takvasıyla örnek kabul edilir. Peygamberimizin soyu onda yürümüştür. Hz. Fâtımâ'nın üç oğlu ile iki kızı olmuş, içlerinden sadece Hasan ve Hüseyin yaşamıştır (Pala, 1995: 181).

Halkımız Fatma ismini çok sevmiş ve gösterilen hürmetten dolayı ana kabul etmiş, bu sebeple kız çocuklarına Fatmaana adı da koymuştur.

Halkımızın Hatice, Ayşe, Fatma isimlerine göstermiş olduğu hürmet saz şairlerinde de görülmektedir.

Âşık Ruhsatî/ *Hatice hem Aişe bunlardır validemiz*
Fâtumatü'z-Zehra hem ehl-i beytin nurları 148(8-2)

Şem'i/ *Nür dideleri ol Resüüllâh'ın*
Fâtumatü'z-Zehra mahrem beraber 47(5-4)

Âşık Ruhsatî , *Fâtumatü'z-Zehra'dan Hz. Ali'nin eşi olması itibariyle* bahseder.

Âşık Ruhsatî/ *Zevc-i Fâtumatü'z-Zehra Mevlâ'nın arslanını* 229(4-1)

b. Hazreti Hasan

Peygamberimizin torunu ve Hazreti Ali'nin büyük oğlu Hasan; halifelerin beşincisi ve on iki imamın da ikincisidir. Muaviye'nin kendisinden sonra Hz. Hasan'ı halife yapacağını duyurması üzerine Muaviye'nin oğlu Yezîd, Şam'dan Medine'ye zehir göndermiş ve Hazreti Hasan'ın karısını çeşitli vaatlerle kandırarak ona kocasını zehirletmiştir (Pala, 1995: 236).

İncelediğimiz şiirlerde Hz. Hasan'ın ve Hz. Hüseyin'in birlikte zikredildiğini görüyoruz.

Dertli/ *Hasan ile Hüseyin bedrüd'dücâdır*
Ağlayarak ol divâna var yürü s. 238(3-3)

Âşık Ruhsatî/ *Cehennemde hicap edip yandırmaz*
İmam Hüseyin’le Hasan oldukça 12(5-4)

c. Hazreti Hüseyin

Hazreti Ali’nin oğlu, peygamberimizin torunu olan Hz. Hüseyin, on iki imamın da üçüncüsüdür. Babasının şehâdetinden sonra Medine’ye gelmiş ve Muaviye’nin vefatından sonra Yezîd’e biat etmemiştir. Kûfelilerin kendisini çağırıp halife yapmak istemeleri üzerine 72 arkadaşıyla birlikte yola çıkmış, bunun üzerine Yezîd elemanlarını göndermiştir. Kendisinden yola çıkmaması istenmiş fakat Hz. Hüseyin ve arkadaşları yola devam etmişler ve Muharrem ayının 10. gününde Kerbelâ denilen yerde susuzluktan elim bir şekilde vefat etmişlerdir. Muharrem ayı içerisinde pişirilen aşureyle ilgili iki rivayetten birisi bu olayla ilgilidir. Müslümanlar, içerisinde on çeşit tahıl bulunan tatlı yaparlar ve özellikle Aleviler bu tatlının pişirildiği gün on günlük yas orucuna başlarlar (Pala, 1995: 264).

Hazreti Hüseyin’in geçtiği mısraların hemen hemen hepsinde onun ve arkadaşlarının Kerbelâ’da şehit edilmeleri anlatılmaktadır.

Dertli/ *Şehid-i Kerbelâ Hüseyin dahi evlâtları için*
Bugün mâh-ı Muharremdir, Yezîd ile nizâ’mız var s. 166(3-1)

Âşık Şenlik/ *Kerbela çölünde İmam Hüseyin*
Gızıl gan içinde yattığı gündü 117(5-3)

Seyrâni/ *Nasıl kestir şâh evlâdı gerdanın*
Dâ’va etsin Yezîd kavminden kanın
Şah Hüseyin Kerbelâ’ya di gelsin 128(2-4)

Âşık Ruhsatî/ *Yezîd’le Mervan’dan alsın kanını*
Ol Hüseyin-i Kerbelâ’ya dan gelsin 295(3-4)

5. ASHAB (SAHABE)

Ashap ve sahabe, kelime anlamı itibarıyla *arkadaşlar* demektir. Peygamberimizin yakın dostlarına ashap (sahabe) denir. İlk zamanlar sadece yakın dostlar için kullanılan bu kelime, sonraları peygamberimizin yüzünü bir kez görenler için bile kullanılır olmuştur. Peygamberimiz, ashabını hadislerle övmüş, bir hadislerinde “*Benim ashabımın her biri yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız hidayete ulaşırsınız*” (Cebecioğlu, 1997:119) buyurmuşlardır.

Bu bölümde sahabeden; *Hazreti Hazma, Câfer-i Tayyâr, İbn-i Vakkas, Kanberi ve Veysel Karânî*’ye yer verilmiştir.

a. Hazreti Hamza

Hazreti Hamza, peygamberimizin amcası ve süt kardeşidir. Mekke’de hatırı sayılır bir kişi olan Hamza’nın hak dini seçmesiyle Müslümanlar güçlerine güç katmışlar, Hz. Hamza da savaşlarda gösterdiği kahramanlıklarla dillere destan olmuştur (Pala, 1995: 231).

Hz. Hamza’ya şiirlerinde yer veren Âşık Ruhsatî, onun kahramanlığına vurgu yapmaktadır.

Âşık Ruhsatî/ *Abbas Hamza pehlivan ammi Resul’dür bunlar*
Resulullah önümde kırdı nice küffarı 148(6-2)

b. Câfer-i Tayyâr

Câfer-i Tayyâr, peygamberimizin amcazâdesi ve Hazreti Ali’nin büyük kardeşidir. İman edenlerin otuz ikincisidir. 630 yılında Rum ordusu ile Mûte’de yapılan savaşta sancağı taşıdığı sağ eli kesilince sol eline almış, o da kesilince sancağı dişleri arasında taşımıştır. 41 yaşında bu savaşta şehit olunca Câfer’e iki kolu yerine iki kanat verildiği ve Cennette uçmakta olduğu vahyedilince, peygamberimiz bu müjdeyi ashabına söylemiş ve ondan sonra “Tayyâr (uçan, uçucu) “ lâkabıyla anılmıştır (Pala, 1995: 102).

Seyrâni/ *Kadri zâyi olmaz ebedül’abât*
Câfer-i Tayyar’ı buldum bu yolda 9(2-4)

Seyrâni/ *Bâtın ilminden haberdar olmayan âdemlere*
Şüphesiz olmazdı belli Ca’ferin Tayyarlığı 243(4-2)

c. İbn-i Vakkas

600-678 yılları arasında yaşamış bir din büyüğü olan İbn-i Vakkas, İranlılarla yapılan bir savaşta Sâsânî komutanı Rüstem’i öldürüp fillerle desteklenmiş İran ordusunu perişan etmiştir. Sa’d bin Ebi Vakkas, çok iyi ok atmasıyla ünlüdür (Peker, 2003: 214).

Vakkas’ın adı Seyrâni’nin bir şiirinde karşımıza çıkmıştır. Seyrâni burada, İbn-i Vakkas’ın ok atmadaki hünerini ortaya koymaktadır.

Seyrâni/ *Dokunsa ok ucu kimde can kalır*
“İbni Vakkas” gibi gaziyyının 131(3-4)

ç. Kanberi

Kanberi, Hazreti Ali’nin sadık kölesinin adıdır. Azad edildikten sonra Haccac-ı Zalim tarafından şehit edilen bu siyahi köle, sadakati ile nam salmıştır (Pala, 1995: 311).

Dönemin şairlerinden Dertli, “*Olsa idim Kanberi'nin kanberi* “ diyerek Hz. Ali'nin kölesinin kölesi olmaya hazırdır. Böylelikle şair, Hz. Ali'ye de ne kadar bağlı olduğunu göstermektedir.

Dertli/ *Eleviyim, Hüsyeni'yim, Haydari*
Olsa idim Kanberi'nin kanberi s. 228(3-2)

d. Veysel Karânî

Peygamberimiz zamanında yaşamasına rağmen onu göremeyen bir din büyüğüdür. Yemen'in Karen köyünde doğduğu için Karânî olarak anılmıştır. Medine'ye peygamberimizi görmek için geldiyse de annesinin “Bulamazsan geri dön” tembihi üzerine geri dönmüş ve peygamberimizle görüşmemiştir. Peygamberimiz eve geldiğinde onun kokusunu duymuş ve hırkasının ona verilmesini vasiyet etmiştir.

Hazreti Ömer, hırka-i saadeti ona bizzat kendi elleriyle vermiştir. Veysel Karânî, Sıffin Savaşı sırasında şehit olmuştur. Söz konusu hırka bugün İstanbul'da Hırka-i Şerif Camii'nde muhafaza edilmektedir (Pala, 1995: 560).

Veysel Karânî, her ne kadar peygamberimizi görememiş olsa da bu uğurdaki gayretlerinden ve Hz. Muhammed'in ona olan ilgisinden dolayı adı, Ashap başlığı altında ele alınmıştır.

Âşık Ruhsatî ve Âşık Şenlik, şiirlerinde Veysel Karânî'ye yer vermiş ve onun nasıl bir seviyeye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır.

Âşık Ruhsatî/ *Bin deveyi bir akçeye güderdi*
Veysel Karan gibi çobanı n'ettin 297(5-4)

Âşık Şenlik/ *Veliler serveri Veysel Karânî* 32(6-1)

Âşık Şenlik/ *Sefil Şenlik der Veyseli Karan*
Hakikat tarikat yolunu bilen 47(8-1)

Âşık Şenlik/ *Şeyh Abdül Gadiri, Veysel Garani*
Terki dünya sadık yâre tafşurdım 107(9-3)

Rivayete göre Veysel Karânî, peygamberimizin bir dişinin kırıldığını duyunca acaba düşen diş şu mudur, bu mudur derken bütün dişlerini söktürmüştür (Pala, 1995: 560). Âşık Şenlik, aşağıdaki mısradaki olayı hatırlatmaktadır.

Âşık Şenlik/ *Veysel Garani'nin dişi hakk için* 119(6-2)

6. PEYGAMBER YAKINLARI

Peygamber aileleri başlığını verdiğimiz bu bölümde; *Hazreti Aişe, Hâbil, Hazreti Havva ve Hazreti Meryem* gibi şahsiyetlere yer verilmiştir.

a. Hazreti Aişe

Peygamberimizin eşi ve Hz. Ebû Bekir'in kızı olan Hz. Âişe, aklı,zekası, iffeti ve takvasıyla zirvelerde olan birisiydi. Peygamberimizin vefatından sonra sahabe, müşküllerini halledebilmek için ona müracaat ederlerdi. Peygamberimizin Hz. Âişe'den çocuğu olmamıştır (Pala,1995: 27).

Anadolu insanı, peygamberimizin eş ve kızlarına büyük hürmet göstermiş ve onları validelerimiz olarak değerlendirmiştir.

Âşık Ruhsatî/ *Hatice hem Aişe bunlardır validemiz*
Fatimatü 'z-Zehra hem ehl-i beytin nurları 148(8-1)

b. Hâbil

Hâbil, Hz. Adem'in oğullarından biridir. Kur'an'da anlatılan kıssaya göre (Mâide 27-31) iki kardeş bir iş için Allah'a kurban adarlar. Kabil kendi kurbanının kabul edilmediğini görünce, kıskançlığından Hâbil'i öldürür. Cesedi nasıl yok edeceğini düşünürken bir karganın yeri eşelediğini görür ve Hâbil'i toprağa gömer. Böylelikle Kabil, yeryüzünde ilk kötülüğü işleyen, ilk kanı döken kişi; Hâbil de ilk toprağa verilen kişi olarak tarihe geçer (Pala, 1995: 218).

Seyrâni, yüzünün yumuşak olmasıyla kimseye hayır demeyen toprağın Hâbil'i de kabul ettiğini dile getirmektedir.

Seyrâni/ *Toprağın Hâbil'i kabul ettiği*
Şüphesiz yüzünün yumuşaklığından 114(4-3)

c. Hazreti Havva

Hazreti Adem'in eşi olan Hz. Havva, ümmü'l beşer (insanlığın annesi) lâkabıyla anılır. Adem peygamber cennette uykuda iken onun sol kaburgasındaki bir ege kemiğinden yaratılmıştır. Kur'an'ın birçok suresinde Hz. Havva'nın adı geçmektedir. İnsanlık, Hz. Havva'nın her seferinde biri oğlan biri kız olmak üzere çiftler çiftler doğurduğu 40 evlattan çoğalmıştır (Aksoy, 1995: 1, 27).

Şem'i/ *Hâk Beytullaha bastın derdimend Şem'i gedâ*
Cidde'da hamdile buldun Hazreti Havva'ya yol 79(7-2)

Âşık Şenlik/ *Eraset'de Havva ile görüşen*
Adem ata peygamberi ney dedin 47(2-3)

ç. Hazreti Meryem

Davut peygamberin soyundan İmran adlı bir şahsın kızı olan Meryem, İsa peygamberin annesidir. Uzun süre çocuk sahibi olamayan ailesi, eğer bir çocukları olursa onu mabede bağışlayacaklarını söylemişler, Hz. Meryem dünyaya gelince de onu Zekeriya peygambere teslim etmişlerdir. Hz. Meryem, henüz 15 yaşındayken birisiyle nişanlandırılmış, ona varmadan Cebrail vasıtasıyla üflenip gebe kalmıştır.

Hız. İsa'nın yaşadığı süre içerisinde hayatta olan Hız. Meryem, oğlunun göğre çekilmesinden bir süre sonra vefat etmiştir. Hıristiyanlar, özellikle de Katolikler Hız. Meryem'i en kutsal varlık olarak kabul ederler (Pala, 1995: 370).

Saz şairleri, çeşitli vesilelerle Hız. Meryem'den bahsetmişler, özellikle de Hız. İsa'nın doğumu üzerinde durmuşlardır.

Dertli/ *Mu'ciz-i enfâsın ey verd-i ahmer*
Ne Mesihâ'da var, ne Meryem'de var s. 297(1-4)

Erzurumlu Emrah/ *Gelince cihâne İsa vü Meryem*
Bende anâsır-i bicânde idim 30(17-3)

Âşık Şenlik/ *Nisalar zenneye teşbih sever Meryem hatunu* 26(3-3)

Âşık Şenlik/ *Meryem ana olsun size duvacı* 63(2-2)

7. ZÂLİMLİK VE KÖTÜLÜKLERİ İLE BİLİNERLER

Zâlimlik Ve Kötülükleri İle Bilinenler adını verdiğimiz bu bölümde; *Deccal*, *Ebû Cehil*, *Firavun*, *İbn-i Mülcem* ve *Yezîd* gibi adları anıldığında akla iyi şeylerin gelmediği kişilere yer verilmiştir.

a. Deccal

Deccal, kıyametin büyük alametlerinden olup dünyaya geldiğinde tanrılık davası güdecek tek gözü kör bir Yahudi'dir. Alnında kafir olduğunu belirten bir yazı bulunacak olan Deccal'ın bir de eşeği olacaktır. Kendisine bağlı askerleriyle yeryüzünde kan dökecek olan Deccal, en sonunda İsa peygamber tarafından öldürülecektir (Pala, 1995: 134).

Âşık Şenlik/ *Deccal'ı öldürüp özü galacah* 32(14-2)

b. Ebû Cehil

Ebû Cehil, Kureyş'in reislerinden olup peygamberimizin en büyük düşmanıdır. Hicretin ikinci yılında Bedir gazasında öldüğünü görünce şükretmiştir. Peygamberimiz aleyhine girişilen her harekette onun büyük rolü olmuştur. Ebû Cehil (cehaletin babası) ismi ona peygamberimiz tarafından takılmıştır (Pala, 1995: 161).

Âşık Şenlik, bir şiirinde onun kökünün ateşten olduğunu söylemektedir.

Âşık Şenlik/ *Şirreti naşirsen cibilyetin har*
Cenabi nâ-süste Ebû Cehil var 95(16-2)

c. Firavun

Eski Mısır hükümdarlarının lakabı olan Firavun kelimesi *azamet sahibi olmak* anlamına gelmektedir. Pek çok Mısır hükümdarına Firavun denmişse de içlerinde en bilineni Hazreti Musa döneminde yaşamış olanıdır. Tanrılık iddiasında bulunan bu Firavun, Hz. Musa'nın asasıyla açıp kapadığı Kızıldeniz'de boğulmuştur (Pala,1995: 191).

Firavun'un tanrılık iddiasında bulunup daha sonra denizde boğulması saz şairlerinin şiirlerine de konu olmuştur.

Dertli/ *Sanki **Fir'avun**'dan gelme kolu var*
Hakikatin kucağına yaslanmaz s. 249(1-3)

Seyrâni/ *Mısırdaki Tanrılık davâsını güden o **Fir'avnun***
Boğulması denizde himmetidir darb-Müsâ'nın 260(3-1)

Âşık Şenlik/ ***Firavun** tanrılık davası güttü* 32(18-2)

ç. İbn-i Mülcem

İbn-i Mülcem, Hz. Ali Kûfe Mescidinde namaz kılarken sinsice arkadan yaklaşıp onu zehirli kılıcıyla şehit eden kişidir.

Saz şiirinde fitne sembolü olarak görülen kaş, saz şairleri tarafından İbn-i Mülcem'e benzetilmiştir. Şair Dertli, kirpikleri de Sinan'a benzetmiş ve bu kelimeyi tevriyeli kullanmıştır. Zira Sinan, ok anlamına gelmekle birlikte Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'i şehit eden kişiyi de karşılamaktadır.

Dertli/ *Kirpiklerin sinan, kaşın **Mülcem**'dir*
Şehit eder beni yâhu gözlerin s. 292(4-3)

Seyrâni/ *Secde tesbihinden sanma sakındı*
*Sen **İbni Mülcemi** yoktan vara ver* 138(3-4)

d. Yezîd

Emevi hükümdarı Muaviye'nin oğlu olan Yezîd, Hazreti Hasan ve Hazreti Hüseyin'in katili olarak bilinir. Babasının, halifeliği Hazreti Hasan'a bırakacağını açıklaması üzerine Şam'dan zehir yollayarak Hz. Hasan'ı zehirletmiş; Küfe'ye gitmekte olan Hz. Hüseyin ve 72 arkadaşını Kerbelâ çölünde susuz bırakarak dramatik bir şekilde öldürmüştür. Bu sebeple Türk edebiyatında kötülük timsali şahıslar Yezîd olarak anılırlar (Pala, 1995: 571).

İncelediğimiz şiirlerin çoğunda Yezîd, gerçek anlamında kullanılmış olup bir kişinin bu kadar kötülüğü nasıl yapabildiği üzerinde durulmaktadır.

Seyrâni/ *Hiç eder mi ümmet olan böyle suç*
*Nasıl ümmet bilmen **Yezîd** bağı tunç* 9(3-2)

Seyrâni/ *Kerbelâ halinden olmuşuz âgâh*
Susuz şehid etti Yezîd-i gümrâh 35(3-2)

Kimi insanlar Hacı Bektaş gibi kişilerin peşinden giderken kimileri de ne hazindir ki Yezîd gibilerin peşine düşmektedir.

Âşık Ruhsatî/ *Kimisi Yezîd'e tabi Mervan'ı dilden komaz*
Kimi Hacı Bektaş Hünkâr'ı âlem bu ya 42(6-1)

Bazı saz şairleri, Yezîd ve elemanlarına karşı öfkelerini canlı tutmaktadır.

Dertli/ *Şehid-i Kerbelâ Hüseyin dahi evlâtları için*
Bugün mâh-ı Muharremdir, Yezîd ile nizâ'mız var s. 166(3-2)

Âşık Ruhsatî/ *Mansur gibi dara çeksen Kerbelâ'dan dönmenem*
Sinim yetmiş Yezîd için yazarım zemler yine 75(4-4)

Âşık Ruhsatî/ *Yezîd'le Mervan'dan alsın kanını*
Ol Hüseyin-i Kerbelâ'ya den gelsin 295(3-3)

Seyrâni, Kerbelâ'da şehit olanların Yezîd'e secde etmektense kahramanca savaşıp ölmeyi tercih ettiklerini belirtmektedir.

Seyrâni/ *Etmedi secde Yezîd'e eyledi canın fedâ*
Merd olanlar böyle cenkte korku izhâr eylemez 279(2-3)

Âşık Şenlik ise daha yumuşak bir üslup kullanarak Yezîd ve yandaşlarının şeytana uyduklarını söylemektedir.

Âşık Şenlik/ *Aldandı iblise Yezîd'i lâin*
Onu eşidenler hep lânet deyin 117(5-1)

C. MUTASAVVIF ŞAHSİYETLER

Dînî Şahsiyetler ana başlığının *Mutasavvif Şahsiyetler* adını verdiğimiz bu üçüncü bölümünde dini kimliği daha ziyade tasavvufî özellikler gösteren; *Abdülkâdir Geylânî, Behlül Dâna, Hacı Bektâş-ı Veli, Hallâc-ı Mansur, Hâtem-i Tâî, İbrahim Ethem, Mevlânâ, Nesîmî ve Şems-i Tebrîzî* gibi isimlere yer verilmiştir.

a. Abdülkadir Geylânî

Büyük İslam alimlerinden ve evliyanın meşhurlarından. Künyesi Ebu Muhammed'dir. Peygamber efendimizin soyundan olup, hem seyyid hem şeriftir. 1077'de İran'ın Geylan şehrinde doğmuş, 1166'da Bağdat'ta ölmüştür. Abdülkadir Geylânî, özellikle fıkıh ve hadis ilimlerinde yetişmiş bir şahsiyettir (TDEA,c.I,s.20).

Bayburtlu Celâli Baba/ *Te Tanrı'nın aslanı*
Abdülkâdir Geylânî 1(1-4)

Âşık Şenlik/ *Şeyhi Nakşibendi Gadir Geylani* 32(6-3)

Âşık Şenlik/ *Şeyh Abdül Gadiri, Veysel Garani*
Terki dünya sadık yâre tafşurdım 107(9-3)

b. Behlül Dânâ

Asıl adı Ebû Vehb Ömer Sayrefî'dir. "Dânâ" lâkabıyla bilinir. Harun devrinde Bağdat'ta yaşamış ârif ve ermiş bir meczuptur. Bir çok garip halleri olan Behlül Dânâ'nın ilmi yoksa da çok isabetli nasihatleri ve sözleri vardır (Pala, 1995: 80).

Âşık Ruhsatî, tasavvuf yolunda başkalarında bulamadıklarını Behlül Dânâ'da bulduğunu ifade etmektedir.

Âşık Ruhsatî/ *Nideyim sofunun baş şerbetini*
Lezzeti Behlül-i Dânâ'da buldum 232(4-4)

c. Hacı Bektâş-ı Veli

Hayatı hakkında pek az şey bildiğimiz din ulularından biridir.1271 yılında ölmüştür.Bektaşiliğin kurucusu kabul edilir. Özellikle 13.yüzyıl Selçuklu Anadolu'sunda önemli bir yere sahiptir.

Hacı Bektâş-ı Veli'nin tarihi şahsiyeti ile efsanevi kişiliği arasında bağdaştırılamayan oldukça fazla nokta vardır. Hakkında bilgi alınabilen kaynakların, onun ölümünden en erken 200 yıl sonraya dayanması, hayatıyla ilgili bilgilerdeki şüphe payını arttırmaktadır. Hacı Bektâş-ı Veli'nin halk edebiyatı açısından önemi, hakkında anlatılan menkıbelerden kaynaklanır. Nitekim bu efsaneler asırlar boyunca kuvvetli bir kültürün oluşmasına yardımcı olmuşlardır (İslam Ansiklopedisi, 1991: 14,455).

Saz şairleri Hacı Bektâş-ı Veli'yi çok önemli bir yere koymakla birlikte onun da kaynağının Hz. Ali olduğunu ifade etmektedirler.

Dertli/ *Hacı Bektâş-ı Veli'nin çâkeriyiz çâkeri*
Ali'den giydik bu tâc-ı devleti, Bektâşiyiz s. 144(2-1)

Şem'i/ *Hacı Bektaş-ı Veli'nin bindiği cansız divar*
Mazhar-ı nür-ı Ali'dendir ana ol yâdigar 38(1-1)

Âşık Ruhsatî, âlemde Hacı Bektâş-ı Veli gibi şahsiyetler varken insanların nasıl Yezîd gibi kişilerin peşinden gittiğine şaşırılmaktadır.

Âşık Ruhsatî/ *Kimisi Yezîd'e tabi Mervan'ı dilden komaz*
*Kimi **Hacı Bektaş Hünkâr**'ı âlem bu ya* 42(6-2)

Hacı Bektâş-ı Veli'ye tabi olanlar ona karşı tam bir teslimiyet içinde olup kendilerini güvende hissetmektedirler. Ve onun gibi keramet ehli insanların dünyada pek bulunmadığı görüşünü taşımaktadırlar.

Âşık Ruhsatî/ *Sen ne korkuyorsun Dede Bektaşî*
*Hünkâr **Hacı Bektaş Veli** oldukça* 11(1-2)

Âşık Ruhsatî/ *Hünkâr **Hacı Bektaşî**'nin haddesinden çekilip*
Kaba saba sanmasınlar tel gibi Bektaşî 'yiz 462(2-1)

Seyrâni/ *Hünkâr **Hacı Bektaşın** tâlibi 'yim ben* 131(1-1)

Seyrâni/ *Yürütmüş cansız ol divârı göstermiş kerâmetler*
*Bizim çün ger **Hacı Bektaş Veli** dünyâya bir geldi* 241(3-1)

ç. Hallâc-ı Mansur

857 yılında İran'ın Tur kasabasında doğup 922 yılında Bağdat'ta şehit edilen büyük bir mutasavvıftır. Basra'ya yerleşip evlendikten sonra genç yaşta tasavvufa girmiş ve Allah yolunda hızla ilerlemiştir. Hint ve Türk memleketlerinde dolaşarak İslam'ın yayılması için çalışmıştır. *Pamuk atan, atımcı* anlamına gelen *hallâc* kelimesi aslında onu mesleğine işaret değil hallaçlık yapan bir arkadaşına iş buyurup onun vaktini çaldığını düşününce bir parmak işaretiyle onun işlerini devam ettirmiş, dostunun bu kerameti görmesi üzerine kendisine *hallâc* lâkabı verilmiştir.

Tasavvuf yolunda ilerleyip fenâfillaha ulaşınca *Ene'l Hakk* (Ben Hakkım) demiş, muhalifleri bu sözün zahiri manasına göre onu münkir kabul edip hapse attırmışlardır. Bir kavmin Kâbe'yi tahrip etmesinin sebebi olarak Mansur'un sözleri gösterilince katline hüküm verilmiş, halifenin de tasdikiyle kamçılanmış, parçalanmış, darağacına asılarak teşhir edilmiş, kafası kesilmiş ve cesedi yakılmıştır (Pala, 1995: 225-226).

19. yüzyıl saz şairlerinin pek çoğunun şiirlerinde ona rastlamak mümkündür. Saz şairleri onun *Ene'l Hakk* deyiş daha sonra asıldığı üzerinde durmuşlardır.

Erzurumlu Emrah/ *Ne yüzden söyledi Enelhak **Mansur*** 82(2-3)

Âşık Ruhsatî/ ***Mansuri** Hak da 'vasıyla kendini asmış deyi* 388(3-1)

Seyrâni/ *Demiş Rabb'im halâs eylesen beni*
*(Enelhak) buyurdu **Mansur**'un dârı* 48(4-4)

Bazı saz şairleri ise kendilerinin de tasavvuf yolunda Mansur gibi olduklarını söyleyip sonlarının onunki gibi olabileceğini ifade etmişlerdir.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Enel hak söylerim ammâ bu dem **Mansur** muyum bilmem s.*
183(1-2)

Âşık Ruhsatî/ ***Mansur** gibi varıp dara asıldım* 376(4-2)

Âşık Ruhsatî/ *Varsın **Mansur** gibi çeksınler dâra* 456(4-2)

Âşık Ruhsatî, Kerbelâ şehitlerini Mansur'a benzetmiş ve onun gibi onların da davalarından dönmeyip bu uğurda şehit olduklarını dile getirmektedir.

Âşık Ruhsatî/ ***Mansur** gibi dara çeksen Kerbelâ'dan dönmesem*
Simim yetmiş Yezîd için yatarım zemler yine 75(4-3)

Seyrâni bir şiirinde Mansur ve Nesîmî gibi şahsiyetlerin ne demek istediklerinin devirlerinde anlaşılamadığı ve bu yüzden öldürüldükleri üzerinde durur.

Seyrâni/ *Kim bildi **Mansur**'un (Enelhak)lığın*
Nesîmî'nin postu yüzülmeyince 13(2-3)

Seyrâni/ *Kim öldürdü Enel hak zâkiri Hallâc-ı **Mansur**'u* 276(4-2)

Nesîmî, Hallac-ı Mansur'un asıl adı olan *Hüseyni*'yi mahlas olarak kullanmıştır. Bu ilgiden ve hayatlarındaki benzerliklerden dolayı kimi zaman şiirlerde birlikte anılmışlardır.

Şem'i/ *Nesîmî viridi post **Mansur**'a mi'raç oldu dârı* 134(1-3)

Şem'i bir şiirinde âşığın çektiği bütün sıkıntılara rağmen ki bu sonunda Mansur gibi ölüm de olsa yarini başkalarına şikayet etmeyeceğini söylerken başka bir şiirinde ise kendisinin aşk yolunda Mansur gibi olduğunu ve bu halinin sevgiliye duyurulmasını istemektedir.

Şem'i/ ***Mansur** gibi dâra çekilse âşık*
Yârını ağyara şikâyet etmez 54(4-3)

Şem'i/ *Benim **Mansur** aşk-ı dâra niyaz it hâlim arz eyle* 128(1-1)

d. Hâtem-i Tâi

Adı sadece Seyrâni'nin bir şiirinde geçen Hâtem-i Tâi, Arapların Tay kabilesinden olduğu için Tâi, Tay gibi sıfatlarla anılmıştır. Hâtem-i Tâi'nin asıl adı

Abdullah bin Sa'd'dır. Şair ve kabile reisi olduğu rivayet edilse de en çok cömertliği ile tanınmıştır (Pala, 1995: 240).

Seyrâni/ *Öğersen ben böyle bir er öğerim*
İsmi çekmezem "Hâtem Tayi"nin 131(2-4)

e. İbrahim Ethem

Babası Belh sultanlarından olup İbrahim Ethem adıyla şöhret bulan bu zatın kendisi genç yaşta tahta çıkmışsa da kısa zamanda taht ve taçtan vazgeçerek Hak yoluna yönelmiştir. İbrahim Ethem, 777 yılında hayata gözlerini kapamıştır (Pala, 1995: 275).

İbrahim Ethem, 19. yüzyıl saz şiirine içinde bulunduğu maddi imkanları bir kenara bırakıp Hak yoluna yönelmiş olması bakımından konu olmuştur.

Âşık Ruhsatî/ *Hoş müşerref cami olmuş Ka'be-i zezem gibi*
Bânisine rahmet olsun İbrahim Ethem gibi 111(1-2)

Şem'i/ *Tâc u tahtı terk-ider İbrahim Edhem aşkına*
Varlığından soyunur üryân olur Bektaşiler 44(1-3)

Şem'i/ *Tâcu tahtı yâ niçin terk-itti İbrahim Ethem* 65(3-3)

f. Mevlânâ

Mevlânâ, 1207 yılında Belh şehrinde doğmuş, 1228'de Konya'ya yerleşmiştir. Babası Bahaeddin Veled'in 1231'de ölümü üzerine vaaz verme işini üzerine alan Mevlânâ, 1244'te Konya'ya gelen Şems ile tanıştıktan sonra derslerini ve diğer insanlarla olan görüşmelerini ihmal etmiştir. Mevlânâ'nın bir anlamda kendilerinden yüz çevirmeleri üzerine Şems'i suçlu bulanlar onu Konya'dan uzaklaştırmışlardır. Mevlânâ'nın bu duruma çok üzülmeye ve kimseyle görüşmemesi üzerine dostları Şems'i Şam'dan Konya'ya çağırılmışlar, Mevlânâ da Şems'i, evlatlığı Kimya ile evlendirmiştir. Şems'in bir takım dedikodular neticesinde öldürülmesine çok üzülen Mevlânâ, acısını duygu yüklü şiirlere Dökmüş ve 1273 yılında Konya'da vefat etmiştir (Tekin, 1995: 394).

Mevlânâ, bu dönem içinde en çok Konya'lı bir âşık olan Şem'i'nin şiirlerinde yer almış, Şem'i, genel olarak onun ne kadar büyük bir zat olduğu üzerinde durmuştur.

Seyrâni/ *Taht-ı arşta devredip ervâh-ı Mevlânâ gibi* 230(3-1)

Şem'i/ *Serf-ı râz-ı evliyâ Hazret-Mevlânâ* 47(7-3)

Şem'i/ *Biz makarr-ı evliya-ı şâh-ı Mevlânâ'dayız* 52(1-1)

Şem'i/ *Sen de eyle bâb-ı Mevlânâ'ya durma intisab*
Ordadır âşıkların açık livâsı Konya'nın 73(4-3)

Şem'i 'ye ait olan kimi şiirlerde Mevlânâ, *Mollâ-i Rûm* adı altında karşımıza çıkmaktadır.

Şem'i/ *Mevleviyem Mevleviyem pirimiz Mollâ-i Rûm* 1(9-1)

Şem'i/ *Şâh-ı Kutb-ül-ârifindir Hazreti Molla-i Rûm*
Şüphesiz makbül-i Haktır evliyâsı Konya'nın 73(3-3)

Şem'i/ *Bağçe-i Molla-i Rûmî'den yetişti bir Nihâl* 77(1-1)

Şem'i/ *Hazreti Mollâ-yı Rûmî burda kutbü'l-ârifin*
Arşa doğru kurulur aşk neredibâni Konya'nın 151(2-3)

g.Nesîmî

Asıl adının Ali olduğu ve Şirvan'a bağlı Şamahı'da doğduğu söylenen Nesîmî'nin ölüm tarihi 1404'tür. Gençlik yıllarında tasavvufa yönelmiş ve Hallâc-ı Mansur'un asıl adı olan *Hüseynî*'yi mahlas olarak kullanmıştır. Hurûfliğin kurucusu Fazlullah'la görüşükten sonra mahlasını *Nesîmî* olarak değiştirmiştir. Görüşlerinden dolayı Halep'te derisi yüzülerek öldürülmüştür. Hayatı efsaneleşmiş, özellikle Alevî-Bektaşî şairler arasında *Şâh-ı Şehid* olarak anılagelmiştir (Tekin, 1995: 451).

19.yüzyıl saz şiirinde Nesîmî, hep ölümü dolayısıyla dile getirilmiştir.

Erzurumlu Emrah/ *Nesîmî sırrı ifşâ itmesi için*
Üzüldi ol sebeb anun derisi 202(6-1)

Âşık Ruhsatî/ *Nesîmî'nin derisini yüzdürdün* 76(2-3)

Seyrâni/ *Kim bildi Mansur'un (Enelhak)lığın*
Nesîmî'nin postu yüzülmeyince 13(2-4)

Seyrâni/ *Niçin kurban edilmişler Nesîmî Şeyhi ekberler* 276(4-1)

ğ. Şems-i Tebrîzî

Mevlânâ başlığı altında da ifade ettiğimiz gibi Şems-i Tebrîzî, Mevlânâ'nın yakın arkadaşı olup onunla gönül sohbetleri yapmıştır. Mevlânâ, 1244'te Konya'ya gelen Şems ile tanıştıktan sonra derslerini ve diğer insanlarla olan görüşmelerini ihmal etmiştir. Mevlânâ'nın bir anlamda kendilerinden yüz çevirmeleri üzerine bu durumu kışkananlar tarafından Şems suçlu bulunmuş ve Konya'dan uzaklaştırmışlardır (Peker, 2003: 230).

Seyrâni, Şems'i Konya'dan ayrılışıyla şiirlerine taşırken; Şem'i ise Şems-i Tebrîzî'nin ilmi ve nuruyla Konya'yı aydınlattığını ifade etmiş ve bu anlamda Konya için büyük bir kazanç olduğunu dile getirmiştir.

Seyrâni/ *Şems-i Tebriz gibi galibiyim ben*
Mevlevilerdeki "def" ü "nay" inin 131(1-3)

Seyrâni/ *Er olan bırakmaz yerde serini*
Şems-i Tebriz gibi baş kapar kaçar 136(4-4)

Şem'i/ *Bulunur civâr-ı Mevlânâ'da erbâb-ı kemâl*
Her şebi rüz eylemiş Şems'in ziyâsı Konya'nın 73(5-4)

Şem'i/ *Evhadeddin Şems-i Tebriz Şeyh Sadri Sâhib Atâ*
Bârigâh-ı evliyâdır çevre yanı Konya'nın 151(1-3)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI

SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI

Sevgilide Güzellik Unsurları başlığı altında sevgiliye ait organ adlarına yer verilmiştir. Bu organların sıralanmasında alfabetik sıra esas alınmıştır. Buna göre *ağız, boy, diş, dudak, göz, kaş, kirpik, meme, saç, yanak, yüz* isimli başlıklara yer verilmiştir. Bu başlıkların dışında kalan organlar ise *diğerleri* başlığı altında değerlendirilmiştir.

19. yüzyıl saz şiirinde kullanılan sevgilide güzellik unsurlarının anlatıldığı başlıklar, kendi içerisinde alt başlıklara bölünmüş, bu alt başlıklarla ilgili örneklere de ayrıca yer verilmiştir. Tam olarak organ kelimesiyle karşılayamayacağımız gözyaşı, cemâl, gamze, nefes gibi unsurların da bu başlık altında değerlendirildiği unutulmamalıdır. Bu bölümde yer alan organ adlarının kendi içinde oluşturulan alt başlıklarda da alfabe sıra dikkate alınmıştır.

I. AĞIZ

Ağız, genellikle darlığı ve küçüklüğü ile dikkati çeker. Hattâ çoğu zaman ağız, yok diye bilinir. Bu yokluk ağzın küçüklüğünü ifade ettiği gibi onun görünmediğini, dudakların onu sakladığını ve içindeki mücevherleri (dişler) göstermediğini anlatmaktadır. Kapalı oluşu ve gizliliği ise bir goncayı andırır. Bu bakımdan o bir sırdır (Pala, 1995: 22).

Saz şiirinde *ağız* genellikle güle benzetilir .Gül,hem koku,hem şekil,hem de renk itibariyle ağzı andırır.Sevgilinin ağzı güzel kokar,rengi gül gibi pembe veya kırmızıdır.

19.yüzyıl saz şiirine bakıldığında ağız ve onun yerine kullanılan dehan, fem kelimelerinin şeker, hokka, mim harfi ve goncaya benzetildiği görülmektedir.

a. ağız

Saz şiirinde ağız, genellikle tatlı yiyeceklerle birlikte zikredilmiştir.

Dadaloğlu / *Ağzın şeker* dudakların bal gibi s. 151 (1-2)

Âşık Ruhsatî / *Ağzı şeker* dudakları ballandır 391 (2-4)

b. dehan

Saz şiirinde ağız kelimesinin eş anlamlısı olarak dehan kelimesi de sıkça kullanılmaktadır. Dehan genellikle hokkaya,goncaya ve mim harfine benzetilir.

Erzurumlu Emrah / Nâz u edâ *hokka dehan* 41 (11-2)

Erzurumlu Emrah / Ey *gonce dehânım* aleykûmselâm 62 (3-4)

Erzurumlu Emrah / Emrah açılsa idi baht-ı siyâhın
Elbet erişirdi o *gonce dehânın* 109 (3-2)

Erzurumlu Emrah /*Dehân-ı müşgin* ey gül **mime** benzer noktasızlığından 221 (4-1)

Erzurumlu Emrah/Ol *gonce-dehen* dişleri zendâne güzeller 306 (1-1)

Âşık Ruhsatî / *Gonca dehânın* da şekerler saçar 51 (2-3)

c. fem

Ağız yerine kullanılan kelimelerden biri de *fem*dir. İncelediğimiz şiirlerin hemen hemen hepsinde fem, *gonca fem* olarak karşımıza çıkmıştır.

Erzurumlu Emrah/Nedür bu **gonce-fem** bu câh-ı zemzem Kâbe-i ulyâ 164 (4-2)

Erzurumlu Emrah/Niyleyim âh itmeyem şimdengerü **ey gonce-fem** 187 (3-1)

Erzurumlu Emrah /Sen de bârîlul kerem gûlzara gel **ey gonca-fem** 217 (3-1)

Erzurumlu Emrah /Nutka gelse nâzile dürler saçar **ol gonce-fem** 346 (5-1)

II. BOY

Klâsik edebiyatta servi, su kenarında olması hasebiyle beraberinde çoğu zaman ırmak, çimen gibi unsurlarla birlikte düşünülür. Servinin hafif rüzgarda sallanışı sevgilinin yürüyüşüne benzetilir. Servinin dibine etek veya ayak adı verilir. Böylece sevgilinin eteği veya ayağı ırmaklar, çimenler tarafından da öpülmüş olur. Serviye mezarlıklarda da rastlanır. Bunun sebebi rüzgarda sallanırken Hû sesini çıkarmasıdır. Bu hâl mezarlıktaki ölümler için bir mağfiret sebebi olarak düşünülür (Pala, 1999: 350).

19. yüzyıl saz şiirinde güzellik unsuru olan boy kelimesinin yanı sıra kadd, kamet kelimelerinin de kullanıldığını görmekteyiz. Bu dönem saz şiirinde boy; servi, fidan, Tûbâ ağacı, şimşad ağacı, elif harfi ve ar'ar ağacı gibi unsurlara benzetilmiştir.

a. boy

Boy, üzerinde en çok durulan güzellik unsurlarından biridir. Uzaktan görülen sevgilide ilk göze çarpan unsur hiç şüphesiz boyur. Sevgili, daha yakından bakılınca ancak o zaman diğer güzellik unsurları göze çarpar.

Saz şiirinde boyun serviye benzetilmesi en çok rastlanan benzetmelerin başında gelir.

Bayburtlu Celâli Baba/Ne **boyda** ser çektin **serv-i hırâmen** 77 (3-2)

Bayburtlu Celâli Baba/Ben dönerim gönül dönmez

Boydu serv-i revânından s.188-13 (2-4)

Dadaloğlu/Iras geldim **selvi boylu** fidana s.171 (1-2)

Erzurumlu Emrah/**Selvi boylum** dalgın geçmiş baş eğri 45 (1-4)

Âşık Ruhsatî/Sarılsam **servi boyuna**

Ver leblerin kanam desem 197 (2-3)

Âřık Ruhsatî/**Boyu servi** cemali envara dűřtűm çok řűkűr 410 (1-2)

Sűmmâni/O **servi boyuna** kemha kesildim

Geyde beni diyar diyar gez dilber 48 (2-3)

Âřık řenlik/**Selviden** seçilmez yűcedi **boyu** 131 (3-2)

Erzurumlu Emrah bir řiirinde sevgilinin boyunu Tűba ađacına benzetmiřtir.Tűba ađacının kűkű yukarıda dalları ařađıda olup bűtűn cenneti gűlgelemektedir.

Erzurumlu Emrah /**Boyun bir serv-i kűmet** ne kűmet kamet-i Tűba 160 (1-1)

Seyrání'nin bir şiirinde de boy fidana benzetilmiştir.

Seyrání/**Boyu fidan** gibi servi ise de 75 (1-3)

b. kadd

19.yűzyıl saz řiirinin pek çođunda kadd kelimesi tűba,servi ,řimřad ađacı gibi uzunluk ve yűcelik bildiren ađaçlarla birlikte kullanılmıřtır.

Dertli/**Serv kaddin** seyredip cennette **Tűbű** imrenir Sh140(1-1)

Erzurumlu Emrah/**Serv-i kaddin** gelűp hűram eylemez. 95(1-3)

Erzurumlu Emrah /Bir nűrdan **selvidir kadd-i fidan nihűlin** 97(2-1)

Erzurumlu Emrah/Serve naz ۆđretir kadd-i nihalin 137(2-1)

Erzurumlu Emrah/Nice uzuf olunsun bu **kadd-i şimşad**

Öđműř de yaratmıř bunu Bűri ol zűd 143(2-1)

Âřık řem'ű bir řiirinde kaddi elife benzetmiřtir.

Âřık řem'ű/Dilberű **kaddin eliftir** dilerim lűm olmasın 104(1-1)

Âşık şenlik de sevgilinin kaddini amırahdaşına benzetmiştir.

Âşık Şenlik/Gameti **çamçırahdaşı gaddi** fener sevdiğim 11(1-2)

c. kamet

Boy anlamındaki kamet kelimesi de kadd kelimesinde olduğu gibi servi,ar'ar,tûba gibi ağaç isimleriyle birlikte kullanılmıştır.Ayrıca Âşık Şem'î kameti çamçırahtaşına ve sürahiye benzetmiştir.

Dertli/Çeşmi afet, **kaameti servi-revân** eğler beni Sh102(1-2)

Dertli/Serv-i sehi **kaametine** Sh194(9-1)

Erzurumlu Emrah/Bu bez-i gülşende **ey serv-i kamet** 103(2-1)

Erzurumlu Emrah/**Kadd-i ar'ar kâmet-i tûbâ** lû dirler sen misin 268(1-2)

Âşık Ruhsatî/Ûslubu endamı birdir usulda
Kameti serviyile endazelenmiş 421(2-4)

Sûmmânî / Al ehram örtünmüş **serv ü kamete** 13(1-3)

Âşık Şem'î/El ulaşmaz **kaametine dilberâ Tûbâ** mıdır 42(1-1)

Âşık Şenlik/Gameti **çamçırahdaşı**, gaddi fener sevdiğim 11(1-2)

Âşık Şenlik/Sürahi **gameti** garşıma geldi 43(3-4)

III. DİŞ

Sevgilinin güzellik unsurlarından olan diş, daima inciye benzetilir. Bunun için de lû'lû, dürr, cevâhir ve güher kelimeleri kullanılır. Sevgilinin dişi ile âşığın gözyaşları çok zaman birlikte anılır. Beyazlığı, güzelliği ve parlaklığı nedeniyle inciyi andıran dendân, bir dizi halinde de ele alınabilir. Böylece bir inci dizisi oluşur. Aşığın gözyaşları bir deniz oluşturursa , sevgilinin dişleri bu denizin incisi olur. Diş, dudak ile birlikte düşünüldüğünde dudak,değerli taşlardan oluşan bir mücevher sandığı,dişler ise o sandığın içerisinde sıra sıra dizili değerli taşlar olarak tahayyül edilebilir (Pala, 1995: 136).

a. diş

19. yüzyıl saz şiiri örneklerinde de diş hep inciye benzetilmiş sadece Âşık Dertli'nin bir şiirinde sevgilinin dişlerini altına benzetilmiştir.

Erzurumlu Emrah/Dedim **inci** nedir dedi **dişimdir** 46(2-1)

Erzurumlu Emrah/Karadır kaşların **dişlerin nurdan** 140(3-1)

Âşık Ruhsatî/**Dişleri incidir** dudağı anber 34(4-2)

Âşık Ruhsatî/**Diş inci** dudağı mercan mısın bilmem nesin 288(1-2)

Âşık Ruhsatî/**İnciden dişleri** dilinen oynar 327(3-4)

Âşık Ruhsatî/**İnci dişler** uymuş dehane dilber 341(3-4)

Seyrâni/Ak ufak **inci dişleri** 157(6-1)

Dertli/**Dişleri zer** şâne gerek
Zülfü perişan güzele s.194(2-3)

IV. DUDAK

Görünüşündeki güzellik, renk, darlık, yuvarlaklık, kenarındaki ben, ayva tüyleri ile çevrili oluşu, konuşma, söz vs. özellikleri ile dudak, Şairlerin vazgeçemediği bir güzellik ögesidir. Dudağın gülümsemesi fevkalâde bir durumdur. Zira ağız ve dişler onun içindedir. Canın son çıkış noktası dudak olduğu için can ile yakından ilgilidir. Bu noktada dudaktan dökülen can bağışlayıcı ifadeler de önem kazanır (Pala, 1995: 343).

Sevgilinin üzerine en çok övgüler düzülen unsurlarından birisi de dudaktır.Saz şiirinde dudak kelimesinin yanı sıra leb kelimesinin de sıkça kullanıldığı görülür.Şarâb-ı lâl ifadesi de dudak için kullanılan ifadelerdendir.19. yüzyıl saz şiirinde dudak; bal, kaymak, şeker, kiraz, mercan, âb-ı hayat, gül, şerbet ve şarap gibi unsurlara teşbih edilmiştir.

a. dudak

Dudak,saz şiirinde en çok bal ile ilişkilendirilir.Balın tabii gıdalar içerisinde en mükemmellerinden biri olması ve tadı bu noktada belirleyici olmuştur.

Dadaloğlu/Ağzın şeker **dudakların bal gibi** s.151(1-2)

Erzurumlu Emrah/Billûr bukak tatlı zebân **bal dudak** 139(1-3)

Saz şiirinde dudağın kaymağa benzetildiği de görülür.Âşıkların dudağı kaymağa benzetmelerinde belki de kaymağın bal ile karıştırılıp yenilmesinde ortaya çıkan tat etkili olmuştur.

Âşık Ruhsatî/**Dudakların ballı kaymak** 243(3-3)

Âşık Ruhsatî/**Dudağın şeker kaymak**
Dillerin ballı gelin 277(1-3)

Saz şiirinde dudağın benzetildiği meyvelerin başında kiraz gelir. Kiraz, hem rengi hem narin bir meyve olması, hem de tadının güzelliği bakımlarından dudakla ilişkilendirilmiştir. Ayrıca kirazın bir özelliği de sapının çatal olması halinde meyvesinin de çift yetişmesidir. Çatal bir sap üzerinde büyüyen iki kirazdan birisi alt, diğeri üst dudak olarak düşünülebilir.

Âşık Ruhsatî/Yine mi göründü **dudağı kiraz**
Aklımı başımdan oynattı biraz 256(5-1)

Âşık Ruhsatî/ **Dudakları olsun kiraz** 428(2-3)

Seyrânî/**Dudağının** rengi sultânî **kiraz** 30(3-3)

Seyrânî/Tut kulağın dinle beni
Kiraz dudaktan bal ister 157(2-4)

Âşık Ruhsatî inci mercanın içinde olduğu için dişi inciye dudağı da mercana benzetmiştir. Bir başka şiirinde ise dudak hayat suyudur.

Âşık Ruhsatî/Dişi inci **dudağı mercan** mısın bilmem nesin 288(1-2)

Âşık Ruhsatî/**Dudakların âb-ı hayat** olmuştur
Bu şekeri balı kime düzüyon 300(4-3)

Saz şiirinde dudak rengi itibariyle güle de benzetilmiştir.

Sûmmânî/**Gülden dudakların** güldü eyvah hey 77(2-4)

Âşık Şenlik/**Dudakları gül** yaprağı 54(1-3)

b. leb

Leb, dudak kelimesinin Farsça'dır. Leb kelimesi en az dudak kadar sık kullanılan bir ifadedir. Tıpkı dudak kelimesinde olduğu gibi leb de bal, şeker, şerbet gibi tatlı yiyeceklerle birlikte anılır.

Dertli/**Leb-i şekkerinden** bir buse ver de s.316(4-3)

Erzurumlu Emrah /**Lebûn** bir câm ne zezem **kâse-i şerbet** 160(5-1)

Âşık Ruhsatî/Benim sevdiğimin **lebleri baldır** 78(3-1)

Âşık Ruhsatî/**Lebi sükker** dudakların daha ne 390(4-3)

Dertli bir şiirinde leb, goncaya benzetilmiştir. Gonca gülün açılmamış halidir, leb de bu yüzden kapalıyken goncaya benzetilir.

Dertli/Cihana gelmemiş böyle **gonca-leb** s.271(3-2)

Erzurumlu Emrah lebi bir şiirinde gevhere başka bir şiirinde ise ilaca benzetmiştir. Sevgilinin dudağı âşık için onun hastalığı için devâdır.

Erzurumlu Emrah/Sevdiğim gevher midür senin dehân-ı leblerin 207(4-1)

Erzurumlu Emrah/Ki Lokman ol kitabında leb-i cânânı em yazmış 335(2-2)

c . Şarâb-ı lâl

Dudak renginden dolayı kırmızı şaraba benzetilmektedir.

Dertli, bir şiirinde sevgilinin dudağının lezzetini hem kevser suyundan hem de zemzemden üstün tutar.

Dertli/Şarab-ı la'linin lezzeti dilber

Ne âb-ı Kevser'de, ne Zemzem'de var s.297(1-1)

Erzurumlu Emrah da dudak için şarâb-ı lâl ifadesini kullanmıştır. Şarap, içildiği takdirde insanı sarhoş eden dertlerinden uzaklaştıran bir içkidir. Emrah da âşığın derdinden uzaklaşıp rahatlamasının ancak sevgilinin kırmızı şarap rengindeki dudağı ile mümkün olacağını söylemiştir.

Erzurumlu Emrah/Şarab-ı lâ'linden gerek o yârîn

İçip teskin eylemeğe derdimi 38(3-3)

Erzurumlu Emrah/Şarâb-ı lâ'linle ey gûl-i handan

Güller açdı yüreğime dağların 63(1-1)

Erzurumlu Emrah/Hâlâ teşnesiyim lâ'l-i Şarabın 138(2-2)

V. GÖZ

Sevgili âşık üzerinde gözleri ile çok etkilidir. Onun gözleri manalı bakışlarıyla âdeta âşığa bir şeyler anlatır. Bu anlatış bazen ok şeklinde âşığın gönlüne girip onu yaralar. Bu durumda göz ile birlikte kaşlar kirpikler ve gamze de sözkonusu edilir. (Pala, 1995: 124).

Göz, görme işini yapan yegane unsur olmasına rağmen sevgili nedense âşığı görmede isteksiz, âğyârı görmede başarılıdır. Bu durum âşığı üzme, çıldırtmaya yeter. Sevgili, âşığı gözleriyle âdeta parmağının ucunda oynatır gibi oynatır. Gülümseyen gözler âşığın gülüp bayram etmesine; kızgın ifadeli gözler de âşığın hayatının zehir olmasına sebep olur.

19.yüzyıl âşık şiirinde göz kelimesi ile eş anlamlı olarak çeşm de sıklıkla kullanılmıştır. Bu dönem saz şiirine bakıldığında göz; kömür, âhû, şahin, cellat ve yıldıza benzetilmiştir.

a. göz

Göz rengiyle dikkatleri üzerine çeken bir unsurdur.Özellikle kara göz ve kömür göz sevgilinin gözünü tasvir de sıkça karşımıza çıkan ifadelerdir.Sevgilinin saç,kaşı,kirpiği ve beni ile birlikte bütün olarak düşünüldüğünde kara gözler ve kömür gözler tamamlayıcı bir unsur olarak göze çarpar.

Dadaloğlu/Ölürüz de **kömür gözlüm** ölürüz s.23(1-1)

Sûmmânî/Şimdi **kömür gözlüm** özler dolandır 58(1-2)

Âşık Ruhsatî/Benim **kömür gözlüm** kaldı gidiyom 231 (1-4)

Göz, renkle ilgili kullanımlarının yanı sıra kendisine benzetilen canlılar münasebetiyle de şiirlerdeki yerini almıştır.19.yüzyıl âşıklarının dilinde sevgili en çok ahü gözlü olarak yerini almıştır.

Dertli/Âhû **gözlü**, bırak gerdanlı güzel s.271(1-4)

Dertli/Canlar fedâ olsun **âhû veş göze** s.307(3-1)

Erzurumlu Emrah/**Gözün** berây-ı geri-î **âhû** ne âhû ayn-ı serâfta 160(4-1)

Âşık Ruhsatî/Benim sevdiğim lebleri baldır
Gözleri ahudur yanağı aldır 78(3-2)

Âşık Ruhsatî/**Ceylandan almış gözünü** 198(2-2)

Seyrânî/Aşkımın bâdesin içtiğim yârim
Âhû gözlü kalem kaşlı görünür 154(3-4)

Sûmmânî/**Âhû gözlü** dosttan ayrıldım 30(4-3)

Dertli bir şiirinde sevgilinin gözlerini şahine benzetmiştir.Şahin yırtıcı bir kuştur.Sevgili de genellikle âşığını ağlattığı ve zarar verdiği için şahine benzetilmiştir.

Dertli/Şahâne bakışın **şâhin gözlerin** s.272(2-3)

Saz şiirinde sevgilinin gözü kimi zaman da sevgilinin âşığa acımasızca davranmasından dolayı kan dökücü bir cellada benzetilmiştir.

Erzurumlu Emrah/**Cellattır gözler** günde bin kan ider 131(3-4)

Âşık Ruhsatî/Kaşları Zülfikar **gözleri cellad**

Kan dökücü şah-ı serdar 153(2-3)

b. çeşm

Çeşm kelimesi de gözde olduğu gibi genellikle âhû ile birlikte kullanılmıştır.

Erzurumlu Emrah/Nedir bu **çeşm-i âhûlar** nedir müjgân-ı cadûlar 164(4-1)

Dertli/Dedim-Ol **âhû çeşmin**, fitne-i gamzen nedir söyle s.172(6-1)

Âşık Dertli bir şiirinde sevgilinin gözlerini yıldıza benzetmiştir.

Dertli/Doymak olmaz hüsnü letâfetine

Ey **dü çeşmi nücûm** vey cebini mah s.259(1-2)

VI. KAŞ

Klâsik edebiyatta kaş, sevgilinin masum olmayan güzellik unsurlarından biridir. Fitne hususunda göz ile ortak hareket eder. Âdeta kaş bir fitne dükkamıdır. İçindekiler de göz, kirpik ve gamzedir. Kaşın en büyük özelliği eğri oluşudur. Kendisi eğri olduğu için hareketleri de eğri olacaktır. Kaş, ince haliyle bayram hilâline benzer. Zira bayram hilâlin görülmesiyle başlar. Sevgilinin hilâl kaşlarını gören âşıklar bayram ederler. Tabii, hilâl görmeye ilgili karışıklıklar beraberinde fitneyi de getirecektir (Pala, 1995: 159).

19. yüzyıl saz şiirinde kaş ve onun yerine kullanılan ebrû kelimesi; hilâl, kalem, keman, yay, zülfikar, İbn-i Mülcem, cellat, re harfi, tuğra, dal ve hançere benzetilmiştir.

a. kaş

Hilâl, 19. yüzyıl şiirinde kaş için kullanılan en önemli benzetmelerden birisi olarak göze çarpmaktadır. Sevgili kimi zaman kaşını eğmesi, kimi zaman sürmeli gözü sevmesi kimi zaman da kaşlarının üç günlük ay şeklinde olması ile karşımıza çıkmaktadır.

Dadaloğlu/Yıkılmış **hilâli kaşın** gider eğlenmez s.179(2-4)

Erzurumlu Emrah/Emrâh ben seveli sen **hilâl kaşı**

Akın etmiş akar gözümün yaşı 9(3-1)

Erzurumlu Emrah/Mihr-ü mahabbetim o **kaşı hilal** 40(2-3)

- Âşık Ruhsatî/Benim sevdiceğim **hilâl kaşlıdır** 14(3-1)
- Âşık Ruhsatî/**Hilâl kaş** sürmeli gözü seviyor 122(5-2)
- Âşık Ruhsatî/Siyah hat çekilmiş o **hilâl kaşa** 34(3-2)
- Âşık Ruhsatî/Birinin **kaşları benzer hilâle** 187(3-1)
- Âşık Ruhsatî/Öpemedim **hilal kaşın** yayından 227(2-1)
- Âşık Ruhsatî/Mailim **hilâl kaşına** 266(4-1)
- Âşık Ruhsatî/**Kaşların üç günlük ay gibi** durmuş 286(1-1)
- Âşık Ruhsatî/**Kaşların** benziyor **mah-ı hilâle** 415(3-1)
- Âşık Ruhsatî/**Üç günlük ay gibi kaşları** yaylı 405(5-2)
- Âşık Şenlik/Şenlik der **kaşların hilali** sümbül 67(3-1)
- Âşık Şenlik/Sekizinde **hilal kaşlar** eğilir 98(2-3)

Kalem de incelediğimiz şiirler içinde kaş için kullanılan ifadelerin başında gelmektedir.Kaş ile kalem arasında şekil itibariyle bir münasebet kurulmuştur.

- Dertli/Kirpikleri kare, **kalem kaşlı** yâr s.300(1-2)
- Erzurumlu Emrah/Dedi **kalem** nedir dedi **kaşımdır** 46(2-2)
- Erzurumlu Emrah/**Kalem kaşlı** sîm gerdanlı bensiz yâr 95(1-4)
- Erzurumlu Emrah/Kudretten **kalemi** vardır **kaşında** 140(4-2)
- Âşık Ruhsatî/**Kaşları** benzer **kaleme**
Şarkı düşmüştür âleme 120(3-1)
- Âşık Ruhsatî/Ok kirpik **kaş kalem** katlime ferman
Kınalı ellere yaz suna gelin 276(2-3)
- Seyrânî/**Kaşların** benzettim **ayni kaleme** 129(1-3)
- Seyrânî/Aşkımın bâdesin içtiğim yârim
Âhû gözlü **kalem kaşlı** görünür 154(3-4)
- Sûmmânî/Sevdiğim bir güzel **kalem kaşına** 17(2-1)

Kaş, şekil itibariyle yaya benzer.Yay, ok atmakta kullanılan bir alettir.Şiirlerde yay bazen tek başına bazen de keman yayı biçiminde geçmektedir.Keman da kaş ile ilgili olarak sıkça kullanılan ifadelerdendir ve yayı temsil eder.Kaşın hemen altında kirpikler vardır ki oka benzer.Dolayısıyla sevgili,âşığına kaşlarını yay gibi kurup,kirpiklerini de ok yapıp atmak suretiyle onu avlar.Bu durum âşık için ızdırap verici bir hadisedir.

Bayburtlu Celali Baba/Kazancı dilberi **kaşları keman** 14(16-1)

Bayburtlu Celali Baba/Cünun değilim **kaşı kemâne** 47(3-1)

Dadaloğlu/Güzelin **kaşında keman** görünür s.109(3-4)

Dadaloğlu/**Kaşları yay** olmuş kirpikler oku s.141(4-2)

Dadaloğlu /Hoş benzettim samur **kaşlar kemana** s.171(1-4)

Dertli/Saht **yây-ı kaşların**, elbet dilâverler çeker s.131(1-2)

Dertli/Gelmez'molur **kaşı kemânım** benim s.283(2-4)

Dertli/Derdimend Dertli'yi berbad eden
Şahâne bakışın, **kemân kaşların** s.285(4-4)

Erzurumlu Emrah/Ey **kaşı kemânım** aleykümselâm 62(1-4)

Erzurumlu Emrah/Beni harab etdin **kaşı kemânım** 96(1-3)

Erzurumlu Emrah/Uğrın uğrın ok atar **kaşı kemân** oynar güler 291(1-2)

Erzurumlu Emrah/Mest itdü beni ol **kaşı kemâne** güzeller 306(5-2)

Âşık Ruhsatî/Gelsin demiş bugün yine sultanım
Kara göz üstüne **kaşı kemanım** 23(3-2)

Âşık Ruhsatî/Rast geldim ben bir **kaşı kemana** 169(1-1)

Âşık Ruhsatî/**Kaşların kemandır** kirpiklerin oktur 341(3-3)

Âşık Ruhsatî/**Kaşların yayını** kurmuş canım ile cenk eder 372(2-1)

Âşık Ruhsatî/**Kaşların** nevresttir **benzer kemana** 383(3-1)

Âşık Ruhsatî/Kurban olam **kaşlarının yayına** 395(3-1)

Âşık Ruhsatî/İncitmesin beni **kaşı kemanım** 443(4-2)

Sûmmâni/Kirpikler ok, **kaşı** yaya bağlıdır 49(1-4)

Sûmmâni/Karadır **kaşınız** yaydan ince olur 75(3-1)

Sûmmâni/Ben sana ne dedim ey **kaşı keman** 77(2-1)

Âşık Şem’î/Uğrun uğrun oklar atar **kaş-ı keman** oynar güler 46(1-2)

Âşık Şenlik/Kirpikleri tığ-ı müjgan **kaşı kemandan** gelen 20(1-2)

19.yüzyıl âşık şiirinin bazı mısralarında kaş, Hz.Ali’nin kılıcı olan Zülfikâr’a benzetilmiştir.

Dertli/**Zülfikar** resminde çekilmiş **kaşlar** s.253(3-1)

Dertli/Resm olmuş **alnında çifte Zülfikâr** s.268(2-3)

Dertli/Yed-i Haydar’daki **Zülfikar gibi**
Vermez Rüstem’lere âmân **kaşların** s.285(2-49)

Âşık Ruhsatî /**Kaşları Zülfikar** gözleri cellad
Kan dökücü şah-ı serdar gelişi 153 (2-3)

Âşık Ruhsatî/**Kaşların Zülfikar** gibi çatılmış 284(1-1)

İbn-i Mülcem Hz.Ali’yi şehit eden kişidir ve fitnenin temsilcisidir.Hz.Ali’nin sevenleri tarafından nefretle anılan bir kişidir.Âşık sevgilinin kaşından gelen oklarla yaralandığı için kaş ile İbn-i Mülcem arasında bir ilgi kurulmuştur.Bu yaralayıcı ve acı verici özelliklerinden dolayı kaş kimi mısralarda da kan dökücü bir cellada benzetilmiştir.

Dertli/Kirpiklerin sinan, **kaşın Mülcem**’dir
Şehit eder beni yâhu gözlerin s.292(4-3)

Bayburtlu Celâli Baba/**Cellâttır kaşların** çok kanlar döker 52(2-3)

Âşık Ruhsatî/**Kaşların katleder** bütün cihanı 451(1-3)

Dadaloğlu’nun bir şiirinde de kaş şeklinden dolayı Arapça’daki r harfine benzetilmiştir.

Dadaloğlu/Eliftir kirpiği **îra’dır kaşı** s.171(3-1)

İncelediğimiz şiirler içinde kaş bir yerde tuğraya başka bir yerde de dala benzetilmiştir.

Âşık Şem'i/Kilk-i kudretle yazılmış **kaşların tuğrâ** mıdır 42(3-2)

Âşık Ruhsatî/Söyle benim **dal kaşlımdan** bir haber 338(1-4)

b. ebrû

Klâsik şiirde olduğu kadar olmasa da âşık şiirinde de ebru kelimesi kullanılmıştır.Ebru kelimesi kaş da olduğu gibi çoğu zaman hilâl,yay,keman gibi ifadelerle birlikte kullanılmıştır.

Âşık Şem'i/Güzellik âsûmanında **hilâl-ebrû** melekler çok 180(2-1)

Dertli/Cân alır cesetten ol **kemân ebrû** s.255(3-1)

Dertli/Bu **kemân ebrûlar** bu kara gözler
Ne hûr u geride, ne âdem'de var s.297(3-3)

Erzurumlu Emrah/Senden ayrılalı ey **kemân ebrû** 103(1-1)

Erzurumlu Emrah/**Yây-ı ebrûdan** çıkup aradan bir kan etmesün 261(2-2)

Erzurumlu Emrah/Bir **ebrû kemân** tâze civân olsa da herbâr 362(3-1)

Âşık Ruhsatî/Sabahtan uğradım **ebru kemana** 373(1-1)

Âşık Şem'i/Görüpte kaşların eğri deyü itmesün kimse
İki **ebrûların nev-mâha** teşbih zülcelâl eymiş 59(2-4)

Şair Dertli bir şiirinde ebrûyu hançerle birlikte kullanmıştır.Hançer hem şekli hem de kan dökücü bir araç olması itibariyle kaş ile ilişkilendirilmiştir.Zira kaş da attığı oklarla âşığı yaralamaktadır.

Dertli/Sanma ki bâd-ı sabâ değdikçe oynar neş'eden
Hançer-i ebrûların gördükçe titrer perçemin s.122(4-2)

VII. KİRPİK

Kirpikten bahsedilirken onun gamze gibi yaralayıcı ve öldürücü vasıfları söylenir. Kirpik, oklarını aşığın üzerine salar. Kirpikler göz kapaklarına saf saf dizilirler, saç ve kaş gibi karadırlar. Kirpik, sevgilinin âşığı avlamak istediği hallerde kullandığı unsurlardan biridir.Kirpikler gözün üzerinde sıra sıra dizilirler,en üstte de kurulu yay yay olan kaşlar durur.Sevgili,avlayacak bir kalp gördüğü veya âşıktan intikam alıp ona acı çektirmek istediği zaman gözlerinin üzerinde sıralı duran

kirpikleri,kaşına alıp atmaya başlar.Bu okların her biri âşığı yaralayan ancak âşığın da bu yaralanmadan memnun olduğu bir silahtır (Pala, 1995: 334).

19. yüzyıl saz şairleri kirpik ve müjgânı en çok ok, hançer, neşter, elif harfi ve katile benzetmişlerdir.

a. kirpik

Sevgili kirpiği vasıtasıyla aşığa ok atar, onun canını acıtır ve bağrını deler. Yani genel olarak kirpik yaralayıcı ve kan dökücü bir özelliğe sahiptir.

Dadaloğlu\Kaşları yay olmuş **kirpikler oku** s.141(4-2)

Erzurumlu Emrah\ Gamzelerin cilâdır **kirpiğin oktur** 78(2-2)

Erzurumlu Emrah\Dilüm mektub edüp âhum mürekkeb **kirpigın hâme**
Gözüm yaşıydı yazdum dertlerüm divâne gönderdüm 239(2-1)

Âşık Ruhsatî\Ok **kirpik** kaş kalem katlime ferman
Kınalı ellerle yaz suna gelin 276(2-3)

Âşık Ruhsatî\Kaşların kemandır **kirpikler oktur** 341(3-3)

Âşık Ruhsatî**Kirpiğin ok atar** nice can yakar 451(2-2)

Seyrânî**Ok gibi kirpiğin** cânıma batar
Gözlerini gayet süzme sevdiğim 108(3-3)

Sûmmânî**Kirpikler ok**, kaşı yaya bağlıdır 49(1-4)

Âşık Şem’î\Gözlerin “nûn velkelam”dir **kirpiğin tîr-i kaza** 42(1-3)

Âşık Şenlik**Kirpik’leri tığ-ı müjgan** kaşı kemandı gelen 20(1-2)

Âşık Şenlik**Kirpikleri müjgan okdu** 54(6-2)

Kirpik, ok olmanın yanında kan dökücü aletlerden hançere de benzetilmiştir.Hançer de tıpkı ok gibi kan döken , can yakan bir savaş aletidir.

Âşık Ruhsatî\Ebrular mah yüzde katar diyorlar
Kirpikler hançeri atar diyorlar 65(2-2)

Neşter tıpta hastanın yarasını açmak için kullanılan kesici bir alettir.Sevgili de âşığın kalbini kirpikleriyle yarıp onun kalbinde bir yara açmaktadır.Bu yüzden kirpiğin neştere benzetildiği de görülmektedir.

Bayburtlu Celâli Baba**Neşterdir kirpiğin** işler yareye 52(1-3)

Sümmâni\O **neşter kirpikler** bağırmı deldi 68(1-3)

Dadaloğlu, kirpiği, şekil bakımından Arapça harflerden elife benzetmiştir.

Dadaloğlu\Eliftir **kirpiği** îra'dır kaşı s.171(3-1)

Kirpik, âşığın kalbini yaralayıp parçalamakla bir nevi onun katline sebep olmaktadır.

Âşık Ruhsatî\Kan döker **kirpiğin katlime bakar** 286(3-3)

Âşık Ruhsatî**Kirpikler katlime** ediyor sefer 298(2-2)

b. müjgân

19.yüzyıl âşık şiirinde kirpik yerine müjgân, kirpik okları yerine de tîr-i müjgân ifadesi kullanılmaktadır.

Dertli**Müjgan oklarından**, hasret dağından
Ciğerciğim pâre pâre sevdiğim s.279(2-3)

Erzurumlu Emrah\Nedir bu çeşm-i âhûlar nedir **müjgân-ı câdûlar** 164(4-1)

Erzurumlu Emrah**Müjgânunla** sînede yüz yâreler açdun 176(5-1)

VIII. MEME

19. yüzyıl saz şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarından birisi olan meme daha çok gül, ayva, turunç ve nara benzetilmiştir.

a. meme

Aşık, sevgilinin memelerini bahçede açılmış bir güle benzetmiştir ve o memelerden emmeyi arzulamaktadır.

Erzurumlu Emrah\Açılmış bahçede **gül memelerin** 69(1-2)

Âşık Ruhsatî\Emer isem **ayva turunç memeden**
Göğsün düğmelerin çöz suna gelin 276(1-3)

Âşık Şenlik\Goynun cennet **memen nardı** 54(5-2)

b. ayva

Âşık Ruhsatî, memeyi doğrudan kullanmamış onun yerine ayva demeyi tercih etmiştir.Genç kızların memeleri yeni yeni ortaya çıkarken daha çok ayvayla teşbih edilmektedir.

Âşık Ruhsatî\Bir çift ayva bitmiş yarin bağında
O da ayva değil nar dedi bana 32(2-3)

Âşık Ruhsatî\On beşinde yiğit sevmeyen kızlar
Ayvası koynunda çürüyüp gider 346(2-4)

c. gül

Âşık Ruhsatî, bir şiirinde de sevgilinin koynunu cennete memesini de güzel kokulu güllere benzetmiştir.

Âşık Ruhsatî\İsmin güzel koynun cennet girene
Kokar burçak burçak güllerin vardır 367(3-4)

ç. nar

Memenin daha çok meyvelere benzetildiğini söylemiştik.Nar da memenin teşbih edildiği meyvelerden bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bayburtlu Celâli Baba\Koynuzda açılmış güller bahçesi
Yeturmüşsüz çifte narı güzeller 75(5-4)

Âşık Ruhsatî\Bir çift ayva bitmiş yarin bağında
O da ayva değil nar dedi bana 32(2-3)

IX. SAÇ

Saç, öncelikle dağınık ve uzun olmasıyla aşığın aklını başından alır, esir eder. Ondaki koku bazen kendinde mevcuttur, bazen de dışarıdan gelir. Misk ve anber bile sevgilinin saçı kadar güzel kokamaz. Bu kokuyu rüzgar alıp aşığa götürür. Saçın rengi de daima siyahtır. Asla başka bir renkte olamaz. Saç şekli, kokusu, rengi vs. yönlerden bir çok teşbih ve mecazlara konu olmuştur (Pala, 1995: 458).

Saçın sevgiliyi güzelleştirmedeki rolü, âşığın gönlünü cezbedecek hale sahip olması şairler tarafından çok iyi değerlendirilmiş saç bahsi üzerine sayısız ifadeler geliştirilmiştir. 19.yüzyıl saz şiirinde saç kelimesinin yanında perçem ve zülûf kelimeleri de kullanılmış ve bunlar sümbüle, Leylâ'nın saçına, Kâbe'nin örtüsüne, serviye, yılan ve Tûbâ ağacına benzetilmiştir.

a. saç

Dadaloğlu sevgilinin saçını sümbüle benzetmiştir.Sümbül, güzel kokulu bir çiçektir.Haliyle saz şairlerinin saçla ilgili benzetmelerinde sadece görünüm değil koku da ön plana çıkar. Sevgilinin saçları güzel olduğu kadar aynı zaman da güzel kokuludur.

Dadaloğlu\Saçı sümbül kuzu Sunam ağlasın s.115(1-4)

Dadaloğl\Sırma ilen örmüş **sümbül saçını** s.131(1-4)

Erzurumlu Emrah'ın sevgilinin saçını anlattığı mısralarda siyah anlamına gelen Leylâ kelimesini kullandığını görmekteyiz.Haliyle saçı Leylâ olan sevgilinin müptelâsı da Mecnun olacaktır.

Erzurumlu Emrah**Ol saçı Leylâ** beni Mecnûn ider günden güne 183(5-2)

Erzurumlu Emrah**Dil Mecnûn olur saçı Leylânun** elinden 289(4-2)

Erzurumlu Emrah**Baglanırdum bir saçı Leylâ'ya** Emrâh n'eyleyem 294(6-1)

b. perçem (kâkül)

Perçem alna dökülen saç demek olup diğer adı kâkül(kahkül)dür.Sevgilinin perçemleri onun güzelliğine güzellik katan unsurlardan biridir.

Dertli, sevgilinin perçeminin rengiyle Kâbe'nin örtüsü arasında siyahlık bakımından bir münasebet kurmuş ve hacıların sevgilinin perçemini de ziyaret etmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Dertli\Cem'olup hacılar ziyaret etsin

Kisve-i beyt gibi kara perçemin S.290(2-4)

Erzurumlu Emrah, bir şiirinde perçemi ejdere başka bir şiirinde ise uzunluğu ve düzlüğü ile serviye benzetmiştir.

Erzurumlu Emrah**Âlemi yutmak diler ejder muali perçemin** 249(1-4)

Erzurumlu Emrah**Yıkalur servi gibi kâhküli** iki tarafa 326(3-1)

c. zülûf

Zülûf, yüzün iki yanından sarkan saç lülesi olarak ifade edilebilir.Sevgilinin yüzünün iki yanından boynuna kadar inen bu saçların rengi her zamanki gibi siyahtır.Kara zülûf, beyaz gerdana inerek sevgiliye muhteşem bir güzellik katar.

Zülûf, kimi zaman sevgilinin başından gerdanına doğru kıvrım kıvrım inmesinden hareketle yılanı benzetilir.Yılan tehlikeli bir hayvandır.Sevgilinin zülûfleri de âşığı zehirlemekte ve onu sevgilinin müptelâsı yapmaktadır.

Âşık Ruhsatî**Göreni öldürsün mar zülûflerin** 282(3-4)

Seyrânî**Top top olmuş siyah zülûn mar** gibi 204(2-1)

Sümbül, güzel kokulu bir çiçektir.Haliyle saz şairlerinin saçla ilgili benzetmelerinde sadece görünüm değil koku da ön plana çıkar. Sevgilinin zülüfleri güzel olduğu kadar aynı zaman da güzel kokuludur.

Erzurumlu Emrah Gülzâr-ı behîştin **sümbül-i zülfün** 67(2-4)

Erzurumlu Emrah\ Zülfün gibi hûrşîd hele dünyâda bulunmaz 197(2-1)

Seyrânî bir şiirinde sevgilinin zülüflerini Tûba ağacına benzetmiştir.Tûba ağacının kökü yukarıda dalları aşağıda olup bütün cenneti gölgelemektedir.

Seyrânî**Zülfünün** telleri **Tûbâ** 107(4-1)

X. YANAK

Yüzün en geniş kısmını kaplaması dolayısıyla yanak en fazla üzerinde durulan güzellik unsurlarından biridir. Daha çok ben, hat ve saç ile birlikte anılır. Yanak hakkında söylenen özelliklerin başında parlaklık, şeffaflık ve rengi gelir. Renk bakımından daha çok güle ve şaraba benzetilir. Kimi zaman yanak utanma hali ve dolayısıyla kızarma özelliğiyle de ele alınır. Aşık, sevgilinin yanağını görmekle bayram yapar. Sevgilinin yanağı tarafından çâh-ı zendâna atılan gönüller, bayramda serbest bırakılan esirleri andırır (Pala, 1995: 220-221).

Genellikle parlaklığı, rengi, şekli ve benzediği varlıklar yönünden saz şiirine konu olmuştur.Yanak, âşığın bakmaktan hiçbir zaman usanmayacağı bir güzellik unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

19.yüzyılda yanak ve yanak yerine kullanılan rûh; elma, nar, kiraz, gül ve şekere teşbih edilmiştir.

a. yanak

Yanak, 19.yüzyıl âşık şiirinde sevgilinin âşığı cezbeden unsurlarından birisi olarak kullanılır. 19. yüzyılda âşıklar yanağı, renginin al olmasından hareketle daha çok meyvelere benzetmişlerdir.Yanak, al renktedir.Bunun temelinde ise sevgilinin utanması ve bu utanmanın neticesi olarak renginin ala dönüşmesi yatar.

Bayburtlu Celâlî Baba, sevgilinin yanağını elmaya benzetmiştir.Elma, rengi ve ağzı sulandıran görüntüsü ile âşığı cezbetmektedir.

Bayburtlu Celâli Baba**Yanakları** dönmüş kızıl **elmaya** 14(2-4)

Nar ve kiraz da renklerinden dolayı yanağın benzetildiği meyveler arasında yer almaktadır.

Erzurumlu Emrah**Yanağın** benzettim **nar** dânesine 15(1-2)

Sûmmânî**Yanaklar** andırır bir güzel **narı** 66(4-2)

Âşık Ruhsatî**Gözleri** sürmeli **yanağı kiraz** 323(2-1)

Sevgilinin yanakları o kadar parlaktır ki âdeta bütün vücudunu aydınlatır.

Âşık Ruhsatî**Yanakların şavk verirdi** yapına 467(2-3)

Yanağın benzetildiği çiçeklerin başında hiç şüphesiz gül dikkati çekmektedir. Gülün renginin kırmızı olması ve şeklinin yuvarlaklığı, yanakla gül arasında hemen bir ilginin oluşmasını sağlamış ve yanakla gülün birlikte anılmasını sağlamıştır.

Dadaloğlu**Yanakları** benzer **tomurcuk güle** s.147(2-2)

Erzurumlu Emrah**Sarsam** belini **gül yanağını** ağızuma alsam 362(2-1)

Seyrânî, bir şiirinde yanağı kırmızı şeker ile birlikte söylemiştir. Muhtemelen âşık şeker ile yanak arasında tatlılık bakımından bir münâsebet kurmuştur.

Seyrânî**Yanakların** olmuş **kırmızı şeker** 129(2-3)

b.rûh

Ruh, kelime anlamı itibariyle yanak, yüz, çehre anlamlarına gelmektedir. Ruh, kırmızı oluşu ile şiirlere giren bir unsurdur ve daha çok gül ve elma ile birlikte zikredilir.

Erzurumlu Emrah**Rûhları** **gül pembe** beden 41(11-1)

Erzurumlu Emrah**Ruhun bir la'le-i ahmer** ne ahmerdûr gonca-i zîbâ 160(1-2)

Erzurumlu Emrah**Ârızun** güldür **kızıl elmaya benzer ruhların** 322(4-1)

XI. YÜZ

Sevgilinin güzelliğinin büyük bir bölümünü yüz oluşturur. Çünkü o kaş, göz, dudak, yanak gibi güzelliklerin sahibidir. Bu bakımdan güzellik meydanı veya harmanıdır. Yüz, aşığın seyretmeye doyamadığı bir yerdir. Sevgili yüzünü arada sırada gösterir, arz-ı didâr eyler. Aşık da bu anı görmek için her şeyini vermeye hazırdır. Sevgilinin karanlık saçları geceye benzetilince yüzü de o gecenin mehtabı olur (Pala, 1995: 143).

Yüz, kaşı, gözü, kirpiği, alını, burnu ve beni üzerinde bulundurması sebebiyle âdeta güzellik unsurlarının bir arada sergilendiği bir vitrine de benzetilebilir. Yüzün bu unsurların tamamını üzerinde barındırması, âşığın sevgiliye tutulmasında tartışmasız en önemli yere sahiptir.

19. yüzyıl saz şiirinde yüz, genellikle aydınlığı ve parlaklığı münasebetiyle şiirlere konu olmuş ve cemâl, dîdâr, rû, rûh, ruhsar, simâ,siret, sûret gibi eş anlamlılarıyla birlikte kullanılmıştır.İncelediğimiz şiirlerde yüz; ay, güneş, gül, gülşen, peri ve melek gibi unsurlara benzetilmiştir.

a.yüz

Yüz, âşık şiirleri içinde en fazla aya benzetilmiştir.Ay, benzetmelerin çoğunda yerini mâh kelimesine bırakmıştır.Dadaloğlu ise sevgilinin yüzünü dolunaya benzetmiş ve mâh yerine ay demeyi tercih etmiştir.

Dadaloğlu\Güzelin **yüzü** de ayın tekeri s.135(1-1)

Dadaloğlu\Dökmüş **ay yüzüne** gider eğlenmez s.179(1-2)

Erzurumlu Emrah\Bezm-i âsümânda döner **mâh yüzün** 67(2-3)

Erzurumlu Emrah\Büyüdükçe **bedir olur yüzleri** 113(2-1)

Âşık Ruhsatî\Zülfün **mâh yüzüne** döksün yazaca 4(2-4)

Âşık Ruhsatî\Ebrular **mâh yüzde** katar diyorlar 65(2-1)

Âşık Ruhsatî\Dedim **meh yüzünü** elbet açarım 94(4-1)

Âşık Ruhsatî\Perde çekip **mâh yüzünü** örtme gel beyramlaşak 163(4-4)

Âşık Ruhsatî**Kamerden** almış **yüzünü** 198(2-1)

Âşık Ruhsatî**Mâh yüzünde** sırma tellerin vardır 367(1-3)

Âşık Ruhsatî\Ebrular **mâh yüzüne** tellenir 391(1-4)

Âşık Ruhsatî **Mehpâre yüzüne** perde çek dilber
Görenler aklıma gaflet getirir 394(1-1)

Yüzün parlak oluşuyla ilgili olarak benzetildiği unsurlardan biri de güneştir.Güneş yüzlü sevgilinin yüzüne bakmak cesaret ister.Çünkü güneş parlaklığıyla bakanın gözlerini kamaştırmakta ve gözünden yaş gelmesine sebep olmaktadır.Yani sevgiliye bakmak isteyen âşığın gözyaşı dökmeye razı olması gerekmektedir.

Âşık Ruhsatî\Baktıkça **yüzüne kamaşır gözler** 452(2-3)

Âşık Şenlik\Dedim **güneş yüzün** bedir 50(3-1)

Sevgilinin yüzü çiçekler içinde en fazla güle benzetilmiştir.Gülün rengi ve taze oluşu bu noktada önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Erzurumlu Emrah\Gözden yâd edeli **gül yüzlü** yâri 3(1-1)

Erzurumlu Emrah\Oldu **gül yüzüne** hasret gözlerim 59(1-2)

Erzurumlu Emrah\Bizden yüz çevirmiş **gül yüzlü** peri 74(1-1)

Erzurumlu Emrah\Gönül arzuladı **gül yüzlü** yâri 132(2-1)

Erzurumlu Emrah**Gül yüzün** güldükçe câna gül gibi al al olur 310(1-1)

Âşık Ruhsatî\Benden selam söylen **gül yüzlü** yâre 4(1-1)

Âşık Ruhsatî\Bir haber isterim **gül yüzlü** yardan 461(1-3)

Âşık Ruhsatî sevgilinin yüzünü Hazreti Yusuf'a benzetmiştir. Hazreti Yusuf yüzünün güzelliği ile meşhur bir peygamberdir.

Âşık Ruhsatî**Yüzünde var Yusuf Kenan nişânı** 287(3-1)

Erzurumlu Emrah\Sakinma âşıktan kiblegâh yüzün 67(2-1)

b. cemal

Cemal, yüzün tamamına ait olan güzelliği ifade etmektedir.Cemal, yüzden ziyade ondaki güzelliğin adıdır.Yüz, üzerindeki kaşla, gözle, dudakla, benle birlikte güzel bir cemal haline gelir.Cemal, saz şiirinde en çok aya benzetilir.

Erzurumlu Emrah\Bir de **mâh cemâlin** göreyim deyû 59(2-3)

Âşık Ruhsatî**Mah cemale** etme zülfün perde Allah aşkına 37(1-1)

Âşık Ruhsatî\Delî görse **mah cemalin** uslanır 285(3-2)

Âşık Ruhsatî**Cemal-i mahını** Hak hub yaratmış 341(1-1)

Âşık Ruhsatî\Nikab çek **mah cemaline** seni çoban görmenin 343(1-3)

Seyrânî\Bir daha görseydim **mâh cemâlini** 37(3-2)

Âşık Şem'i\ **Mah cemâlin** görmeye ref'eyledim birkaç hicâb 83(2-1)

Âşık Şenlik\ Dedim **mah cemalin** aydı 50(5-3)

Ayın dışında cemalin benzetildiği bir diğer parlak unsur da güneştir. Sevgili, cemalinin nuruyla etrafı güneş gibi aydınlatmaktadır.

Erzurumlu Emrah\ Doğa güneş gibi **cemâlin** senin 67(2-4)

Cemal, güzellik bakımından güle de benzetilir. Gül, güzelliğin sembolüdür. Âşıklarımız şiirlerinde sevgilinin cemalini güle benzetmek suretiyle onun güzelliğini övmüşlerdir.

Erzurumlu Emrah\ **Gül cemâlûn** bir dahi görmek mûyesser olsa 166(2-1)

Erzurumlu Emrah\ **Gül cemâlin** seyr iden ûftadeler Mecnun olur 268(3-1)

Erzurumlu Emrah\ Senûn **bâg-ı cemâlûn rengini gülşende** görmişler 332(1-1)

Erzurumlu Emrah\ **Gülistân-ı cemâlûn** güllerûn kıymet bilmez nâdana koklatma 344(3-1)

Âşık Şem'i\ Râzi oldum **gül cemâlin** görmeye üç günde bir 7(4-1)

Âşık Şem'i\ Ey **cemâl-i âfitab-ı gül** ziyâ cevritme gel 74(1-1)

Âşık Şem'i\ Ey **cemâl-i gülşen-i bağ-ı baharım** küsme gel 80(1-1)

Seyrânî ise sevgilinin cemâlini muma, âşığın kalbini de pervaneye benzeterek klâsik şiirin unsurlarından yararlanmışır.

Seyrânî \ Öyle bir **şem'i cemâle** yandı kalp pervânesi 222(1-1)

c. dîdâr

Yüz ile aynı anlama gelen dîdâr kelimesi âşık şiirinde sık kullanılan ifadelerden değildir. Bayburtlu Celâli dîdârı güle Erzurumlu Emrah ise aya benzetmiştir.

Bayburtlu Celâli Baba\ **Gül didârım** görse bülbül-i zârın 77(4-3)

Erzurumlu Emrah\ Bâd-ı sabâ söyle o **meh-i didâra** 65(1-1)

ç. rû

Yüzü anlatan ifadelerden birisi de rû kelimesidir.Erzurumlu Emrah rû kelimesini kullandığı iki şiirinde de yüzü aya benzetmiştir.

Erzurumlu Emrah\Bir **meh-rû** doğdu şu kal'a-i kafdan 143(1-1)

Erzurumlu Emrah\Hakk seni her bir hatâdan saklasın ey **mâh-rû** 203(2-1)

d. ruhsar

Kelime anlamı itibariyle yanak anlamına gelen ruhsar, 19.yüzyıl saz şiiri örneklerinde daha çok yüz anlamında kullanılmıştır.Ruhsar ifadesinde de benzetme yine parlaklıkla ilgilidir.Ruhsar daha çok aya benzetilmiş ve genellikle peri ruhsar şeklinde kullanılmıştır.

Dertli**Kamer-ruhsârına** hâller dizilmiş s.259 (2-2)

Erzurumlu Emrah\Ne belâ kaddin var **peri ruhsar** 17(1-1)

Erzurumlu Emrah\Melek-zâde misin ey **peri ruhsâr** 47(2-2)

Erzurumlu Emrah\Emrâhı âşıktır ey **peri ruhsâr** 106(3-1)

Erzurumlu Emrah\Bilmem ne halettir ey **peri ruhsar** 138(1-1)

Erzurumlu Emrah\Nedûr bu câzibe bu hüsnü ân bu **mâh-ı nev-ruhsâr** 164(3-1)

e. sîmâ

Sevgilinin sîmâsı peri, melek gibi kelimelerle kullanılmakla birlikte bu dönemde daha çok melek sîmâ şekli tercih edilmiştir..

Bayburtlu Celâlî Baba\Esnaf dilberini eyledim seyran
Her birisi benzer **melek sîmâya** 14(1-2)

Dertli\Pertev-i cemâlin ey **melek sîmâ** s.272(1-1)

Erzurumlu Emrah\Bir hüsn-ı suratın ey **melek simâ** 97(1-1)

Erzurumlu Emrah\Ey **melek sîmâ** bugün devrân senindûr sen benûm 238(1-1)

Erzurumlu Emrah\Şehr içünde bir **melek sîmâ** ki dirler sen misin 268(1-1)

f. sîret

Sîret, huy güzelliği demek olup her yönüyle güzel olan bütün bir güzelliği ifade eder.Erzurumlu Emrah bu kelimeyi melek sîret şeklinde kullanmıştır.

Erzurumlu Emrah\Bu hüsn-ü sûretin ey **melek sîret** 111(1-3)

g. sûret

Sûret, yüz güzelliği, dış görünüşteki güzellik olarak ifade edilmektedir. Erzurumlu Emrah, sevgilinin güzelliğini peri kadar kusursuz bulup peri sîret biçiminde ifade etmiştir.

Erzurumlu Emrah\Bu maral bakışın ey **peri sîret** 64(1-1)

XII. DİĞERLERİ

Diğerleri başlığı altında alın, ben, gamze, gerdan, gözyaşı, koyun, nefes, sîne ve yürek gibi sevgiliye ait olan diğer güzellik unsurlarına yer verilmiştir.

a. alın

Alın, aklığın ve temizliğin sembolü olan uzuvdur. Alnı açık olmak deyimi de bu manadan ortaya çıkmıştır. Saçların hep kara olduğu düşünüldüğünde alın, gece ortasındaki gündüz gibidir.

Dertli, alın yerine cebin kelimesini kullanmış ve onu yıldızların içindeki aya benzetmiştir.

Dertli\Doymak olmak hüsn ü letâfetine

Ey dü çeşmi nücûm u'ey **cebîne mâh** s.259(1-2)

b. ben

Klâsik edebiyattaki kadar olmasa da saz şairleri de şiirlerinde güzellik unsuru olarak bene yer vermişlerdir.

Alnın aya benzetildiğini düşünürsek alnın üzerindeki ben de güzelliği tamamlamak adına ancak gül olabilir.

Erzurumlu Emrah**Ben** midür bilmem cebin üzre **siyâh güller** midür 346(3-1)

Ben, sevgilideki masum olmayan güzellik unsurlarından biridir. Belki bu yüzden olacak ki Erzurumlu Emrah onu büyücüye benzetmiştir.

Erzurumlu Emrah**Benlerin büyücü** kirpiğin sâhır 135(1-1)

Karın üzerinde kan nasıl apaçık görünürse sevgilinin gerdanındaki ben de öylece ortadadır.

Erzurumlu Emrah\Ak gerdan altına çifte **benleri**
Sandım kan damlamış karın üstüne 22(2-3)

c. gamze

Edebiyatımızda gamze genel olarak oka veya kılıca benzetilir. Sevgilinin âşığı öldürmek, yaralamak veya avlamakta kullandığı en önemli silahlarından birisidir.

Erzurumlu Emrah**Gamzen okunu** cânım yeter bağrıma çalma 176(5-2)

Erzurumlu Emrah\Bilmez misin senin **gamzen okundan**
Sinemde yaradır dürdânelenmiş 138(3-3)

Erzurumlu Emrah, gamzeyi kılıca da benzetmiş fakat onun eş anlamlısı olan tîğ kelimesini kullanmıştır.

Erzurumlu Emrah**Tîğ-ı gamzelerin** bağrımda gezer 64(2-2)

ç. gerdan

Saz şairleri boyun kelimesinin yerine daha ziyade gerdanı tercih etmişlerdir. Sevgilinin gerdanı her zaman beyazdır. Böylece ben ile birlikte kullanıldığında renklerin zıtlığından bir güzellik ortaya çıkmaktadır.

Gerdanın şekil özelliklerinden birisi de uzunluğudur. Sevgili uzun boylu olduğuna göre gerdanı da uzun olmalıdır. Uzunluk bazen dal ile bazen de karış ile ifade edilir.

Âşık Rûhsatî**Gerdanı bir karış** her yeri mermer 34(4-3)

Âşık Şenlik\Sevdiğim **gerdana** düzer ebrû-sûm teli siyah 19(2-4)

Âşık Şenlik**Dal gerdanda** siyah teli gördün mü 129(1-4)

Sevgilinin gerdanı âşık için o kadar kıymetlidir ki dünyanın yarısı verilse buna değer.

Âşık Rûhsatî**Gerdanın** dünyanın yarısını eder 451(3-3)

d. gözyaşı

Eşk, gözyaşı yerine kullanılan bir kelimedir. Erzurumlu Emrah'ın bir şiirinde sevgilinin gözyaşı mercan tanesine benzetilmiştir.

Erzurumlu Emrah**Eşkinin** her katresi bir **dâne-i mercân** olur 303(2-2)

e. koyun

Bir insanın en büyük arzusu cennete girmektir.Âşığın en önemli arzusu ise sevgilinin koynuna girebilmektir.Yani sevgilinin koynu bir nevi âşığın cennetidir.

Âşık Şenlik\Goyunun cennet memeni nardı 54(5-2)

f. nefes

Sevgilinin kendisi gül gibi zarif, yanakları gül renkli, ağzı çoğu zaman gonca olduğu için haliyle nefesi de gülyağı kokacaktır.

Âşık Şenlik\Gülyağı kokar nefesi 54(2-2)

g. sîne

Sevgili âşığa zulmettiği, âşığın yüzüne gülüp de onu sevindirmediği için saz şairleri genellikle sevgilinin sinesini taş bağırlı olarak nitelendirirler.Çıldırılı Âşık Şenlik ise sevgilinin göğsünün katılığıını mermere benzetmiştir.

Âşık Şenlik\Sinen beyaz mermer leblerin meze 137(3-3)

ğ. yürek

Sevgili âşığa zulmettiği, âşığın yüzüne gülüp de onu sevindirmediği için saz şairleri genellikle sevgilinin yüreğini taş yürekli olarak ifade etmişlerdir. Âşığın çektiği bütün sıkıntılara rağmen sevgilinin yüreğinde bir yumuşama olmaz.

Erzurumlu Emrah\Sen tek başına gez taş yürekli yâr 145(3-3)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ATASÖZLERİ VE DEYİMLER

ATASÖZLERİ

Atasözü, halkın yüzyıllar içerisinde kazandığı tecrübelerin içerisinde süzülüp gelen özlü söz olarak tanımlanabilir. Eskilerin mesel adını verdikleri bu sözler Osmanlı Türkçesi döneminde mesel, darb-ı mesel, durub-ı emsal gibi adlarla adlandırılmıştır.

Atasözlerinin bir takım özellikleri vardır. Biçim açısından ele alındıklarında onların belli kalıplar içerisine girmiş kısa ve özlü sözler oldukları, çoğunlukla bir veya iki cümleden teşekkül ettikleri görülür. İçerik olarak incelendiklerinde sosyal, doğal, toplumsal olayların nasıl gerçekleştiklerini çok uzun bir gözlem sonucunda bildirdikleri göze çarpar. Törelere, gelenek ve göreneklere, inanç sistemlerine dair bilgilerin atasözlerinin içinde yer aldıkları görülür (Aksoy, 1988a: 15-19).

Atasözleri ile kalıplaşmış bazı sözler arasındaki yakın benzerlik, atasözleri ile bazı deyimler arasındaki ayrım zorluğu, çoğu zaman atasözü çalışmalarını önüne bir engel olarak çıkmıştır. Bu konuda Aksoy mukâyeseli bir araştırma yapmış ve ele aldığı kitaplarda birbiri içerisine geçmiş atasözleri ile deyimleri örnekleri ile ortaya koymuştur (Aksoy, 1988a: 102). Aksoy, eserinin aynı bölümünde deyimler ile atasözlerinin birbirinden ayrılan özelliklerinin tam olarak belirlenememiş olmasının bu iki anonim türün birbirine karışmasında temel etkenlerden biri olduğunu da belirtmiştir.

19.yüzyıl saz şiirlerinde kullanılan atasözlerini sıralamada faydalandığımız temel eser, Ömer Asım Aksoy'un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü adlı iki ciltlik eserinin birinci cildi olmuştur. 19.yüzyıl şiirlerinden tespit ettiğimiz atasözleri bu eserden faydalanmak suretiyle alfabetik sıraya göre tasnif edilmiştir.

19.yüzyıl saz şiirlerinin konu taramasını yaparken günlük hayatta fazlasıyla aşına olduğumuz atasözlerinin bir kısmını işaretleyememiş olduğumuz hususunu da belirtmek isteriz. Sıradan gibi göründükleri için gözümüzden kaçan bu sözlerin, atasözleri ile ilgili özel bir çalışma yapıldığı takdirde yeniden ele alınması gerekecektir.

İncelediğimiz 19.yüzyıl saz şairlerinin şiirlerinde tespit ettiğimiz atasözleri alfabetik olarak sıralanmıştır.

Aç tokun halini bilmez.

Seyrâni / *Aç olanlar dünyâda hiç tokluğu da yok sanır* 251(4-2)

Altın eğer vursan da eşek eşektir.

Seyrâni / *Altın eğer vursan eşek at olmaz* 177(7-3)

Ârife tarif gerekmez.

Erzurumlu Emrah / *Ne hâcet eylemek ârife târif* 75(3-2)

Âşık Ruhsatî / *Arife tarif ne hacet* 424(1-4)

Seyrâni / *Meseldir ârife târif ne hâcet* 127(1-3)

At yorulur gönül yorulmaz.

Âşık Ruhsatî / *At yorulur gönül yorulmaz imiş*
Düşünü düşünü vah vah diyorum 234(1-3)

Az konuş çok düşün.

Bayburtlu Celâli Baba / *Sözü kantara çek zihninde pişir* 61(1-3)

Balık baştan kokar.

Seyrâni / *Balık baştan kokar bunu bilmemek*
Seyrâni gafilin ahmaklığından 114(5-3)

Bal tutan parmağını yalar.

Seyrâni / *Bal tutan elbette parmağın yalar* 38(2-3)

Bir söyle bir dinle beş de kulak ver

Bayburtlu Celâli Baba / *Bir söyle bir dinle beş de kulak ver* 101(2-3)

Bir yalaktan iki sığır sulanmaz.

Seyrâni / *Bir yalaktan iki sığır sulanmaz* 13(3-1)

Bu dünya kimseye kalmaz.

Âşık Ruhsatî / *Yalan dünya sana hiç yar olur mu* 435(1-4)

Şem'î / *Cihan bir kimseye bâki değil aldanmayın asla* 20(5-1)

Şem'î / *Kimseye bâki değil dünya fenâdır bilmiş ol* 76(2-2)

Şem'î / *Kimseye bâki değil fâni cihan zill-u hayâl* 78(6-2)

Şem'î / *Kimseye bâki değil bu cihan zill-i hayâl* 176(2-1)

Âşık Şenlik / *Bu dünya fanidir kimseye galmaz* 122(1-3)

Bugünün işini yarına bırakma.

Seyrâni / *Bu günün işini koyma yârına* 72(2-2)

Cahil dostun olacağına, akıllı düşmanın olsun.

Sümmâni / *Cahilin şekerli helvasını yeme*
Kâmilin zehrin ye hiç zarar olmaz 94(3-3)

Cinsi bozuk olan cinsine çeker.

Sümmâni / *Cinsi bozuk adam cinsine çeker*
Aslı kara demir gevherdar olmaz 93(7-3)

Çok naz âşık usandırır.

Erzurumlu Emrah / *A kuzum çok nâzdan âşık usanır* 39(2-1)

Çamura batan çamura saplanıp kalmaz.

Erzurumlu Emrah / *Meseldür düştüğü yirden kişi kalkar bu âlemde* 19(4-1)

Dil yarası merhem kabul etmez.

Bayburtlu Celâli Baba / *Merhem kabul etmez dilin yarası* 61(2-3)

Domuzdan toklu doğmaz.

Dertli / *Darbı meseli 'çıkılmaz domuzdan toklu'* s. 249(3-3)

Eğri okla doğru nişân vurulmaz.

Seyrâni / *Eğri okla doğru nişân vurulmaz* 214(2-3)

Ekmeyince biçilmez.

Seyrâni / *Ekmeyince hiçbir mahsûl biçilmez* 76(3-2)

El elden üstündür.

Erzurumlu Emrah / *El elden üstündür arşa varınca* 6(4-4)

El yarası geçer, dil yarası geçmez.

Dadaloğlu / *Yara biter, bitmez dilin yarası* s. 69(3-2)

Gözden irak olan gönülden de irak olur.

Âşık Şenlik / *Gözden irah olur gönülden cûda* 51(1-3)

Gün doğmadan neler doğar.

Ruhsati / *Gün doğmadan neler doğar gör anadan essela* 27(1-2)

Halden bilmeyene dert anlatılmaz.

Âşık Şenlik / *Derdin ifşa etme halden bilmeze* 77(1-3)

Her işin başı sağlıktır.

Seyrâni / *Sağlıktır her işin başı* 150(4-2)

Seyrâni/ *Sağlıktır her işin başı*
Sabırdır ekmeğin aşısı 164(3-1)

Herkes ektiğini biçer.

Seyrâni / *Herkes bu dünyada ektiğin biçer* 118(2-2)

Herkesin kendi vatani kendine Bağdat'tır.

Şem'î/ *Meseldir herkesin kendi vatani kendüye Bağdâd* 20(6-2)

Her yüze güleni dost sanma.

Dadaloğlu / *Her yüze güleni dost olur sanma* s. 101(3-2)

İçi seni dışı beni yakar.

Seyrânî / *İçim beni dışım eli yakıyor* 141(4-4)

İnsanın kıymeti ölünce anlaşılırmış.

Erzurumlu Emrah / *Sağ iken şahsın kadri bilinmez* 155(3-4)

Kara gün kararıp kalmaz.

Âşık Ruhsatî / *Kara gün kararıp kalmaz*
Hemen Allah de Allah da 50(1-1)

Âşık Ruhsatî / *Kara gün kararıp kalmaz*
Hele sabreyle sabreyle 64(1-1)

Kurttan kuzu doğmaz.

Dadaloğlu / *Aslı kurt yavrusu, yine kurt olur* s. 49(1-4)

Laf ile peynir gemisi yürümez.

Erzurumlu Emrah / *Beyhûde laf ile menzil alınmaz* 155(1-4)

Sabrın sonu selâmettir.

Erzurumlu Emrah / *Sabreyle ki sabrın sonu miiftâh-ı fetildür* 341(6-1)

Sakal salma ile baş ağır olmaz.

Âşık Ruhsatî / *Sakal salma ile baş olmaz ağır* 290(4-3)

Sevilen bir yere çok gidip gelme.

Sümmâni / *Sevilen bir yere çok gidip gelme*
Kesilir muhabbet itibar olmaz 93(11-3)

Sonradan görmüşten emanet alma.

Seyrânî / *Sonradan görmüşten alma emânet* 196(3-4)

Tedbir takdiri bozmaz.

Seyrânî / *Tedbirin takdire gelmez muvâfik* 22(2-3)

Teklifsiz davete gidilmez.

Sümmânî / *Teklifsiz bir yere gitme geri dur* 94(4-1)

Vatan sevgisi imandandır.

Dertli / *'Hubbü'l vatan min'el imân'demişler*
Gönül ol sebepten vatan arzular s. 296(3-3)

Yalnız taştan duvar olmaz.

Dadaloğlu / *Yalnız taştan duvar olmaz, yıkılır* s. 133(4-3)

DEYİMLER

Deyim kelimesi Türkçe Sözlük'te genellikle *gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış anlatım, tabir* şeklinde tanımlanmıştır. Türkçe, deyimler bakımından çok zengin bir dildir. Öyle ki kimi zaman bir deyim in açıklaması başka bir deyimle bile yapılabilmektedir.

Dilimizdeki atasözleri ve deyimlerin külliyetli bir kısmının hem şekil hem de anlam bakımından birbiriyle benzerlik göstermesi, her iki türün birbiriyle karıştırılmasındaki başlıca sebeplerden olmuştur.

Atasözleri ve deyimler üzerine uzun yıllar çalışan ve hayli geniş bir inceleme bölümüyle birlikte Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü adlı hacimli bir eser hazırlayan Ömer Asım Aksoy, eserinde atasözleri ve deyimlerin şekil ve kavram özelliklerini ayrı ayrı incelemiştir ve bu iki türün farkını da örneklerle gözler önüne sermiştir.

19.yüzyıl saz şairlerinin şiirlerinde tespit ettiğimiz deyimler aşağıda alfabe sırasına göre dizilmişler, her başlık altında o deyim i kullanan âşıkların şiirlerinden örnekler verilmiştir.

İncelediğimiz 19.yüzyıl saz şairlerinin şiirlerinde tespit ettiğimiz deyimler alfabetik olarak sıralanmıştır.

alası yanık

Dertli / *Âftâb hüsniine, hûb cemâline*
Var mı Dertli gibi alası yanık s. 270(3-4)

âh almak

Bayburtlu Celâli Baba/ *Zulmedip bitirdiler hiç kimse âhum almasın* s.190–16(2–1)

aklını başından almak

Âşık Ruhsatî / *Aklımı baştan alan*
Rahat bulur mu bulmaz ya 43(1-3)

Seyrâni / *Yâr başımdan aklım aldı gölümü hiç almadı* 242(1-4)

akıl ermek

Dadaloğlu / *Akıl ermez bu düzene* s. 15(9-2)

Dadaloğlu / *Akıl ermez bu düzene* s. 25(1-2)

Dertli / *Akılın ermez âşık-ı sâdıkların esrârına* s. 91(3-2)

aklını başından almak

Erzurumlu Emrah / *Bir bakmada baştan çıkarup aldılar aklım* 306(2-1)

Âşık Şenlik / *Şuh duruf gıya bahışın az galer ahlım ala* 12(2-1)

aklını başına toplamak

Şem'î / *Elin çek mâsivâdan devşir aklın başına âşık* 64(1-1)

Şem'î / *Aklını başına cem-it yok bu kâra intihâ* 166(4-1)

ardından kuyu kazmak

Âşık Ruhsatî / *Kimsenin ardından kazmadım kuyu* 141(2-1)

ayağını denk almak

Âşık Şenlik / *Sözlerin düşünüş ayağın denk al* 30(20-2)

ayrı düşmek

Dertli / *Ben yârimden cûdâ düştüm ağlarım* s. 319(4-4)

Âşık Ruhsatî / *Ben yarimden ayrı düştüm*
Garip gurbet istemez ha 26(5-3)

bağrını dövmek

Bayburtlu Celâli Baba / *Taş alıp bağrını döğsün ağlasın* 19(4-3)

başa çıkmak

Dadaloğlu / *Dövüşür dövüşür de çıkamam başa* s. 31(1-3)

başa kakmak

Seyrânî / *Eyiler eyiliğin başa kakıyor* 141(5-4)

başını belaya sokmak

Dertli / *Sen gûş ü hûşünü vermedin bana*
Uğrattın başını bin belâlara s. 251(1-4)

Âşık Ruhsatî / *Gönül ne dertlere soktun başını* 335(1-1)

başı üstünde yeri olmak

Erzurumlu Emrah / *Geç şâhum otur başımız üstünde yirün var* 289-a(5-1)

baştan çıkarmak

Erzurumlu Emrah / *Bir bakmada baştan çıkarıp aldılar aklım* 306(2-1)

Şem'î / *Çıkardın halkı baştan fitne-i devran mısın kafir* 28(1-1)

baş vermek

Dertli / *Bu yolda baş verenler olurmuş mahrem* s. 236(4-2)

baş vurmak

Âşık Şenlik / *Doğruluk Hak kapısıdır, baş vurma hileye sen* 13(2-4)

belaya çatmak

Âşık Ruhsatî / *Kendin bilmeyene varıp dalaşma
Belâya çatmanın sırası değil* 179(5-4)

boyun eğmek

Bayburtlu Celâli Baba / *Baş bırak boyun eğ nizam dur nâme* 17(3-4)

can evinden vurmak

Dadaloğlu / *Can evimden vurdu felek neyleyim* s. 183(1-1)

Sümmâni / *Rakiplerim muradına erdiler
Sümmani 'yi can evinden vurdular* 14(3-3)

canından usanmak

Dertli / *Îmânın yok amma, gel insaf eyle
Aşkınla âşıklar candan usanık* s. 270(2-4)

Sümmâni / *Usandım canımdan göz baka baka* 2(4-4)

Âşık Şenlik / *Usandım canımdan olmuşam peşman* 7(3-2)

ciğeri dağlanmak

Dadaloğlu / *Ayrılık elinden ciğerim dağlı* s. 101(4-2)

dara düşmek

Âşık Şenlik / *Azabı görende düşersem dara* 112(11-1)

dengine düşmek

Dadaloğlu / *Yiğit olan düşmez ise dengine* s. 157(1-3)

dile gelmek

Sümmâni / *Benim gam yükümü yüklesem taşta
Taş da dile gelir senden usandım* 24(2-4)

Âşık Şenlik / *Üğbe üğ cesetimdeki azalar gelir dile* 12(2-2)

divâna gelmek

Dadaloğlu / *Ustam divanına durmaya geldim* s. 203(1-4)

dünyadan habersiz olmak

Âşık Şenlik / *Dünyadan bihaber olan gezer ahlı havayı* 6(2-1)

düzeni bozulmak

Dadaloğlu / *Doksanında her düzenim bozuldu* s. 155(3-2)

el çekmek

Dertli / *Yar senden el çektim, bil şimden-gerü* s. 318(4-4)

Dertli / *Eğer ârif isen dünyadan el çek* s. 322(2-1)

Âşık Şenlik / *El çekmişem bu dünyadan görkü meylim haradı* 14(3-2)

Âşık Şenlik / *Bahar derki el çek bu hayalinden* 30(18-1)

ettiğini bulmak

Erzurumlu Emrah / *Herkesin ettiğini bulması vardır* 133(1-4)

evini başına yıkmak

Âşık Ruhsatî / *Evini başına yıktım da geldim* 214(2-4)

gönül bağlamak

Âşık Ruhsatî / *Benden gayrı birisine*
Verip gönül bağlamasın 262(4-4)

gönlü düşmek

Dertli / *Sana meyil vermek benden değildir*
Gönül düştü, nedir çare sevdiğim s. 279(1-4)

Dertli / *Gönül düşürelî sen nev-civana*
Kûl oldum aşk ile ben yâna yâna s. 282(2-1)

Âşık Ruhsatî / *Yine bir şuha gönül düşürdüm* 81(1-1)

gönül kırmak

Bayburtlu Celâli Baba / *Ben gönül câmını kırmadım billâh* 16(3-3)

göz dikmek

Bayburtlu Celâli Baba / *Çalıştıkça gözün diker yongaya* 14(12-4)

gün görmek

Dertli / *Biraz gün gösterir amma, nihayet eyler akşamı* s. 159(2-2)

hesap bilmek

Âşık Şenlik / *Şenlik bilir her hesabı* 54(11-1)

hesap sormak

Âşık Şenlik / *Sorarlar hesabı göze yazıktır* 29(1-4)

islah olmak

Âşık Şenlik / *Âsi nefis islah olmaz dünyada yorulmamış* 4(3-1)

ibret almak

Bayburtlu Celâli Baba / *İbret alan gülşenime girmesin* 82(3-1)

iki yakası bir araya gelmek

Erzurumlu Emrah / *İki yakan bir araya gelmesin* 72(2-1)

kadir kıymet bilmek

Âşık Şenlik / *'Gadir bilmez meclisinde oturmam yağın bilin'* 6(1-1)

Âşık Şenlik / *Diyarî gurbet ellerde gadir bilen görmedim* 9(3-4)

Âşık Şenlik / *El kadrin bilmezse sözün yazıktır* 29(2-4)

kahr çekmek

Dertli / *Çok kahrını çektim, gayri usandım* s. 318(2-3)

Bayburtlu Celâli Baba / *Gemici dilberi çok çeker kahrı* 14(9-3)

kalp kırmak

Âşık Ruhsatî / *Kem söz ile kırma kalp şişesini*
Sonra dönüp derman olsan faydene 68(3-3)

kan ağlamak

Âşık Şenlik / *Perişan bülbül gan ağlar, ah-û nâlemden benim* 7(1-3)

kan kusturmak

Bayburtlu Celâli Baba / *Bana kan kusturdu o kanlı zâlim* 25(1-1)

Âşık Şenlik / *Özünü bilmeyen kimse insana kan kusturur* 20(3-2)

kara bahtlı olmak

Dertli / *Bana olan ceфа senden değildir*
Benim kendim bahtım kara sevdiğim s. 279(1-2)

Âşık Şenlik / *'Felek bile hoş geçinmez men bahtı karayınan'* 1(3-4)

Âşık Şenlik / *Ne yaran ne yoldaş ne dost ne düşman*
Hayıf oldu bahdı kara diyen yoh 87(3-4)

karalar bağlamak

Dadaloğlu / *Dadaloğlu'm yine coştı çağladı*
Ak üstüne karaları bağladı s. 23(4-2)

Dadaloğlu / *Karalar bağladı buruğu düştü* s. 53(1-1)

Âşık Ruhsatî / *Bağladım karayı yastayım ben* 254(2-4)

karda gezip izini belli etmemek

Âşık Ruhsatî / *Karda gezer belli etmem izimi* 263(5-2)

Seyrâni / *Karda gezse ârif-i billâh bildirmez izin* 269(2-1)

kılı kırk yarmak

Erzurumlu Emrah / *Bir kılı kırk yarmış kâmil olanlar* 99(2-3)

Erzurumlu Emrah / *Bir kılı kırk yar Emrâh miyân-ı yâr için* 322(5-1)

Seyrâni/ *Ârif olan adem kılı kırk seçer* 118(2-1)

Seyrâni / *Bir kılı kırk yarar arifiz amma* 217(1-2)

kulak asmak

Âşık Şenlik / *Şenlik der ki, gulah assan ohunan selâya sen* 13(3-4)

kulak vermek

Sümmâni / *Kulak ver sözüme ey usta Şenlik* 32(1-1)

kurban olmak

Âşık Şenlik / *Milletine gurban olsa fayda ne* 123(1-2)

laf atmak

Âşık Şenlik / *Laf atıp meydanda meth etme özün* 32(8-1)

Dertli / *Beyn'eşşuarâ Dertli de bir söz ebesidir* s.148(6-1)

meth etmek

Âşık Şenlik / '*Şenlik söyler Şâh-ı Merdan Mürtaza'nın methini*' 2(3-3)

mest etmek

Erzurumlu Emrah / *Mest itdü beni ol kaşı kemâne güzeller* 306(5-2)

murada ermek

Âşık Ruhsatî / *Bir gün muradıma erdiğim zaman* 22(4-1)

Âşık Şenlik / *Sefil Şenlik muradına erersen* 119(10-1)

ser verip sır vermemek

Sümmâni / *Ser verip sır verme kavlı sadık ol* 63(2-3)

sevdaya düşmek

Dadaloğlu / *Deli olur senin sevdana düşen* s. 165(2-2)

sevinçten uçmak

Âşık Ruhsatî / *Niçin sevinçten uçan* 5(5-1)

söz almak

Dadaloğlu / *Bekletmen divandan söz alın gelin* s. 27(1-4)

söz vermek

Dadaloğlu / *Söz verdi de geri döndü sözünden* s. 165(1-3)

sözünden dönmek

Dadaloğlu / *Söz verdi de geri döndü sözünden* s. 165(1-3)

sözünü tutmak

Âşık Şenlik / *Tut sözüümü dinle edep erkânı* 30(16-3)

târûmâr olmak

Âşık Şenlik / *Dil hasta, gönül şikeste, hem tarûmar olmuşam* 7(1-4)

tuzağa düşmek

Dertli / *Gülşen-i dehr içre gezme serseri
Korkum düşürürler tuzağa seni* s. 266(1-2)

Âşık Ruhsatî / *Sapma yoldan düşürürler tuzağa* 442(2-1)

yanıp kül olmak

Dertli / *Nâr-ı aşkın ile kül oldum bittim* s. 318(2-1)

yola gelmek

Âşık Şenlik / *Şükür olsun seni getirdim yola* 30(21-3)

yoldan sapmak

Âşık Ruhsatî / *Sapma yoldan düşürürler tuzağa* 442(2-1)

yolunu gözlemek

Bayburtlu Celâli Baba / *Altı ay oldu ki yolun gözettim* 33(1-2)

yol yordam bilmek

Âşık Şenlik / ‘*Ustasından ders alanlar yol bilir erkân bilir*’ 3(1-1)

yüksekten uçmak

Âşık Ruhsatî / *Çok yüksekten uçuyordun inmişsin* 310(2-1)

yüz çevirmek

Dadaloğlu / *Şimdi bizden yüz çevirmiş yarenler* s. 199(2-3)

yüze gülmek

Dertli / *Bir yüze gülücü mekkâr olmuşsun*
Ne candan sevilir, ne atılırsın s. 288(1-3)

yüzü turşu satmak

Âşık Ruhsatî / *Hemen kaşlarını yıkıp geçiyor*
Turşular satıyor yüzü kaç gündür 470(1-4)

zevk sefa sürmek

Âşık Şenlik / *Men Şenliğem bir zamanlar, çok sürdüm zevki sefa* 8(3-1)

BEŞİNCİ BÖLÜM

HAYVANLAR

HAYVANLAR

19.yüzyıl saz şiirinde birçok hayvan adı tespit edilmiştir. Bunlar önce, *dört ayaklılar, kuşlar, sürüngenler, böcekler ve balıklar* ana başlıklarına ayrılmış sonra da her ana başlık kendi altında ayrıca değerlendirilip tasnif edilmiştir.

I. DÖRT AYAKLILAR

Dört ayaklılar başlığı altında bu yüzyıl saz şiirinin mısralarında kendisine yer bulan dört ayaklı yer hayvanlara verilmiş, bu hayvanlarla ilgili bilgiler alfabe sırasına göre sıralanmıştır. İncelediğimiz şiirlerde geçen dört ayaklı hayvan adları; *aslan, at, ayı camış, ceylan, deve, domuz, fare, fil, gergedan, geyik, kaplan, kedi, koç, koyun, köpek, kurt, kuzu, öküz, samur, tavşan, tay ve tilkidir*. Bunlar arasında en çok *atın* adı geçmektedir.

a. aslan (şir)

Özellikle Dadaloğlu'nun şiirlerinde aslan, gücün, heybetin ve korkusuzluğun ifadesi olarak kullanılmıştır.

Dadaloğlu/ *Kozan dağı çatal matal*
Arasın da aslan yatar s. 15(1-2)

Dadaloğlu/ *Koç yiğit kıymetin koç yiğit bilir*
Aslan yatağına çakal mı gelir s. 103(3-2)

Âşık Şenlik/ *Bir zaman aslan misali pençe saldın üstüme* 23(2-1)

Seyrâni, bir şiirinde farenin aslanın kulağına girerek onu öldürebileceğini söylerken iktidar sahiplerine adeta ders vermektedir. Bir başka şiirinde ise dönemini tenkit etmekte ve kişilerin mevkilerinin hakkını veremediklerini düşünmektedir.

Seyrâni/ *Derler kulağına girse öldürür*
Aslan yurdun ister faresiz gönül 78(3-4)

Seyrâni/ *Kedi var aslanın yerini tutmuş*
Aslan var adına kedi söylenir 167(1-3)

Erzurumlu Emrah ise aslan yerine şir kelimesini kullanmıştır.

Erzurumlu Emrah/ *Şir-i merdem subhu şâm sahrâ-yı mahçir beklerem* 162(3-1)

b. at

Saz şairlerinin şiirlerinde karşımıza en fazla çıkan dört ayaklı hayvan *attır*. Belki de Türklerin yaşayış tarzı bundaki en önemli husustur. Türk tarihinde at-avrat-silah üçlüsü çok bilinen bir ifadedir. En çok örneğini Dadaloğlu'nun şiirlerinde tespit ettiğimiz at, kullanıldığı mısraların hemen hemen hepsinde gerçek anlamında

kullanılmıştır. Örneklerden, özellikle Arap atının çok kabul gören bir cins olduğu anlaşılmaktadır.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Binmiş kır ata da geldi* 5(5-4)

Bayburtlu Celâli Baba/ *Elma gözlü kız perçemli kır atı* 27(2-3)

Dadaloğlu/ *Arap atlar yakın eyler ırağı* s. 13(1-3)

Dadaloğlu/ *Kır atım ürktü boşandı* s. 15(5-1)

Dadaloğlu/ *Hükümet atlısı kır atlı olur* s. 33(4-1)

Dadaloğlu/ *Eyerlen kır atı mahzun kalmasın* s. 39(1-3)

Dadaloğlu/ *At üstünde dövüşerek ölmedik* s. 69(1-3)

Dadaloğlu/ *Atım kalk gidelim silaya doğru* s. 95(1-1)

Dadaloğlu/ *Çekin eyerleyin gökçe kır atı* s. 109(5-2)

Dadaloğlu/ *At sırtında dövüşerek ölmedik* s. 119(2-3)

Dadaloğlu/ *Altı arap atlı beyler nic' oldu* s. 121(3-4)

Dadaloğlu/ *Atın tımarı kendin yap da arsinma* s. 153(3-1)

Âşık Ruhsatî/ *Soyu belli Arabistan kır atım* 207(2-4)

Seyrâni/ *Seyrâni seyrimden geri durmadım*
Enişe yokuşa atım yormadım 24(3-2)

Âşık Şenlik/ *Boz atlar üstünde gılıç çalınır* 34(3-3)

Dadaloğlu'nun “*Severim kır atı bir de güzeli*” mısrası halk arasında en çok bilinen ifadeler arasındadır.

Dadaloğlu/ *Severim kır atı bir de güzeli* s. 137(1-2)

İstenilen özelliklere sahip bir atın en az beş yaşında, güzelin ise on beş yaşında olması gerektiğini yine Dadaloğlu'ndan öğrenmekteyiz.

Dadaloğlu/ *At dördünde ağam biraz çiğ olur*
Güzele on dörtte ata beş gerek s. 167(3-3)

Dadaloğlu bir şiirinde atın kuyruğunu cura saza benzetmiştir.

Dadaloğlu/ *Atımın kuyruğu cura saz gibi* s. 169(2-1)

Seyrâni, gemin atı dizginleyip kontrol altına alması gibi gurbette çektiği sıkıntıların da kendisini öyle sınırlandırdığını söylemektedir.

Seyrâni/ *Gam keder gurbette bindi üstüme*
At gibi ağızıma taktı gem benim 88(3-4)

Düldül ve Zülfikar kelimelerini kullanan Âşık Şenlik, bize Hz. Ali'yi hatırlatmaktadır.

Âşık Şenlik/ *Düldül ata minif Zülfikar tahan* 47(7-1)

c. ayı

Ayı kelimesine, Seyrâni'nin bir şiirinde rastlanmıştır.

Seyrâni/ *Ayılar et yemez kokutmayınca* 155(2-3)

ç. camış

Camış, manda olarak da bilinen Âşık Şenlik'in bir mısrasında karşımıza çıkan dört ayaklı büyük baş bir hayvandır.

Âşık Şenlik/ *Goltuğunun gılı camış doyurur* 71(2-2)

d. ceylan (âhû, ceran)

Adı ister âhû, ister ceran olsun edebiyatta en fazla konu olan hayvanlardan birisi de ceylandır. Güzel gözlü, güzel kokulu ve ürkek olduğu için sevgiliye benzetilen âhû, edebiyatımızda bir çok teşbihlere sebep olmuştur. Gözlerinin iri ve siyah oluşu sevgilinin gözünü hatırlatır (Pala, 1995: 27).

Bayburtlu Celâli Baba, ceylanı gerçek anlamda kullanmış ve hayvanların dahi yavruları elinden alınınca ağladığını dile getirmiştir.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Kuzusun alsalar elden*
Hayvan iken ceylân ağlar 11(2-4)

Kimi şairler ise türlü özellikleri bakımından sevgiliyi doğrudan ceylana benzetmişlerdir.

Dadaloğlu/ *Akça ceylan gibi ayakta seker* s. 175(1-3)

Âşık Ruhsatî/ *Bir tane cerana bağlandı gönlüm* 332(1-1)

Âşık Ruhsatî/ *Sallanma sevdiğim bildim güzelsin*
Ceylan gibi yad avcıdan tezersin 383(2-2)

Ceylan, iri ve siyah gözleriyle dikkatleri çeken bir hayvandır. Sevgilinin gözleri de güzellik yönünden çoğu zaman âhüya benzetilmektedir.

Dertli/ *Dedim-ol âhû çeşmin, fitne-i gamzen nedir söyle* s. 172(6-1)

Sümmâni/ *Ahü gözlü nazlı dosttan ayrıldım* 30(4-3)

Âşık, sevgilinin vefasızlığı ve ilgisizliği neticesinde acı çekmekte ve kimi zaman gökte meleklerle kimi zaman da çöllerde ceylanlarla dolaşmaktadır.

Dertli/ *Gâh feleklerde meleklerle beraber gezmişim
Gâh refakat eyledim sahrâda âhûlarla ben* s. 116(1-2)

e.deve (maya)

İncelediğimiz şiirlerde deve kelimesinin yanı sıra maya kelimesinin de kullanıldığı görülmüştür.

Deve, her ne kadar Arap yarımadasını çağırırsa da Anadolu'da da özellikle Yörük ve Türkmen aşiretlerinde bir deve kültürü oluşmuş ve günümüzde bile değişik yörelerde karşımıza çıkan bir hayvandır.

Dadaloğlu, bir şiirinde tülü deve başka bir şiirinde ise tülü maya ifadesini kullanmıştır. Tülü kelimesi, uzun tüylü, güreşçi erkek develer için kullanılan bir ifadedir.

Dadaloğlu/ *Şahın beyliğine yetmez tülü deve* s. 45(1-3)

Dadaloğlu/ *Katarını tülü maya çekerdi* s. 121(2-2)

Seyrâni, âşığın çektiği sıkıntıları anlattığı bir şiirinde deve kelimesini kullanmıştır. Başka bir yerde ise bezirgan devesinin çanlı olduğunu belirtmektedir. Yine develerin dizinde tüy bitmediğini aynı şairimiz haber vermektedir. Belki de bunun sebebi devenin yatarken ve kalkarken hep dizini kullanması neticesinde yere sürtmesidir.

Seyrâni/ *Bülbüle gül yarar deveye diken
Çiledir âşıkın boynunu büken* 87(3-1)

Seyrâni/ *Bezirgân devesi gerektir çanlı* 140(2-1)

Seyrâni/ *Hiç bir an devenin tüylenmez dizi* 144(3-2)

f. domuz

Âşık Şenlik'in bir şiirinde karşımıza çıkan domuz, belki de adı zikredilince en çok rahatsızlık veren hayvandır. Hiç şüphesiz ki İslam dininde eti haram kılınan bir hayvan olması ve eşini kıskanmaması bundaki en önemli faktörlerdir.

Âşık Şenlik/ *Domuz kimi dölü döle katarsın* 135(8-2)

g. fare (sıçan)

Seyrâni ve Âşık Şenlik tarafından kullanılmış olan fare, her iki örnekte de gerçek anlamda kullanılmıştır.

Seyrâni/ *Derler kulağına girse öldürür*
Aslan yurdun ister faresiz gönül 78(3-4)

Âşık Şenlik/ *Yüz sıçanı bir deliğe sokarsın*
Kesersin ağzını haramı gartal 96(2-3)

ğ. fil

Âşık Şenlik, sevgiliye kavuşamamanın verdiği ızdırapla öyle yüklüdür ki bu yükü en iri hayvanlardan biri olan fil bile taşıyamaz.

Âşık Şenlik/ *Mende olan derdi hicran yükünü*
Ne gergedan taşır ne de fil çeker 89(3-4)

h. gergedan

Fil kelimesinde olduğu gibi gergedan da Âşık Şenlik'in ayrılıktan kaynaklanan acısını çekemeyecek bir hayvandır.

Âşık Şenlik/ *Mende olan derdi hicran yükünü*
Ne gergedan taşır ne de fil çeker 89(3-4)

ı. geyik

Geyik kelimesi, ele aldığımız şairler içinde sadece Dadaloğlu'nun şiirlerinde karşımıza çıkmış ve örneklerin tamamında gerçek manada kullanılmıştır.

Dadaloğlu/ *Dağlarında ala geyik gezişir* s. 37(2-1)

Dadaloğlu/ *Geyikleri yaylım eder yaylakta* s. 89(3-2)

Dadaloğlu/ *Yücelerde olur geyik* s. 111(2-1)

i. kaplan

Dadaloğlu'nun bir şiirinde rastladığımız kaplan, gücün ve dayanıklılığın bir simgesi olarak ele alınmıştır.

Dadaloğlu/ *Hey bileği var da kaplan bilekli* s. 77(6-1)

j. kedi

Seyrâni, dönemini tenkit etmekte ve kişilerin mevkilerinin hakkını veremediklerini aslan ve kedi kelimelerini aynı yerde kullandığı bir şiirinde ortaya koymaktadır.

Seyrâni/ *Kedi var arslanın yerini tutmuş*
Arslan var adına kedi söylenir 167(1-3)

k.koç

Koç, hayvanlar arasında gücün ve cesaretin sembolü olarak kullanılan bir hayvandır.

Dadaloğlu/ *Der Dadalım okuşursun*
Koçlar gibi tokuşursun s. 201(4-2)

l.koyun

Uysallığı ile bilinen koyun, muhtelif şairlerin şiirlerinde geçmiş, kurt ve kuzu kelimeleriyle yan yana kullanılmıştır.

Dadaloğlu/ *Gelir koyunları yanı kuzulu* s. 101(5-3)

Âşık Ruhsatî/ *Kurt girmiş koyuna döndü dünya çoban hani ya* s. 41(1-1)

Seyrâni, aşka ve sevdaya söz geçmeyeceğini ifade edebilmek amacıyla koyun kelimesine şiirinde yer vermiştir.

Seyrâni/ *Aşk u sevda koyun değil güdeyim* 61(3-1)

m. kelp (köpek)

19.yüzyıl saz şiiri örneklerinde köpek yerine kelp kelimesinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Kelp kelimesini kullanan Dertli, şiirinde sevgiliyi ceylana, rakibi de köpeğe benzetmiştir.

Dertli/ *Ol kara gözlü gazâli bulmaya iz kestiler*
Kelb rakib, ol şühu da tavşan gibi kanlattılar s. 126(4-2)

İslam inancına göre eti yenmeyen ve temas ettiği yiyeceklerinde pis kabul edildiğini ifade için âşık Seyrâni, çobanın susuz kalsa bile köpeğin battığı sütü içmeyeceğini söylemiştir.

Seyrâni/ *Pis denir **kelb** batan süte*
Susuz kalsa çoban içmez 213(2-3)

n. kurt

Kurt, halk arasında soğukluğu ve özellikle koyun keçi sürülerinin baş düşmanı olarak bilinen bir hayvandır. Kurt girmiş sürünün halinin nice olacağı şiiirlerde konu olmuştur. Kurt, hınzır diye de bilinen domuzun da düşmanıdır.

Âşık Ruhsatî/ ***Kurt** girmiş koyuna döndü dünya çoban hani ya* s. 41(1-1)

Seyrâni/ *Kendi rızâsıyla **kurda** bir koyun*
Veren var mı göster çoban içinde 20(2-3)

Âşık Şenlik/ *Hınzır sürüsüne dalan **kurt** misli* 32(5-3)

Koyunun kuzunun baş düşmanı kurt olduğu gibi kurdunda en büyük korkusu it diye de ifade edilen köpektir. Öyle ki Seyrâni'nin ifadesine göre uyuz bir it bile gerektiğinde kurtlarla mücadele edebilmektedir.

Seyrâni/ *Uyuz it **kurtları** kumanda ediyor* 177(2-4)

o. kuzu

Kuzu dört ayaklılar içinde en çok karşılaştığımız hayvanlardan biridir. Kuzu sevimliliğin ve kıyamamazlığın ifadesidir. İncelediğimiz şiiirlerde kuzu kelimesinin bazen hakiki manada bazen de mecazi olarak yavru, bebek, çocuk manalarında kullanıldığını tespit ettik .

Kuzu, kelimesi aşağıdaki örneklerde gerçek manada kullanılmış ve kimi zaman baharın bir ifadesi olmuştur.

Dadaloğlu/ *Karahacılı'da **kuzu** güderler* s. 51(2-3)

Âşık Ruhsatî/ *Çiftleşsin koyunla **kuzu***
Ovalar çöller sevinsin 296(2-3)

Karşılaştığımız örneklerin daha çoğunda kuzu gerçek anlamı dışında çocuk manasında kullanılmıştır. Analar yavrularını kuzum diye bağrına basmaktadır. Belki bu yüzden kuzu kelimesi geçince insanların içerisinde bir sıcaklık oluşmaktadır. Hatta kuzu kelimesi bazen körpe kuzu şeklinde ifade edilmekte ve şefkatleri üzerine toplamaktadır.

Derli/ *Biz gurbet ilinde sefil, sergerdin*
*Bilmem ne haldedir körpe **kuzular*** s. 96(2-4)

Erzurumlu Emrah/ *Tan eyleme anın için ağladuğuna Emrâh*
*Böyle **kuzudan** ayrılan ağlar da meler de* 180(5-2)

Özellikle Âşık Ruhsatî'nin şiirlerinde kuzu kelimesi, ölmüş evlatları ifade etmek maksadıyla kullanılmıştır.

Âşık Ruhsatî/ *Gül yüzlü kuzular toprakta yatar* 140(3-3)

Âşık Ruhsatî/ *Kiminin kuzusu beşikte kaldı* 156(4-2)

Âşık Ruhsatî/ *Ağlar körpe kuzularım meleyi meleyi* 157(2-4)

Âşık Ruhsatî/ *Dedim kuzulara nasıl dayandın*
Dedi evvel Allah sana güvendim 190(2-1)

Âşık Ruhsatî/ *Ziyaret ediniz mezarım taşın*
Doyamadım bari görem kuzular 326(5-4)

Âşık Ruhsatî, bir şiirinde ise Allah'a seslenmekte ve bu dünyada kiminin bolluk içerisinde kiminin de sıkıntı ve çile içerisinde hayatını sürdürdüğünü belirtmektedir.

Âşık Ruhsatî/ *Kimine yedirdin kuzu büryanı*
Kimi de bulamaz arpadan narı 384(4-1)

ö. öküz

Öküz, gücü ve dayanıklılığıyla öne çıkan bir hayvandır. Türk toplumuna özellikle tarım alanında yıllarca hizmet etmiştir. Öküz daha çok bir çift olarak düşünülmüş ve kağrı ile birlikte kullanılmıştır.

Âşık Ruhsatî/ *Münacat eyledim Gani Rahman'a*
Bir çift öküz verdi bahara doğru 437(1-2)

Seyrâni/ *Öküz yük götürür cızlayan kağrı* 140(2-2)

Seyrâni, öküz kelimesini gerçek anlamının dışında kullanmış ve yetiştirilen evlatların zamanla duyarsızlaştığını ifade için teşbihte bulunmuştur.

Seyrâni/ *Tosun büyür öküz olur*
O da bir gün göpe sıçar 146(4-3)

p. samur

Ülkemizde pek rastlanmayan samur, Dadaloğlu'nun bir şiirinde karşımıza çıkmıştır. Samur, yumuşak, ince tüyleri olan ve özellikle kürkü için avlanan bir hayvandır.

Dadaloğlu/ *Dadal'im der ki, samurdan kürküm* s. 45(4-1)

r. tavşan

Dertli'nin bir şiirinde rastladığımız tavşan, âşık tarafından sevgili için kullanılmış ve avcının önündeki ava benzetilmiştir.

Dertli/ *Ol kara gözlü gazâli bulmaya iz kestiler*
*Kelb rakib, ol şühu da **tavşan** gibi kanlattılar* s. 126(4-2)

s. tay

Atın yavrusuna tay adı verilir. Seyrâni, her şeyin aslına çekeceğini anlatmaya çalıştığı bir şiirinde tay kelimesini kullanmıştır.

Seyrâni/ *Her eşyâ aslının hükmünü verir*
*Divan atı olur **tay** gide gide* 15(2-4)

ş. tilki

Tilki, kurnazlığı ile meşhur bir hayvandır ve özellikle kümes hayvanlarının en büyük korku kaynağıdır. Kurnazlığı ile ön plana çıkan insanlar tilkiye benzetilmiştir.

Âşık Ruhsatî/ *Tavuğun canını alır*
*Safa geldin **tilki** paşa* 40(1-4)

Dumanın tilkiyi ininden bile çıkaracak bir güç olduğunu Seyrâni'den öğrenmekteyiz.

Seyrâni/ *Ateş şöyle dursun tütün azâbı*
***Tilkiyi** çalızlı inden çıkarır* 155(1-4)

Seyrâni, tilkiye aslan pâyesi verildiğini söyleyerek, yaşadığı dönemdeki adaletsizliği ortaya koymak istemektedir.

Seyrâni/ ***Tilkiye** verildi aslan pâyesi* 169(8-3)

II. KUŞLAR

Hayvanlar başlığı altında 19.yüzyıl saz şiirinde en çok yer kaplayan *kuşlar* olmuştur. Gerçek veya hayali pek çok kuş, gerçek ve mecazi pek çok manada saz şiirinin konusu olmuştur.

Kuşlar başlığı altında önce *Hayal Ürünü Olan Kuşlar* ve *Gerçek Kuşlar* olmak üzere iki ana başlık açılmış sonra bu bölümler kendi içinde tekrar tasnife tabi tutulmuştur.

A. HAYAL ÜRÜNÜ OLAN KUŞLAR

Hayal Ürünü Olan Kuşlar adlı bu bölümde *Anka*, *hümâ kuşu* ve *mürğ-i dil* olmak üzere üç tane hayali kuşa yer verilmiştir.

a. Anka

Anka, ismi olup da cismi olmayan, Kafdağı'nda yaşadığına inanılan, asla yere konmayıp daima yükseklerde uçan, kendisinde her kuştan bir alamet bulunduran , boynu uzun olduğu için Anka adıyla adlandırılan bir kuştur. Efsaneye göre Anka dişidir. Allah bu kuş için bir erkek yaratır ve çoğalırlar. Sonra Necid ve hicaz taraflarına yayılırlar. Anka o yöredeki hayvanları birer birer alıp götürdükten sonra sıra insanlara gelir. Ress ashabı o kuşu peygamberleri Hanzale bin Safvan'a şikayet eder. Saffan'ın duasına müteakip Anka, nesli ile birlikte ölür (Pala, 1995: 38).

Başka bir rivayete göre Anka, cennet kuşuna benzer yeşil bir kuştur ve bu yüzden adına *Zümrüdüanka* denmiştir. İranlılar, Anka'ya üzerinde otuz kuştan birer alamet bulundurduğu için simurg veya sireng adını vermişlerdir. Si, Farsça'da otuz demektir. Simurg, İran'ın efsanevi kahramanlarından Rüstem'i beslemesiyle de bilinir (Pala, 1995: 38).

19.yüzyıl saz şiiri içerisinde muhtelif şairler Anka kuşuna şiirlerinde yer vermişlerdir. Anka'nın kullanıldığı yerlerde Kaf, simurg, murg gibi kelimelerin de yer aldığı görülmektedir.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Var kanaât küyuna bir sürat-i Anka* 'ya geç s. 181-2(3-2)

Dertli/ *Gâhi Anka* 'larla pervâz eyledim seyr-i semâ
Gâh virân bekledim genç üzre baykuşlarla ben s. 116(4-1)

Erzurumlu Emrah/ *Kaf-ı kanaatda Anka* 'dır gönül 48(4-4)

Erzurumlu Emrah/ *Öyle bir simürg-ı Anka* 'yam ki sayyâd bilmezem 162(5-1)

Seyrâni/ *Anka* gibi ünsiyeti Kaf eyle 62(3-1)

Seyrâni/ *Anka* yaratılıp Kaf'a gitmezden
Bin Kaf'ı bekliyor toyumuz bizim 101(1-3)

Şem'i/ *Aşıyan yaptım oturdum küh-ı Kaf'ın üstüne*
Pâyım Anka değme bir murgı şikâr olmaz bana 8(2-4)

Şem'i/ *Daimâ yüksek uçarsın meşrebin Ankâ* mıdır 42(1-2)

Şem'i/ *Anka* gibi sen Kaaf-ı kanaatte yaturken
Devr-itmedi şâh kasrını tayyâr unutuldu 72(11-1)

Şem'i/ *Simurg-u Anka* 'nın yuvası olmaz 174(6-4)

b. Hümâ kuşu

Devlet kuşu veya talih kuşu olarak da bilinen Hümâ kuşu, Kaf dağında, Okyanus adalarında veya Çin’de yaşadığına inanılan efsanevi bir kuştur. Serçeden büyük, yeşil kanatlı, sarı gagalı, boz saksakağı andırır bir kuş olan Hümâ, eskiden bir meydanda uçurulur ve kimin başına konarsa o kişi padişah olurmuş. Bu sebeple Hümâ kuşuna devlet kuşu da denilmiştir. Rivayetlere göre Hümâ’nın ayakları yoktur ve diri olarak ele geçirilemez. Edebiyatımızda, gücün ve saadetin sembolü olarak anılmış, çoğu zaman da Anka kuşu ile karıştırılmıştır (Pala, 1995: 262).

Hümâ kuşuna, ele aldığımız dönem içerisinde sadece Sümmani’nin bir şiirinde rastladık .

Sümmani/ *Hümâ kuşu yere düşüp ölmedi*
Dünya Sultan Süleyman’a kalmadı 12(3-1)

c. mürğ-i dil (gönül kuşu)

Dil gönül, *mürğ* de kuş manasına gelen bir kelime olup, mürğ-i dil *gönül kuşu* demektir.

Mürğ-i dil, Erzurumlu Emrah’ın iki şiirinde karşımıza çıkmıştır. Âşık, gönül kuşunu önce zülf-i perişana üşürüp acı çekmiş, sonra da bülbüle benzetip gül yüzlü sevgilinin peşine düşüp figan eylemiştir.

Erzurumlu Emrah/ *Dil murgını bir zülf-i perişâna düşürdüm* 227(1-1)

Erzurumlu Emrah/ *Gülzâra girüp bir gül-i ruhsâr için Emrah*
Murg-ı dili bülbül gibi efgâne düşürdüm 227(5-2)

B. GERÇEK KUŞLAR

Gerçek Kuşlar başlığı altında *baykuş, bülbül, güvercin, karga, kartal, kaz, keklik, kuğu, kumru, leylek, martı, ördek, papağan, serçe, suna, şahin, tavuk, tavus kuşu, turaç, turna ve yarasa* gibi kuşlara yer verilmiştir. Hiç şüphesiz ki bu kuşlar içerisinde en fazla yeri bülbül kaplamıştır.

a. baykuş

Geceleri ortaya çıkan kuş olarak bilinen baykuş, Anadolu’nun pek çok bölgesinde uğursuzluk sebebi olarak görülür. Onun ötüşü ölüm haberi sayılır veya kötü bir olay olacağına işareti olarak değerlendirilir. Bu kuşu rüyada görmek bile istenilen bir durum değildir. Baykuş, genellikle viranelerde yaşayan bir kuştur.

Baykuş, dönemin bir çok şairi tarafından şiire alınmış ve hemen hemen hepsinde de kötü talih ve viranelerde yaşaması ile ön plana çıkmıştır.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Baykuş tek viranda nâle vü zârım* 44(4-2)

Dadaloğlu/ *Yalansız hey dünya önceden yalan*
Baykuşlar tüneye olasin viran s. 77(2-2)

Dertli/ *Gâhi Anka'larla pervâz eyledim seyr-i semâ*
Gâh virân bekledim genç üzre baykuşlarla ben s. 116(4-2)

Erzurumlu Emrah/ *Bağ-ı vuslat olsa bigânelere*
Baykuş ser çekmezdi virânelere 26(2-2)

Erzurumlu Emrah/ *Senden ayrılalı gönül hanesi*
Baykuşlar çağrışın virân yeridir 112(3-4)

Seyrâni/ *Tevekkeli ola baykuş gibi ayâğa* 15(3-3)

Seyrâni/ *Virânede baykuş gibi öterim* 17(3-2)

Seyrâni/ *Baykuş gibi kaldım yine zulmette temelli* 237(4-2)

b. bülbül (andelib)

Saz şiirinde adı en çok zikredilen kuş bülbüldür. Bizim çalışmamızda da kuşlar başlığı altında en hacimli yer bülbüle ait olmuştur.

Edebiyat bülbülden ayrı düşünülemez. O, şakıyılarıyla ağlayıp inleyen, durmadan sevgilisinin güzelliklerini anlatan ve ona aşk sözleri arz eden bir âşığın timsalidir. Bazen âşığın kendisi, bazen canı, bazen de gönlü olur. Bülbül güle âşık kabul edilir. Bu durumuyla âşığa çok benzer. Üstelik güzel sesi de âşığın güzel sözleri, şiirleridir. Nasıl bülbül gülsüz olmazsa, âşık da maşuksuz olmaz. Gülün dikenleri nasıl bülbülün ciğerini delerse, sevgilinin eziyetleri de âşığın bağırını deler. Kısaca bülbülün her özelliği âşıқта mevcuttur (Pala, 1995: 97).

Bülbül seher vaktinde gülü karşısına alarak öter. Gül, onun için yaprakları yeni açılmış bir kitaptır. Adeta bülbül o kitabı okur. Bülbülün neşesi gül ile kâimdir. Gülden ayrı olunca inleyişler içinde kalır. Sanki gül naz, bülbül niyaz için yaratılmış gibidir (Pala, 1995: 97).

Âşıklar, kendilerini bülbüle benzetmiş, sevgilinin vefasızlığından, çektikleri acılardan hareketle feryad ü figan içinde olduklarını belirtmişlerdir.

Sevgiliden ayrı düşmek âşıkları derinden yaralamaktadır.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Vakit-i seherde âh çekerim bülbül-i şeydâ gibi* s.187-10(2-1)

Dadaloğlu/ *Bülbülüm altın kafeste*
Yar sılada kulak seste s. 129(4-1)

Dertli/ **Bülbül-i** hasret-keşim, bilmem gül-i âli yine s. 129(2-1)

Erzurumlu Emrah/ **Emrah bülbül** gibi gel düşme zâra 33(3-1)

Erzurumlu Emrah/ *Evelde* gül gibi olurdum handen
Şimdi **bülbül** gibi kalmışım giryân 35(2-2)

Erzurumlu Emrah/ *Gülşen-i bâğ-ı İrem* 'den gelmişem bir **bülbülem** 328(4-1)

Âşıklar, bülbülün şahsında kendilerini konuşturmuşlar ve güle olan aşklarını ve niyazlarını ortaya koymuşlardır.

Âşık Ruhsatî/ *Şeyda bülbül* gibi dalda öleyim 159(4-2)

Seyrâni/ *Üftâdeyim bülbül* gibi güle ben 12(2-1)

Seyrâni/ **Bülbül** gibi feryâd etsem
Muhabetin güllerine 23(4-3)

Âşık Şenlik/ *Bir şeyda bülbül* misali, gondurdun daldan dala 23(3-2)

Âşık Şenlik/ *Şeyda bülbül* kimi ötmeh isterem 85(3-4)

Bülbülün ötmesi, gülün karşısına geçip inlemesi baharın geldiğinin de bir göstergesidir. Zira bahar mevsimi gül mevsimi olarak kabul edilmektedir.

Âşık Ruhsatî/ *Yaz baharın gelmiş bülbüller* öter 328(2-3)

Âşık Ruhsatî/ *Ezel bahar yaz ayları gelende*
Bülbüller feryat eder güle çevrilir 390(1-2)

Âşık Ruhsatî/ *Yine bahar geldi açıldı güller*
Bülbül-i şeydalar bağlarda gezer 469(1-2)

Âşık Ruhsatî/ *Güller domurlansın bülbüller* ötsün 4(2-3)

Şem'i/ *Göründü nevbahâr bülbül* terennümle ider feryâd 20(1-1)

Gül, sabahın ilk ışıklarıyla birlikte açar. Bu sebeptendir ki güle hasret olan âşık ile bülbülün karşılaşması ve bülbülün feryadı seher vaktinde olacaktır. Gül, bu vakitte goncadan güle dönüşerek bir nevi örtüsünü çıkarıp o güzel kokusuyla birlikte kendini sergilemektedir ki bu an bülbülün çıldırdığı andır.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Çığrışır bülbüller* her seher çağı 76(7-3)

Bayburtlu Celâli Baba/ **Bülbül** seherlerde niçin ağlarsın 107(1-4)

Âşık Ruhsatî/ **Bülbül** figan eder evrade başlar
Öter garip garip diller sabahtan 250(2-3)

Âşık Ruhsatî/ Figane başladı **bülbül**
Uyan vakt-i seher oldu 433(2-3)

Şem'i/ *Gül nikabın ref'idüp büyun virdi âleme*
*Nağme-i **bülbül** seher vaktinde dinletsün rebâb* 13(2-2)

Bülbülün feryadı hep gül içindir ve bu feryat azalmak yerine günden güne artmakta ve bülbülü perişan etmektedir. Bülbülün aşkını ifade için , gülün dalına konup ona methiyeler, güzellemeler düzmesi dillerinin dolaşmasına sebep olacaktır.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Günbegün artmakta **bülbülün** zârı* 20(4-3)

Bayburtlu Celâli Baba/ **Bülbüller** çığrışır çeşmi kan ağlar 71(1-3)

Bayburtlu Celâli Baba/ **Bülbül** intizarı gül didârına 81(2-1)

Bayburtlu Celâli Baba/ *Kâhi **bülbül** gibi goncaya meftün* 106(1-1)

Dadaloğlu/ *Öter **bülbül** yana yana* s. 91(4-3)

Âşık Ruhsatî/ **Bülbül** gelmiş gül dalında ağlıyor 316(3-3)

Âşık Ruhsatî/ **Bülbül** ma'sukunu bekler zar ile 453(3-2)

Seyrâni/ *Feryâda başladı şeydâ **bülbüller***
Gül vasfın etmekten diller dolaştı 38(1-3)

Seyrâni/ **Bülbülün** aşkıdır dalda öttüğü 114(4-1)

Gülün kadrini, kıymetini en iyi anlayacak kişi elbette ona gönülden bağlı olan ve hayatını adayan bülbül olacaktır. Tabi ki bu süreç içinde bülbülün halini en iyi görende güldür.

Bayburtlu Celâli Baba/ **Bülbülün** hâlini gülzâra sorsun 64(1-2)

Dertli/ *Gül kadrin **bülbül-i** şeydâya sorun* s. 220(1-2)

Bir iki aylık bir zaman dilimini kapsayan gül mevsimi geçince, hicrandan bülbülün hali daha da perişan olacaktır. Yaz geçip hazan gelince güller kurumaya yüz tutacaktır. Bu durumu Erzurumlu Emrah çok güzel bir şekilde mısralarına taşımıştır.

Erzurumlu Emrah/ *Hazan ile geçti Gülşen-i bostan*
*Eyle dertli **bülbül** zâr garib garib* 10(1-2)

Erzurumlu Emrah/ *On bir aylar olur mâtem çekersin*
*Gül açanda artar şânın a **bülbül*** 51(2-4)

Erzurumlu Emrah/ *Ara şimdiden gerü derde dermânı*
*Gazellenmiş gül fidânın a **bülbül*** 51(3-4)

Seher vakti aynı zaman da sabah namazının da vaktidir. Nasıl ki insanlar bu vakti iyi değerlendirmek durumundaysa, bülbül de gülün açışı bu zaman diliminde olduğu için uykusundan uyanmış olmalıdır. İnsanlar da bu vakit de bülbül gibi şakımalıdır.

Âşık Ruhsatî/ *Şakı **bülbül** ol*
Allah Allah de 52(2-4)

Âşık Ruhsatî/ *Bencileyin vakt-i seher*
*Yatma **bülbül** yatma bülbül* 185(4-4)

Gülün kahrını çekmek için bülbül olmak gerektir. Zira bülbülün derdinin devası da ancak gülde olabilir.

Seyrânî/ ***Bülbül** gülüstanda yapmaz yuvayı*
Gülşende bulmasa derde devâyı 199(3-1)

Sümmânî/ ***Bülbül** olan çeker gülün kahrını* 3(1-3)

Bayburtlu Celâli Baba/ ***Bülbül** eğlencesi gülşen bağıdır* 82(2-2)

Saz şairleri, gül ile bülbül arasında türlü münasebetler kurmuşlar ve bunu mısralarına taşımışlardır.

Bayburtlu Celâli Baba, bülbülün gülün dikenine düşüp öldüğünü bedduada bulunduğu bir şiirinde ifade eder.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Şeydâ **bülbül** gibi hâra düşesin* 62(3-4)

Dertli, bir şiirinde feryad eden bülbülü görünce ona, gül yüzlü sevgilisi gibi bir goncasının olup olmadığını sormaktadır. Bir şiirinde ise, sevgilisinin güzelliğini ortaya koymak için onu bülbülün görünce vasıflarını anlatmaya başlayacağını belirtir.

Dertli/ *Nâle vü feryâdına bâis nedir **bülbül** senin*
Yoksa bir goncan mı var verd-i handânım gibi s. 95(2-1)

Dertli/ *Gülşen-i hüsnünde evrâda başlar*
*Her **bülbül**-i şeydâ seni görünce* s. 253(3-4)

Erzurumlu Emrah, bülbülün yerinin kafes değil gül bahçesi olduğunu ifade eder.

Erzurumlu Emrah/ *Kafeste eğlenmez gönül **bülbül***
Ser-i zülfi âşiyâna yetişdir 132(1-3)

Seyrâni, bülbülün konduğu gülden uzak durulması gerektiğini, Âşık Şenlik ise gülü en iyi bülbülün koruyacağını ortaya koymaktadır.

Seyrâni/ ***Bülbülün** konduğu gülden irak ol* 82(3-4)

Âşık Şenlik/ *'**Bülbülü** bağban etseler*
Zağı kondurmaz hara' 5(2-1)

Âşık Şenlik, bülbül ve gül ilişkisini çeşitli şekillerde anlatmaya çalışmıştır.

Âşık Şenlik/ *'Perişan **bülbül** gan ağlar, ah-ü nâlemden benim'* 7(1-3)

Âşık Şenlik/ ***Bülbülsüz** bağlara kargalar gonda* 40(10-3)

Âşık Şenlik/ ***Bülbül** artıh görmeh istemez harı* 72(3-1)

19.yüzyıl saz şairlerinin kimi zaman bülbül yerine andelib kelimesini kullandığını görüyoruz.

Bülbül yerine andelib kelimesi kullanılmış olsa da muhteva şiirlerde hep aynı kalmıştır. Yine andelib bahar gelince feryada düşmekte, güle kavuşmak için gül bahçesinden çıkmamaktadır. Âşık da andelib misali sevgiliye kavuşma peşindedir.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Celâli nevbahâr çağları geçti*
*Görünce **andelib** feryâda düştü* 87(3-2)

Dertli/ *Hiç rahmetmez misin yâr figanıma*
*Erişti **andelib** gülsitânıma* s. 303(2-2)

Erzurumlu Emrah/ *Emrah bildi senden el çekti tâbib*
*Yaralarım sızlar misl-i **andelib*** 124(3-2)

Erzurumlu Emrah/ *Senün bag-ı visalünden öter bir **andelibem*** 344(3-2)

Seyrâni/ *Andelibim gül gerek dal yokluğu yokluk değil* 277(3-1)

Şem'i/ *Geldi mevsim-i bahâr feryâda başla andelib* 12(1-1)

c. güvercin

Güvercin kelimesi ele aldığımız şairler içinde Âşık Şenlik'in bir şiirinde karşımıza çıkmış ve takla atmaları yönüyle değerlendirilmiştir.

Âşık Şenlik/ *Güvercinler takla vurur havada* 91(3-1)

Seyrâni, güvercin yerine Farsça'sı olan kebüter kelimesini kullanmıştır. Zalim şahinlerin mazlum kebüterlerin tüylerini yolduğunu söyleyerek devrine ışık tutmaya çalışmıştır.

Seyrâni/ *Pençe-i zâlimlerin attı o şâhinler bugün
Yoldular mazlum kebüterlerde bitti tüm tozak* 224(3-1)

ç. karga

Karga kelimesini kullanan saz şairleri, kelimeyi bazen gerçek bazen de mecazi anlamda kullanmışlardır.

Âşık Ruhsatî, ehil olmayan insanlara uygun fırsatlar verilse de verim elde edilemeyeceğini, karganın kafese konulsa da ötemeyeceği ile ifade etmeye çalışmıştır.

Âşık Ruhsatî/ *Kargayı kafese koysan öter mi* 38/0(2-1)

Seyrâni, sürekli pis şeylerle uğraşan ve onlarla beslenen karganın doğal olarak gülün zerafetini fark edemeyip kadrini bilemeyeceğini düşünmektedir. Bir başka şiirinde de ilmi ile amel edemeyen âlim kişileri eleştirmiş ve bu durumu bülbülün karga gibi işler yapması ile ifade etmiştir.

Seyrâni/ *Necâsete müştak olan kargalar
Has bahçede gülün kadrin ne bilsin* 112(2-3)

Seyrâni/ *Bir âlim eğer olmaya ilmi ile âmil
Koy bir kafese bülbülü karga ile bir tut* 275(4-2)

d. kartal

Kartal kelimesi, örneklerde gücün ve iktidarın sahibi olması bakımından şiirlere girmiştir.

Dadaloğlu/ *Gökteki kartala çanlar taktırdım* s. 45(2-3)

Seyrâni/ *Bizan kartal gibi sarpta uçurdun*
Bir vakit serçeye pusturdun beni 47(3-3)

Âşık Şenlik/ *Yüz sıçanı bir deliğe sokarsın*
Kesersin ağzını haramı gartal 96(2-4)

e. kaz

Kaz kelimesi, Âşık Ruhsatî'nin şiirinde, kazların göllerde yüzmesiyle bahar ve yazın bir göstergesi olması hasebiyle gerçek manada kullanılmıştır.

Âşık Ruhsatî/ *Evvel bahar ile sonra yaz ile*
Göller doldu ördek ile kaz ile 320(1-2)

Seyrâni ise yaşadığı dönemi eleştirmek için halk diline de yerleşmiş olan meşhur ifadeyi kullanmıştır. Şair burada, iktidar sahiplerinin rüşvet ile iş yapar hale geldiğini ve bunun sonucunda da istenmeyen olayların olduğunu ifade etmektedir.

Seyrâni/ *Kazâ bela ile âlem dolduğu*
Kazların kadiya uçmaklığından 114(1-4)

f. keklük

Keklik, adı anıldığında güzel şeyler çağrıştıran bir kuştur. Ötüşünün güzelliği ile bilinir.boynunun altındaki renkler, kınalı keklük diye anılmasına bir vesiledir. Saz şiirinde çoğu zaman sevgili ile keklük arasında yürüyüş bakımından bir münasebet kurulur.

Dadaloğlu/ *Engininde keklük, turaç ötüşür* s. 37(2-2)

Dadaloğlu/ *Kınalı keklük gibi gürleşir kalkar* s. 167(2-3)

Âşık Ruhsatî/ *Keklik gibi sekişi var nazından* 391(2-1)

g. kuğu

Soyluluğun, güzelliğin, iffetin ve zerâfetin simgesi olan kuğu, Seyrâni'nin bir şiirinde karşımıza çıkmıştır. Sevgili, elmas kadehler ve billür şişeler içinde yetişmiş bir kuğu gibidir. Adeta görüntüsüyle kendisine bakanları büyülemektedir.

Seyrâni/ *Elmaslı kadahler billür şişeler*
İçinde büyümiş bir ak kuğusun 118(4-4)

ğ. kumru

Kumru ile ilgili değişik halk inanışları vardır. Efsaneye göre yağ erittikleri tavayı devirince elleri ayaklarına dolaşan iki kardeş, üvey annelerinin şerrinden Allah'a sığınmışlar, Allah da dualarını kabul edip onları kumruya dönüştürmüştür.

Kuş olmadan önce tandır başında telaşla koşuştururlarken boyunlarına geçen uçayağın izi de kumru bedenlerinde siyah bir halka olarak yaşamaktadır (Sakaoğlu, 1989: 87).

Hakkındaki anlatılanlardan dolayı Anadolu'nun bir çok yöresinde avlanmaz ve eti yenmez. Âşık Ruhsatî ve Sümmâni'nin şiirinde geçen kumru, ötüşüyle meşhur bir kuştur. Her iki şair de kumruyu ötüşüyle seher vaktinin ve yaz mevsiminin habercisi olarak görmüşlerdir.

Âşık Ruhsatî/ *Dudular **kumrular** erdi murada*
Kurban olam Yaradan'a yaz geldi 123(2-3)

Sümmâni/ *Sabah seherinde çıksam niyaza*
*Bülbüller **kumrular** başlar avaza* 33(1-2)

h. leylek

Hakkında pek çok efsanenin ve inanışın halen yaşamakta olduğu leylek, göçmen bir kuştur. Milletimiz leyleği bir kuş olarak görmekten ziyade onu kutsal bir yaratık olarak kabul eder. Çünkü o kutsal topraklara gidip gelmektedir. Bu sebeple Anadolu'nun bir çok yöresinde leylek hacı bilinir, hacı baba olarak adlandırılır. Ayrıca bir yerde leyleğin görünmesi yazın geldiğinin de müjdesidir.

Leylek kelimesini kullanan saz şairleri onu gerçek manasında kullanmışlardır. Âşık Ruhsatî, leyleğin çıkarmış olduğu sesle Allah'ı andığını ifade etmektedir.

Âşık Ruhsatî/ ***Leylek** gelmiş tak tak öter*
Allah diyor o da şimdi 126(3-3)

Seyrâni/ ***Leylek** şikârının kanın saçamaz*
Kaynak ister pençe bilek sevdiğim 99(1-3)

Âşık Şenlik/ *Tepesinde **leylek** yuva gayırır* 71(2-3)

ı. martı

Martı, daha çok sahil bölgelerinde denizle iç içe yaşayan ve denizden avladığı balıklarla beslenen bir kuştur. Saz şiirinde pek rastlamadığımız martı, Seyrâni'nin bir şiirinde karşımıza çıkmıştır.

Seyrâni/ ***Martı** kuşu deryâ yüzünden gezer* 144(2-3)

i. mürğ-i tûtî (papağan)

Mürğ-i tütî, papağan anlamına gelen bir ifadedir. Papağan görüntüsüyle ve özellikle konuşmasıyla bilinen bir kuştur.

Dertli, sevgiliyi ağzından çıkan kelimelerin güzelliğiyle papağana benzetmiştir ve sevgilinin bu özelliği ile şöhreti bütün cihana yayılmıştır.

Dertli/ *Dağılmış cihâna şöhretin şânın*
Mürğ-i tüti gibi söyler lisânın s. 255(2-2)

j. ördek (suna)

Ördek, saz şiirinin pek çok mısrasında kendine yer bulmasına karşılık 19.yüzyıl saz şiirinde pek fazla görünmemektedir. Hem yabani hem de evcil türleri vardır.

Dadaloğlu/ *Gökte gövel ördek şahinin avı* s. 33(5-2)

Ördek yerine kimi zaman suna kelimesi kullanılır. Suna kelimesi sözlükte erkek ördek, göl ördeği olarak tanımlanmaktadır (Türkçe Sözlük, 1998: 2 , 2041). Fakat bazı kaynaklarda sunanın dişi ördek olduğu kabul edilmektedir.

Ördek, suna şeklinde kullanıldığında çoğu zaman göllerin, yeşilliklerin süsüdür. Bayburtlu Celâli Baba da sunayı bu manada kullanmıştır.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Sunalar bugün uçtu*
Tek dolaşsın eşim benim 8(2-3)

Bayburtlu Celâli Baba/ *İçinde sunalar oynar*
Derindir göllerin senin 10(3-3)

k. serçe

Serçe , yurdumuzun hemen hemen her bölgesinde insanlarla iç içe yaşayan ve belki de en çok ve en iyi bilinen bir kuştur. Boynunun altında halka bulunanlar erkek diğerleri ise dişidir. Serçe küçüklüğü ile dikkati çeker. Seyrâni de onu bu özelliği ile şiiri almıştır.

Seyrâni/ *Bâzan kartal gibi sarpta uçurdun*
Bir vakit serçeye pusturdun beni 47(3-4)

l. şahin

Saz şiirinde adına sıkça rastladığımız şahin, yırtıcı bir kuştur. Savaşçı bir geleneğe sahip olan Türk toplumunda önemli bir yere sahip olan şahin, eskiden olduğu gibi günümüzde de bile hala şahin veya şahhan şeklinde isim veya soy isim olarak kullanılmaktadır.

Şahin kelimesini kullanan saz şairleri de daha çok onun savaşçı ve yırtıcı özelliğini ön plana çıkarmışlardır.

Dadaloğlu/ *Gökte gövel ördek şahinin avı* s. 33(5-2)

Dadaloğlu/ *Şahinime gökte turna kaptırdım* s. 45(2-2)

Dadaloğlu/ *Şahin kocasa da vermez avını* s. 49(1-3)

Âşık Ruhsatî/ *Şahin* gibi yükseklerden uçup da 379(2-1)

Seyrâni/ *Yeleksiz kanatla şahin uçamaz*
Kanat ister elbet yelek sevdiğim 99(1-1)

Seyrâni/ *Pençe-i zâlimlerin attı o şahinler bugün*
Yoldular mazlum kebüterlerde bitti tüm tozak 224(3-1)

m. tavuk

Günlük hayatta en fazla içi içe olduğumuz ancak bu dönem saz şiirinde kendisine sadece Âşık Ruhsatî'nin bir şiirinde yer bulan tavuk bir kümes hayvanı olmasına rağmen bir kuş türü olarak kabul edilmektedir.

Tavuk kelimesi, Âşık Ruhsatî tarafından mecazi manada kullanılmış ve tavuğun en büyük düşmanının tilki olduğu belirtilmiştir.

Âşık Ruhsatî/ *Tavuğun canını alır*
Safa geldin tilki paşa 40(1-3)

n. tavus kuşu

Tavus kuşu çok güzel bir kuş olmasına rağmen dertli bir kuştur. Bir efsaneye göre tavus, cennette bir kuş iken şeytanın cennete girmesine aracılık etmiş, Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın yasak meyveyi yemesinden sonra da cennetten çıkarılıp Bâbil'e indirilmiştir. Her yanı süslü iken ayakları çıplak kılınmış, böylece cenneti hatırladıkça ve ayaklarını görünce ah etmesinin yolu açılmıştır. Tavus kuşunun ötüşü, "âh!" kelimesidir (Pala, 1995: 525).

Âşık Ruhsatî, sevgiliyi yürüyüş itibariyle tavus kuşuna benzetir. Tavus kuşu, ağır ağır va sallana sallana endamını göstererek yürüyen bir kuştur.

Âşık Ruhsatî/ *Yürüyüşü tavus bakışı turna* 34(7-1)

Âşık Ruhsatî/ *On altıda benzer tavus kuşuna*
Salındıkça yollarını sevesin 292(5-3)

Âşık Ruhsatî/ *Duruşu tavus misali yürüyüşü kan döker* 388(1-3)

Bir başka şiirde ise sevgili genel görüntüsünün güzelliği bakımından tavus kuşuna benzetilmiştir.

Âşık Ruhsatî/ *Tavus kuşu gibi her yerin uygun*
Bu zülüfü teli kime düziyon 300(1-3)

Tavus kuşu, öyle güzel görünümlü bir kuştur ki üzerinde hemen hemen bütün renkleri barındırmasıyla bir renk mozağıdır. Sevgili de güzelliğinin eşsiz oluşu ile tavus kuşunu andırır.

Seyrâni/ *Cennetten mi çıktın acep*
Tavus gibi nakışın var 164(4-4)

Seyrâni, bir başka mısrasında ise tavus kuşunun bir renkle yetinmeyip bütün renkleri barındırması gibi gönlün de bir tek güzeli değil pek çok güzeli arzuladığını ifade etmektedir.

Seyrâni/ *Gönül bir boyadan rengin almadı*
Her boyaya tavus gibi banıyor 156(1-2)

o. turaç

Dadaloğlu'nda rastladığımız turaç, çok bilinen bir kuş olmayıp örnekten güzel ötüşlü bir kuş olduğu anlaşılmaktadır.

Dadaloğlu/ *Engininde keklik, turaç ötüşür* s. 37(2-2)

ö. turna

Turna, saz şiirinde önemli bir yere sahiptir. Âşıklar, sevgililerine turna ile selam göndermişler, sevgiliden gelen haberleri de yine turnadan dinlemişlerdir. Onun hem güzel bir görüntüye sahip olması hem de göçebe bir kuş olması, , insanların ona hep iyi gözle bakmasını sağlamıştır. Ayrıca edebiyatımızda şanslı olmayı, iyi talihi ifade eden *turnayı gözünden vurmak* diye bir deyim de vardır.

Dadaloğlu/ *Şahinime gökte turna kaptırdım* s. 45(2-2)

Seyrâni/ *Çevrilirim turna gibi göle ben* 12(2-2)

Sevgili, kimi zaman bunun uzunluğu ile kimi zaman da sesinin güzelliği ile turnaya benzetilmiştir.

Sümmâni/ *Boyu uzun turna gibi görünür* 38(2-1)

Âşık Ruhsatî/ *Sabahleyin kuvul kuvul ötüşün*
Ne bir turnada var ne bir kazda var 331(2-4)

Saz şairleri çoğu zaman turnaya sevgiliden haber sormuşlar, onun diyarına uğrayıp uğramadığının haberini istemişlerdir. Adeta turna âşık ile sevgili arasında bir elçi gibidir.

Âşık Ruhsatî/ *Acep hangi elden uçup gelirsiniz*
Bir haber sorayım durun turnalar 318(1-2)

Âşık Ruhsatî/ *Telli turnam gelişiniz nereden*
Yar köyüne uğradı mı yolunuz 461(1-1)

Yukarıda da belirttiğimiz gibi turna göçebe bir kuştur. Âşık Ruhsatî, ona Mekke'ye gidip gitmeyeceğini sorarak Hz. Muhammed'e selam göndermek istemektedir. Şair, aynı ifadeyi iki defa kullanarak bu konudaki arzusunu da göstermektedir.

Âşık Ruhsatî/ *Turnam gider isen Mekke'ye doğru* 345(1-1)

Âşık Ruhsatî/ *Turnam giderseniz Mekke'ye doğru* 412(1-1)

p.tûtî

Tûtî, papağan kelimesinin karşılığıdır. Tûtî kelimesi halk ağzında bozularak dudu şekline dönmüş ve dudu ismi kız çocuklarına ad olmuştur.

Papağanlara konuşma öğretilirken ayna kullanıldığı, aynada kendini gören papağanın, başkasının konuşmasını aynadaki kuştan geliyor sanarak taklit ettiği bilinmektedir. Bu konuşma eğitimi sırasındaki başarısından sonra papağana şeker verilmesi onun dilinin tatlanmasına vesile olmaktadır.

Dertli, sevgili için öyle ifadeler kullanmıştır ki hakikaten eşine az rastlanan cinstendir. Şair, sevgilinin her sözünün Tûtî gibi güzel olmasının sebebini kundakta iken lalasının mamasına şeker katmasına bağlamıştır.

Dertli/ *Tûtî gibi her göfti şirin olmağa sebep*
Kundakta şeker katmış lalası mamasına s. 189(6-1)

Erzurumlu Emrah, sevgiliyi güzelliği ile ocaklar söndürecek bir Tûtîye benzetmiştir.

Erzurumlu Emrah/ *Ocaklar söndürüp çok canlar yakmış*
Tûtî güftâriniz letâfetiniz 156(3-4)

Âşık Ruhsatî'nin ise Tûtî kelimesini, dudu şeklinde kullandığını görmekteyiz.

Âşık Ruhsatî/ *Dudular kumrular erdi murada*
Kurban olam Yaradan'a yaz geldi 123(2-3)

r. yarasa

Yarasa, incelediğimiz şiirler arasında sadece Seyrâni'nin iki mısrasında karşımıza çıkmıştır. Yarasa, bir kuş türü olmasına rağmen uçan tek memeli hayvandır. Yarasa, geceleri karanlıkta ortaya çıkan ve gündüzleri in, mağara ve virane gibi loş ışıklı yerlerde barınan bir kuşyur. Onun bir kuş çeşidi olmakla birlikte yakından bakıldığı zaman tüylerinin olmadığı ve daha çok fareyi andırdığı görülecektir.

Yarasa kelimesini kullanan Seyrâni'nin , onu tüylerinin olmayışı bakımından ele aldığını görmekteyiz.

Seyrâni/ *Yarasa kuşuna benzer fıkara*
Kanadı bitse de bitmez tüy bozak 67(1-1)

Seyrâni/ *Düşün yarasanın tüyle saçağın*
Tülese de yad kuş gibi tülemez 209(4-3)

III. SÜRÜNGENLER

Yüzyılın şiiirleri sürüngenlerin işlendiği bu bölümde karşımıza en çok çıkan sürüngen *yılan* ve *ejderha* olmuştur. Onların dışında tespit ettiğimiz *çıyan* da bir sürüngen çeşididir. Adı geçen bu hayvanların sıralanmasında da alfabetik metot kullanılmıştır.

a. çıyan

Sözlükte çok ayaklılardan , sarımtırak renkte, zehirli böcek (Türkçe Sözlük, 1998: 1, 480) olarak tanımlanan çıyan kelimesi 19.yüzyıl saz şiiirinin iki şiiirinde tespit edilmiştir.

Hem Âşık Ruhsatî hem de Seyrâni onun zehirleyici yönünü ortaya koymuş ve bu özelliğine daha da dikkat çekmek için çıyanı yılan kelimesi ile birlikte kullanmışlardır.

Âşık Ruhsatî/ *Yılan çıyan seni yerken*
Ne fayda kılmışsın feryat 425(3-3)

Seyrâni/ *Uyan deli gönül uyan*
Sokar seni yılan çıyan 85(2-2)

b. ejderha

Ejderha, *büyük yılan* anlamına geldiği gibi birden fazla başı olan korkutucu bir masal canavarı olarak da nitelendirilir. Ejderha kelimesi, kimi örneklerde ejder şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Bir inanışa göre yılan, kendi eceliyle ölmez mutlaka başka birisi tarafından öldürülmüş. 100 yıl yaşayan yılanlar ejderha olurmuş. Yılan ejderhaya dönüşünce ağzından ateş saçar, nefesiyle diğer mahlukları sömürüp yutarmış. O zaman melekler onu kaldırıp Kaf dağının arkasına atarlarmış. Ejderha veya ejder diye bilinen bu hayvanın daha sonra başı çoğalır ve ayakları çıkarmış (Pala, 1995: 166)

Ejderhanın çok başlı olduğu ve Kaf dağında bulunduğu şiiirlerde işlenen konular arasındadır.

Dadaloğlu/ *Arap at üstünde cıda atanlar*
Ejderhayı ağzı ile tutanlar s. 43(2-2)

Dertli/ *Heft-ser ejder gibi Kaf üzere serpilmiş yatar*
Mahzen-i hüsnündeki esrârı bekler perçemin s. 122(6-1)

Dertli/ *Dedim-Giysüların gaddâr işittim ben senin gayet*
Dedi-Tahkik, anın her bir teli üç başlı ejderdir s. 172(4-2)

İslam tarihinde Hz. Musa'nın mucizelerinden birisi de elindeki asanın yere atılınca yılan olması ve oradaki şeyleri yutmasıdır. Saz şairleri bu olaya telmihte bulunmuşlardır.

Âşık Ruhsatî/ *Firavun kavmiyle cenk etti Musa*
Ejderha olurdu elinde asa 255(2-3)

Seyrânî/ *Ger olduysa asâ ejder adüya dest-i Müsâ'da* 221(3-1)

Toprak, ölenleri içinde barındırıyor olması hasebiyle her şeyi yutan ejdere benzetilmiştir.

Seyrânî/ *Toprak ejder olmuş varanı yutmuş* 167(1-1)

Sümmânî ve Âşık Şenlik de ejderha kelimesini şiirlerinde kullanan âşıklarımızdandır.

Sümmânî/ *Kalkın verin şu aşkın sazını*
Ejderha misali açmış ağzını 8(1-3)

Âşık Şenlik/ *Hükmüm ejder şahmarandan beterem* 30(17-3)

c. yılan (mar, şahmaran)

Saz şiirinde en çok adı geçen sürüngen yılanıdır. Yılanın eş anlamlısı olarak mar kelimesi de kullanılmıştır. Ayrıca yılanın bir çeşidi olan şahmaran da bu bölümde ele alınmıştır.

Yılan kelimesi, kullanıldığı yerlerde gerçek anlamında kullanılmıştır. Yılan, sessizce yaklaştığı için sinsî bir hayvan olarak değerlendirilmiştir. Yılan, bir canlıyı soktuğu zaman onu zehiriyle öldürebilecek kadar tehlikelidir. Ayrıca yılan kışın toprak altında kış uykusuna yatar. Erzurumlu Emrah, buradan hareketle bol yılanlı bir mezar dileyerek bedduada bulunmaktadır.

Dadaloğlu/ *Yer yüzünü tutmuş sinsî yılanlar* s. 77(3-2)

Erzurumlu Emrah/ *Yılanı çok bir mezâra düşesin* 72(4-4)

Seyrânî/ *Yılanın âdeti adamı sokmak* 210(3-1)

Âşık Ruhsatî bir şiirinde, yılan sokunca dermanın Lokman'da aranacağını söyleyerek bu durumun hekimlik olduğuna dikkat çeker. Bir şiirinde ise haram lokmayı yılanın zehrine benzetmiş ve onun kişiyi yavaş yavaş öldüreceğini belirterek helâl kazanca dikkati çekmiştir.

Âşık Ruhsatî/ *Mar sokar vücudun Lokman ararsın* 202(1-3)

Âşık Ruhsatî/ *Haram ile beslendinse tenini*
Elbette sokacak mar biber biber 357(5-4)

Âşık Ruhsatî, yılan zehrinin ilacının tiryak diye ifade edilen panzehirde olduğunu haber vermiştir. Tiryak, bir çeşit ottur.

Âşık Ruhsatî/ *Ağuyu kesmeye tiryak gerektir*
Sokmadan vücudu mar yavaş yavaş 416(5-4)

Yılan soktuğu zaman hemen öldürmez, zehir vücuda yavaş yavaş yayılır ve etkisi daha sonra ortaya çıkar. Seyrâni de dostun gelecek sitemi bu zehre benzetmiş ve etkisini zamanla gösterdiğini belirtmiştir.

Seyrâni/ *Dostun sitem sözü tene dokunmaz*
İşler içeriye zehr-i mâr gibi 55(1-2)

Şahmaran, halk edebiyatında geniş bir yer tutan, hakkında pek çok inanışın olduğu hayali bir varlıktır. Şahmaran *yılanların şahı* manasına gelen bir kelimedir ve büyüklüğü ile meşhur bir hayvandır.

Şahmaran kelimesini kullanan Âşık Ruhsatî ve Âşık Şenlik de onun bu tehlikeli yönünü ortaya koymuşlardır.

Âşık Ruhsatî/ *Ya Şahmeran çıkar ya akrep çıkar*
Her deliğe elin sokmamak ister 360(5-3)

Âşık Şenlik/ *Hükmüm ejder şahmarandan beterem* 30(17-3)

IV. BÖCEKLER

Bu bölümde, incelediğimiz şiirlerde tespit ettiğimiz böcek isimleri yer almaktadır. Kuşlar ve Dört Ayaklılar bahislerine göre oldukça az örneğin yer aldığı Sürüngenler bölümünde olduğu gibi bu bölümde de pek fazla çeşitlilik bulunmamaktadır. Akrep, arı, örümcek (ankebüt), karınca ve sinek böcekler başlığı altında ele alınan hayvanlardır.

a. akrep

Akrep kelimesiyle ilgili örneklerde, onun tehlikeli bir hayvan olduğu ifade edilmekte ve ölüleri yiyen hayvanlardan biri olduğu belirtilmektedir.

Âşık Ruhsatî ile Seyrânî, akrep kelimesini kullanan iki saz şairidir.
 Âşık Ruhsatî/ *Ya Şahmeran çıkar ya **akrep** çıkar*
Her deliğe elin sokmamak iste 360(5-3)

Seyrânî/ *Mezarlı mezarsız yatan üleşe*
*Gelip **akrep** çiyen bir gün çöküşe* 6(2-4)

b. arı

Arı kelimesi edebiyatta genellikle gönül ile irtibatlandırılmıştır. Gönül, arının her çiçekten bal alması gibi her güzelden bir hisse almak ister. Kimi örneklerde de sevgili çiçeğin balına benzetilir ve âşık arı misali onu aramaktadır. Fakat karşımıza çıkan örneklerin tamamında arı kelimesi, yukarıda anlatılanlardan farklı olarak gerçek anlamında kullanılmıştır.

Âşık Ruhsatî/ *Arı varmış her çiçekten bal almış* 204(2-1)

Seyrânî/ *Seyrânî bir arı beyi*
Çiçeği aşkın göbeği 52(4-1)

Seyrânî/ *Arı geçmez çiçeğinden*
Çiçek geçmez biteğinden 93(3-1)

Seyrânî/ *Her arı taptığı çeçi ballıyor* 141(2-2)

Seyrânî/ *Arılar zevk alır çiçek ötünden* 212(2-1)

Seyrânî'nin bir şiirinde cahil kişi, verimsizliği bakımından yaban arısına benzetilmiştir.

Seyrânî/ *Câhil adam misli yaban arısı*
Geç yapsa bal yapmaz orman içinde 20(3-3)

c. örümcek (ankebût)

Örümcek kelimesini kullanan Seyrânî'nin şiirinde örümceğin ağı cennet giysisi olan hüllele benzetilmiş ve inceliği ortaya konmuştur.

Seyrânî/ *İletsem Cennete İdris Nebiye*
Örümcek perdesi hülle olur mu 202(3-4)

Seyrânî/ *Örümceğin sırtından*
Kendi geçer kimse geçmez 213(1-1)

Dertli ve Şem'i ise örümcek yerine ankebüt kelimesini kullanmayı tercih eden iki âşığıdır.

Dertli/ *Kal'a Efrâsyâb-ı ankebût kılmış vatan* s. 104(4-1)

Şem'i/ *Ankebût-âsâ yapılmış âşiyânım yıktılar* 17(3-1)

ç. karınca

Ele aldığımız şiirler içinde karınca kelimesini tek kullanan saz şairi Âşık Ruhsatî olmuş o da kelimeyi mecazi anlamda kullanmıştır.

Şair, “*Kara karıncayı gece gören var*” ifadesiyle toplumda çok dikkatli olup, her şeyin farkında olan insanların varlığından haber vermektedir.

Âşık Ruhsatî/ *Ettiğin işleri bilmez belleme*
Kara karıncayı gece gören var 333(1-4)

d. sinek

Sinek kelimesini kullanan saz şairleri onu, gücün ve iktidarın timsali olmuş Nemrud'un kulağına girip onun ölümüne sebep olması bakımından ele almışlardır. Bu ifadelerle insanlara bir uyarı yapılmıştır.

Âşık Ruhsatî/ *Sonunda bir sinek helak eyledi*
O da kurtulamadı mevtin elinden 255(4-3)

Seyrâni/ *Nemrud'un hakkından bir topal sinek gelir* 137(4-3)

V. BALIKLAR

Bu bölümde ele aldığımız şiirlerde geçen balıkların ele alınması planlanmış fakat şiirlerde balık adı tespit edilemediği için genel anlamda kullanılmış *balık* kelimesiyle yetinilmek durumunda kalınmıştır.

a. balık

Erzurumlu Emrah, balık kelimesini kullandığı şiirinde kendisinin balık olması yönünde temenni de bulunmuştur. Seyrâni ise Hz. Yunus'un balığın karnında kalması olayına telmihte bulunmuştur.

Erzurumlu Emrah/ *Ben bahride balık olup yüzeyim*
Şu firkatile taş bağrımı ezeyim 38(2-1)

Seyrâni/ *Yunus Nebi bahra daldığı zaman*
Balığın karnında kaldığı zaman 110(4-2)

Sümmâni ise yaşadığı dönemdeki insanların kendisine olan kayıtsızlığından yakınmış, umudu denizdeki balıklar ile havadaki kuşlarda aramıştır.

Sümmâni/ *Deryada **balıklar**, havada kuşlar*
Belki benim şu derdimden bilen var 42(3-3)

ALTINCI BÖLÜM

YER ADLARI

YER ADLARI

Bu bölümde, incelediğimiz şiirlerde geçen yer adlarını ; ülkeler, şehirler, ilçeler, dağlar, denizler, nehirler ve ovalar şeklinde yedi gruba ayırarak tasnif ettik.

I.ÜLKELER

Ülkeler başlığı altında 19.yüzyıl saz şairlerinin şiirlerinde geçen ülkeleri alfabetik sıraya göre tasnif ettik.

a . Acem

Dönemin saz şiirlerinde geçen ülke adlarından birisi de Acem'dir. Acem, İran'a verilen addır. Şairler, İran yerine çoğunlukla Acem'i tercih etmişlerdir.

Dertli, koskoca Rûm ve Acem ülkeleri gezilse sevgili gibi bir güzele rastlanamayacağını ifade ederken sevgilinin ne kadar eşsiz olduğunu ifade etmektedir.

Dertli / *Gezseler Rûm u Acem'i olmaya, akran güzele* s. 94(8-3)

Sümmâni, İran dahil olmak üzere bir sürü ülke dolaştığını fakat gönlüne uygun bir yer bulamadığını söylemektedir.

Sümmâni / *Dolaştım ülkeler, İran ilini*
Gönlüme münasip yer bulamadım 23(1-3)

İran, kumaşlarıyla ünlü bir ülkedir. Âşık Ruhsatî için sevgilinin vücudu o kadar narindir ki yaz mevsiminde bile bir şeylerle örtünmesi gerekir. Şair bunun da kendi niyetine sevgilinin Acem şalıyla örtünmesiyle mümkün olabileceğini söylemektedir.

Âşık Ruhsatî / *İnce meyanına Acem şalını*
Benim niyetime sarsın yazaca 4(3-3)

b . Anadolu

Anadolu, 19.yüzyıl saz şairlerinin sık kullandığı yerlerden değildir. İncelediğimiz şiirler içinde Dadaloğlu ve Âşık Şenlik'in Anadolu'yu kullandığını görmekteyiz. Saz şairleri Anadolu kelimesinin yerine Rum, Urum gibi kelimeleri de kullanmışlardır.

Dadaloğlu / *Nameler gönderdim Anadolu'ya* s. 33(2-2)

Âşık Şenlik / *Anadolu bunda taksim verdiler* 35(15-3)

Dadaloğlu / *Urum* diyarında, han huzurunda
Bekletmen divandan söz alın gelin s. 27(1-3)

Dadaloğlu / *Çek atın başını Urum'a doğru* s. 47(1-4)

Dertli / *Gezseler Rûm'u Acem'i*
Olmaya akran güzele s. 194(8-3)

c . Arabistan

Arabistan da saz şairlerinin şiirlerinde kullandığı ülkelerdendir. Saz şairleri sevgiliyi veya onun güzellik unsurlarından birini Arabistan mülküyle değişmeyeceğini söylerler.

Âşık Ruhsatî / *Mülk-i Arabistan'a değişmem seni* 144(2-4)

Türkler, tarih boyunca sayısız savaş yaşadıkları için at, Türk toplumu için vazgeçilmezler arasına girmiş ve at-avrat-silah söylemi oluşmuştur. Atlarda soy çok önemlidir. Arap atı da cins olarak tutulan bir attır.

Âşık Ruhsatî / *Soyu belli Arabistan kıratım* 207(2-4)

Sevgili Arabistan'da âşık ise Türkiye'dedir. Âşık, rahat olmadığı ve dertli olduğu haberini sevgiliye Arabistan'a gidecek turna ile iletmektedir.

Âşık Ruhsatî / *Turnam gider isen Arabistan'a*
Türkiye'nin başı duman diyesin 293(1-1)

ç . Çin

Çin, 19.yüzyılda bir çok şairin şiirine girmiştir. Çin, yalnız başına kullanılmaktan ziyâde Çin-i Maçin şeklinde kullanımı daha yaygındır.

Bayburtlu Celâli Baba / *Çin-i Maçin'de otağı*
Semer kand'da her dağı 5(4-1)

Bayburtlu Celâli Baba / *Çin mülkünün hanı safâ gelmişsin* 63(2-4)

Bayburtlu Celâli Baba / *Çin-i Maçin eşrafi hem hânedânı* 76(4-2)

Âşık Şenlik / *Dedi sennen gezek Çin-i Maçin'i* 31(9-3)

Erzurumlu Emrah, sevgili zülüflerini dağıtınca, çok geniş bir yeri kaplayan Çin mülkünde zelzele etkisi yapacağını ifade etmiş, sevgilinin zülüfleriyle Çin arasında bir ilgi kurmuştur.

Erzurumlu Emrah / *Dağtır yüzünden o zülf-i çemeni*
Zelzeleye verir Çin-i Maçin'i 119(2-2)

Seyrâni, meşhur nakkaşların diyârının Çin olduğunu söylemiştir.

Seyrâni / *Her nakkaşın adı diyâr-ı Çin'de* 162(2-3)

d . Filistin

Seyrâni, sevgilinin Hazreti Yusuf misali olan güzelliğinin şavkının Filistin ufuklarında şimşek etkisi yapacağını ifade etmiştir.

Seyrâni / *Şuâ-i hüsn-i Yûsuf berk urur ufk-ı Filistin'e* 227(4-1)

e . Frengistan

Osmanlı devleti döneminde bütün Avrupa'ya, kimi zaman da Fransa'ya Frengistan adı verilmiştir. 19. yüzyıl şairlerinden Âşık Ruhsatî için sevgili o kadar kıymetlidir ki Avrupa'nın tamamını verseler sevgiliyi buna değiştirmeyeceğini ifade etmektedir.

Âşık Ruhsatî / *Leh Frengistan'a değişmem seni* 145(4-4)

f . Gürcistan

19.yüzyılda Gürcistan Âşık Ruhsatî'nin bir şiirinde geçmektedir. Âşık Ruhsatî, sevgiliyi veya onun güzellik unsurlarından birini Gürcistan'a değiştirmeyeceğini söylerler.

Âşık Ruhsatî / *Yavru Gürcistan'a değişmem seni* 144(5-4)

g . Hindistan

Dadaloğlu, sevgilinin güzelliği gibi bir güzelliğe sahip birisinin Hindistan'a kadar gidilse yine de bulunamayacağını yani sevgilinin eşsiz olduğunu belirtmiştir. Âşık Ruhsatî ise imanlı olmak için Hindistan'a Yemen'e gitmeye gerek olmadığını, insanın isterse imanı bulabileceğini söylemiştir.

Dadaloğlu / *Acep mislin şu cihanda var m'ola*
İnsem gitsem Hindistan'a Yemen'e s. 171(2-4)

Âşık Ruhsatî / *Ne gezersin boşa Hind'i Yemen'i*
Arayıp bulsana dini imanı 74(5-1)

ğ . Maçin

Çin'in güney bölgesine Maçin adı verilmektedir. Saz şiirinde Maçin genellikle Çin kelimesiyle birlikte Çin-i Maçin şeklinde geçmektedir.

Bayburtlu Celâli Baba / *Çin-i Maçin* 'de dağı
Semerkand'da her dağı 5(4-1)

Bayburtlu Celâli Baba / *Çin-i Maçin* eşrafi hem hânedânı 76(4-2)

Âşık Şenlik / *Dedi sennen gezek Çin-i Maçin* 'i 31(9-3)

Erzurumlu Emrah, sevgili zülûflerini dağıtınca, çok geniş bir yeri kaplayan Çin-i Maçin mülkünde zelzele etkisi yapacağını ifade etmiş, sevgilinin zülûfleriyle Çin-i Maçin arasında bir ilgi kurmuştur.

Erzurumlu Emrah / *Dağıtır yüzünden o zülûf-i çemeni*
Zelzeleye verir Çin-i Maçin 'i 119(2-2)

h . Mısır

Mısır kelimesi, Mısır ülkesinin yanı sıra memleket, diyar gibi manalarda da kullanılmaktadır. Mısır ülkesi, Hazreti Yusuf'un yaşadığı ülkedir. Hazreti Yusuf da güzelliğiyle meşhur bir peygamberdir. Sevgili de güzellik itibariyle Hazreti Yusuf'a benzetilmektedir.

Dertli / *Mısır* 'a sultan, bir şeh-i âlicenâb ettin beni s. 100(1-2)

Dertli / *Sen hüsn ile Yusuf gibi sultan-ı Mısır* 'sın s. 153(2-1)

Mısır kelimesi ülke, diyar anlamında kullanıldığı zaman güzellik ülkesi anlamına gelen tamlamalar yapar.

Dertli / *Mısır-ı melâhatte(güzellik) Yusuf cemâlin* s. 259(3-3)

Züleyha, Hazreti Yusuf'a âşık olan ve bu uğurda bir sürü sıkıntıya katlanan Mısır şahının karısıdır.

Seyrâni / *Mısır* 'da Züleyha aşkın nârına 72(2-3)

ı . Rusya

Osmanlı Devleti'nin, 19.yüzyılın sonlarına doğru Rusya ile yaptığı savaşa 93 Harbi denilmektedir. Âşık Şenlik de Erzurum'un Çıldır ilçesinden olduğu için bu savaşı en iyi bilenlerdendir.

Âşık Şenlik / *Doksan üç yılında Urusya geldi* 35(2-1)

i . Türkiye

Sevgili Arabistan'da âşık ise Türkiye'dedir. Âşık, rahat olmadığı ve dertli olduğu haberini sevgiliye Arabistan'a gidecek turna ile iletmektedir.

Âşık Ruhsatî / *Turnam gider isen Arabistan'a*
Türkiye'nin başı duman diyesin 293(1-2)

j . Venedik

Venedik, deniz savaşlarıyla bilinen bir ülke olmasına rağmen âşık Dertli bu ülkeyi bu mananın çok uzağında olan bir ifadeyle kullanmış, elindeki sazın telinin Venedik'ten geldiğini belirtmiştir. Venedik, uzak bir ülke olduğu için şair belki de bu kullanımla sazına ayrı bir değer katmak istemiştir.

Dertli / *Venedik'ten gelir teli*
 Ardiç ağacından kolu s. 246(3-1)

k . Yemen

Dadaloğlu, sevgilinin güzelliği gibi bir güzelliğe sahip birisinin Yemen'e kadar gidilse yine de bulunamayacağını yani sevgilinin eşsiz olduğunu belirtmiştir. Âşık Ruhsatî ise imanlı olmak için Hindistan'a Yemen'e gitmeye gerek olmadığını, insanın isterse imanı bulabileceğini söylemiştir.

Dadaloğlu / *Acep mislin şu cihanda var m'ola*
İnsem gitsem Hindistan'a Yemen'e s. 171(2-4)

Âşık Ruhsatî / *Ne gezersin Hind'i Yemen'i*
Arayıp bulsana dini imânı 74(5-1)

Âşık Şenlik/ *Yemen ile Bağdat ili benimdir* 30(12-3)

II. ŞEHİRLER

Şehirler başlığı altında 19.yüzyıl saz şairlerinin şiirlerinde geçen şehirleri alfabetik sıraya göre sıraladık.

a. Aden

Yemen'in güneyindeki büyük şehirlerden birisi olan Aden, körfezinde çıkan incilerle meşhur olan bir şehirdir. Şeddâd, Hûd peygamber zamanında yaşamış olup Yemen'deki Âd kavminin hükümdarıdır. Zamanında birçok yapılar inşa ettirmiş ve kendisine kibir gelip tanrılık iddiasında bulunmuştur. Bağ-ı İrem denilen bir bahçe ve saray yaptırmış ve buranın cennetten daha güzel bir yer olduğunu söylemiştir. Daha sonra bu bahçe, Allah'ın gönderdiği bir tufan ile yere geçmiş, yıkılıp gitmiştir. Seyrânî, burada bu olayı anlatmak istemektedir (Pala, 1995: 70).

Seyrânî/ *Şeddâd'ın cenneti şehir-i Aden'de* 162(2-1)

b. Antep

Dadaloğlu, bir şiirinde Antep ilinin ve oradaki güzellerin çok şirin olduğunu söylemiştir.

Dadaloğlu/ *Şirin olur Antep ile güzeli* s. 95(2-3)

c. Arafat

Arafat ismi hem bugünkü Suudi Arabistan'da bir şehrin hem de dağın adını karşılar. Arafat, Âşık Şenlik'in bir şiirinde hacıların toplandığı yer olarak karşımıza çıkmaktadır.

Âşık Şenlik/ *Seksen min ehtacı, doksan min hâcı*
Alıp **Arafat**'a gettiği gündü 117(1-4)

ç. Ardahan

Âşık Şenlik, Osmanlı ile Rusya arasındaki mücadeleleri yaşamış bir kişi olarak Ardahan'ın çok önemli bir şehir olduğunu ve burayı ele geçirmenin kolay bir iş olmadığını anlatır.

Âşık Şenlik/ *Ardahan'a zafer gılmak zor işti* 39(10-1)

d. Bağdat

Eskiden Abbasilerin idare merkezi ve İslam aleminin başkenti olan bu şehir XVI.yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı idaresine girmiş ve Osmanlı kültüründe yer edinmiştir.Edebiyatta gerek tarihî hadiseler münasebetiyle, gerekse başka nedenlerle Bağdat'ın adı çok geçer.Şiirlerde türlü sebeplerle geçmekle birlikte Atasözlerimizde de yerini almıştır."Aşığa Bağdat sorulmaz, Yanlış hesap Bağdat'tan döner, Sora sora Bağdat bulunur" bunlardan bazılarıdır (Pala, 1995: 70).

Bayburtlu Celâli Babal/ *Elif Allah'ın kânı*
Be **Bağdat**'tır mekânı 1(1-2)

Dadaloğlu/ *Bağdat kapısına kilit asarım* s. 63(2-3)

Şem'î/ *Meseldir herkesin kendi vatani kendüye Bağdât* 20(6-2)

Âşık Şenlik/ *Yemen ile Bağdat ili benimdir* 30(12-3)

e. Bakü

Âşık Şenlik, Osmanlı ile Rusya arasındaki mücadeleleri yaşamış bir kişidir. Rusya, Azerbaycan'ın Bakü ve Şirvan gibi şehirlerinde çok etkili olmuştur. Âşık Şenlik, Kars ilinin bu şehirlere benzemeyeceğini ve gerekli cevabı vereceğini belirtmektedir.

Âşık Şenlik/ *Ne **Bakü**'ye benzer ne de Şirvan'a* 37(2-3)

f. Cidde

Suudi Arabistan'da, başkent Riyat'tan daha büyük olan Cidde şehrinin adı, Şem'î'nin bu topraklara gittiğini ve Hazreti Havva'nın cennetten Cidde'ye sürgüne gönderildiğini hatırlattığı bir şiirde geçmektedir.

Şem'î / *Hâk beytullaha bastın derdimend Şem'î gedâ*
Cidde'de hamdile buldun Hazreti Havva'ya yol 79(7-2)

g. Erzurum

Erzurumlu Emrah, Erzurum şehrinde birçok âşığın çıktığını fakat bunların hiçbirisinin kendisinin ayarında olmadığını ve onlara üstâd olduğunu belirtmektedir.

Erzurumlu Emrah/ *Ne âşıklar çıkıbdur **Erzurum**'dan lîk Emrâhi*
Bu esnâda hakikat bezminün üstâdı ben çıktım 226(7-1)

ğ. Halep

Halep, bugünkü Suriye sınırları içinde kalan bir şehirdir. Seyrâni, sevgiliye ulaşma yollarında Halep çöllerinin çok büyük bir engel olduğunu söyleyerek Halep'in çöllerinin büyüklüğünü ortaya koymuştur.

Seyrâni/ *Seyrâni'nin yâre dönmez yolları*
*Başına zindandır **Halep** çölleri* 102(3-2)

h. Hayber

Hayber, Suudi Arabistan'da Medine'nin güneyinde kalan bir şehirdir. İslam tarihine, fethi münasebetiyle girmiştir. Bu fetihle Hazreti Ali büyük kahramanlıklar göstermiştir. Saz şiirinde Hayber'in adının yer alması Hazreti Ali'nin kahramanlıklarının anlatılması vesilesiyle olmuştur.

Seyrâni/ *Ali Zülfikar'ı çaldığı zaman*
***Hayber** kalesinde kolunda idim* 110(4-4)

Âşık Şenlik/ ***Hayber**'in kapısın kırıp tufan tek zelzeledi* 2(2-3)

Âşık Şenlik/ ***Hayber**'i dağıtan Aslan'a yalvara* 33(4-4)

Âşık Şenlik/ *Tılsım şehrine bulan ilacı*
***Hayber**'i bozana bağışla beni* 111(4-4)

i. Horasan

Bugünkü İran, Afganistan ve Pakistan arasında kalan bölgenin adı olan Horasan'ın adı, edebiyatımızda genellikle Anadolu'ya gelip buraları

Müslümanlaştıran ve Ahmet Yesevî'nin talebeleri olan büyük zatlardan söz edilirken Horasan erleri veya erenleri şeklinde kullanılırken geçmektedir.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Horasan erleri örtmüş tâcını* 84(5-1)

i. İsfahan

İsfahan, İran'ın en önemli ve büyük şehirlerindedir. Yüzyıllardan beri gözün görme gücünü artırdığı ve göze güzellikle verdiği düşüncesiyle sürme çekilir. Sürmenin aslı "kuhl" denen bir madendir. En iyi sürmeler İsfahan'dan çıkarılmış. Fakat âşık için sevgilinin kapısının toprağından yapılan sürme en güzel sürme olarak bilinen İsfahan sürmesinden daha değerlidir (Pala, 1995: 336).

Dertli/ *Çekse sezâ gözlerine*

Kuhl-i Sıfâhan güzele s. 194(3-4)

Şem'î/ *İbtidâdan azmimiz oldu diyâr-ı İsfahân* 68(3-1)

j. İstanbul

İstanbul, hem edebiyat, hem tarih, hem de kültür açısından belki de Türkiye'nin en önemli şehridir. Yüzyıllar boyunca uğruna yapılan savaşlar, fethi ile bir çağın kapanıp bir çağın açılması, uğruna yazdıkları şiirler sebebiyle adı İstanbul şairine çıkan şairler, edipler vs...sebebiyle bu güzel şehir, her zaman için edebiyat dünyamızın en ağır taşlarından olmuştur.

Seyrâni, İstanbul'u güzelleri içinde barındırması sebebiyle şiirine almıştır. Zira şaire göre yedi düvelin güzelleri bu şehirdedir.

Seyrâni/ *İçindeki güzellerin aşkından*

Yanıp tutuşursun nâra İstanbul 81(1-4)

Seyrâni/ *Yedi düvellerin güzeli sendedir*

Âlem sana gelir kâra İstanbul 81(2-4)

k. Kars

Kars, 19.yüzyıl saz şairlerinin şiirlerinde sahne olduğu Osmanlı-Rus mücadeleleri sebebiyle girmiştir. Âşık Ruhsatî, Kars'ın çok ciddi bir Rus kuşatması altında kaldığını söylüyor ve Hazreti Muhammed'den yardım istiyor.

Âşık Ruhsatî/ *Yetiş Ya Muhammed Kars elden gitti* 156(15-4)

Âşık Ruhsatî/ *Kars'ın üzerine bürüdü tütün*

At ayağı altında kaldık büsbütün 157(2-1)

Âşık Şenlik ise Kars şehrinin ne kadar zor durumda kalsa da alınamayacağını söylemekle birlikte Osmanlı'nın büyük sıkıntı içerisinde olduğunu ifade ediyor.

Âşık Şenlik/ *Sandınız mı **Kars** kalesi alınır* 34(3-2)

Âşık Şenlik/ *Ali Osman Devleti görünmür göze*
*Etrafını Moskof alıfdı **Kars**'ın* 40(7-4)

l. Kayseri

Kayseri şehri hem Dadaloğlu hem de Âşık Ruhsatî'nin şiirlerinde çifte bedestenli olması itibariyle dikkati çekmektedir.

Dadaloğlu/ *Çifte bedestenli koca **Kayseri*** s. 109(4-3)

Âşık Ruhsatî/ *Çifte bedestenli koca **Kayseri***
Erciyes karşımda duman görünür 411(5-3)

m. Kerbelâ

Kerbelâ, Irak'ta Bağdat'ın güneybatısındaki bir bölgenin adıdır. Zamanla burada aynı adla anılan bir şehir kurulmuştur. Peygamberimizin torunu Hz. Hüseyin, susuz bırakılmak suretiyle kendini halife ilan eden Yezid tarafından şehit edilmiştir. Bu hazin olay, günümüzde dahi bütün İslam âlemini derinden yaralamaktadır. Tabi ki bu üzücü olay şairlerimizin şiirlerinde de yerini almıştır (Pala, 1995: 322).

Bayburtlu Celâli Baba/ *Günde bin kavgası **Kerbelâ**'sı var* 18(5-1)

Âşık Ruhsatî/ *Gam kasavet boydan aştı yürüdü gamlar yine*
***Kerbelâ** fikrime düştü geldi imamlar yine* 75(1-2)

Seyrâni/ ***Kerbelâ** hâlimden olmuşuz âgâh*
Susuz şehit etti Yezid-i gümrâh 35(3-1)

Âşık Şenlik/ *Zehirlediler cennet bülbülünü*
***Kerbelâ**'da gopan zâra tafşırdım* 107(15-4)

Âşık Şenlik/ ***Kerbela** çölünde ahan gülgez kan* 111(6-3)

n. Kırşehir

Dadaloğlu'nun bir şiirinde Kırşehir'e gittiği ve bu şehrin güllerinin şairin dikkatini çektiği anlaşılmaktadır.

Dadaloğlu/ *Biter **Kırşehir**'in gülleri biter*
Çağırışır dalında bülbüller öter s. 109(3-1)

o. Kilis

Kilis şehrinin 19.yüzyılda yüksek bir okur yazar oranına sahip olduğunu Dadaloğlu'nun bir şiirinden öğrenmekteyiz.

Dadaloğlu/ *Bilirdim **Kilis**'i ezel ezeli*
Çok olur oranın okur yazarı s. 95(2-1)

ö. Konya

Konya ili Seyrâni ile özellikle Konya'nın yetiştirmiş olduğu âşık Şem'î'nin şiirlerinde geçmektedir. Seyrâni, Konya'yı eşi benzeri bulunmayan bir şehir olarak görür.

Seyrâni/ *Olmaz **Konya'nın** dengi*
Niğde şehri boruyunan 122(1-3)

Şem'î, *Sultan Mahmud'un Konya'yı ihya ettiği söyler ve ömrünün uzunolması için Allahâ dua eder.*

Şem'î/ *Şem'î Sultan Mahmud'un ömrün Hudâ itsin mezid*
*Müjde ferman ile geldi **Konya**'yı ihyaya fer 58(9-2)*

Konya şehrinin büyük bir aşk ve şevkle kurulduğu ve bunun için havasının cennetten gelen bir esinti gibi olduğu Şem'î tarafından dile getirilmektedir.

Şem'î/ *Aşk-u şevkile kurulmuştur binâsı **Konya'nın***
*Anın için bâd-i Cennettir havası **Konya'nın** 73(1-2)*

Şem'î, başka bir mısrasında da bu şehrin suyundan bir damla bile içenin arslan kesildiğini, cesur olduğunu söylemektedir.

Şem'î/ *Hâsılı bir katre âbın nûş iden arslan olur*
*Galiba toprağının bu iktizâsı **Konya'nın** 73(2-4)*

Yine Şem'î bir şiirinde Konya şehrinin evliyalarla dolu olduğunu ve bu şehre evliyaların bile izinle girebildiğini söyleyerek adeta bu şehre bir kutsiyet vermektedir.

Şem'î/ *Bârigâh-ı evliyâdır çevre yanı **Konya'nın** 151(1-4)*

Şem'î/ *Merhaba ey âşıkân izzet saadet **Konya'da** 172(1-1)*

p. Medine

Medine, Hazreti Muhammed'in türbesinin bulunduğu şehirdir. İslamiyet'ten önce Yesrib adıyla bilinen bu şehir İslamiyet'in gelmesinden sonra Medine adını almıştır.

Peygamber efendimizin mübarek kabirlerinin Medine'de olması itibariyle bu şehir özellikle Âşık Ruhsatî'nin şiirlerinde yerini almıştır.

Âşık Ruhsatî/ *Medine*'de eğlendin mi
Safa geldin hacı baba 1(2-3)

Âşık Ruhsatî/ *Medine*'ye vardım erdim murada 79(4-1)

Âşık Ruhsatî/ *Çıksam Medine*'ye gelsem
Sevdiğimi orda bulsam 174(8-1)

Âşık Ruhsatî/ *N'ola birgün Medine*'ye
Varsam yalvarsam ağlasam 195(1-1)

Âşık Ruhsatî/ *Varsam Medine*'ye sürsem yüzümü 306(3-1)

Âşık Ruhsatî/ *Doğru Medine*'ye götür nameyi 345(2-1)

Âşık Ruhsatî/ *Medine* şehrinde dostun köyünde
Arzu halim sun Settar'a bak ne der 345(4-3)

Medine şehri, Âşık Şenlik'in bir şiirinde on iki imamdan birisi olan İmam-ı Cafer Zeynel'in bu şehirde yatması bakımından yer almıştır.

Âşık Şenlik/ *Medine*'de yatar nur-u amber hak
İmamî Cafer Zeynel cismi pak 111(5-1)

r. Mekke

Mekke, içerisinde Kâbe'nin bulunması ve peygamber efendimizin doğduğu şehir olması bakımından bütün İslam âleminin kutsal saydığı bir şehirdir. Kâbe'nin Mekke'de bulunması tarih boyunca bu şehrin önemini arttırmıştır.

Kâbe, bu şehirde olduğu için kıblenin yönü de Mekke'dir. Âşık Ruhsatî, buradan hareketle sabah vakti rüzgarın Mekke'den haber getirdiğini söylemektedir. Ayrıca şair, isteklerini de Mekke'ye turna kuşuyla ulaştırmaya çalışmaktadır.

Âşık Ruhsatî/ *Kible tarafından Mekke*'den beri
Bir haber getirir yeller sabahtan 250(1-3)

Âşık Ruhsatî/ *Turnam gider isen Mekke*'ye doğru 345(1-1)

Âşık Ruhsatî/ *Turnam gider isen Mekke*'ye doğru
Bir arzu halim var dikkatli götür 412(1-1)

Zilhicce ayı, mübarek ayların en mühimleri arasında yer almaktadır. Zilhicce ayının dokuzuncu günü arefe, onuncu günü ise kurban bayramıdır. Hacılar, bu ayın sekizinci gününden sonra haccın farzlarından olan vakfeyi yapmak üzere Mekke'den

ayrılarak Arafat'ın yolunu tutarlar. Şem'î, aşağıdaki şiirinde bu durumu anlatmaktadır.

Şem'î/ *Sekizinci günü mâhî zilhiccenin*
Göründü **Mekke**'den yol Arafat'a 163(1-2)

s. Necef

Necef, Kûfe yakınlarında Hz. Ali'nin türbesinin bulunduğu yerin adıdır. Bayburtlu Celâli Baba, bir zaman burada bulunduğunu söyleyerek Hz. Ali'nin türbesini ziyaret ettiğini ifade etmektedir.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Bir zaman eylendim nûr-ı Necef'te* 50(2-1)

ş. Niğde

Dadaloğlu, bir şiirinde daha önceden bildiği Niğde şehrini ve onun ilçesi olan Bor'u görmeyi gönlünün çok arzuladığını dile getirmiştir.

Dadaloğlu/ *Gönül arzuladı Niğde'yi Bor'u* s. 109(4-1)

t. Şam

Günümüzde Suriye'nin başkenti olan Şam 19.yüzyıl saz şiirinde sık karşılaşılan bir yer değildir. Dadaloğlu, 16.yüzyılda yaşadığı düşünülen âşık Kul Yusuf'u görmek için Şam'a gittiğini söyler. Âşık Ruhsatî'nin de Şam iline gittiğini öğrenmekteyiz.

Dadaloğlu/ *Şam'da Kul Yusuf'u görmeye geldim* s. 203(1-2)

Âşık Ruhsatî/ *Akşam namazında Şam'a ulaştım* 216(5-3)

u. Şirvan

Âşık Şenlik, Osmanlı ile Rusya arasındaki mücadeleleri yaşamış bir kişidir. Rusya, Azerbaycan'ın Bakü ve Şirvan gibi şehirlerinde çok etkili olmuştur. Âşık Şenlik, Kars ilinin bu şehirlere benzemeyeceğini ve gerekli cevabı vereceğini belirtmektedir.

Âşık Şenlik/ *Ne Bakü'ye benzer ne de Şirvan'a* 37(2-3)

ü. Tiflis

Rusların Osmanlı'nın son dönemlerinde özellikle Gürcistan, Azerbaycan ve Türkiye'ye büyük sıkıntılar çektirdiğini Âşık Şenlik'in şiirlerinden anlamaktayız. Tiflis şehri Gürcistan'ın başkentidir.

Âşık Şenlik/ *Urus da topları indirdi düze*
Geçti Gümrü'den indi **Tiflis'e** 40(7-2)

Âşık Şenlik/ *Hasretin çektiğim Tiflis şehrinin
Türlü türlü alâmeti varımış* 100(1-1)

v. Yozgat

Dadaloğlu'nun aşağıya aldığımız mısralarından onun Yozgat şehrinde ve bu şehre ait mekanlarda bulunduğunu anlamaktayız.

Dadaloğlu/ *Yozgat* tarafından çıktı bir paşa s. 31(1-1)

Dadaloğlu/ *Bekledi de şu Yozgat'ın ardını
Çekeriz de Bozoklu'nun derdini* s. 77(5-1)

Dadaloğlu/ *Devrettim Akdağ'ı Bozok'a düştüm
Yozgat'ın üstünde bir ateş seçtim* s. 109(2-3)

III. İLÇELER

İlçeler başlığı altında, günümüzdeki ilçe isimleri esas alınarak alfabetik sıraya göre bir tasnif yapılmış ve bu tasnifte adı geçen ilçenin hangi ile ait olduğunun dışında bir açıklayıcı bilgiye yer verilmemiştir.

a. Beypazarı

Beypazarı, Ankara iline ait bir ilçedir.

Dertli/ *Miskin Beypazarlı, garip Dertli'ye* s. 235(3-3)

b. Çıldır

Çıldır, Ardahan ilinin bir ilçesidir.

Âşık Şenlik/ *Ser gurban olsun Çıldır'a edeb erkân ordadı* 9(3-3)

Âşık Şenlik/ *Mekânım Çıldır sancağı , meskenim Suhara'dı* 10(3-4)

Âşık Şenlik/ *Seyretti Çıldır'ın solu sağına* 31(5-2)

c. Elbistan

Elbistan, Kahramanmaraş ilinin bir ilçesidir.

Dadaloğlu/ *Kavga temizlesin Elbistan düzü* s. 57(4-3)

Dadaloğlu/ *Cenk edersen Elbistan'ı basarım* s. 63(3-2)

ç. Feke

Feke, Adana iline ait bir ilçedir.

Dadaloğlu/ *Şu Feke'nin hanımları*
Talim bilmez âlimleri s. 25(3-1)

d. Hafik

Hafik, Sivas iline ait bir ilçedir. Âşık Ruhsatî'nin sevdiğinin Hafik' in Gulam köyünde olduğunu aşağıdaki şiirinden öğrenmekteyiz.

Âşık Ruhsatî/ *Hafik'ten getirsem bir suna boylu* 405(5-3)

Âşık Ruhsatî/ *Hafik kazasını gezdim bir zaman*
Ruhsati mahlasını satana kadar 314(3-3)

Âşık Ruhsatî/ *Sevdiğim Hafik'in Gulam köyünde*
Bu yıl da gidemek yaz olmayınca 6(4-3)

e. Payas

Payas, Hatay ilinin bir ilçesidir.

Dadaloğlu/ *Koca Payas bu oyunu çok gördü* s. 65(1-1)

Dadaloğlu/ *Koca Payas bu oyunu çok gördü* s. 195(4-1)

f. Zurzuna

Zurzuna, Ardahan ilinin Çıldır ilçesinin eski adıdır.

Âşık Şenlik/ *Zurzuna'da (çıldır ilçesinin eski adı) döndü şahmar yılına* 39(5-1)

IV. DAĞLAR

Dağlar başlığı altında; mitolojik dağlar, dini açıdan önemli olan dağlar ve diğerleri şeklinde bir sınıflandırma yapılarak bahsi geçen dağ hakkında açıklamalar yapılmıştır.

A. MİTOLOJİK DAĞLAR

a. Kaf Dağı

Gerçekte var olmayan ancak edebiyatta ve kültürde mühim bir yeri olan hayalî dağın adı Kaf'tır.Kaf dağı veya Kûh-i Kaf olarak adlandırılan ve dünyanın etrafını çevrelediğine, aşılmasının, ulaşılmasının imkansız olduğuna inanılan bu dağın arkasında Yecüc Mecüc, Anka, cin şeytan gibi yaratıkların yaşadıklarına inanılır.Masallarda çok anılır.Ejderha melekler tarafından bu dağın arkasına atılmış.Bu dağın yüksekliği 500 fersah imiş.Hakkında daha pek çok inanışın bulunduğu bu dağ, tasavvufta mürşid-i kâmilin vücudu olarak kabul edilir (Pala, 1995: 301).

Kaf dağında yaşadığı varsayılan, asla yere konmayıp yükseklerde uçan ve her kuştan kendisinde alametler bulunduran, adı var kendi yok olan kuşun adı Ankâ'dır. Bu yüzden şiirlerde zaman zaman Kaf dağı ile Ankâ birlikte geçmektedir.

Seyrâni/ *Anka yaratılıp **Kaf**'a gitmezden
Bin Kaf'ı bekliyor toyumuz bizim* 101(1-1)

Şem'î/ *Anka gibi sen **Kaaf**-ı Kanaatte yaturken
Devr-itmedi şâh kasrını tayyâr unutuldu* 72(11-1)

Erzurumlu Emrah da bir şiirinde gönlünü Ankâ'ya benzetmiştir.

Erzurumlu Emrah/ ***Kaf**-ı kanaatda ankâdır gönül* 48(4-4)

Dertli, sevgilinin perçemini Kaf dağının üstünde yatan yedi başlı ejdere benzetmiş ve güzellik zindanında beklediğini ifade etmiştir.

Dertli/ *Heft-ser ejder gibi **Kaaf** üzre serpilmiş yatar
Mahzen-i hüsnündeki esrârı bekler perçemin* s. 122(6-1)

Bayburtlu Celâli Baba, yüksekliği ile meşhur olan Kaf dağını aşmaya kararlı olduğunu söyler.

Celâli Baba/ ***Kaf dağın** aşmağa peymân eyledi* 25(4-4)

Âşık Ruhsatî'nin şiirlerinde Kaf dağı biraz daha dînî unsurların yanında zikredilir. Terbiye olmak için cehennemın zarûriyetini anlatırken Kaf dağının bile engel olmaması gerektiğini ifade eder. Yine günahlarının çokluğunu anlatırken de Kaf dağı benzetmesini yapar.

Âşık Ruhsatî/ *Gönder cehenneme olsun terbiye
Kaf dağı önünde perde ise de* 49(1-4)

Âşık Ruhsatî/ *Eğer günahım sorarsan **Kaf dağı**'na denk olur* 223(5-3)

Seyrâni, insanların sevapların ve günahların tartılacağı mizan terazisinde direm olarak Kaf dağının kullanılacağını düşündüklerini söyler.

Seyrâni/ *Kul ider mîzan hulyâsında **Kaf dağın** direm* 233(1-1)

Şem'î ise bir şiirinde Kaf dağı yerine kûh-ı Kaf ifadesini kullanır ve bu dağın üstüne ev yaptığını ifade eder.

Şem'î/ *Âşiyân yaptım oturdum kûh-ı Kaf'ın üstüne* 8(2-3)

B. DİNÎ AÇIDAN ÖNEMLİ OLAN DAĞLAR

a. Arafat

Arafat, Mekke civarındaki kutsal kabul edilen bir dağdır. Hac sırasında, kurban bayramı arefesinde hacı adaylarının Arafat'ta vakfe yapmaları hacın farzlarından biridir. Burada hacılar vakfe ibadetini yaptıktan sonra ibadet edip, Allah'a dua ve niyazda bulunurlar. Saz şairleri de bu olayı şiirlerinde anlatmışlardır.

Âşık Ruhsatî/ *Çıksam dağ-ı Arafat'a*
Tutsam yüzüm münacâta 174(2-1)

Âşık Ruhsatî/ *Seksen bin hüccanın arz eylediği*
Çıkıp Arafat'a kurbanı yetiş 422(3-4)

Âşık Ruhsatî/ *Arafat'a bastınız mı kademi* 461(4-3)

Şem'î/ *Baş açık yalın ayak çıktım Arafât dağına* 1(12-1)

Şem'î/ *Sa'ye sür'at eyledik çıktık Arafat dağına* 93(8-1)

Âşık Şenlik/ *Arafat dağında ahan gızıl gan* 33(2-3)

Zilhicce ayı, mübarek ayların en mühimleri arasında yer almaktadır. Zilhicce ayının dokuzuncu günü arefe, onuncu günü ise kurban bayramıdır. Hacılar, bu ayın sekizinci gününden sonra hacın farzlarından olan vakfeyi yapmak üzere Mekke'den ayrılarak Arafat'ın yolunu tutarlar. Şem'î, aşağıdaki şiirinde bu durumu anlatmaktadır.

Şem'î/ *Sekizinci günü mâh zilhiccenin*
Görüldü Mekke'den yol Arafat'a 163(1-2)

Hz. Âdem'in cennetten dünyaya gönderildiğinde kendisine yoldaş olacak kişi olan Hz. Havva'yı aradığını ve onu Arafat dağında bulduğunu Seyranî'nin aşağıdaki dörtlüğünden anlamaktayız.

Seyrânî/ *Cennetten dünyâya Âdem gelince*
Aramış Havvâ'yı yârân diyerek
Arafat dağında bulup bilince
Sevmiş canım sana kurban diyerek 72(1-3)

Hacılar Arafat'ta "Lebbeyk allâhümmü lebbeyk" diyerek vakfe yapmaktadırlar. Âşık Ruhsatî de bu emelini ortaya koyarken hac ibadetini yapmak istediğini ortaya koymuştur.

Âşık Ruhsatî/ *Kadir Mevlâ'm nasip eyle imanı*
Arafat dağında lebbeyk zamanı 289(4-3)

b. Tûr Dağı

Tûr, Sina çölündeki bir dağın adıdır. Musa peygamber, inananlarla birlikte Mısır'dan giderken bu dağda Allah ile görüşmüştür. Hz. Musa, Allah'ı görmek isteğinde bulunduğu zaman Allah bir dağa tecelli etmiş ve dağ paramparça olmuş, bunun üzerine Allah, bir ağaç vasıtasıyla Hz. Musa ile konuşmuştur. Edebiyatımızda Tûr, Tûr-ı Sina, Tûr dağı gibi isimlerle anılır (Pala, 1995: 545).

Dertli ve Seyrâni, şiirlerinde Hz. Musa'nın Allah ile olan bu görüşmeye (tecelli) şiirlerinde yer vermişlerdir.

Dertli/ *Aklı fikri koyup hâmüş olurdu*
Musa'ya tecelli gösterdikçe Tûr s. 233(3-4)

Seyrâni/ *Seyrâni aşkın Tûr'unda*
Tecelli gördüm nûrunda 109(4-1)

Seyrâni/ *Benim aşkım tecelli Tûr kalbidir benim Musâ* 221(1-1)

Âşık Ruhsatî ve Seyrâni, vahyin Hz. Musa'ya Tûr dağında geldiğini ifade etmektedir. Seyrâni, burada Tûr yerine Tûr-ı Sinâ ifadesini tercih etmiştir.

Âşık Ruhsatî/ *Musa peygambere koyun yaydırdın*
Tûr'a davet edip vahyin duyurdun 76(3-2)

Seyrâni/ *Kelîmullah gibi Tûr-ı Sinâ'ya*
Çıkan meclûb olmaz dar-ı fenâyâ 98(2-1)

Seyrâni/ *Musâ gibi Tûr-ı aşka çıkarsan* 132(2-3)

Peygamberler, gerektiğinde Allah'ın bir lütfü olarak mucize gösterebilen insanlardandır. Hz. Musa'nın elindeki asasının konuşması da onun mucizelerinden biridir. Âşık Şenlik, bu olayın Hz. Musa'nın Tûr dağından geldikten sonra olduğunu bildirir.

Âşık Şenlik/ *Tûr dağından geldi Hazreti Musa*
Dil oldu konuştu elinde asa 117(6-1)

Âşık Şenlik/ *Musa'nın çıktığı Tûr'a tafşırdım* 107(11-4)

C. DİĞERLERİ

19.yüzyıl saz şiirlerinin taranması sırasında tespit edilen ve büyük çoğunluğu Anadolu coğrafyasında yer alan dağ isimleri alfabetik sıraya göre tasnif edilmiş ve bu dağlarla ilgili çok kısa açıklamalar yapılmıştır.

a. Ağrı Dağı

5137 m. İle Türkiye'nin en yüksek dağıdır.

Sümmâni/ *Ağrı dağı dahi olsan âlemde*
Akıl kantar ile tartar el oğlu 74(3-3)

b. Aladağ

Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki bir dağımızdır.

Dadaloğlu/ *Dumanlıdır Aladağ'ın alanı* s. 89(1-1)

c. Beyrut Dağı

Beyrut dağı 3027 m. Yükseklikle Kahramanmaraş şehrimizde bulunan bir dağdır.

Dadaloğlu/ *Başına yıkarım Beyrut dağına* s. 57(2-3)

ç. Bistûn Dağı

Bistûn dağı, Ferhad'ın Şirin'in aşkı için deldiği dağın adıdır. Bu dağ İran'da yer almaktadır.

Dertli/ *Tişesin taşlara vururdu Ferhad*
Bistûn'da "Allâh, Allâh" diyerek s. 208(3-4)

d. Bozok Dağı

Bozok dağı, Dadaloğlu'nun şiirlerinde geçen Yozgat ilinde bulunan bir dağdır.

Dadaloğlu/ *Çıkasım Bozok dağına*
Avşar ili görünür mü s. 111(1-1)

e. Çiçek Dağı

Çiçek dağı da Bozok dağı gibi Yozgat ilinde bulunan bir dağdır. Bu dağın aşılması zor ve çetin bir dağ olduğunu Âşık Ruhsatî'nin şiirinden anlamaktayız.

Dadaloğlu/ *Cihan güzel olsa girmez gözüme*
Sen de gümanım var Çiçek dağı s. 97(1-4)

Dadaloğlu/ *Namlı namlı kar istersen*
O da Çiçek dağında' olur s. 163(3-4)

Âşık Ruhsatî/ *Zorlu Çiçek dağı karşıma geldi* 411(3-2)

f. Ercan Dağı

Ercan dağı, Âşık Şenlik'in şiirinde geçen bir dağ adı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Âşık Şenlik/ *Ordan çıktı geldi Ercan dağı'na* 31(5-1)

g. Erciyes Dağı

3916 m. yükseklik ile Erciyes dağı, İç Anadolu bölgesinin en yüksek dağıdır. Bu dağın yüksek olduğunu ve heybetli bir görünüşe sahip olduğunu saz şairleri ifade etmiştir. Çok yüksek yerlerde özellikle kışın tipi olduğu için orada duman varmış gibi görünür. Erciyes dağı, böyle görüntüye sahip olan bir dağdır.

Dadaloğlu/ *Erciyes karşımda yaman görünür* s. 109(4-4)

Âşık Ruhsatî/ *Çifle bedestanlı koca Kayseri*
Erciyes karşımda duman görünür 411(5-4)

Seyrâni/ *Kimi dağın misâli Erciyes başı duman ister* 270(5-2)

Dadaloğlu, Erciyes'in erenlerin mekanı olduğunu söyleyerek bu dağa ayrı bir mana kazandırmıştır.

Dadaloğlu/ *Dadal der Erciyes erenlerin yatağı* s. 113(7-1)

ğ. Gavur Dağı

Hem Adana hem de Erzurum ilinde, Gavur dağı adında bir dağ vardır. Ancak burada adı geçen şair Dadaloğlu olunca bu dağın Adana'da bulunan Gavur dağı olduğunu söylemek çok zor olmayacaktır.

Dadaloğlu/ *Gine tuttu Gâvur dağı boranı* s. 123(1-1)

h. Kozan Dağı

Kozan dağı, Çukurova'da bulunan ve Dadaloğlu'nun şiirlerinde geçen dağlardan birisidir.

Dadaloğlu/ *Kozan dağı çatal matal*
Arasın da aslan yatar s. 15(1-1)

Dadaloğlu/ *Kozan dağı karlı buzlu* s. 15(6-1)

1. Nemrut Dağı

Sümmâni'nin sevgilinin yanağını anlatırken benzettiği Nemrut dağı, Adıyaman ilinde bulunan bir dağın adıdır.

Sümmâni/ *Karşıdan görünen ol Nemrut dağı*
Parlayıp yanyor yanağın ağı 48(3-1)

V. DENİZLER

19.yüzyıl saz şairleri içerisinde Dadaloğlu ve Bayburtlu Celâli Baba'dan başka deniz adı kullanan olmamıştır. Bu iki şairimizin şiirlerinde de Akdeniz ve Karadeniz'den başka bir deniz adı geçmemektedir.

a. Akdeniz

Dadaloğlu, yaz ve bahar aylarının geçmesinden sonra Akdeniz'in kabarmaya başladığını söylemesinden kışın gelmekte olduğunu anlamaktayız.

Dadaloğlu/ *Yaz bahar ayları geldi yerışti*
Akdeniz'in kabarması yel ilen s. 103(1-2)

b. Karadeniz

Bayburtlu Celâli Baba'nın, Karadeniz'i âşığın aşkının büyüklüğünü anlatırken kullandığını görmekteyiz.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Karadeniz olsa âşıkın aşkı*
Yüksektir yaylamız coşamaz burda 13(1-1)

VI. NEHİRLER

Nehirler bahsinde, saz şiirinde geçen akarsu isimleri sıralanmıştır. İncelediğimiz şiirlerde; Ceyhun, Fırat, Kızılırmak, Munzur, Nil, Şâd (Dicle) ve Tuna nehirlerini tespit ettik.

a. Ceyhun

Âşık Ruhsatî, Ceyhun nehrinin dikkatli bir şekilde dinlenildiğinde adeta insanları Hakk'a çağırdığını ifade ederken akla divan şiirinde servinin rüzgarda sallanırken "Hu" çekmesi gelmektedir.

Âşık Ruhsatî/ *Çağlar hal dilince Hakk'a çağırır*
Şat Fırat Ceyhun var sen n'olacaksın 269(1-4)

Nehir adları, özellikle âşığın sevgiliye kavuşamaması ve sevgilinin âşığa çektiği cefânın bir neticesi olarak âşığın gözyaşlarının benzetilmesinde kullanıldığı görülmektedir.

Sümmâni, gözyaşlarının Ceyhun nehri kadar çok olduğunu söylemektedir.

Sümmâni/ *Bahri Ceyhun olmuş gözümün nemi* 72(2-2)

Şem’î ise gözyaşlarının bir araya gelince Ceyhun ve Şatt nehirlerini geçeceğini söylerken ne kadar ağladığını ortaya koymaktadır. Başka bir şiirinde de şair o kadar çok ağlamıştır ki artık yaş yerine gözlerinden kan gelmektedir.

Şem’î/ *Eşk-i çeşmim cûş iderse Şatt’i Ceyhun’u geçer* 26(4-2)

Şem’î/ *Seni görmekliğe arzu çeker kan döker çeşmim
İki nehir oldu görsen birisi Şâd biri Ceyhun* 107(4-2)

Şem’î yine başka bir şiirinde de gözünden akan yaşları dört büyük nehrin almayacağını söylerken mübalağanın zirvelerinde dolaşmaktadır.

Şem’î/ *Dört ırmak almıyor gözüm yaşını
Şâd, Murad, Ceyhun, nehr-i Nil’im ben* 111(1-4)

b. Fırat

Erzurumlu Emrah, ağlamaktan gözyaşlarının birleşince Fırat nehri gibi olduğunu ifade etmektedir.

Erzurumlu Emrah/ *Ağlamaktan döndü gözyaşı Fırat ırmağına* 276(3-1)

Âşık Ruhsatî, Ceyhun nehrinin dikkatli bir şekilde dinlendiğinde adeta insanları Hakk’a çağırdığını ifade ederken akla divan şiirinde servinin rüzgarda sallanırken “Hu” çekmesi gelmektedir.

Âşık Ruhsatî/ *Çağlar hal dilince Hakk’a çağırır
Şat Fırat Ceyhan var sen n’olacaksın* 269(1-4)

Seyrâni de kendisinin çektiği gamı Fırat nehrine benzetirken içinde bulunduğu ruh halini de ortaya koymaktadır.

Seyrâni/ *Benim gamum eşi nehr-i Fırat’ın* 111(3-1)

c. Kızılırmak

Saz şiirimizin dört âşığında tespit ettiğimiz Kızılırmak nehri, bazı örneklerde gerçek, bazı örneklerde mecaz anlamlarda kullanılmıştır.

Dadaloğlu/ *Kızılmak* akmam diyor
Kenarımı yıkmam diyor s. 25(5-1)

Seyrâni/ *Buluncaya kadar bahr-ı ummâni*
Kızılmak gibi çağla gez yürü 207(2-4)

Seyrâni/ *Kızılmak* gibi asla durulmaz
Hasret ile akan gözden nem benim 88(2-3)

Âşık Ruhsatî/ *Kızılmak* gibi doldum eksildim
Cûşum olsa da bir olmasa da bir 376(4-3)

Âşık Ruhsatî/ *Kızılmak* gibi zenginini demi
Züğürt damarında kan da bulamaz 445(5-3)

ç. Munzur

Munzur nehri ve oluşumu efsanelerle anlatılmaktadır. Efsane kısaca şöyledir: "Munzur adındaki biri ağanın yanında çoban olarak çalışmaktadır. Ağası bir gün hacca gider. Munzur ağasının eşinin yanına gider ve ona ağasının canının helva istediğini söyler. Kadın Munzur'un helva istediğini ve ağasını bahane ettiğini düşünse de helvayı yapar ve Munzur'a verir. Ağası bir süre sonra evine döner ve herkes onu karşılamaya gider, elini öperler.

"Asil eli öpülmesi gereken Munzur'dur, bana helva getirdi" der. Bundan utanan Munzur elinde dolu olan süt dolu kazanla beraber koşmaya başlar ve kırk adım atar. Her attığı adımda süt dökülür ve su akan gözeler oluşur ve böylece Munzur nehri ortaya çıkar."

Munzur nehrinin kullanımını sadece Dadaloğlu'nda görmekteyiz.

Dadaloğlu/ *Ne hoş akar şu Munzur'un gözü* s. 81(2-2)

d. Nil

Nil nehri de diğer büyük nehirlerde olduğu gibi saz şiirinde daha çok gözyaşı ile alâkalı olarak kullanılmıştır.

Şem'î/ *Şâd Murad, Ceyhun, Tuna, Nil ü Fırat benden çıkar*
Eşk-i çeşmim var iken derya da deryalanmasın 109(3-3)

Şem'î/ *Dört ırmak almıyor gözüm yaşını*
Şâd, Murad, Ceyhûn, nehr-i Nil'im ben 111(1-4)

e. Şâdd

Şâdd nehri, bugünkü Dicle nehrinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Bu nehir de saz şiirinde dökülen gözyaşının çokluğunu anlatmak için kullanılmıştır.

Şem'î/ *Seni görmekliğe arzu çeker kan döker çeşmim*
İki nehir oldu görsen birisi Şâd birisi Ceyhûn 107(4-2)

Şem'î/ *Dört ırmak almıyor gözüm yaşını*
Şâd, Murad, Ceyhûn, nehr-i Nil'im ben 111(1-4)

f. Tuna

Tuna nehri, sadece Şem'î tarafından kullanılmıştır. Şem'î gözyaşını anlatırken öyle ileriye gitmiştir ki adı geçen nehirlerin kaynağının kendisi olduğunu söylemiştir.

Şem'î/ *Şâd Murad, Ceyhun, Tuna, Nil ü Fırat benden çıkar*
Eşk-i çeşmim var iken derya da deryalanmasın 109(3-3)

Şem'î/ *Tuna gibi kimse bilmez başımı*
Zehir akar boz bulanık selim ben 111(1-1)

YEDİNCİ BÖLÜM

BİTKİLER

BİTKİLER

Bitkiler başlığı altında *Bağ, Bahçe, Çiçekler, Ağaçlar, Sebze ve Meyveler* adlı bölümlere yer verilmiştir. Her bölüm ayrıca kendi içinde sınıflandırılmış ve ayrı ayrı bilgi verilmiştir.

I. BAĞ, BAHÇE

19.yüzyıl Türk saz şiirinde çiçekler, meyveler, ağaçlar kadar çiçeklerin ve ağaçların bulunduğu mekanların adları da oldukça sık anılan unsurlardandır. Şiirlerde geçen bağ, bahçe, gülistan, gülşen, gibi isimlerin çokluğundan dolayı bunları da ayrı birer başlık altında ele alma lüzumu doğmuştur.

a. Bağ

Bağ kelimesi, Sümmanî'nin bir şiirinde karşımıza çıkmıştır. Şair burada bağ kelimesini kullanarak sevgiliye, güz kelimesini kullanarak da rakibe teşbih yapmıştır. Eğer fırsatları iyi değerlendiremezse sevgiliyi rakiplere kaptırmanın endişesi içerisinde.

Sümmanî/ *Dedim belki olam bağa bağbancı*
Ben **bağa** girmeden güz gele korkam 27(3-4)

b. Gül Bahçesi

Seyrâni, gönüllerin yerinin gül bahçesi olduğunu söyleyerek inceliğini ortaya koymuştur.

Seyrâni/ *Gönüllerin yeri **gül bahçesidir*** 82(3-3)

c. Gülistân

Gülistan, gül bahçesi anlamına gelmektedir. Bu kelime muhtelif saz şairleri tarafından muhtelif manalarda kullanılmıştır. Gülistan, pek çok çiçeğe ev sahipliği yapması, yeşilliği, güzelliği ve tazeliği ile her zaman âşıkların ilgi odağı olmuştur.

Dertli, âlemi bütün güzelliklerin sergilendiği bir gül bahçesine benzetmiştir. Şair, bu bahçede sevgiliden daha boylu postlu bir güzel görmediğini söyleyerek sevgiliyi yüceltmektedir.

Dertli/ ***Gülsitân**-ı âlemi bir bir temâşa eyledim*
Bir sanavber görmedim serv-i hırâmânım gibi s. 95(3-1)

Erzurumlu Emrah, sevgilinin cemalini güzelliklerin sergilendiği bir gül bahçesine benzetmiştir. Ve sevgiliye, bu güzelliğini koruma hususunda uyarılar yapmaktadır.

Erzurumlu Emrah/ ***Gülistân**-ı cemâlün güllerün nâdâna koklatma* 344(3-1)

Âşık Ruhsatî, kelimeyi gerçek manasında kullanarak yaz mevsiminde ortalığın güllük gülistanlık olduğunu ifade eder.

Âşık Ruhsatî/ *Yaz geldi ortalık güllük **gülistan*** 448(3-1)

Seyrâni ise bülbülün sürekli zihninde gül bahçesine dair hatıraların geldiğini söyleyerek âşık ile sevgili arasında da bir çağrışım yaptırmaktadır.

Seyrâni/ *Bülbülün elbette hayâlde düşte
Hâtırına zevk-ı **gülistan** gelir* 137(1-4)

ç. Gülşen

Dertli, gülşen kelimesini bir şiirinde gül bahçesini, bir şiirinde âlemin güzelliğini, bir şiirinde de sevgilinin güzelliğini ifade etmek için kullanmıştır.

Dertli/ *Dilbere “**gülşâne** doğru gel” dedim, gelmem dedi* s. 97(1-1)

Dertli/ ***Gülşen**-i âlemde bir nevres-fidan eğler beni* s. 102(1-1)

Dertli/ ***Gülşen**-i hûsn içre gonca fidanın* s. 261(2-3)

Erzurumlu Emrah, sevgiliyi suna kuşuna, gönlünü de onun barınacağı gül bahçesine benzetmiştir.

Erzurumlu Emrah/ *Sunam gönlüm senin **gülşenin** olsun* 85(1-1)

Âşık Ruhsatî/ *Dedim dilber gül müsün **gülşan** mısın bilmem nesin* 288(1-1)

Seyrâni ise bülbülün huzur bulmasa gülşende bulunmayacağı kanaatini taşımaktadır.

Seyrâni/ *Bülbül gülistanda yapmaz yuvayı
Gülşende bulmasa derde devâyı* 199(3-2)

II. ÇİÇEKLER

19.yüzyıl şairlerinin şiirlerinde kullandığı unsurlardan birisi de çiçeklerdir. Çiçekler, başta sevgiliye ait güzellik unsuru olmak üzere , sıla ve dağ tasviri gibi değişik alanlarda kullanılmıştır. İncelediğimiz şiirler içinde en çok karşımıza çıkan çiçek hiç şüphesiz gül olmuştur. Gülle ilgili pek çok benzetme ve mecaz yapılmıştır. Bu bölümde gülden başka, çiğdem, gonca, kar çiçeği, lâle, menekşe, nergis, sümbül ve şebnem, kendilerine yer bulmuştur.

a. Çiçek

Genel manada bütün çiçeklerin ortak adı olan bu kelime Âşık Ruhsatî'nin bir şiirinde karşımıza çıkmıştır.

Şair, sevgilinin bütün çiçeklerin güzelliğini şahsında topladığını belirterek onun eşsizliğini ortaya koymaktadır.

Âşık Ruhsatî/ *Her çiçekten ten rengini almışsın* 309(1-3)

b. Çiğdem

Çiğdem, kar içinden başını çıkarıp, baharın geldiğini müjdeleyen yaklaşık 7 - 8 santim arasında, olabildiğince sade ve güzel bir çiçektir.

Bayburtlu Celâli Baba, çiğdemi bir dağı tasvir ederken kullanmıştır.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Çiğdem*in menekşen kokar
Güzeller göğsünde takar 10(3-1)

c. Gül

19.yüzyıl saz şairlerinin şiirlerinde en çok kullanılan çiçek ismi güldür. Değişik yönleriyle muhtelif benzetmelerde kullanılmış, bazı kelimelerle yan yana kullanılmak suretiyle kalıplaşmış bir takım ifadelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Saz şiirinde sevgilinin kendisi, yanakları, dudakları, ağzı, zülfü, gülüşü gibi pek çok unsur gül ile irtibatlandırılmıştır.

Gerek koku, gerekse renk bakımından çok güzel olan gül, daima tazedir. Bu yönüyle bağın, çemenin ve baharın vazgeçilmez ögesidir. Baharın diğer adının gül mevsimi oluşu da güle verilen önemden ileri gelir. Gülün açılması apayrı bir olaydır. O seher vaktinde sabâ yelinin parmaklarıyla açılır. Onun açılması bir neşe ve sevinç belirtisidir. Gül bu kadar güzel ve çekici olmasına rağmen çok çabuk solar. Yani geçicidir. Tıpkı âşığın ömrü gibi çabucak geçiverir (Pala, 1995: 208).

Bütün bunların hepsi bir yana gül ile bülbülün aşkları dillere destandır. Gül, bülbülün sevgilisidir. Âşık da sevgili denen gül karşısında şakıyıp duran bir bülbüldür.

Pek çok mısrada gül, sevgilinin kendisi olarak karşımıza çıkar. O bazen âşığın tutkuyla bağlandığı sevgili, bazen âşık için en önemli varlık, bazen de güzelliğiyle âşığı şaşkına çeviren zerâfet âbidesidir.

Bayburtlu Celâli Baba/ *O bağda bir gülsün şeydâsıyım ben* 56(1-2)

Bayburtlu Celâli Baba/ *Bilmem hangi gülda sünbülde dursam* 86(3-2)

Erzurumlu Emrah/ *Gülüm sağ olsun da etmesin ülfet* 2(3-3)

Erzurumlu Emrah/ *Nedir bu sende bu hüsn-i zarâfet ey **gül-i râ'nâ*** 164(1-1)

Âşık Ruhsatî/ *Varsın rakip olan çatlasın ölsün*
***Gül** ü reyhanıma baktım da geldim* 214(1-2)

Gül, kimi şiirde güllerin şahı, kimi şiirde vefasız sevgili, kimi zamanda bulunduğu yeri güzelleştiren bir güzellik unsurudur.

Erzurumlu Emrah/ *Kande olsam şâh-ı **gül** seyri gülistandur bana* 167(7-2)

Âşık Ruhsatî/ *Yeter âşık oldun vefasız **güle*** 444(2-3)

Seyrâni/ *Koklamış doymuşuz kokusun **gülün*** 25(2-2)

Sümmâni/ *Bahçemizde bir **gül** oldun açıldın* 48(2-1)

Gül, bazı şairlerin mısralarında da gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Özellikle Âşık Ruhsatî'nin şiirlerinde bu kullanım biraz daha fazladır. Gül, gerçek manasında kullanıldığı yerlerde, kışın gidip baharın geldiğinin müjdecisi, sabah namazını eda eden bir varlık, seher vakti nazla açılan bir çiçektir.

Âşık Ruhsatî/ ***Gül** açılmış şita gitmiş dağlardan* 123(1-3)

Âşık Ruhsatî/ *Seher vakti kalkan **güller***
Eda eder farzın kılar 57(5-1)

Âşık Ruhsatî/ *Biham dillah bahar geldi*
*Açılsın **güller** sevinsin* 296(1-2)

Âşık Ruhsatî/ *Yine bahar geldi açıldı **güller*** 469(1-1)

Şem'i/ *Seher vaktinde **güller** nâz-ile ref-i hicâb eyler* 20(2-1)

Seyrâni, gülün herhangi bir bitkiyle kıyaslanamayacağını söyleyerek onu çok farklı bir yere koymaktadır.

Seyrâni/ *Bir olur mu **gülün** rengi*
Patlıcanın moruyunan 122(1-1)

Gül çoğu zaman da sevgilide güzellik unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Muhtelif şairlerin şiirlerinde gül bazen sevgilinin yanağı, bazen çehresi, bazen cemâli bazen de yüzü için en ideal benzetme unsurudur.

Dadaloğlu/ *Yanakları benzer tomurcuk **güle*** s. 147(2-2)

Dertli/ *Er odur çekmez cihanın gussa-i ferdâsını*
Sâki-i gül-çehre destinden mey-i ahmer çeker s. 131(2-2)

Dertli/ *Cemâlin görünce ey gül-i rânâ*
Vücudum şehrine dūştū velvele s. 255(1-1)

Âşık Ruhsatî/ *Bir haber isterim gül yüzlü yardan* 461(1-3)

Âşık Ruhsatî/ *Yanağında gül açılmış* 464(3-3)

Âşık Ruhsatî, gül kelimesini kullandığı bir şiirinde, gül ile ifade ettiği sevgiliye ulaşabilenlere imrendiğini ve kendisi hiç ulaşamadığı için üzüntüsünü dile getirmektedir.

Âşık Ruhsatî/ *Domurcuk güllerin deren öğünsün* 310(3-4)

Âşık Ruhsatî/ *Yarin bahçesinden almadım bir gül* 335(2-3)

Hem Âşık Ruhsatî hem de Seyrâni, şiirlerinde gülün dikeniyiyle birlikte yaşama mecburiyetini ortaya koymuşlardır.

Âşık Ruhsatî/ *Gülün ünsiyeti naçardır harla* 453(3-1)

Seyrâni/ *Açılan gülleri incitmez hârı* 27(3-2)

Âşık Ruhsatî ile Âşık Şenlik, şiirlerinde gülü deyim içinde kullanmışlardır. Her iki şair de baht için gülü açılmak deyimini kullanmıştır.

Âşık Ruhsatî/ *Bir gül olup açılmadı bahtımız* 467(3-2)

Âşık Şenlik/ *Açılır goncada gülü beylerin* 41(1-2)

Gül ile bülbülün aşkı dillere destandır. Gül, bülbülün sevgilisidir. Âşık da sevgili denilen gül karşısında şakıyıp duran bir bülbüldür. Gül ile bülbülün bu hikayeleri İslam – Şark edebiyatlarını çok etkilemiştir. Hatta “Gül ü Bülbül” adlı alegorik, müstakil eserler bile yazılmıştır (Pala, 1995: 208).

Gül ile bülbül arasındaki münasebet 19. yüzyıl saz şiirinde birçok şairimizin şiirine konu olmuştur. Âşık Ruhsatî, baharın ve yazın geldiğini bülbülün gül için o ağlamaklı sesinden anlamaktadır.

Âşık Ruhsatî/ *Güller cuşa geldi bülbüller öttü*
Bir bade ver içip kanam yaz geldi 125(3-3)

Âşık Ruhsatî/ *Ezel bahar ayları gelende*
Bülbül feryad eder güle çevrilir 390(1-2)

Dertli'ye göre gülün kadrini en iyi bilecek olan bülbüldür.

Dertli/ **Gül** *kadrin bülbül-i şeydâya sorun* s. 220(1-2)

Erzurumlu Emrah, âşığı bir mısradaki güle diğer bir mısra da ise gözyaşı döken bir bülbüle benzetmiştir.

Erzurumlu Emrah/ *Evvelden gül gibi olurdum handan*
Şimdi bülbül gibi kalmışım giryân 35(2-1)

Muhtelif şairlerimizin şiirlerinde bülbül, gülün uğruna feryat edip gözyaşı dökmektedir.

Erzurumlu Emrah/ *Bülbül ağlar gülün hazânı için*
Pervâne dolandır suzânı için 121(3-1)

Âşık Ruhsatî/ *Bülbül gelmiş gül dalında ağlıyor* 316(3-3)

Âşık Ruhsatî'ye göre, bülbülün ötmesi, gülün domurlanıp ortaya çıkmasına bağlıdır.

Âşık Ruhsatî/ **Güller** *domurlansın bülbüller ötsün* 4(2-3)

Bülbül, güle o kadar âşıktır ki ona kavuşmak için, onun gönlüne girebilmek için feryad-ı figan etmektedir. Gülün güzelliğini anlatmakla bitirememekte hatta anlatmaktan dilleri dolaşmaktadır.

Seyrâni/ *Feryâda başladı şeydâ bülbüller*
Gül *vaşfin etmekten diller dolaştı* 38(1-4)

Gül, sabahın ilk ışıklarıyla açmakta ve ortalığı çok güzel bir koku kaplamaktadır. Gül kendini sabah gösterdiğinden bülbülün gül için ortaya koyduğu nağmeler de ancak bu saatlerde dinlenebilir. Şem'i, şiirinde bu durumu ifade etmektedir.

Şem'i/ **Gül** *nikabın ref'idüp bûyun virdi âleme*
Nağme-i bülbül seher vaktinde dinletsün rebâb 13(2-1)

Bazı şiiirlerde de gül kelimesi, gonca ile birlikte yer almış ve *gonca gül* şeklinde kullanılmıştır. Gonca, gülün henüz açılmamış halidir.

Bayburtlu Celâli Baba/ **Gonca gül** dermesin devri savuştu
Cihan bağlarının hazan vaktidir 87(3-3)

Erzurumlu Emrah/ Akıbet ayırdın **gonca gülünden**
Ah ile bülbül-i zâr etdin beni 37(3-3)

Erzurumlu Emrah/ Ezelden mâ'iliz **gonca güllere** 130(1-3)

Âşık Ruhsatî/ Ne demişim sana ey **gonca gülüm** 310(3-3)

d. Kar Çiçeği

Kar çiçeğinin diğeri bir adı kardelendir. Kardelen, soğanlı bir çiçektir. Kışın kar örtüsünün altında donmuş bir şekilde korunan kardelenler, baharda karların erimesi ile birlikte çiçek açarlar.

Kar çiçeğinin, baharın müjdecisi olduğu, Âşık Ruhsatî'nin şiirine de konu olmuş bir husustur.

Âşık Ruhsatî/ *Vakit yeni esti karlar eridi*
Hicabından kar çiçeği farıdı 122(3-2)

d. Lâle

Lâle, hem klasik şiirde hem de saz şiirinde çokça kullanılan bir çiçektir. İki çeşit lâle vardır: Bunlardan birincisi kırmızı rengi ile sevgilinin yanağına benzetilen ve genellikle bahçelerde yetiştirilen, diğeri ismi şakayık olan lâle; ikincisi ise dağlarda kendiliğinden yetişen, kırmızı renkli, narin yapraklı, diğeri ismi gelincik olan lâledir. Lâlenin ortasındaki siyahlık sevgilinin yanaklarına özenme ve onu kıskanma dolayısıyla bağrında meydana gelmiş bir yara, dağlama olur. Cığeri kan ağlamak, bağı yanmak bu nedenle kullanılır. Ortasındaki karalığı ile lâle, üzerinde ben olan bir yanaktır. Sevgilinin yanağı ve âşığın gözyaşları lâleden daha kırmızıdır (Pala, 1995: 342).

Seyrâni, sevgilinin sinesini lâleye benzetmiştir.

Seyrâni/ **Lâle** sinesinde açılır dağlar 141(3-1)

Sümmâni, lâle kelimesini kullandığı iki şiirinde de lâleyi gerçek anlamında kullanmış ve baharın en önemli habercileri arasında göstermiştir.

Sümmâni/ **Lâleyi**, sümbülû geyinmiş dağlar 2(2-1)

Sümmâni/ Bahar gelir yine karşı dağlara
Mor menekşe **lâle** bitmek içindir 44(1-2)

e. Menekşe

Menekşe, rengi, kokusu ve boynunun eğriliği ile Türk şiirinde pek çok mısraa konu olmuş bir çiçektir. 19. yüzyılda da değişik şairler tarafından menekşe, şiirlere alınmıştır. Menekşenin şairler tarafından menevşe veya benefşe şeklinde söylendiği de olmuştur.

Dadaloğlu/ *Altı top top menekşeli*
Kızlar gelir yaylamıza s. 87(1-3)

Dertli, menekşenin botunun eğriliğini tasavvufi manada düşünmüş ve onun o halini dua eden bir kişiye benzetmiştir.

Dertli/ *Benefşe baş eğip durdu duaya* s. 294(2-2)

Sümmâni'de ise menekşe rengi yönüyle ele alınmış ve baharın geldiğinin en büyük delilleri arasında gösterilmiştir.

Sümmâni/ *Bahar gelir yine karşı dağlara*
Mor menekşe lâle bitmek içindir 44(1-2)

f. Nergis

Âşık Ruhsatî, nergis kelimesini gerçek manasında kullanmıştır. Şair, nergislerin açmasıyla baharın geldiğini ifade etmiş ve bu günlere ulaşıldığı için Yaradan'a hamd etmiş, şükürünü ortaya koymuştur.

Âşık Ruhsatî/ *Nergis yaprağını çekti yürüdü*
Bihamdillah Yaradan'a yaz geldi 122(3-3)

g. Sümbül

19.yüzyılda bir çok şair tarafından ele alınmış olan sümbül, kimi zaman sümbül kimi zaman da sünbül şeklinde söylenmiştir. Çiçekleri çeşitli renklerde açan ve güzel kokan sümbül, şairler tarafından özellikle boyunun eğri olması yönüyle dikkate alınmıştır.

Âşık Ruhsatî/ *Gam çekûben gerdanını eğme sümbüller gibi* 270(2-3)

Âşık Ruhsatî/ *Sefil sümbül boyun eğmiş bakıyor* 316(5-1)

Âşık Ruhsatî/ *Boyun eğmiş sefil sümbül* 373(3-2)

Âşık Ruhsatî/ *Boynun eğdi sefil sümbül* 433(2-2)

Âşık Ruhsatî ve Sümmâni, dağların lâle ve sümbüllerle donanıp güzel bir görüntüye büründüklerini ifade etmektedirler.

Âşık Ruhsatî/ *Laleli sümbüllü çimenin dağlar* 320(3-4)

Sümmâni/ *Lâleyi, sümbülû geyinmiş dağlar* 2(2-1)

Bayburtlu Celâli Baba, sevgiliyi sümbüle benzetmiş ve hangi sevgilide karar kılacağını henüz kesinleştirememiştir.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Bilmem hangi gülde sünbülde dursam* 86(3-2)

Şem'i ise sümbülü kullandığı bir şiirinde sevgiliye seslenmiştir. Sevgili, âşığın yüzüne gülmediği için âşık tıp ki sümbül gibi boynunu eğerek dolaşmaktadır. Sevgilinin bir gülüşü âşığın bu durumunu iyileştirecektir.

Şem'i/ *Dilâra aşkın rûyuna bir gül*
Boynun eğmiş durur misâl-i sünbül 112(5-2)

III. AĞAÇLAR

Ağaçlar başlığı altında, incelediğimiz şiirlerde tespit ettiğimiz ar'ar, ardıç, dut, servi, şimşad ve tûba ağaçlarına yer verilmiştir.

a. Ar'ar

Ar'ar, Arapça bir kelime olup dağ servisi, yabani servi anlamlarına gelmektedir.

Âşık, sevgiliden boyuyla ilgili bilgi istemiş, o da boyunu Tûba ve Ar'ar ağacına benzetmiştir.

Dertli/ *Dedim-evvel haber ver kamet-i kadd-i dirâzından*
Dedi-sanma sakın servi, değil, Tûbâ ve ar'ardır s. 172(3-2)

b. Ardıç

Ardıç ağacı da Dertli'nin bir şiirinde karşımıza çıkmıştır. Dertli, şiirlerini çalıp söylediği, can dostu olan sazı ile bilgi verirken telinin Venedik'ten geldiğini, sapının ise ardıç ağacından yapıldığını söyleyerek sazına verdiği ehemmiyeti ortaya koymaktadır.

Ardıç ağacı, yumuşak, kolay şekil verilebilen ve dayanıklı bir ağaçtır.

Dertli/ *Venedik'ten gelir teli*
Ardıç ağacından kolu s. 246(3-2)

c. Dut

Dut ağacına da, Dertli'nin saziyla ilgili teknik bilgi verdiği bir şiirinde rastlanılmıştır. Şair, sazının teknesinin dut ağacından yapıldığı bilgisini vermektedir.

Dut ağacı, sağlamlığı ve dayanıklılığı ile bilinen bir ağaçtır.

Dertli/ *Dut ağacından teknesi*
Kirişten bağlı perdesi s. 246(5-1)

ç. Servi

Saz şiirinde en çok kullanılan ağaç ismi hiç şüphesiz servidir. Servi ,edebiyatımızda sevgilinin boyunu ifade etmek için kullanılan bir mazmundur. Kimi şiirlerde servi kimi şiirlerde ise selvi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Servi, sevgilinin boyu için hem benzeyen hem benzetilendir. O bir süs ağacıdır. Hafif rüzgarla salınışı sevgilinin yürüyüşünü andırır. Sevgili için çok kez “serv-i revân” tamlaması kullanılır (Pala, 1995: 477-478).

Daha çok Erzurumlu Emrah'ın şiirlerinde karşılaştığımız servi, bir şiirde sevgilinin boyunu, diğer örneklerde ise sevgilinin kendisini ifade etmek için kullanılmıştır.

Erzurumlu Emrah/ *Gönlümün sürûru serv-i revânım* 7(1-1)

Erzurumlu Emrah/ *Bir nevres fidansın bak ey servinâz* 83(3-1)

Erzurumlu Emrah/ *Meğer ser çekdün ey servi nezâketle gülistânda* 221(3-1)

Sümmâni ise serviyi gerçek anlamında kullanmış ve yaprak açtığını fakat meyve vermediğini belirtmiştir.

Sümmâni/ *Meyvasız bil, selvi denen şeceri*
Yaprak açar ama bar kabul etmez 91(3-3)

d.Şimşad

Şimşad ağacının tek örneğini Erzurumlu Emrah'ın bir şiirinde tespit ettik. Şair, sevgilinin boyunu şimşad ağacına benzetmiş ve sevgilinin vasıflarını izahta ifade sıkıntısı çektiğini belirtmiştir.

Erzurumlu Emrah/ *Nice vasf olunsun bu kadd-i şimşad* 143(2-1)

e. Tûbâ

Tûbâ, Arş'ta Allah'ın katından evvelki son noktada bulunan, kökü yukarıda, dalları aşağıda olduğu halde tüm cenneti gölgeleyen ilahi bir ağaçtır. Her

çiğnemesinde farklı lezzetler veren meyveleri vardır. Bir rivayete göre gövdesi sarı altın, dalları kırmızı mercan , yaprakları yeşil zümrüt, meyveleri şeker olan bu ağaçta her insana ait bir yaprak bulunmaktadır. İnsan ölünce ona ait olan yaprak yere düşer ve düşerken yaprağına değdiği başka kişilerin de kulağını çınlatır. Kulağı çınlayan kişi ölümü hatırlar ve günahlarından tevbe eder (Pala, 1995: 543-544).

Tûbâ ağacı, Dertli'nin bir şiirinde yer almış ve sevgilinin boyu ile ilgili olarak kullanılmıştır.

Dertli/ *Dedim-evvel haber ver kamet-i kadd-i dırâzından*
Dedi-Sanma sakın servi, değil, Tûbâ ve ar'ardır s. 172(3-2)

IV. SEBZE VE MEYVELER

Sebze ve Meyveler başlığı altında, şiirlerde tespit ettiğimiz sebze ve meyveler yer almış olup, bunlar alfabetik olarak sıralanmıştır. Bu bölümde, biber, hurma, kiraz, patlıcan ve üzüme yer verilmiştir.

a. Biber

Dadaloğlu, biberi yakıcı olma özelliği ile kullanmış, sevgili, âşıkta açtığı yara yetmiyormuş gibi bir de üzerine tuz biber ekip âşığın acısını daha da dayanılmaz hale getirmektedir.

Dadaloğlu/ *Yaremi doldurdun ince tuzunan*
Üstüne de biber ektin öl deyi s. 197(1-4)

b. Hurma

Hurmanın diyarının Mekke ve Medine şehirleri olduğunu Seyrânî'nin şiirinden öğreniyoruz.

Seyrânî/ *Şehr-i Medine'yle Mekke hurması*
Bitmez olmuş kökten özden kurumuş 189(4-3)

c. Kiraz

Seyrânî'nin şiirinde de olduğu gibi kiraz rengi itibariyle âşıkların hep dikkatini çekmiş ve sevgilinin dudağıyla ilişkilendirilmiştir.

Seyrânî/ *Dudağının rengi sultâni kiraz* 30(3-3)

ç. Patlıcan

Patlıcan, Seyrânî'nin şiirinde rengi dolayısıyla kullanılmış ve renk bakımından patlıcanın gül ile mukâyese edilemeyeceği belirtilmiştir. Aslımda burada vurgulanan gülün güzelliğidir.

Seyrâni/ *Bir olur mu gülün rengi*
Patlıcanın moruyunan 122(1-2)

d. Üzüm

Üzüm, içki yapımında kullanılan bir meyvedir. Seyrâni, içtiği bâdenin üzümde değil ilâh iolduğunu söylerken dünya görüşünü de ortaya koymaktadır.

Seyrâni/ *Üzümde yapılmış bâde içmedim*
Verdi bezm-i vahdet özünden içtim 100(2-3)

SEKİZİNCİ BÖLÜM

SAVAŞ ALETLERİ

SAVAŞ ALETLERİ

Türk milletinin tarih sahnesine çıktığı günden bu yana sürekli olarak savaşlarla iç içe olması ve savaşçı kimliği, onun hayat şekline de yansımış ve milletimiz, ordu millet olarak anılagelmiştir.

Savaş aletleri başlığı altında savaşlarda kullanılabilecek kesici, delici, öldürücü, yaralayıcı aletlerin tamamına yer verilmiştir. Bu aletlerin savaşlarda kullanılıp kullanılmadığından ziyade özellikleri dikkate alınmıştır. Bazı aletler savaş aleti olarak kullanıldığı gibi sevgili ile ilgili olarak da kullanılmaktadır. Mesela ok, bir savaş aleti olmanın yanında sevgilinin kirpiğini de ifade etmektedir. Bu bölüme alınan örnekler savaş aleti olma özelliği dikkate alınarak ele alınmıştır.

Savaş aletleri adı altında; *cıda*, *gürz*, *hançer*, *kalkan*, *kılıç*, *mancınık*, *mızrak*, *ok*, *şemşir*, *top*, *tüfek* ve *yay* başlıklarına yer verilmiştir.

a. Cıda

Cıda, mızrak yerine kullanılan bir kelimedir. Kullanımını Dadaloğlu'nda gördüğümüz cıda, genellikle at üstünden atılan bir savaş aletidir.

Dadaloğlu/ *Arap at üstünde cıda atanlar* s. 43(2-1)

Dadaloğlu/ *Oğlun Mıstık Paşa cıdanı atsın* s. 43(3-2)

b. Gürz

Gürz, sık kullanılan savaş aletlerinden birisi değildir. Belki de göğüs göğse yapılan mücadelelerin yerini ateşli silahların alması ve teknolojik gelişmeler bu husustaki en önemli faktördür.

Gürz kelimesi, Âşık Şenlik'in bir şiirinde geçmektedir.

Âşık Şenlik/ *Gürz arş-ı âlâda muallâh durdu* 118(10-1)

c. Hançer

Hançer, bıçak olarak algılanmasına rağmen her iki tarafının da keskin olması ve çift taraflı kullanılması yönüyle bıçaktan ayrılır. Hançer kolay taşınabilirliği sebebiyle en çok kullanılan kesici aletlerden biridir.

Erzurumlu Emrah ve Sümmâni, hançer kelimesini kullanan şairlerdendir.

Erzurumlu Emrah/ *Öldürmek ise Emrah kolunu kas dile böyle*
Çek hançeri öldür a begüm yâ ne turursun 289-a(6-2)

Sümmâni/ *Yanık arzuhalim kime bildirem*

Hançer olup kendi kendim öldürem 12(2-3)

ç. Kalkan

Kalkan bir yaralayıcı bir savaş aleti olmaktan ziyade savaş meydanlarında düşmanın hamlelerinden ve özellikle ok hücumlarından korunmak maksadıyla kullanılan bir savunma aletidir.

Seyrâni ve Dadaloğlu, 19.yüzyılda kalkan kelimesini kullanan iki âşığıdır.

Seyrâni/ *Düşman görülmezse bir ok atılmaz*
İktiza etmezse **kalkan** tutulmaz 75(3-2)

Dadaloğlu/ *Omuzu **kalkanlı** er var önünde* s. 55(3-4)

d. Kılıç

Kılıç, belki de savaş meydanlarında en çok kullanılan savaş aletidir. Günümüzde dahi artık kullanılmamasına rağmen savaş kelimesi geçince hemen akla kılıç da gelivermektedir.

19.yüzyıl saz şiirinde en çok karşımıza çıkan savaş aleti kılıç, hemen hemen bütün örneklerde gerçek anlamıyla kullanılmıştır.

Dadaloğlu/ *Belimizde **kılıcımız** kirmani* s. 13(3-1)

Dadaloğlu/ *Çıplak **kılıcıyla** demir bent söker* s. 55(3-3)

Seyrâni/ *Yayla ok **kılıncın** hasmını top tüfek* 137(4-2)

Seyrâni/ *Adliçin kından çıkarılmış **kılıçta** kaare bul* 232(3-2)

Sümmâni/ *Süngüsü elinde, **kılıcı** yalın*
Kırk iki düvele şan verdi millet 71(3-3)

Âşık Şenlik/ *Gurşanın **gılıcı** geyinin donu* 34(2-1)

Kılıç kelimesi, *kılıç kuşanmak, kılıç vurmak, kılıç çalmak* gibi deyim içinde de kullanılmıştır.

Dadaloğlu/ ***Kılıcı** düşman kuşandı* s. 15(5-4)

Dadaloğlu/ *Kavga kuruldu da **kılıç** çalındı* s. 67(1-3)

Dadaloğlu/ *Sağa sola **kılıçları** vurmadık* s. 119(2-2)

Seyrâni/ *Cellâd oldun **kılıç** vurdum serine*
Baht-ı siyâhuma küstürdün beni 47(4-3)

Kılıç bahsi içinde ele aldığımız bir kelime de zülfikardır. Peygamberimizin Hz. Ali'ye hediye ettiği ve daha sonra Hz. Ali'nin elinde nam kazanan ucu çatallı bu kılıç 19. yüzyılda da şairlerimizin mısralarında yer kimi zaman kılıç manasında gerçek anlamında kimi zaman da mecâzî manalarda kullanılmıştır.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Şöhret zülfikarı düştü belimden* 44(3-2)

Bayburtlu Celâli Baba/ *Diyâr-ı Arap'ta elde zülfikar* 89(1-3)

Âşık Şenlik/ *Çekip Zülfikarı Şir-i Ner gelir* 37(10-4)

Âşık Şenlik/ *Düldül ata minif Zülfikar tahan* 47(7-1)

Şemşir de kılıç manasında kullanılan ve Dertli'nin bir şiirinde karşımıza çıkan bir kelimedir.

Dertli/ *Dedim ey bi vefa girme kanıma*
Şemşir-i cevrinle kıyma canıma s. 263(3-2)

e. Mancınk

İçerisine kona taşları karşıdaki hedefe fırlatmaya yarayan mancınk, sadece Âşık Şenlik'in bir şiirinde karşımıza çıkmıştır.

Âşık Şenlik/ *Mancınığa binip havaya uçan* 118(6-2)

f. Mızrak

Mızrak kelimesinin geçtiği mısraların tamamı Dadaloğlu'na aittir. Dadaloğlu, mızrak kelimesini kullandığı mısralarıyla yaşadığı coğrafyanın yapısı ile ilgili bilgi vermektedir.

Dadaloğlu/ *Eli mızraklı ağalar bizimdir* s. 13(2-4)

Dadaloğlu/ *Taşı deler mızrağımın temreni* s. 13(3-2)

Dadaloğlu/ *Yenilmez mızrağı yaman ildir bu* s. 33(5-4)

Dadaloğlu/ *Mızrağın ucundan al kanlar damlar* s. 77(3-3)

g. Ok

Ok, savaşlarda kullanılan en önemli silahlardan biridir. Bu yüzyılda tespit ettiğimiz ok kelimesinin kullanıldığı mısralarda okun isabeti neticesinde gözlerin kör olduğunu görüyoruz. Seyrâni'de ise yaşanan olayların tesiri oka benzetilmiş, bu olayların yaralayıcılığından söz edilmiştir.

Dadaloğlu/ **Ok** değmeden gözlerimiz kör oldu s. 69(1-4)

Dadaloğlu/ **Ok** yemeden gözlerimiz kör oldu s. 119(2-4)

Seyrâni/ *Dilden çıkan sözün her biri bir **ok*** 135(1-3)

Seyrâni, ise ok kelimesini kullandığı şiirinde adeta ders vermekte, karşıdan bir hareket olmadıktan sonra hamle yapılmaması gerektiğini belirtmiştir.

Seyrâni/ *Düşman görülmezse bir **ok** atılmaz* 75(3-1)

ğ. Top

Top, özellikle kalelerin alınmasında kullanılan ağır bir silahtır.

Seyrâni/ *Yayla ok kılıncın hasmını **top** tüfek* 137(4-2)

h. Tüfek

İncelediğimiz şiirler içinde çok karşılaştığımız savaş aletlerinden biri de tüfektir. 19.yüzyıl itibâriyle artık kılıç,hançer gibi silahların yerini top, tüfek gibi ateşli silahlar almaya başlamıştır.

Dadaloğlu, tüfek kelimesini en çok kullanan şairimizdir. Macar tüfeği ile Firenk barutunun meşhur olduğunu şirin ifadelerinden öğrenmekteyiz.

Dadaloğlu/ ***Tüfeğ**imiz Macar, otu Frenk barutu* s. 65(3-3)

Dadaloğlu/ *Firenk barutlu da Macar **tüfek**li* s. 195(6-3)

Dadaloğlu/ *Öter **tüfek** davlumbazlar vurulur* s. 13(4-2)

Dadaloğlu/ *Alışkan **tüfek**le dağlar başında* s. 35(5-3)

Sümmâni ise kılıç ve kalkanın yerini, top ve tüfeğin aldığını fakat bu silahların tahrip gücü fazla olduğu için ölüm olayının da fazlalaştığını söyleyerek serzenişte bulunmaktadır.

Sümmâni/ *Top, **tüfek**, kalkanla, kılıç çaldılar*
Cümlenin mahvetti can verdi millet 71(2-3)

ı. Yay

Yay kelimesi, çok karşılaştığımız bir savaş aleti değildir. Bayburtlu Celâli Baba, kelimeyi gerçek anlamının dışında, Seyrâni ise gerçek anlamında kullanmıştır.

Bayburtlu Celâli Baba/ ***Yay** oklara hedef ettim sinemi* 15(1-3)

Seyrâni, yay ile okun yerini, top ve tüfek aldığı için bunları hasım ilan etmiştir.

Seyrâni/ *Yayla ok kılıncın hasmını top tüfek* 137(4-2)

DOKUZUNCU BÖLÜM

MÜZİK ALETLERİ

MÜZİK ALETLERİ

Saz şiirini müzik aleti olmadan düşünmek büyük bir eksiklik olacaktır. Zira âşık dilinde sözü, elinde sazı ile bir bütündür.

19.yüzyıl saz şiiri incelendiğinde *bağlama*, *cura*, *kanun*, *keman*, *mızrap*, *ney*, *rebâb* ve *saz* gibi müzik aletleri karşımıza çıkmaktadır.

a. Bağlama

Bağlama, kullanılan tekniğe göre mızrap veya parmaklar ile çalınır. Parmaklarla çalma tekniğine *şelpe* ve *dövme* denir. Genellikle altta iki çelik ile bir sırma bam, ortada iki çelik ve üstte bir çelik ile bir sırma bam teli olmak üzere toplam 7 tellidir.

Kara düzen bağlamanın mızrap yerine elle çalındığını Seyrâni'nin şiirinden öğreniyoruz.

Seyrâni/ *Kim çalarsa kara düzen bağlama*
Kullanır parmağın mızrap yerine 19(1-1)

b. Cura

Cura, Türk halk çalgılarından biridir. Anadolu ozanları tarafından çoklukla kullanılan bu çalgının uzunluğu 55-60 cm. kadardır ve bağlama ailesinin en küçük çalgısıdır. Cura genellikle altı, beş, dört ya da üç tellidir. İki telli curalar da vardır. Sapları kısa olduğu için curalarda az sayıda perde bulunur (Peker, 2003: 884).

Saz şiirinde saz, bağlama ve curanın birbirine yakın anlamlı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Dadaloğlu/ *Çalamadım curasını sazını* s. 183(5-2)

Sümmânî/ *Sümmânî sazını çalar curadan* 36(3-1)

c. Kanun

Kullanımı en zor müzik aletlerinden biri olan kanun, Seyrâni'nin bir şiirinde karşımıza çıkmıştır.

Seyrâni, kanun denilen müzik aletinin hep muradın dışında çaldığını söyleyerek tellerinin kırılması yönünde temennide bulunur.

Seyrâni/ *Kırılısın kanunun telleri felek*
Aks-i murâd üzre çaldığın yeter 159(1-1)

ç. Keman

Keman, dört telli yaylı bir çalgıdır.

Âşık Ruhsatî, tarikat mensubu olan insanların keman gibi müzik aleti çalmalarının uygun olmayacağı kanaatindedir.

Âşık Ruhsatî/ *Ey Ruhsatî sen de al bir **kemani**
Eğer yakırsarsa tarîkatine* 74(5-3)

d. Mızrap

Telli çalgıları çalmaya yarayan, kemik, maden, plastik veya özellikle kiraz ağacından yapılan çalgı aletine mızrap adı verilir.

Seyrânî/ *Kim çalarsa kara düzen bağlama
Kullanır parmağın **mızrap** yerine* 19(1-1)

e. Ney

Sümerce' den Farsça' ya geçen “ nâ ” veya “ nay ”, kamış, kargı anlamlarına da gelen bu çalgının en eski adıdır.

Türklerin dînî hayatlarında mûsikî her zaman yer almıştır. Özellikle tekke hayatında, âyin ve diğer dînî törenlerde (cem, zikir, deverân vs.) mûsikînin rolü büyükse de bir çok tarîkatın törenlerinde telli çalgıların yer almasına cevâz verilmemiştir. Ancak hemen hemen bütün tarîkatların törenlerinde bendir ile birlikte ney yer almıştır.

Mevlânâ' nın feseifesinde ney, “insan-ı kâmil” in (yani bir takım merhalelerden geçerek olgunlaşmış insanın) sembolüdür ve aşk derdini anlatmadadır. Benzi sararmış, içi boşalmış, bağı dağlanarak delikler açılmış, ancak Yüce Yaratıcı' nın üflediği nefesle hayat bulan, tıpkı insan gibi geldiği yere özlem duyan ve delik deşik olmuş sînesinden çıkan feryâd ve iniltileri ile insanlara sırlar fısıldayan bir dosttur. Bu sebeple ney, mevlevîlerce kutsanmış ve “ nây-ı şerîf ” diye anılmıştır (Pala, 1995: 429).

Ney kelimesi, 19.yüzyıl saz şiirinde de muhtelif şairler tarafından kullanılmış ve hepsinde de tasavvûfî manada düşünülmüştür.

Erzurumlu Emrah/ *Ney gibi ah edip ciğerden söyler* 116(2-2)

Âşık Ruhsatî/ *Tut sarıl mürşîd-i kâmil payına ta'lim alıp
Kîmî **ney** çalar kîmîsî mazhari âlem bu ya* 42(3-2)

Şem'î/ *Çalarsun **ney** kudûm dervişleri devr-i semâ eyler* 3(3-1)

Şem'î/ *Ney gibi eyler avaz esrâr-ı Mevlânâ'dayız* 52(2-2)

f. Rebâb

Rebâb, çoğunlukla Orta Asya'da kullanılan, çeşitli biçimleri olan telli bir çalgı türüdür.

Seyrânî, rebâbın sazların önüne geçtiğini ve etkileyici bir çalgı olduğunu belirtmektedir.

Seyrânî/ *Susturdu sazları fennin rebâbı*
Bu rebâb şeytanı cinden çıkarır 155(1-2)

g. Saz

Saz; bağlama, cura ve saz gibi çalgıların ortak adı olarak kullanıldığı gibi sadece bağlama yerine de kullanılmaktadır. Saz tek olarak düşünüldüğünde Türk saz şiirinde kullanılan, gövdesi ağaçtan oyularak yapılmış, telli, uzun saplı çalgı aleti olarak tanımlanabilir.

19.yüzyılda birçok şairimizin şiirinde saz kelimesini görmekteyiz.

Kimi örneklerde saz genel olarak müzik aleti olarak kullanılmış kimi şiirlerde de müstakil bir çalgı aleti olarak kullanılmıştır.

Dadaloğlu/ *Çalamadım curasını, sazını* s. 183(5-2)

Sümmânî/ *Sümmânî sazını çalar curadan* 36(3-1)

Sümmânî/ *Böyle imiş alnımızın yazısı*
Elimizde bir kırık saz bulunur 51(1-4)

Sümmânî/ *Sazımız bozulmuş tutmuyor perde* 68(1-3)

Dertli, saz denilen telli çalgının ne ayet ne kadı dinlediğini, içten geleni dışa yansıttığını ifade etmektedir.

Dertli/ *Telli sazdır bunun adı*
Ne âyet dinler ne kadı s. 246(1-1)

Âşık Ruhsatî, saz olmayınca türkü söylemenin kesinlikle tat vermeyeceğini söyleyerek âşık, saz ve söz birlikteliğine vurgu yapmaktadır.

Âşık Ruhsatî/ *Âşık şayeste türkü çağırma*
Anında tadı yok saz olmayınca 6(2-3)

Seyrânî, saz çalmayanın onun kıymetini de bilemeyeceğini belirtmektedir.

Seyrânî/ *Saz çalmayan telin kadrin ne bilsin* 112(3-4)

ONUNCU BÖLÜM

MADENLER VE DEĞERLİ TAŞLAR

MADENLER VE DEĞERLİ TAŞLAR

Madenler ve değerli taşlar başlığı altında, madenler ayrı, değerli taşlar ise ayrı bir bölüm olarak düşünülmüş ve her iki bölümün altında da bu guruba dahil olacak örneklere yer verilmiştir.

I. MADENLER

Madenler, Türk milletinin dünyadaki diğer milletlere göre çok daha önce tanıştığı unsurlardır. Türkler, altını, demiri, çeliği ilk olarak işleyen milletler arasındadır. Günümüzdeki bir takım milletlerin henüz tarih sahnesinde olmadığı dönemlerde Türkler, madenlerle uğraşmakta, onları işleyip günlük hayatlarında kullanmaktaydılar. Bu sebeple madenler Ergenekon, Oğuz Kağan gibi destanlarda temel öğelerden olmuş ve destanlar devrinden itibaren millî ve bedii unsurlarımızı oluşturmuşlardır.

Madenler başlığı altında; altın, demir ve gümüş yer almıştır.

a. Altın

19. yüzyıl saz şiiri incelendiğinde altın kelimesinin yanı sıra kelimenin zer ve zerrin şekillerinin de kullanıldığı görülecektir. Fakat zer ve zerrin altın kelimesi kadar kullanılmamıştır.

Bayburtlu Celâli Baba ve Âşık Ruhsatî'nin mısralarında sevgilinin belindeki kemeri, onun güzelliği ile uygun olarak hep altından yapılmıştır.

Bayburtlu Celâli Baba/*Hûblar yığnağında dilber belinde*
BİR altın kemerin tokasıyım ben 55(1-4)

Âşık Ruhsatî/*Altın kemer sıkmış ince belini* 159(3-2)

Dadaloğlu ise altın ile sevgili arasında hiç ilgi kurmamış ve altını şiirlerinde gerçek manasında kullanmıştır.

Dadaloğlu/*Kozan Dağı sis mi tutar*
Altın tabak pas mı tutar s. 15(10-2)

Dadaloğlu/*Altın tabak pas mı tutar* s. 25(2-2)

Dadaloğlu/*Altınımız geçmez akça pul oldu* s. 119(7-4)

Dadaloğlu/*Altın tasta bade içmiş aşkına* s. 173(3-2)

Altın yerine zer kelimesini kullanan Erzurumlu Emrah, sevgilinin altınla olan ilgisini dikkate almış ve onun eşyalarının bile altından imal olduğunu dile getirmiştir.

Erzurumlu Emrah/ *İğnesin hem yüksüğü zer*
Goncası sim işlemeli 41(7-3)

Erzurumlu Emrah/ *Zamane dilberi sim ü zer ister* 102(3-3)

Âşık Ruhsatî ise döneminde insanların altın gibi şeylere çok fazla düşkün olmalarından kaynaklanan sitemini ifade etmektedir.

Âşık Ruhsatî/ *Tapıyorlar sim ü zerre nan u nimet yaramaz* 447(2-2)

İncelediğimiz şiirler içinde altın yerine zerrin kelimesini kullanan tek âşık Dertli'dir. Dertli de zerrini sevgiliyle ilişkilendirmiş ve onun saçına değen tarağın bile altından olduğunu beyan etmiştir.

Dertli/ *Zerrin şâne ile tara perçemin* s. 290(4-4)

b. Demir

Demir madeni, milletimizin tarihin ilk dönemlerinden beri işlemekte ustalaştığı madenlerin başında gelir. Fakat bu yüzyılda demir, karşımıza çok çıkan bir maden değildir. Demir madeni, sadece Dadaloğlu'nun bir şiirinde geçmektedir.

Dadaloğlu/ *Boğazına takarım demirden halka* s. 31(3-3)

c. Gümüş

Gümüş de Türk milletinin yakından bildiği madenler arasındadır. Gümüş kelimesini kullanan Erzurumlu Emrah, o kadar zariftir ki sevgilinin belini bile gümüş bir endâze ile ölçmek istemektedir.

Erzurumlu Emrah/ *Bir gümüş endâze ile*
Ölçelim ol ince beli 41(8-3)

Gümüş yerine kullanılan bir başka kelime de simdir. Sim kelimesi de Dertli ile Âşık Ruhsatî'nin mısralarında kendine yer bulmuştur.

Dertli/ *Dedim-Şâhım, kul olmaktır murâdım âstânında*
Dedi-Lâyık değil, lâyük olanlar sim ile zerdin s. 172(9-2)

Âşık Ruhsatî/ *Tapıyorlar sim ü zerre nan u nimet yaramaz* 447(2-2)

II. DEĞERLİ TAŞLAR

Değerli taşlar adlı bu bölümde çoğu sevgiliyle irtibatlı olarak kullanılan ve bir kıymet ihtiva eden cevher, inci, lâl ve zümrüt gibi unsurlara yer verilmiştir.

a. Cevher (gevher)

Cevher kelimesinin değerli taş, elmas gibi manaları vardır.

Dertli, şiirinde kendisine değer verilmediğini, bir kıymetinin olmadığını dile getirmektedir.

Dertli/ *Ayaklar altında Dertli bir kuldur*
*Ayıklarda **cevherdir**, bahâda puldur* s. 261(3-2)

Bazı saz şairleri cevher yerine gevher kelimesini kullanmıştır. Bayburtlu Celâli Baba, kendisine ayrı bir değer vermiş ve gevher gibi kendisinin görüşlerinin kıymetli olduğunu, dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Sakla Celâli'yi **gevher** taş gibi* 59(6-1)

Âşık Ruhsatî ise gevher kelimesini kullandığı bir şiirinde, kâmil insanların meclisinde konuşulanların çok kıymetli olduğunu söyleyerek onları gevhere benzetmiş, başka bir şiirinde de hikmetli ifadelerin cahil meclisi gibi yerlerde söylenerek değerinin düşürülmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Âşık Ruhsatî/ *Kâmil meclisinde **gevher** satılır* 162(2-3)

Âşık Ruhsatî/ *Cahil meclisinde satma **güheri*** 162(3-1)

b. İnci (dür)

İnci, sedef denilen deniz hayvanının içinde oluşan iri, parlak ve yuvarlak olan değerli bir taştır. İnanişâ göre nisân mevsiminde sahile çıkan sedef, midye gibi yapısıyla kapakçığını açar. O sırada karnına düşen nisân yağmurunun damlasını yutup denize döner. Bu damla denizdeki tuzlu suya alışmış olan hayvanı rahatsız edince sedef, bir sıvı salgılamaya başlar ve bu durum tekrarlanır. Bu sıvı zamanla katılaşarak inciyi oluşturur (Pala, 1995: 154-155).

Âşık Ruhsatî, sevgiliyi inciye benzetmiş ve anaların bu güzellikte bir kişiyi doğuramayacağını söyleyerek sevgiliyi apayrı bir yere koymuştur.

Âşık Ruhsatî/ *Bu surette insan doğmaz anadan*
***İnci** m'ola sedef m'ola dür m'ola* 29(3-4)

Dertli ise inci yerine, dür kelimesini kullanmıştır. Şair, kendisini inciye benzetmiş fakat bunu fark edecek keyfiyete sahip insanların yokluğundan şikayet etmiştir.

Dertli/ ***Dür**-i sâfız, zîr-ı pâda kalmışız biz neyleyim*
Hâkten farketmeğe üstad bir zerger gerek s. 107(3-1)

c. Lâl

Kırmızı ve değerli bir süs taşı olan la'l, yakuta benzer. Rivayete göre aslında ak bir taş olan la'l, ciğer kanıyla boyanıp güneşe bırakılır ve güneşin etkisiyle kırmızı renge bürünürmüş. Edebiyatta en çok sevgilinin dudağı için benzeyen olur (Pala, 1995: 341) .

Dertli, la'l kelimesini bir şiirinde sevgilinin dudağı ile ilgili olarak kullanmış başka bir şiirinde ise kırmızı manasında gerçek anlamında kullanmıştır.

Dertli/ *Sürh ile lâ'l olmaz her bir baş* s. 235(2-4)

Dertli/ *Bir Rum güzeline oldum müptelâ*
Teşnedil "la'line kanayım" dedin s. 263(1-2)

Erzurumlu Emrah ise la'l kelimesini sevgilinin cemâliyle irtibatlandırmıştır.

Erzurumlu Emrah/ *Bî-hûde arz etme l'a'l-i cemâlin* 48(3-3)

La'l kelimesi kimi zaman *gevher* kelimesi ile birlikte *la'l ü gevher* şeklinde karşımıza çıkmıştır. Sevgili konuştuğu zaman ağzından çıkan her söz la'l ü *gevher*dir.

Âşık Ruhsatî/ *Söyledikçe la'l ü gevher dökülür* 327(3-3)

Seyrâni/ *Şehre gelin gitse bir köylü kızı*
Lâ'l ü güher ister mercan beğenmez 218(7-4)

Âşık Şenlik, söylediği sözleri tesirli kılmak amacıyla onları la'l ü *gevher* benzemiş fakat bunu anlayabilmesi için karşıdaki kişinin biraz ehil olması gerektiğini ortaya koymuştur.

Âşık Şenlik/ *Lâl-ı gevher yığınağyam, sarraf oluf tanışan* 10(2-3)

ç. Zümrüt

Yeşil renkte kıymetli bir taş olan zümrüt ile ilgili bir çok inanış vardır. Bunlar arasında, zümrüt taşıyan insana yılan ve akrebin yaklaşmaması, yılanın soktuğu hastalara zümrüdün toz haline getirilip içirilmesi, sara hastalarının zümrüt taşımak suretiyle nöbetlerden kurtulmaları gibi inanışlar vardır (Pala, 1995: 586) .

İncelediğimiz şairler içerisinde zümrüt kelimesini kullanan Bayburtlu Celâli Baba, sevgilinin yaşadığı yerlerin toprağına dahi büyük bir kıymet vermiş ve o toprakları zümrüt ile kıyas etmiştir.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Zümrütten seçilmez asla turâbı* 76(6-2)

ON BİRİNCİ BÖLÜM

RENKLER

RENKLER

Renkler başlığı altında dönemin saz şiiirleri içerisinde geçen renklerle ilgili bilgi verilmiştir. Alfabe sırasına göre dizilmiş alt başlıkların altında renklerin şiiirlerde hangi konuları anlattığı üzerinde durulmuştur.

Bu bölümde; ahmer, ak, al, beyaz, boz, elâ, kara, kızıl, mor, sarı ve siyah gibi renk adlarına yer verilmiştir.

a. Ahmer (al)

Ahmer , kırmızı rengin diğer bir adıdır. Daha çok sevgilinin anıldığı mısralarda geçen ahmer kelimesi aynı zamanda gül ile alakalı olarak da kullanılmaktadır.

Dertli, ahmer kelimesini en çok kullanan şairler arasındadır. Şair, bir yerde ahmeri, meyin rengi olarak kullanmıştır.

Dertli/ *Sâkî-i gül-çehre destinden mey-i ahmer çeker* s. 131(2-2)

Sevgilinin o latif ve narin vücudunun rengi de ahmerdir.

Dertli/ *Dedim-Dilber, senin nâzik vücudun nâz-perverdir*
Dedi-Gayet lâtîf, ammâ velâkin rengi ahmerdir s. 172(1-2)

Gül gibi kırmızı renkli olan sevgilinin nefesi ne Hz. İsâ'da ne de Hz. Meryem'de vardır.

Dertli/ *Mu'ciz-i enfâsın ey verd-i ahmer*
Ne Mesihâ'da var, ne Meryem'de var s. 297(1-3)

Sevgilinin kendisi kırmızı bir gül olduğu gibi yüzü de bir kırmızı laledir.

Erzurumlu Emrah/ *Ruhun bir la'le-i ahmer ne ahmer dür gonca-i zibâ* 160(1-2)

Âşık Ruhsatî ise ahmer kelimesini, sevgilinin yanağıyla ilgili olarak kullanmıştır.

Âşık Ruhsatî/ *Bugün ben bir güzel gördüm yanağı ahmerlenir* 372(1-1)

Al, dönemin saz şiiirinde çoğunlukla sevgiliyle alakalı olarak kullanılan bir renk adıdır. Sevgiliyle ilgili olarak kullanıldığında en çok sevgilinin yanağının rengini ifade eder.

Dertli/ *Mir'at-ı Hudâ'dır o al ruhsârın* s. 292(2-1)

Dertli/ *Yanayım odlare olayım Enver*
Al yanakta açar türlü münevver s. 323(3-2)

Âşık Ruhsatî/ *Benim sevdiğimin lebleri baldır*
Gözleri ahudur yanağı aldır 78(3-2)

Âşık Ruhsatî/ *Al yanaktan bir buse ver himmetin* 287(4-2)

Sümmânî ise sevgilinin değil onun kıyafeti olarak al kelimesini kullanmıştır.

Sümmânî/ *Al ehram örtünmüş serv ü kamete*
Öyle yakışmış ki eller kınalı 13(1-3)

b. Ak

Ak renk daha çok sevgilinin güzellik unsurlarıyla ilgili olarak kullanılmıştır. Sevgilinin gerdanı, memeleri hep ak renkli olarak ifade edilmiştir.

Dadaloğlu/ *Ak gerdanda benler zer nişanlıdır* s. 161(1-2)

Âşık Ruhsatî/ *Bir nazar muskası yazdım sevdiğim*
Takıp ak gerdana bergüzar eyle 63(1-4)

Âşık Ruhsatî/ *Domurlanmış ak memeler baş vermiş* 332(1-3)

Âşık Ruhsatî/ *Bana nisbet ak göğsünü açıp da*
Düğmeler çözmede meramın nedir 379(2-3)

Dadaloğlu, ak kelimesini yaratılışla ilgili olarak kullanmıştır. Kişinin dünyaya ilk adımı meni denen ak sıvının ana rahmine düşmesiyle başlar. Şair, ak kelimesini kullandığı şiirinde dünyada yaşadıklarından memnuniyetsizliğini belirtmiştir.

Dadaloğlu/ *Ak mürekkep idim kızıl kan ettin* s. 155(1-3)

Âşık Ruhsatî ise bu dünyaya çok bağlanılmaması gerektiğini insanın ölünce kefen denilen ak beze sarılmasıyla izah etmiştir.

Âşık Ruhsatî/ *Dünya kadar malın olsa*
Sararlar ak beze bizi 160(5-4)

Ak kelimesini kullanan diğer bir âşık da Sümmânî'dir.

Sümmânî/ *Ak sakallı benim atam* 1(4-3)

Beyaz kelimesi, ak kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanılan bir renk adıdır. Âşık Ruhsatî, bu kelimeyi kar manasında kullanmıştır.

Âşık Ruhsatî/ *Dağlar don değişsin beyazın atsın* 4(2-2)

c. Boz

Boz, günümüzde yazı dilinde pek kullanılmayan ancak halk dilinde yaşayan bir renk adı olarak karşımıza çıkar.

Boz renk, örneklerde de görüldüğü üzere daha çok dağ, toprak ve at rengi olarak mısralarda yer almaktadır.

Dadaloğlu/ *Sen bir boz ağaçsın ben yeni balta* s. 31(3-1)

Âşık Şenlik/ *Boz atlar üstünde gılıç çalınır* 34(3-3)

ç. Elâ

İncelediğimiz şiirlerin tamamında elâ kelimesi, göz ile birlikte anılmıştır. Âşığı derinden etkileyip onu yaralayan sevgilinin elâ gözleridir. Âşık, bu elâ gözlere canını bile vermeye hazırdır.

Erzurumlu Emrah/ *Elâ gözlerine kurban olduğum* 83(1-1)

Erzurumlu Emrah/ *Elâ gözlerine kurban olduğum* 134(1-1)

Âşık Ruhsatî/ *Kimi sürme çekmiş elâ gözüne
Kimi kınalanmış eller bir taraf* 85(2-3)

Âşık Ruhsatî/ *Siyah sürme çeksin elâ gözüne* 263(1-1)

Âşık Ruhsatî/ *Elâ gözler sürmelenmiş sürülmüş* 282(2-1)

Âşık Ruhsatî/ *Humarlanmış elâ gözler süzgündür* 383(3-4)

Âşık Ruhsatî/ *Sürmeler çektirem elâ gözüne* 443(2-2)

d. Kara (siyah)

Bu yüzyıla ait şiirleri incelediğimiz zaman en çok kullanılan renk adının kara olduğunu gördük. Kara kelimesini, pek çok durumu ifade etmek için kullanılmış bir renk olarak görmekteyiz.

Kara kelimesi, sevgiliyle alâkalı olarak kullanıldığı zaman en çok onun gözlerini ifade için kullanılır.

Âşık Ruhsatî/ *Beş vakit namazını kıl kara gözüm* 239(1-2)

Âşık Ruhsatî/ *Maîlim **kara** gözlere* 296(6-1)

Âşık Şenlik/ *Sevdiğim kalbi **garadır** fikri hayali siyah* 19(2-2)

Ak ile karşılaştırıldığında kara kelimesi zıtlığı ifade ettiği için, halk arasında çok muteber bir renk olmayan kara, kara gün, kara yazı, kara haber gibi kötü durumları anlatmada kullanılır.

Dadaloğlu/ *Gelip geçmez **kara** günde sayarlar* s. 51(3-4)

Dadaloğlu/ *Alnımıza **kara** yazı yazıldı* s. 63(4-2)

Âşık Ruhsatî/ *Her tarafa **kara** haber saldılar* 156(3-1)

Âşık Ruhsatî/ ***Kara** haberimi vermen bacıma* 231(5-3)

Kara, aynı zamanda Kâbe'nin de rengidir.

Âşık Ruhsatî/ ***Kara** imiş Beytullah'ın yapısı* 216(3-1)

Dadaloğlu, kara kelimesine, Anadolu kadınının temizliğini anlattığı bir şiiriyle göçebe kültürün bir ürünü olan çadırı kullandığı bir şiirinde yer vermiştir.

Dadaloğlu/ *Şu Feke'nin hanımları
Kara bilmez alınları* s. 15(11-2)

Dadaloğlu/ ***Kara** çadır is mi tutar* s. 25(2-1)

Dertli'nin ise kara kelimesini toprağın rengini ifade etmek için kullandığını görüyoruz.

Dertli/ *Âşık Dertli kendi çalar sazını
Kara topraklara sürer yüzünü* s. 321(3-2)

Siyah da kara manasına kullanılan bir renk olmakla birlikte kullanım sıklığı bakımından onun kadar yoktur.

Siyah kelimesini âşıklar daha çok sevgilinin saçını ve zülüflerini ifade ettikleri mısralarda kullanmaktadır.

Erzurumlu Emrah/ *Çekilse yüzünden zülfü **siyâhın*** 117(3-1)

Âşık Şenlik/ *Sevdiğim gerdana düzer ebruşum teli **siyah*** 19(2-4)

Âşık Şenlik/ *Dal gerdanda siyah teli gördün mü* 129(1-4)

Âşık Ruhsatî ise siyah kelimesini, hayatın yüküyle yaşlandığını ve yıprandığını ifade ettiği bir şiirinde hiç siyah kılının kalmadığını söyleyerek kullanmıştır.

Âşık Ruhsatî/ *Âşık Ruhsatî de altmış yaşında*
Siyah kıl yok sakalında döşünde 329(5-2)

e. Kızıl

Kırmızı rengin bir tonu olarak kabul edebileceğimiz kızıl kelimesinin kullanımını, bu yüzyılda Erzurumlu Emrah'ın mısralarında görmekteyiz.

Erzurumlu Emrah, bir şiirinde kızıl kelimesini, sevgilinin dudağının rengini diğer bir şiirinde ise damardaki kanın rengini ifade etmek için kullanmıştır.

Erzurumlu Emrah/ *Kızıl dudağını ağzıma alsam* 15(3-3)

Erzurumlu Emrah/ *La'lin arzusuyla eylesem güffâr*
Titreşir damarda kızıl kan sızlar 122(1-4)

f. Mor

Âşık Şenlik'in bir şiirinde tespit ettiğimiz mor kelimesi, menevşenin rengini ifade etmek için kullanılmıştır.

Âşık Şenlik/ *Süsen sümbül mor menevşe gül nahışkârım yeşil* 19(5-3)

g. Sarı

Kar çiçeği olarak da bilinen çiğdem rengini beyan etmek için kullanılmış olan sarı kelimesi, Dertli'nin bir şiirinde karşımıza çıkmıştır.

Dertli/ *Sarı çiğdem evvel geldi dünyaya*
Benevşe baş eğip durdu duaya s. 294(2-1)

ON İKİNCİ BÖLÜM

SAYILAR

SAYILAR

Sayılar başlığı altında, önce 19.yüzyıl saz şiirinde geçen bütün sayılar fişlenmiş, ardından pek bir anlam ifade etmeyen sayılar çıkarılmıştır. Bu bölümde, Halk edebiyatı açısından önemli olan *yedi*, *on iki*, *kırk* gibi sayılar ile bir mana ihtiva edip genel olarak insanlara bir şeyleri çağrıştıran *yetmiş iki buçuk*, *altı bin altı yüz atmış altı* gibi sayılara yer verilmiş, şiirlere hangi amaçla konu oldukları üzerinde durulmuştur. Sayılar, küçükten büyüğe doğru bir sıralamaya tabi tutulmuşTur.

a.Dört(Çâr)

Dört ve çâr kelimeleri, gerek tek başlarına gerekse tamlamalar içerisinde kullanılan sayılar arasındadır. Çâr, dört sayısının Farsça karşılığıdır. Dört köşe, dört unsur, dört iklim, dört bir taraf ifadeleri, dört sayısının kullanıldığı yerlerden bazılarıdır.

İncelediğimiz şiirlerde dört sayısı, sınırsızlığı, genişliği ifade etmek için kullanılmıştır.

Dadaloğlu/ *Böbür böbür dört bir yana baksın* s. 19(4-2)

Âşık Şenlik, bu sayıyı yedi iklim dört köşe ifadesi içinde kullanıp daha bir genişlik vermiştir. Şair dört yerine çâr demeyi tercih etmiştir.

Âşık Şenlik/ *Yedi iklim çar köşeyi dolandım sırayınan* 1(2-4)

Âşık Şenlik/ *Bu dünyanın çar köşesin seyredip gezen bilir* 3(3-4)

b.Yedi(Seb'a)

Saz şiirinin mısralarında yedi sayısının tek başına değil başka kelimelerle birlikte yer alması dikkat çekicidir. Yedi kat, yedi iklim, yedi düvel bunlara örnektir. Kimi zaman da yedi yerine bu sayının Arapçası olan seb'a kelimesinin kullanıldığını görmekteyiz.

Eski bir inanışa göre gökler ile yerler yedişer kat olarak yaratılmıştır. Nasıl gökler soğan zarları gibi iç içe yedi tabaka ise yeryüzü de tıpkı soğan dilimleri gibi iç içe yedi tabakadan oluşmuştur (Pala, 1995: 569,570).

Bayburtlu Celâli Baba ile Âşık Ruhsatî, muhtelif mısralarında yedi kat sema, yedi kat gök ve yer ifadelerini kullanmışlardır.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Melâik zümresi billâh yekünü seb'u semâvât* s. 183-4(6-1)

Bayburtlu Celâli Baba/ *Çıkar seb'u semâvâta yıkar âriflerin dâdi* s. 192-21(1-5)

Âşık Ruhsatî/ *Yedi kat yer gök alem kuruldu bismillah ile* 60(1-1)

Âşık Ruhsatî/ *Yedinci kat göğe çıktı ünümüz* 141(4-2)

Âşık Ruhsatî/ *Yedi kat yer yedi kat gök kâinat her an senin* 280(4-2)

Âşık Şenlik'in bir şiirinde yedi iklim ifadesi göze çarpar. Burada iklim kelimesi bölge, memleket manasında kullanılmıştır. Yedi iklimi oluşturan bölgeler, İran başta olmak üzere Arabistan Afrika, Roma, Türk, Hint ve Çin topraklarıdır (Pala, 1995: 244).

Âşık Şenlik/ *Yedi iklim çar köşeyi dolandım sırayınan* 1(2-4)

Âşık Şenlik, bir şiirinde de yedi düvel ifadesini kullanmıştır ki düvel, devlet manasına gelen bir kelimedir.

Âşık Şenlik/ *Yedi düvel tamam şeklin isdiyer* 106(1-3)

c. On iki

On iki sayısının kullanıldığı örnekte bu sayı on iki imamı ifade etmek için kullanılmıştır. Şia inanışına göre dini korumak için peygamberimize halife ve varis olduklarına inanılan on iki kişiye on iki imam adı verilir. Bu imamların isimleri sırasıyla; Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Ali Zeynelâbidin, Muhammed Bâkır, Câferü's Sâdık, Müsâ Kâzım, Aliyyü'r Rıza, Muhammed Takıyyüddin, Aliyyün Nakıyyü'l Hâdi, Hasanü'l Askeri ve Mehdi'dir (Pala, 1995: 435).

Dertli'nin bir şiirinde bu ifadeye rastlanmıştır.

Dertli/ *On ikidir mü'minlere reh-nümâ* s. 202(3-4)

ç. Yirmi dokuz

Yirmi dokuz denince akla hemen alfabe gelmektedir. Hem bugünkü kullandığımız Latin alfabesinde hem de bundan önce kullandığımız Arap alfabesinde yirmi dokuz harf vardır.

Âşık Şenlik'in şiirinde geçen yirmi dokuz harf muhtemelen Arap alfabesindeki harflerdir. Hurûf, harfin çoğuludur.

Âşık Şenlik/ *Zikir ettim yirmi dokuz hurufâtı* 60(1-1)

d. Yetmiş iki

Yetmiş iki sayısı en çok millet ifadesiyle birlikte kullanıldığı örneklerde karşımıza çıkmaktadır. Millet veya fırka kelimesiyle birlikte kullanıldığı mısralarda yetmiş ikiden başka yetmiş iki buçuk sayısının kullanıldığı görülmektedir.

Bayburtlu Celâli Baba/ *Yetmiş iki millet söyler methimi* 23(9-3)

Âşık Ruhsatî/ *Yetmiş iki millet oldu*
Bihakkın yer tufanda hep 311(5-3)

Âşık Şenlik/ *Hazreti Adem evladı*
Yetmiş iki yol gösterdi 62(1-3)

Âşık Ruhsatî/ *Nice gaflet uykusunda melul melul yatarsın*
Yetmiş iki buçuk fırka çıkmaz yola çatarsın 59(4-2)

Âşık Şenlik/ *Yetmiş iki buçuk millet hep diyer Cennet benim* 3(2-3)

Âşık Şenlik/ *Yetmiş iki buçuk millet cümle ona baş eğer* 25(1-3)

e. Yüz On Dört

Yüz on dört sayısı, akıllara Kur'an'daki sureleri getirmektedir. Zira Kur'an'daki sure sayısı yüz on dördtür.

Âşık Ruhsatî, bu sayıyı surelerle ilgili kullandığı gibi besmeleyle ilgili olarak da kullanmıştır. Çünkü her sure besmele ile başladığı için sure sayısı kadar da besmele sayısı olmaktadır.

Âşık Ruhsatî/ *Yüz on dört besmele vardır surelerin başında* 148(1-1)

Âşık Ruhsatî/ *Yüz on dört surenin de Fatıha'dır ekberi* 148(30-2)

Âşık Şenlik de yüz on dört sayısını surelerle ilgili olarak şiirine almıştır.

Âşık Şenlik/ *Yüz on dört süredir ayetin babı* 107(8-1)

f. Bin Bir

Bin bir sayısı, Allah'ın isimlerinin ortaya konduğu Dertli'nin bir şiirinde karşımıza çıkmıştır.

Dertli/ *Okunur ispat ile âyât-ı Fırkan, dört kitâp*
Bin bir ismin hatmi, manâlarda kübrâdır sabır s. 135(2-2)

g. Altı Bin Altı Yüz Atmış Altı

Altı bin altı yüz atmış altı sayısı söylenince akla ilk gelen Kur'an-ı Kerim'deki ayet sayısıdır. Zaten Âşık Şenlik de bu sayıyı kullanırken bu hususu ifade etmiştir.

Âşık Şenlik/ *Altı bin altı yüz atmış altı ayeti* 47(6-3)

ğ. On Sekiz Bin

On sekiz bin sayısı, âlem kelimesiyle birlikte kullanılmıştır. Âlem, Allah tarafından yaratılmış her yer ve her şeydir. İslamiyetin doğup gelişmesinden sonra çeşitli imamlar âlemlerin sayısı ile ilgili olarak binden seksen bine kadar değişik sayılar ileri sürmüş ancak tasavvufçular en çok on sekiz bin sayısını benimsemişlerdir (Pala, 1995: 30).

Şem'i/ *Hürmetiyçün on sekiz bin âlem var eyledi*
Kim diyen Hakkın habibi Ahmed-i Muhtar iki 136(4-1)

h. Yüz Bin (Sad hezâr)

İncelediğimiz şiirler içinde yüz bin sayısı sadece Dertli'nin bir şiirinde karşımıza çıkmıştır. Orada da yüz bin yerine sad hezar ifadesi kullanılmıştır. Dertli, bu sayıyı Hz. Ali'ye gönderdiği selam sayısını ifade etmek için kullanmıştır.

Dertli/ *Sad hezâr esselâm ol nesl-i pâke*
Esrar-ı Murtaza sığmaz idrâke s. 228(2-1)

ı. Yüz Yirmi Dört Bin

Yüz yirmi dört bin sayısı, yeryüzüne gönderilen peygamberleri ifade etmesi itibâriyle dikkati çekmektedir.

Âşık Ruhsatî, Allah'ın isyanını bağışlaması için yüz yirmi dört bin peygamberden yardım beklemektedir.

Âşık Ruhsatî/ *Bahr-ı isyânıma daldım el aman olsun el aman*
Yüz yirmi dört bin nebi bir de Allah aşkına 37(6-2)

Şem'i ise ilk yaratılmış insan olan Hz. Adem'in kendisinden sonra dünyaya gönderilmiş ve göçmüş olan yüz yirmi dört bin peygamber ile ruhlar aleminde birlikte olduğunu ifade etmektedir.

Şem'i/ *Yüz yirmi dört bin peygamber ile*
Atamız Hazreti Âdem berâber 47(3-3)

SONUÇ

Türk saz şiiri için 17.yüzyıl, birçok araştırmacı tarafından altın çağ olarak görülmektedir. İncelememiz neticesinde gördük ki 19. yüzyıl da saz şiiri bakımından son derece önemlidir. 19.yüzyıl saz şiiri incelendiğinde âşıklar üzerinde klasik şiirin etkisinin arttığını ve aruzlu söyleyişin fazlalaştığını görmek mümkündür.

19.Yüzyıl Türk Saz Şiirinde Muhtevâ konulu bu çalışmamız neticesinde bu yüzyılda lirik konuların yanında dînî muhtevanın da ağırlık kazandığını, şiirlere Osmanlı-Rus savaşlarıyla ilgili ifadelerin girdiğini gördük. Eser-şair- dönem üçlemesinin bir sonucu olarak 19.yüzyıl âşıkları da dönemlerine kayıtsız kalmamışlardır. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti'nin sosyal ve siyasî durumu, devletin içinde bulunduğu istiklâl endişesinin halk nazarındaki yansımaları şiirlerde kendini göstermiştir. Tarihsel süreç içerisinde Türk toplumuna bakıldığı zaman, 19.yüzyılda da olduğu gibi halkın refah ve huzurunun düşük olduğu dönemlerde biraz daha dînî duygularının ön plana çıktığı görülecektir.

Çalışmamızda, 19.yüzyıla tercüman olabilecek âşıklar seçilmiş ve şekil bir tarafa bırakılarak içerik üzerinde durulmuştur. Yapılan etraflı incelemede şiirlerde karşımıza çıkan konular on iki başlık etrafında toplanmıştır. Şiirlerdeki dînî muhtevânın fazlalığı sebebiyle sıralamaya buradan başlanıp karşımıza daha az çıkan konulara doğru gidilmiştir.

19.Yüzyıl Türk Saz Şiirinde Muhtevâ konulu tezimiz neticesinde aşağıdaki başlıklar ortaya çıkmıştır:

a) 19. Yüzyıl Saz Şiirinde Din: Bu bölümde şiirlerde geçen dînî muhtevâ, belirli başlıklar altında bir araya toplanmış; Allah'tan meleklerle, namazdan tasavvufa kadar birçok husus ortaya konmuştur. Mesalâ; Allah'ın isim ve sıfatlarından en çok Hak, Hüdâ ve Mevlâ'nın kullanıldığı, Kur'an'dan başka dört kitabın hemen hemen hiç geçmediği, cennet cehennem ve diğer mekanların şiirlerde yar aldığı, meleklerin vazifelerinin açıkça ortaya konduğu, namaz oruç zekat gibi günlük hayattaki yükümlülüklerin anlatıldığı ve tasavvûfî unsurların bol miktarda yer aldığı tespit edilmiştir.

b) Şahıslar: Şahıslar başlığı altında 19.yüzyıl saz şiirinde adı geçen tarihî ve dînî şahsiyetler ile hikaye kahramanları bir araya getirilmiştir. Bu yüzyılda tarihî şahıslar çok fazla karşımıza çıkmamış, bunun aksine dînî şahsiyetlerin fazlalığı dikkati çekmiştir. Burada Hz. Muhammed'den Hz. Ali'ye, Mevlânâ'dan Abdülkadir Geylanî'ye kadar birçok şahsiyeti görmek mümkündür. Şairlerin Alevî – Bektaşî çizgiye yakın olmaları sebebiyle Hz. Muhammed'den sonra en çok zikredilenler Hz. Ali, Hasan, Hüseyin ve onların hususiyetleri olmuştur. Lirik konuların işlendiği şiirlerde de Leylâ'yı, Mecnun'u, Ferhat'ı, Azra'yı vs. görmek çok zor değildir.

c) Sevgilide Güzellik Unsurları: 17. yüzyılın belki de en fazla karşımıza çıkan konusu olan sevgili – âşık münasebeti bu yüzyılda biraz gerilemiştir. 19.yüzyılda da ağız, boy, diş, dudak, göz, kaş, kirpik, meme, saç, yanak ve yüz gibi unsurlar sevgilinin en önemli hususiyetleri olmayı sürdürmüştür. Bu unsurları incelediğimizde

şu tespitlere varılmıştır: Ağız, daha çok fem şeklinde karşımıza çıkmış ve goncaya benzetilmiştir. Boy, kamet olarak da yer almış ve yirmi yerde serviye benzetilmiştir. Diş ise sadece inciye benzetilmiştir. Dudak, leb şeklinde de kullanılmış olup daha çok bal, kaymak, şeker gibi tatlılara teşbih edilmiştir. Diğer yüzyıllarda da olduğu gibi 19.yüzyıl saz şiirinde de göz karadır ve âhûya benzetilmiştir. Kaş, yirmi iki yerde kemana, on altı yerde de hilâle benzetilmiştir. Kirpik benzetmelerinin çoğunda ise ok karşımıza çıkmıştır. Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan meme şeklinden dolayı ayvaya ve nara, kokusundan dolayı da güle teşbih edilmiştir. Saç özellikle karalığı itibariyle dikkat çekmiş ve Leylâ'yı andırmıştır. Yanak da renginden dolayı elma, nar ve gül olarak şiirlerdeki yerini almıştır. Sevgilinin diğer güzellik unsurlarını da içinde barındıran yüz ise genellikle cemâl kelimesiyle birlikte yer almış; yirmi beş yerde aya, on beş yerde güle ve on bir yerde de meleşe benzetilmiştir. İncelememiz sonucunda 19. yüzyıldaki benzetme ögelerinde, diğer yüzyıllardaki geleneğin bozulmadığı görülmüştür.

ç) Atasözleri ve Deyimler: 19. yüzyıl saz şiirinin atasözü ve deyim noktasında zengin olduğu söylenebilir. Her ne kadar çalışmada titiz davranılmışsa da bazı atasözü ve deyimlerin gözden kaçmış olabileceği unutulmamalıdır. Buradaki bir başka zorluk ise bazı ifadelerin atasözü veya deyim olup olmadığı noktasındaki tereddütlerimiz olmuştur.

d) Hayvanlar: Bu bölümde dört ayaklılardan sürüngenlere kadar karşımıza çıkan bütün hayvan adları bir araya getirilmiştir. 19. yüzyılda her ne kadar yerleşik hayata geçeli çok olmuşsa da Türk kültür ve tarihinde çok önemli bir yere sahip olan at ile sevgili için en önemli benzetme unsurlarından biri sayılabilecek ceylanın fazlalığı dikkati çekmektedir. Her dönemde olduğu gibi âşığın en önemli temsilcisi yine bülbül olmuştur.

e) Yer Adları: 19.yüzyılda geçen mekan adları bir hayli fazladır. Elbette bunda Osmanlı Devleti'nin sınırlarının günümüzdekinden çok daha fazla geniş olması etkilidir. Hz. Muhammed'den dolayı Mekke ve Medine'yi, Mevlânâ'dan dolayı Konya'yı şiirlerde görmek mümkündür. Ayrıca dinî hususiyetinden dolayı Tûr dağı, efsanesinden dolayı Munzur nehrini de bulabiliriz.

f) Bitkiler: Bitkiler bölümüne bakıldığı zaman 19. yüzyılda bütün dönemlerde damgasını vurmuş olan gülün ağırlığı hemen kendini gösterir. Gül – bülbül münasebeti buradaki en belirgin faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Lâle ve sümbül de sevgilinin geçtiği mısralarda yerini almıştır.

g) Savaş Aletleri: Kılıç, savaş aleti olarak 19.yüzyılın en çok öne çıkan silahıdır. Barutun icat olmasıyla tüfek de bu yüzyılda kendine yer bulmuş bir silah olarak karşımıza çıkmaktadır.

ğ) Müzik Aletleri: 19.yüzyıl saz şiirinde yer alan müzik aletleri diğer yüzyıllardan pek farklı değildir. Saz başta olmak üzere keman, kanun, ney tespit ettiğimiz müzik aletleri arasındadır.

h) Madenler ve Değerli Taşlar: Altın kıymetin ve varlığın, inci ve la'l ise sevgili için kullanılan değerli taşlar olarak 19. yüzyıl saz şiirinde öne çıkmıştır.

ı) Renkler: 19.yüzyıl saz şiirinde en çok kullanılan renkler al, ak ve karadır.

i) Sayılar: Söylendiği zaman insanlara bir şeyleri çağrıştıran ifadeler bu dönem şiirlerinde de yer almaktadır. Mesela on iki; on iki imamı, yetmiş iki; yetmiş iki milleti, altı bin altı yüz atmış altı da Kur'an'daki ayet sayısını temsil etmektedir.

19. Yüzyıl Saz Şiirinde Muhtevâ konulu bu yüksek lisans tezi bize çok şey kazandırmıştır. Ümit ederiz ki bu çalışmamız bu alanda çalışacak diğer araştırmacılar için önemli bir kaynak olmuştur.

KAYNAKÇA

Kitaplar :

- AKALIN, L. S., **Türk Folklorunda Kuşlar**, Ankara, 1993.
- AKSOY, Ö. A., **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II**, Ankara, 1978.
- ALPTEKİN, A. B., **Halk Hikayelerinin Motif Yapısı**, Ankara, 2005.
- ARTUN, E., **Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı**, Ankara, 2001.
- ARISOY, M. S., **Türk Halk Şiiri Antolojisi**, İstanbul, 1985.
- ASLAN, E., **Çıldırılı Âşık Şenlik**, Ankara, 2007.
- ATALAY, B., **Bektaşilik ve Edebiyatı**, İstanbul, 1991.
- AYVAZOĞLU, B., **Halk Şiirinden Tarihe**, İstanbul, 1991.
- BABA, M. O., **Halk Edebiyatı ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, 2001.
- BAŞGÖZ, İ., **İzahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi**, İstanbul, 1956.
- BEZİRCİ, A., **Türk Halk Şiiri I-II**, İstanbul, 1993.
- BORATAV, P. N., **100 Soruda Türk Folkloru**, Ankara, 1997.
- _____, **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul, 1978.
- Büyük Türk Klasikleri**, İstanbul.
- CEBECİOĞLU, E., **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Ankara, 1997.
- ÇELTİKÇİ, O., **Türk Dünyası ve Halk İnançları**, İstanbul, 2007.
- ÇOKÇEVİK, A., **Asr-ı Saâdetten 10 Örnek İnsan**, İstanbul, 2008.
- DEVELLİOĞLU, F., **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara, 1995.
- DİKİCİ, M., **Türklerde İnançlar ve Din**, Ankara, 2005.
- DİZDAROĞLU, H., **Halk Şiirinde Türler**, Ankara, 1969.
- DOĞAN, A., **Bayburtlu Celâlî Baba**, Ankara, 1999.
- ELÇİN, Ş., **Halk Şiiri Antolojisi**, Ankara, 1998.

- _____, **Halk Edebiyatı Araştırmaları I-II**, Ankara, 1988.
- ERŞAHİN, İ., **Halk Kültürü ve Edebiyatı Sözlüğü**, İstanbul, 2005.
- GÖZAYDIN, N., **Folklor Dünyasından**, Ankara, 1991.
- GÜLEÇ, Z., **Dadaloğlu Bütün Şiirleri**, İstanbul, 2004.
- GÜLEN, S., **Osmanlı Padişahları**, İzmir, 2009.
- GÜLENSOY, T., **Türkçe Yer Adları Kılavuzu**, Ankara, 1995.
- GÜNEY, E. C., **Folklor ve Halk Edebiyatı**, İstanbul, 1971.
- _____, **Halk Şiiri Antolojisi**, İstanbul, 1947.
- GÜNAY, U., **Türkiye’de Âşık Tarzı şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, Ankara, 1999.
- GÜZEL, A., **Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatı**, Ankara, 2006.
- _____, **Türk Halk Şairleri Bibliyografyaları**, Ankara, 1986.
- HALICI, F., **Âşıklık Geleneği ve Günümüz Halk Şairleri**, Ankara, 1992.
- _____, **Âşık Şem’î**, Ankara, 1982.
- İmlâ Kılavuzu**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004.
- İslam Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993.
- İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.
- KABAKLI, A., **Türk Edebiyatı**, İstanbul, 1990.
- KARAALIOĞLU, S. K., **Resimli Türk Edebiyatçılar Sözlüğü**, İstanbul, 1974.
- KARADAĞ, M., **Türk Halk Şiirinde Anlam Çerçevesi**, İstanbul, 1998.
- _____, **Erzurumlu Emrah**, Ankara, 1996.
- KAYA, D., **Sivas’ta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsatî**, Sivas, 2004.
- _____, **Âşık Edebiyatı Araştırmaları**, İstanbul, 2002.
- _____, **Şairnameler**, Ankara, 1990.
- KOCATÜRK, V. M., **Saz Şiiri Antolojisi**, Ankara, 1963.

KORKMAZ, E., **Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, 1993.

KÖKSAL, M. A., **Peygamberler Tarihi I-II**, Ankara, 1995.

KÖPRÜLÜ, F., **Edebiyat Araştırmaları I-II**, İstanbul, 1989.

_____, **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, 1986.

_____, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara, 1981.

_____, **Türk Saz Şairleri**, Ankara, 1962.

Kur'ân-ı Kerim Açıklamalı Meali, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002.

KURNAZ, C., "Edebiyatımızda Gül Kokusu", **Gül Kitabı**, Isparta, 2005.

KUTLU, Ş., **Şair Dertli**, İstanbul, 1979.

LEVEND, A. S., **Divan Edebiyatı**, İstanbul, 1984.

MUTLUAY, R., **Türk Halk Şiiri Antolojisi**, İstanbul, 1969.

NAÇARİ, O., **Anadolu Kültürü ve Ozanlarımız**, Ankara, 1995.

OKAY, H. N., **Develi'li Seyrânî**, İstanbul, 1963.

_____, **Saz Şairi Âşık Sümânî**, İstanbul, 1950.

ONAY, A. T., **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, Ankara, 1993.

ÖZÇELİK, M., **Âşık Deli Hazım**, Isparta, 1999.

ÖZKIRIMLI, A., **Türk Edebiyatı Ansiklopedisi**, İstanbul, 1984.

PALA, İ., **İki Dirhem Bir Çekirdek**, İstanbul, 2008.

_____, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Ankara, 1995.

SAKAOĞLU, S., "Türk Saz Şiiri", **Türk Dünyası El Kitabı**, c. 3, Ankara, 1992.

_____, **101 Anadolu Efsanesi**, Ankara, 1989.

SARICIK, M., **Hız Ebû Bekir**, İstanbul, 2008.

TEKİN, A., **Edebiyatımızda İsimler ve Terimler**, İstanbul, 1995.

TÖKEL, D. A., **Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar**, Ankara, 2000.

TUNALI, Ö.F., **Peygamberler Tarihi**, İstanbul, 1985.

Türk Atasözleri ve Deyimleri I-II, Ankara, 2000.

Türkçe Sözlük I-II, Ankara, 1998.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergah Yayınları, İstanbul.

Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, İstanbul, 1977.

ULUDAĞ, S., **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, 1991.

YILDIRIM, S., **Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali**, İstanbul, 1998.

Makaleler :

BORATAV, P.N., “**Âşık Edebiyatı**”, Türk Dili Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı, Ankara, 1968.

SAKAOĞLU, S., “**Saz Şiiri Tarihimize Genel Bir Bakış**”, 50.Kültür ve Sanat Yılında Dr. Mehmet Önder'e Armağan / Milli Kültür Araştırmaları,117-128, Ankara, 1996.

_____, “**Türk Saz Şiiri**”, Türk Dili, (Türk Şiiri Özel Sayısı III / Halk Şiiri), 1989.

_____, “**Atasözleri Eş Manalı Olabilir mi?**” Halk Kültürü,3, 103-112, 1984a.

_____, “**Atasözleri ve Deyimlerimizdeki Yabancı Asıllı Kelimeleri Türkçeleştirebilir miyiz?**”, Türk Dünyası Araştırmaları,33,Aralık,131-140, 1984b.

KÖPRÜLÜ, F., **Saz Şairleri:Dün ve Bugün**, , 165-193, Ankara, 1986a.

_____, **Türk Edebiyatında Âşık Tarzı'nın Menşe' ve Tekâmülü**, Edebiyat Araştırmaları,195-238, Ankara, 1986b.

Tebliğler :

MAHMUT, N., **Fıkra (Anekdotik) Atasözlerinin Özellikleri**, I. Uluslar arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, c.II, Halk Edebiyatı, 173-181, Ankara, 1976.

ÖZÇELİK, M., “Âşıkların Diliyle Hazreti Muhammed”, 1 , **Kutlu Doğum Sempozyumu (Tebliğler)**, Isparta, 1998.

ÖZDEMİR, A.Z., **Tarihi Gerçekler İçinde Dadaloğlu**, V. Milletler Arası Türk Halk Kongresi, Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri II, 209-221, Ankara, 1997.

Tezler :

GÜLTEKİN, E., **Âşık Edebiyatında Peygamber Kıssaları**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2006.

PEKER, S. (2003), **17. Yüzyıl Türk Saz Şiirinde Konu**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2003.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı ve Soyadı : Halil CAN

Doğum Yeri : Korkuteli

Doğum Yılı : 1981

Medeni Hali : Evli

Eğitim Durumu:

Lise : 1994 - 1997

Lisans : 1997 - 2001

Yüksek Lisans: 2006 - 2009

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi:

1. İngilizce / D

İş Deneyimi:

2001 - 2009